

ISSN 0590-5966

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

1

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

LETNIK 88
NOVA VRSTA 31

STR. 1-200

MARIBOR

1995

KAZALO — CONTENTES

Razprave — Studies

Vekoslav Grmič: KOCBEKOVA ODLOČITEV ZA OF IN NJEGOV KRŠČANSKI ETOS	3
Kocbek's option for the Liberation Front and his christian ethos	
Jože Curk: UMETNOSTNA PODOBA SEVERNEGA DELA PODRAVJA V OČEH VIZITATORJEV 17. IN 18. STOLETJA	12
The artistic character of the northern part of the by-Drava region, as seen by ecclesiastic visitors the 17. and 18. century	
Jože Koropec: FRAMSKO MORJE SKOZI ČAS	33
The Fram Morje during time	
Bruno Hartman: LJUDSKA UNIVERZA V MARIBORU	70
The Folk high school in Maribor	
Štefan Predin: O USTANOVITVI LEKARN V MURSKI SOBOTI IN LJUTOMERU	112
On the founding of pharmacies in Murska Sobota and Ljutomer	
Milan Divjak: EMANCIPACIJA SLOVENSКИH UČITELJEV 1869—1914	126
Emancipation of Slovenian teachers 1869—1914	
Mladen Tancer: KULTURNO PEDAGOŠKA PODOBA GUSTAVA ŠILIH	166
The cultural — educationist character of Gustav Šilih	
Mirko Šoštarič: TRI CERKVE — AREH — BOLFENK NA POHORJU	177
By the three churches — Areh — Bolfenk on the Pohorje	

MLADINSKA KNJIGA
 ZALOŽBA d.d.
 Ljubljana, Slovenska 29
 Uredništvo Enciklopedije Slovenije
 Ljubljana, Wolfova 17
 ZS/64

Na naslovnici:

Ves demokratični svet praznuje letos 50-letnico zmage nad fašizmom. Slovenska partizanska vojska v osvobojenem Mariboru maja leta 1945.

Izvodke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical — Abstract«
 in »America: History and Life«

Abstracts of this review are included "Historical — Abstract"
 and "America: History and Life"

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Letnik 66 -- Nova vrsta 31

I. zvezek

1995

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

ZALOŽNIK
ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

MARIBOR 1995

Časopisni svet — Publishing Counsel

**dr. Borut Belec, dr. Vladimir Bračić, Franc Filipič, dr. Bruno Hartman,
dr. Matjaž Klemenčič, dr. Jože Koropec, dr. Slavko Kremenšek,
Matija Malešič, Ivan Sernec, dr. Milan Ževart**

Uredniški odbor — Editorial Board

**dr. Vladimir Bračić, Marjeta Ciglencečki, dr. Bruno Hartman, dr. Jože Koropec,
Marjan Matjašič, dr. Stanko Ojnik, Irena Šavel, dr. Sergej Vrišer, Vili Vuk,
dr. Milan Ževart, mag. Marjan Žnidarič**

Glavni in odgovorni urednik — Chief and Responsible Editor

**mag. Marjan Žnidarič
Muzej narodne osvoboditve Maribor
62000 Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5, Slovenija
telefon: (062) 211-671
fax: (062) 227-394**

Uprava in založba — Administration and Publisher

**Založba Obzorja
62000 Maribor, Partizanska 5, Slovenija
telefon: 25-881**

**Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji.
Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva
in navedbo vira.**

IZDANO Z DENARNO POMOČJO

**Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije
Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
Mestne občine Maribor**

RAZPRAVE — STUDIES

KOCBEKOVA ODLOČITEV ZA OF IN NJEGOV
KRŠČANSKI ETOS

Vekoslav Grmič*

UDK 261.622:329.71(497.12):929 Kocbek E.

GRMIČ Vekoslav: Kocbekova odločitev za OF in njegov krščanski etos. (Kocbek's Entscheidung für die Befreiungsfront und sein christliches Ethos.) Časopis za zgodovino in narodopisje, 66 = 31(1995)1, str. 3.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., Izvleček v slov. In angl.

Edvard Kocbek se je odločil za OF, ker mu je tako narekovala njegova vest, ki je je izoblikoval njegov krščanski etos. Odločil se je za sodelovanje v duhu dialoga z drugače mislečimi, tudi komunisti. V osvobodilnem boju je videl tudi boj za novo slovenstvo, za nove družbene odnose in za prečiščeno krščanstvo. Res pa je, da je ta boj potekal nekoliko drugače, kakor je pričakoval in upal Kocbek.

UDC 261.622:329.71(497.12):929 Kocbek E.

GRMIČ Vekoslav: Kocbek's option for the Liberation Front and his christian ethos. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 3.

Orig. In Slovene, summary in German, synopsis In Slovene and Engl.

Edvard Kocbek had opted for the Liberation Front (OF), because his conscience, formed within his Christian ethos, had directed him to do so. He opted for participation in the spirit of dialogue with those who opined differently, communists included. In the Liberation Struggle he had also foreseen a struggle for a new Slovenianship, for new social relationships and for a purified Christianity. It is true, though, that this struggle evolved somewhat differently, than was expected and hoped for by Kocbek.

Edvard Kocbek se je odločil za OF iz notranje nuje, zato ker mu je tako narekovala njegova vest, narekoval njegov krščanski etos. Po dolgem razmišljanju kratko malo kot kristalno čist značaj, kakršen je bil Kocbek, ni mogel drugače ravnati.

Med krščanstvom in komunizmom je videl moralno sorodnost, ki mu je opravičevala sodelovanje s komunisti. Takole pravi: »Pač pa plediram za približe-

* dr. Vekoslav Grmič, naslovni škof, Maribor

vanje osnovnih razpoloženj komunista in kristjana, saj sta si sorodni. Skupno protiidealistično stališče, tveganje kot nujno skupno življenjsko izhodišče, skupno doživljanje bližnjega kot samega sebe in enako intenzivno teženje po človekovi sovobodi so pomembni elementi v skupnem moralnem razpoloženju komunistov in kristjanov. Štejemo za svojo veliko dolžnost, da opozorimo na to moralno sorodnost.«¹

Res pa je seveda, da to njegovo spoznanje lahko bolj razumemo samo, če upoštevamo dejstvo, da je izšel iz križarskega gibanja, ki je bilo predvsem religiozno obnovitveno gibanje v evangelijskem duhu, vendar tudi družbeno, kulturno in socialno gibanje. Bilo je del takratnega mladinskega gibanja s posebnim poudarkom na življenjski pristnosti in neposrednosti človeške osebe, ki je hotelo preroditi vse javno življenje in ga prežeti z duhovnostjo, etosom, humanizmom.² Dalje moramo kljub Kocbekovi izvirnosti priznati močan vpliv E. Mouniera nanj. In naposled ne smemo prezreti, da se je križarstvo od začetka naslonilo na izročilo J. Ev. Kreka, ki je živelo in se tudi prilagajalo novim časom v krščanskosocialističnem gibanju.

Kocbek je odločno odklanjal vsak pretiran dualizem, ki bi nasprotoval skladnosti in harmoniji med telesom in dušo, med človekom in Bogom, med posameznim človekom in občestvom, med tostranstvom in onstranstvom, med imanenco in transcendo. Takšna je bila njegova »biocentrična metafizika«, ki razume življenje v njegovi celovitosti in harmoniji. Vsako reduciranje stvarnosti ji je tuje, posebno še reduciranje življenja ali samo na skrb za tostranstvo ali za onstranstvo. Takšni pogledi so v Kocbeku nujno prebudili kritičen odnos do katoliške ideologije kakor tudi do marksizma z ene strani, z druge pa so spodbujali v njem rast v poglobljenem krščanstvu in čut za razumevanje socializma v duhu evangelija ter iskreno priznavanje proletarskega razrednega boja v službi osvoboditve v družbenopolitičnem in gospodarskem pogledu. Gre za »obupen boj življenja zaradi življenja«, kakor naravnost pove.³

Res pa je, da ne smemo pozabiti, da je bil Kocbek »vizionar«, intuitivni mislec in je zato pri njegovi odločitvi imela njegova vizija osvobodilnega boja odločilno vlogo, kar je gotovo imelo tako pozitivne kakor negativne posledice. V pogovoru z B. Pahorjem leta 1975 pravi med drugim: »Napočila je ura obiskanja in mi smo jo razumeli. Niti pogled na zasedeno in upokorjeno Evropo nas ni mogel zadržati v razvijanju upanja na veliko prihodnost. . . Vedel sem, da tvegamo usodno igro. . . Skoraj dva meseca je trajal v meni nevidni boj med mojo osvobodilno ekstazo in med treznim pogledom v prihodnost. . . Na koncu je v meni zmagalo spoznanje, da je treba tako razgibane zgodovine udeležiti se tam, kjer je najbolj vroča in odločujoča, najbolj preoblikujoča se in neposredna.«⁴ Priznava pa tudi, da takrat v resnici še ni dobro vedel, da se je prav odločil, da je do tega spoznanja prišel nekoč pozneje »v nočnem razmišljanju«, ko je »zagledal svojo vlogo medija«, kakor pravi.⁵

Kakorkoli že, videli bomo, kako odgovorno je Kocbek jemal svojo odločitev, saj se je nenehno v vesti soočal z njo in z vsem, kar je doživljal v osvobodilnem boju. Skušal si je vedno dati odgovor na žgoča vprašanja in dileme, s katerimi se je kot zvesti bojevnik za svobodo in pričevalec za evangelijsko krščanstvo srečeval. Zato so njegova razmišljanja naravnost religiozno-mistična osvetlitev osvobodilnega boja.

¹ E. Kocbek, *Pred viharjem*, Ljubljana (Slovenska matica) 1980, 146

² Prim. F. Vodnik, *Spremna beseda*, v E. Kocbek, *Svoboda in nujnost*, Celje (Mohorjeva družba) 1989, 9

³ Prim. E. Kocbek, *Svoboda in nujnost*, 25

⁴ Nav. B. Pahor — A. Rebula, *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, Trst (Zaliv) 1975, 139–140

⁵ Prim. prav tam, 140

SODELOVANJE S KOMUNISTI V OSVOBODILNEM BOJU

Nedvomno si je Kocbek hotel s svojega krščanskega stališča jasno odgovoriti na vprašanje glede sodelovanja s komunisti v osvobodilnem boju, zato se je v svojih razmišljanjih znova in znova vračal k temu vprašanju. Že v pozni jeseni leta 1941 je na skupnem sestanku predstavnikov CK KPS in krščanske skupine jasno izrazil trojni namen krščanskih socialistov v osvobodilnem gibanju: »Prvič, s sodelovanjem v slovenski osvobodilni skupnosti pomagati izvesti slovensko narodno in družbeno osvoboditev, drugič, prispevati k dokončni življenjski afirmaciji Slovencev ter soustvarjati sintezo novega slovenstva, tretjič, iniciativno vplivati na reformo slovenske Cerkve in izoblikovati nov tip slovenskega kristjana.«⁶ Pogoj za sodelovanje s komunisti je le, da ne postavljamo v ospredje filozofskih koncepcij različnih nazorov, temveč družbenopolitična spoznanja in skupno aktivistično moralo.⁷ Sicer pa v pismu A. Trstenjaku pravi: »Vprašanje sodelovanja s komunizmom je torej postalo nekaj več kakor sodelovanje kristjana z dialektičnim materializmom, postalo je zahteva narodove in človekove rešitve in celo krščanstva. Danes imam v slovenskega komunista mirno zaupanje, priznam mu človeško kvaliteto in družbeno vodstvo. Z vso zvestobo izpolnjuje svojo zgodovinsko nalogo . . . Ne bojim se njegovega ateizma, kajti njegova vdanost neznanemu Bogu je silnejša od konvencionalne vere mnogih kristjanov.«⁸ In če je »krščansko življenje neprestana navzočnost, neprestano odgovarjanje na klice, da je dejanska pomoč in bližina človeku«, potem je sodelovanje s komunisti v osvobodilnem boju za kristjana dolžnost.⁹

Kocbek se je tako približal navodilom 2. vatikanskega cerkvenega zbora, ki pravi, da »morajo vsi ljudje, verni in neverni, sodelovati pri pravilni graditvi tega sveta« (CS 21,6). Razen tega pa že papež Janez XXIII. opozarja, da je treba razlikovati med filozofskimi nazori in zgodovinskimi gibanji, »ustanovljenimi z gospodarskim, socialnim, kulturnim ali političnim namenom«. Zato izjavlja: »Kolikor se ta gibanja skladajo z načeli zdrave pameti in se ujemajo z upravičenimi zahtevami človeške osebe, kdo bi ne hotel v tem spoznati pozitivnih prvin vrednih odobravanja.«¹⁰ In prav te sestavine vidi v komunizmu Kocbek, ko govori o njegovi moralni sorodnosti s krščanstvom, o njegovem »velikem moralnem pomenu za vse človeštvo«. Tako ugotavlja: »Čeprav vidi na primer napredni kristjan v komunizmu svojega duhovnega nasprotnika, mora v obsegu zgodovinskega gibanja priznati njegov splošni pozitivni moralni pomen. Komunizem namreč ustvarja v ljudeh razpoloženje za resničnost in resnico . . . danes vem, da je njegova glavna resnica moralna.«¹¹

Te misli so zelo blizu teološkemu pogledom K. Rahnerja o »anonimnih kristjanih« ali S. Weil o »implicitni božanski ljubezni«. Imele pa so gotovo vrednost predvsem za svoj čas.

Krščansko občestvo naj bi postalo »zaradi slabega in nezvestega verskega življenja zgodovinsko tako obremenjeno, da je njegova moč v kristjanih skržena na žalosten minimum človečnosti in ne more nastopiti kot vodilna življenjska sila.«¹² Zato pa je treba prepustiti vodstvo drugim — komunistom in z njimi sodelovati. Priznati moramo po Kocbekovem prepričanju, da je »komunizem odražujoča vsebina svetovnega delovnega ljudstva in najjasnejših osvobodilnih naporov v

⁶ E. Kocbek, *Pred viharjem*, 140.

⁷ *Ibid.*, prav tam, 145.

⁸ E. Kocbek, *Osvobodilni spisi 1, Ljubljana (Društvo 2000) 1991*, 285.

⁹ *Ibid.*, prav tam, 286.

¹⁰ Papež Janez XXIII, *Mir na zemlji*, t. 157.

¹¹ E. Kocbek, *Pred viharjem*, 168.

¹² E. Kocbek, *Osvobodilni spisi 1*, 282.

človeštvu ... tista sila, ki ji je dana naloga, da s pomočjo delovnega človeštva ustvari družbene pogoje za svobodno in pravično življenje slehernika.¹³

Takšni pogledi na komunizem so torej bili odločilni za Kocbekovo odločitev za sodelovanje v osvobodilnem boju ob sodelovanju s komunisti in priznavanju njihove vodilne vloge. Izkazalo pa se je, da je Kocbek pri tem vse preveč samo zaupal in veroval v svojo vizijo osvobodilnega boja, premalo pa trezno presojal, premalo resno jemal drugače misleče in njihove interese ter zamisli. Lahko bi tudi rekli, da je precenjeval svoje poslanstvo v osvobodilnem boju in svoj vpliv na komunistične sobojevnike, ki so iz političnih razlogov delno tudi prikrivali vso resnico. Gledal je na vse dogajanje skozi prizmo svoje vizije.

TROJNI POMEN OSVOBODILNEGA BOJA

Osvobodilni boj ali oborožen odpor zoper okupatorje in njihovo fašistično ideologijo je bil boj, ki je edini mogel zaustaviti moralno in fizično uničenje slovenskega naroda. »Druga pot nas bi pripeljala do moralnega razkroja, fizične ohromelosti in nazadnje do popolnega uničenja.«¹⁴ O tem je bil Kocbek popolnoma prepričan. In znova in znova je razmišljal o globljem pomenu, o trojnem pomenu osvobodilnega boja: za novo slovenstvo, nove družbene odnose in prečišče-no krščanstvo.

Slovenski narod si je z osvobodilnim bojem že zaradi tega izbral pravo pot, ker se je uprl okupatorjem, ki so ga kratko malo obsodili na smrt. Bil je torej prisiljen sprejeti boj na življenje in smrt. Bila je to samoobramba, ki je zakoreninjena v temeljih krščanske etike in izhaja torej iz žive krščanske vernosti.¹⁵ Zato je kristjan po svoji vesti dolžan v tem boju sodelovati, kakor ugotavlja Kocbek. Gotovo pa nadrobnosti v zvezi z oboroženim odporom niso tako jasne in preproste, čeprav je res, da tudi katoliška moralka opravičuje boj zoper nasilno in nelegitimno oblast in uporabo sile v samoobrambi. Vsekakor pa je teologija osvoboditve marsikaj v tem pogledu razjasnila.

Položaj, v katerem se je znašel slovenski narod, je tak, da gre za njegov obstoj, »za biti ali ne biti, za življenje in smrt«, pravi upravičeno Kocbek.¹⁶ Zgodovinska usoda nas naravnost sili, naj odgovorimo na njen klic in združimo vse svoje sile v odporu zoper okupatorja in njegove namere. Tako nam je dana tudi priložnost, da na poseben način izpričamo svojo narodno zavest in zvestobo. Gre pa za »celotno narodno osvobojenje, ki naj nas tudi notranje sprosti in osvobodi ter podeli pravo zavest o življenjski samostojnosti«, tako da bomo res postali gospodarji svoje usode.¹⁷ Z aktivnostjo lahko dokažemo, da smo politično ustvarjalno narod, in tako postanemo političen, politično zrel narod. »Taka aktivnost bo dokončno in odločilno preoblikovala slovenski značaj,« pravi Kocbek.¹⁸

Kristjani, ki moramo v narodu videti življenjski pogoj, pogoj za obstanek slehernega človeka in njegove duhovne biti, tudi krščanske, kakor je to poudarjal že Slomšek, smo dolžni sodelovati za takšno osvoboditev tudi v skupnem boju z vsemi drugimi člani narodne skupnosti. Narod ne sme biti usuznjen veri in vera ne narodu. »Narod je največja življenjska vrednota.«¹⁹

Krščanstvo je po Kocbekovem prepričanju združljivo z načelom družbene revolucionarnosti, zato je treba povezovati »čisto krščanstvo, dosledno slovenstvo

¹³ Prav tam, 332.

¹⁴ Prav tam, 435.

¹⁵ Prim. prav tam, 370.

¹⁶ Prim. prav tam, 37.

¹⁷ Prim. prav tam, 34.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Prav tam, 46.

in novi socialistični red«, gre pač za »novega človeka v novih razmerah«. ²⁰ »Da novega slovenstva bomo prišli preko rušenja dosedanjih družbenih odnosov in preko čiščenja slovenskih ljudi, predvsem kristjanov.« ²¹ Socialistični družbeni red je pač zelo blizu krščanskega pojmovanja človeka in življenja. Kocbek sicer ve, da komunisti mislijo na novi življenjski red, ki naj bi bil »sovjetsko demokratičen«, vendar tudi misli, da se bo vpliv kristjanov v njem mogel uveljaviti. ²²

Prečiščeno krščanstvo je za Kocbeka pristna evangelijsko krščanstvo, ki vidi in priznava vrednost in potrebo po novem slovenstvu in novih družbenih odnosih, ki si za te vrednote tudi iskreno prizadeva. Predvsem pa ima v mislih deklerikalizacija krščanstva v duha evangelija ljubezni, aktivne ljubezenske službe človeka in človeštvu. »Če hočemo kristjane privedi v OF, jih moramo obenem izvesti iz dosedanjega muralnega stanja, ta se pravi iz klerikalizma in iz njegove nepristne kulture. Opraviti moramo naravnost versko preoblikovalno nalogo. Če hočemo torej pri nas doseči politično preobrazbo v smislu OF, ji moramo predpostavljati versko preobrazbo v smeri deklerikalizacije in povratka k evangelijskemu krščanstvu. Ta krščanska preoblikovalna naloga pa ni slučajna. Zdi se mi, da moramo skozi očiščevanje krščanstva ljudi zato, da lažje pridemo na višjo ravni, na humanistično. Kajti asnavni problem slovenskega krščanstva je problem marale slovenskega človeka.« ²³ Kocbek je trdno prepričan o kairasu za krščanstvo v aktivnem vključevanju kristjanov v OF in osvobodilni buji, prepričan pa tudi o velikem poslanstvu kristjanov v OF, seveda pod pogojem, da se bo samo vedna bolj preoblikovalo in res življenjska reševala življenjske probleme. Kocbekova vizija krščanstva je v marsičem podobna viziji 2. vatikanskega koncila in navejšim teološkim pogledom K. Rahnerja, Schillebeecka, H. Künga in drugih, ki v krščanstvu gledajo predvsem (popoln) humanize in v skladu z 2. vatikanskim koncilom izpovedujejo sporočilo, evangelijsko sporočilo, da krščanstvu ne sme biti nič luje, kar je res človeško. Žal pa bi danes morali priznati, da se Kocbekova vizija v slovenskem krščanstvu v marsičem ni uresničila. Gutavni tudi pu krivdi njegovih drugače mislečih sabojevnikov, ki su se bali vpliva takšnega krščanstva. Institucionalizirano krščanstvo pa je bilo do takšnega krščanstva, kakor si ga je zamišljal Kocbek, vedna nezaopljiva.

Razumljivo pa je, da Kocbek na domobranstvu glede na svoje poglede ni mogel gledati drugače kot na izdajstvo, kar je ponovno in jasno povedal. Zato naravnost očita celo »sredincem«, posebna duhovnikom, da so kot »ljudje in kristjani odpovedali«. Da, naravnost obsoja »narodno maralna in versko izdajstvo slovenskih katoličanov«. ²⁴

PROBLEM LIKVIDACIJ

Na podlagi Kocbekovih razmišljanj in zapisov moramo priznati, da ga je problem likvidacij, zavratnih umarov političnih nasprotnikov posebej vznemirjal, pa naj ga je kdaj skušal se tako opravičevati in si pamiriti vest. Vedna znava se vrača k tem vprašanjem, in sicer tako, da izraža njegova razmišljanje izredno prizadeto.

V maju l. 1942 ameni v svojem dnevnem zapisu pogovar z U., ki nasprotuje likvidacijam, češ da povzročaja »moralni nemir, celo negutavost« v množicah, in pravi: »Zdi se mi, da je v njegovem gledanju zdrava misel, vendar je formulirana

²⁰ Prav. prav. list, 116.

²¹ Prav. list, 329.

²² Prav. prav. list, 353.

²³ Prav. list, 161.

²⁴ Prav. prav. list, 206 in 435.

preveč individualistično. Zato ne upošteva dovolj posebnih okoliščin osvobodilnega boja, in tudi ne vidi kolektivne odgovornosti v vsem njenem obsegu.*²⁵

Ob justifikaciji dr. Ehrlicha pa skuša likvidacije naravnost utemeljiti z moralnega vidika. Takole pravi: »V tako razgibanem obdobju zgodovine se stališče pravnega pojmovanja popolnoma spremeni, postane namreč politično. Menja se v tem smislu, da se posameznikova blaginja zelo ostro podredi blaginji človeške skupnosti . . . To se pravi, da sme določena človeška skupnost z vso pravico seči po revolucionarnih sankcijah, kadar je njen obstoj ogrožen, posebno, kadar bije boj na življenje in smrt. Kdor je v takem stanju odgovoren za kolektivno usodo, ima pravico biti neusmiljen, sme vzeti življenje posamezniku in odkloniti ozire na osebne kvalitete in namene.«²⁶

Ob likvidaciji Natlačena Kocbek že govori o svojem doživljanju zakonitega porajanja »novega prava, revolucionarnega prava in občutka za novo pravico«. In se pove: »Revolucionarna silovitost ima zgodovinsko nalogo, da uniči kontrarevolucionarno silovitost . . . Zato je naša današnja silovitost v pravem pomenu moralna.«²⁷

A kljub temu vedno znova začuti negotovost in nemir. O nekem pogovoru pravi: »Potem smo govorili o klavcih nasploh in se spraševali: Kako je mogoče verovati v prihodnost in biti hkrati nihilist.«²⁸ Zato ob justifikaciji zajetih na Turjaku pravi: »Bolečina prihaja iz neznane globine . . . Tako mi je kakor tistemu, ki izgublja razum. Toda kdor izgubi razum, mu pred tem najbrž počí srce . . .«²⁹

Lahko bi še navajali mesta, iz katerih je razvidno, da se Kocbek ni in ni mogel sprijazniti z likvidacijami, čeprav je še tako poskušal pomiriti svojo vest. In tako je popolnoma razumljivo, kar je zapisal globoko notranje pretresen: »Enoinpolmilijski narod ima svoje sinove na vseh bojiščih, v nemški in italijanski vojski, kot prebežnike v zavezniških vojskah, doma pa se bojujejo prav tako razdvojeni, pri nas, pri partizanih in belih . . . Prej ali slej bomo morali izkazati spoštovanje tudi tistemu trpljenju, ki si ga je morala skoraj polovica mladih Slovencev proti svoji volji naložiti na rame in na dušo. Krvaveli so od Narvika do afriških puščav, od Rokavskega preliva do Finske, Moskve in Povolžja. Koliko tihe, neznane in globoke tragike je skrite in pokopane po vsej Evropi in koliko zapletenega in podivjanega nesmisla nosi marsikak fant v sebi, ki se bojuje proti nam z zmogljivostjo, ki bi med nami dobila vse drugačno vrednost.«³⁰ Tukaj je spregovoril Kocbek, mislec, humanist, Slovenec in kristjan, pa tudi prerok.

Mislil, da nam takšno razmišljanje potrjuje resničnost njegove izpovedi: »Sprejel sem nase riziko večjih in višjih stvari, kakor je moje življenje, s svojim osebnim rizikom sem nujno prevzel riziko slovenskega krščanskega mladinstva v vseh oblikah, riziko mladega humanizma in celo slovenskega krščanstva. Vsega tega se vsak dan zavedam. Ne mine dan, da bi si ne izprašal vesti, da bi ne ugotovil vedno nove muke in tesnobe, da bi zaupno ne molil za božjo pomoč . . . Bil sem večkrat v smrtni nevarnosti, bil sem mnogokrat v težkih telesnih in duhovnih preizkušnjah, toda nikoli nisem klonil ali izgubil vere v pravilnost svoje odločitve.«³¹

Eno je gotovo, če bi tudi drugi odgovorni v vodstvu OF tako razmišljali o likvidacijah, bi jih bilo vsekakor manj, čeprav se najbrž vsem ne bi mogli izogniti. Nedvomno pa ne bi prihajalo do njih še po končani vojni. In bili bi sposobni priznati tudi svojo krivdo ter tako doživeti svojo katarzo. Kocbek je vsekakor tudi

²⁵ E. Kocbek, *Pred viharjem*, 178

²⁶ E. Kocbek, *Tovarišije*, Maribor (Obzorja) 1967, 30–31

²⁷ Prav tam, 210–211.

²⁸ E. Kocbek, *Listina*, Ljubljana (Slovenska matica) 1967, 367

²⁹ Prav tam, 374.

³⁰ Prav tam, 154–155

³¹ E. Kocbek, *Osvobodilni spisi I*, 280

glede likvidacij razmišljal tako, kot mu je narekovala njegova zvestoba samemu sebi, vesti in poslanstvu v osvobodilnem boju, čeprav končno tudi po hudih notranjih bojih, porazih in zmagah.

KOCBEKOVO RAZUMEVANJE KRŠČANSTVA

Že iz doslej podane razprave smo mogli spoznati temeljne sestavine Kocbekovih pogledov na krščanstvo. Ker pa smo že v začetku poudarili, da se je Kocbek iz etičnih razlogov, iz svojega krščanskega prepričanja odločil za OF, za osvobodilni boj, je prav, da si na kratko ogledamo, kaj je bilo še posebej značilno za njegovo pojmovanje krščanstva.

Kocbekova vernost je bila močno osebno doživeto versko izkustvo v duhu evangelija, iz katerega so izhajale vse njegove odločitve. Šlo je pravzaprav za vizijo krščanstva, ki je bila hkrati izvir njegovega angažmaja v sedanosti in upanja za prihodnost. Ker pa je bil razočaran nad pasivnim in prav tako klerikalnim krščanstvom, je tembolj poudarjal potrebo po očiščenju krščanstva, v katerega se je preroško zazrl v zvezi z osvobodilnim bojem. Ko je govoril o temeljnih osvobodilnega delovanja, je npr. dejal: »Ostati hočemo celi in nedeljivi ljudje. V tem smislu ne moremo priznati nikake načelne in taktične omejitve. To zahteva od nas celostnost krščanskega nazora pa tudi osvobodilna etika novega slovenstva. Naš nazor se ne da omejiti na pasivnost čustva in misli ali na tako imenovano zasebno versko življenje, ker je krščanstvo aktiven nazor, ki hrani človeka v vseh položajih in zahteva od njega v slehernem trenutku neposrednega ali posrednega izraza . . . Krščanstvo hočemo osvoboditi varuštva družbenih in političnih sil, zrušiti hočemo cesaropapistično avtoriteto katolištva na Slovenskem, napraviti iz duhovnikov in vernikov zgolj evangelijske vernike ter jim dati vso svobodo izpovedovanja.«³²

Med akcijo in kontemplacijo vidi Kocbek nujno zvezo. Zato iz pristne evangelijske vernosti izhaja tudi zahteva po akciji v službi ljubezni do človeka in človeštva, kakor so poudarjali prav tako mnogi mistiki, kot npr. mojster Eckehart. Kristjan se mora aktivno angažirati v boju za spreminjanje družbenega reda v smeri pravičnosti, resničnega humanizma. Ustrezno takšni vernosti mora biti tudi poslanstvo duhovnika, ki mora delovati »predvsem med tistimi, ki najbolj hrepenijo po svobodi, pravici in resnici«, v čemer je prisotno hrepenenje po odrešenju. Takole pravi: »Njegova naloga je, da odrešuje, utelešuje, ostvarja in pomaga ostvarjati človeka vredno življenje. Njegova naloga je, da oznanjevanje evangelijske krepko združuje s človeškimi prizadevanji.«³³ Tako se Kocbek že v tistem času približa teologiji osvoboditve, kakršna je nastala pozneje v Latinski Ameriki.

Za Kocbeka je in mora biti »stvariteljski trenutek najvišji trenutek človekovega življenja in mora ga sprejeti za temelj življenja vsakdo, ki hoče biti zvest svoji človečnosti.«³⁴ Prav ta trenutek pa je Slovencem bil dan z osvobodilnim bojem in tako se druži s politično revolucijo slovenstva krščanska revolucija v OF, kakor izrečno pove.³⁵ Kristjan ne sme mimo klica, ki mu prihaja po zgodovinskem dogajanju. Mora se odzvati, tvegati, odločiti se za silovito dejanje revolucije, za sodelovanje z drugimi, biti res aktivno navzoč.

Vsekakor pa je bila za njegovo razumevanje krščanstva in zato tudi za njegove naravnost religiozne poglede na osvobodilno gibanje odločilna njegova vizionarska narava, ki je bila vsa zazrta v »svetlo prihodnost«. Zato tudi ni nič ne-

³² E. Kocbek, *Pred viharjem*, 141.

³³ E. Kocbek, *Osvobodilni spisi* 1, 330.

³⁴ *Prim. prav tam*, 332.

³⁵ *Prim. prav tam*, 187.

navadna izjava, da sta človeku potrebna za odločitev za osvobodilni boj le »eno samo zaupanje« in »božja milost«. ³⁶

SKLEPNA MISEL

V svoji razpravi sem pustil predvsem Kocbeku samemu, da nam je spregovoril, kajti prepričan sem, da je le tako mogla stopiti pred nas njegova avtentična podoba.

Kocbek je bil, kakor smo razbrali iz njegovega razmišljanja, naravnost mistično navdihnjen vernik, intuitivno naravnan mislec, videc in umetnik — pesnik, kar je vseskozi razvidno iz njegovega izražanja. Kot takšen se je odločil za osvobodilni boj, v njem sodeloval in mu ostal ves čas popolnoma predan. Njegov »karizmatični optimizem« je izhajal iz njegove vizije evangelijskega krščanstva in s to lučjo osvetljenega osvobodilnega boja v službi slovenskega naroda, posameznega človeka in človeštva, v službi odrešenjske krščanske ideje. »Svetlo prihodnost« je imel vedno tako živo pred očmi, da je tudi zaradi tega marsikaj spregledal, marsikaj precenjeval, drugo pa zopet podcenjeval. Zato ima prav J. Gradišnik, ko pravi: »Za premagovanje težav (v življenjski praksi) so potrebne neke druge človeške lastnosti, ne toliko bistra in globoko segajoča misel kolikor trezna presoja, kaj je uresničljivo, po kakšni poti se da kaj doseči, kaj ostaja v mejah človekove zmogljivosti in spremenljivosti. Te lastnosti bi moral imeti dober politik, pa tudi vsak dober javni delavec v širokem pomenu te besede. Nekaterih od teh lastnosti je Kocbeku gotovo primanjkovalo, saj se tudi le poredko združujejo z lastnostmi videca in misleca.« ³⁷

Tako je žal osvobodilno gibanje potekalo, se razvijalo v drugo smer in so mu vodilni v OF vedno izraziteje vtisnili drugačen pečat, kakor je Kocbek upal in veroval, da, tudi upravičeno pričakoval glede na začetne dogovore in zagotovila. To se je dogajalo že med osvobodilnim bojem, še bolj pa se je pokazalo po končanem boju.

A kljub temu ostane Kocbek »hraber in zvest bojevnik za slovensko svobodo, pa tudi izviren, evangelijsko zavzet pričevalec sodobne krščanske omike«, kakor pravi F. Vodnik. ³⁸ Da, Kocbek je in ostane idejno in literarno nedosegljiv krščanski pričevalec osvobodilnega boja v letih 1941—45 in prav tako neustrašen pričevalec evangelijskega krščanstva, evangelijskega aktivizma in humanizma ali krščanskega etosa kot temeljne sestavnice svojega življenja in dela. Bil je izreden Slovenec, mislec in mojster besede.

Njegove poglede je sicer treba razumeti v kontekstu usodnih razmer in boja na življenje in smrt kot iskreno izpoved notranjih doživetij in bojev, zmag in porazov, pa tudi kot izraz izredne zavzetosti za uresničenje svetlih ciljev osvobodilnega boja in neomajne vere v lepšo prihodnost slovenskega naroda in sploh človeštva. Vsekakor pa se tudi Kocbek ni mogel izogniti nevarnosti, ko namen posvečuje sredstvo, zavzetost za prihodnost žrtvuje sedanost, utopija otopi čut za realnost, precenjevanje skupnosti prezira posameznika, silovitost akcije zamori ljubezen, »modrost« zmagoslavja zametuje »nespamet križa« in se mistika približa »hereziji«. Vendar se bomo k njemu še in še vračali in črpali iz zakladnice njegovih pobud in misli.

³⁶ Prim. E. Kocbek, Osvobodilni spisi II, Ljubljana (Društvo 2000) 1993 63

³⁷ J. Gradišnik, Časovni pregled in sklepna beseda, v E. Kocbek, Svoboda in nujnost, 344

³⁸ Prim. F. Vodnik, n. d., 7

KOCBEKS ENTSCHEIDUNG FÜR DIE BEFREIUNGSFRONT UND SEIN CHRISTLICHES ETHOS

Zusammenfassung

Edvard Kocbek entschied sich für die OF (Befreiungsfront) auf Grund seines Gewissens und seines christlichen Ethos. Auf Basis des Dialogs war er bereit, aufrichtig mit den Kommunisten und anderen Gruppen im Kampf für die Befreiung unter der nazistischen und faschistischen Macht, welche das slowenische Volk zum Tode verurteilt hatte, mitzuwirken. Er wollte auch für ein neues Slowenentum kämpfen sowie für neue gesellschaftliche Beziehungen und, wie er selber betonte, für ein bereinigtes Christentum.

Edvard Kocbek war Visionär, intuitiver Denker und deswegen hatte bei seiner Entscheidung die Vision des Befreiungskampfes eine entscheidende Rolle. Vor sich hatte er in erster Linie immer die Vision einer schöneren Zukunft des slowenischen Volkes, an die er fest glaubte. Deswegen beurteilte er auch nicht nüchtern genug die Umstände, die in Wirklichkeit herrschten, die Andersdenkenden und ihre Ideen und er überschätzte seine Mission im Befreiungskampf und in seiner Organisation. Schon zur Zeit des Kampfes kamen erhebliche Unterschiede zwischen seinen Erwartungen und dem tatsächlichen Verlauf dieses Kampfes zum Vorschein. Ein besonderes Problem stellten für ihn Liquidationen oder tückische Hinrichtungen von Gegnern der OF dar, obwohl er sich selbst begreiflich zu machen versuchte, daß auch das notwendig war. Die volle Enttäuschung erlebte er aber erst nach dem Kriege als man die Heimwehrlaute auf verbrecherische Art und Weise umgebracht und das totalitäre Regime der Kommunistischen Partei eingeführt hat.

Was den Glauben anbelangt blieb Kocbek immer eine tief religiöse Persönlichkeit und er selbst erlebte den Glauben im Geiste der im Evangelium tätigen Liebe. Er sah eine unabkömmliche Verbindung zwischen der Aktion und Kontemplation. Jeder Klerikalismus war ihm fremd. Mit bewußter Verantwortung traf er alle Entscheidungen auch während des Befreiungskampfes und blieb immer ein treuer Kämpfer für die slowenische Freiheit sowie ein aufgrund des Evangeliums überzeugter christlicher Humanist.

Er konnte aber nie völlig der Gefahr der Vision einer wahrhaftig utopischen positiven Zukunft ausweichen, welche nach dem Befreiungskampf folgen sollte.

UMETNOSTNA PODOBA SEVERNEGA DELA PODRAVJA V OČEH VIZITATORJEV 17. IN 18. STOLETJA

Jože Curk*

UDK 726.5(497.12 Podravje)"16/17"

CURK Jože: Umetnostna podoba severnega dela Podravja v očeh vizitatorjev 17. in 18. stoletja. (Kunstwesen des nördlichen Teils von Podravje in den Augen der Visitatoren des 17. und 18. Jahrhunderts.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 12.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Avtor na osnovi vizitacijskih zapisnikov iz 17. in 18. stoletja prikazuje umetnostno stanje cerkva in kapel na ozemlju, cerkveno pripadajočem salzburskem delu Podravja. Iz njega je razvidno likovno bogastvo, ki dokazuje, da je bilo takratno umetništvo ustvarjanje mnogo enakomernje razporejeno po naših krajih, kot je danes.

UDC 726.5(497.12 Podravje)"16/17"

CURK Jože: The artistic character of the northern part of the by-Drava region, as seen by ecclesiastic visitors the 17. and 18. century. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 12.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author depicts the artistic state of churches and chapels in the area then belonging to the Salzburg part of the by-Drava region. The state is depicted on the basis of reports by ecclesiastic visitors in the XVII and XVIII century. A richness as to fine arts is visible, testifying that the then artistic creativity was much more evenly distributed, than is the case today.

Cerkveno ozemlje med Dravo in Muro ter Črmenico kot mejo s spodnjekoroškim arhidiakonom na zahodni ter državni mejo na črti Središče—Presika—Mura kot mejo z zagrebško škofijo na vzhodni strani je bilo integralni del salzburske nadškofije. Od časov nadškofa Konrada I. (1106—1147) dalje ga je upravljal arhidiakon za Spodnjo marko (spodnještajerski), ki je bil med okoli 1500 in 1640 združen s svojim dvojčkom arhidiakonom za Zgornjo marko (zgornještajerskim). Njun skupni sedež je bil v Gratweinu, od 1607/14 pa v Strassgangu. Ko sta se arhidiakonata 1640 zopet ločila, je bil sedež Spodnjega, odtlej imenovanega Med Muro in Dravo, najprej v Grazu, od 1679 v Lipnici, od 1686 ponovno v Strassgangu, kjer je ostal do svoje ukinitve leta 1789. Leta 1632 so ga v slovenskem delu razdelili na 4 dekanate s sedeži v Lipnici, Vogavi, Radgoni in Ptuj. Ob njih pa so kot starejše organizacijske ostaline obstajali še 3 distrikti: admontsko-jareninski, krško-mariborski in križniško-velikonedeljski, po svoje pa tudi sekovsko-radgonski. Njihova razmejitev je izvirala še iz časa pražupnij, ki so se tu postopoma razvile med koncem 10. in začetkom 13. stoletja v Lipnici, Ptuj, Radgoni, Mariboru, Jarenini, Vogavi in Veliki Nedelji, kar govori za trdoživo tradicijo prvotne cerkvene organizacije. Več o tem je napisal Jože Mlinarič, ki je po-

* Jože Curk, umetnostni zgodovinar, Ljubljana

drobneje prikazal župni razvoj mariborskega in velikonedeljskega območja, predvsem pa objavil vizitacijske zapisnike iz 17. in 18. stoletja, ki predstavljajo izhodišče za pričujočo umetnostnozgodovinsko razpravo. Mimogrede je iz njih mogoče razbrati tudi tedanjo župno organizacijo, brez katere bi bila njihova umetnostnozgodovinska podoba nepopolna.

Tako se da iz dejstva, da je bil admontski opat kolator in patron, večinoma pa tudi advokat župnij v Jarenini, Svečini in Lenartu, razbrati, da so te nastale iz jareninske pražupnije, ki je bila še pred svojim nastankom leta 1139 dodeljena admontski opatiji.

Krški škof je bil kolator, patron in advokat župnij v Šempetru, Kamnici in Selnici, v Mariboru pa patron in advokat, iz česar lahko razberemo, da so te nastale iz mariborske pražupnije, ki je bila 1506 dodeljena krški škofiji.

Ptujski župnik je bil patron župnij v Kaniži, Gorišnici, Juršincih, Voličini, Desterniku in Vitomarcih, torej so te nastale iz ptujske pražupnije, ki je v teku stoletij edina ostala v ingerenci nadškofa in deželnega kneza.

Nemški viteški red je bil patron in advokat župnij v Veliki Nedelji, Ormožu, Središču in Miklavžu. Te so nastale iz pražupnije Velike Nedelje, ki je bila okoli 1210 dodeljena NVR in 1236 povzdignjena v (pra)župnijo.

Sekovski škof pa je bil kolator in patron župnij v Radgoni, Križevcih, Ljutomeru, Mali Nedelji, Vidmu, Negovi, Cerkvenjaku, Benediktu in Apačah, iz česar se da razbrati, da so te nastale iz radgonske pražupnije, ki je bila 1495 dodeljena sekovski škofiji.

Ker je tako stanje župnij registrirano še leta 1773/74, to dokazuje, da nobena od nastalih župnij ni bila popolnoma samostojna, saj so bile vse vsaj formalno še vezane na imetnike njihovih pražupnijskih središč (krškega in sekovskega škofa, admontskega opata in nemški viteški red), le ptujska samo na svoje pražupno središče, katerega patron in advokat je bil cesar. Večina starejših župnij se je formalno osamosvojila šele z jožefinsko reformo med 1782 in 1789, večina mlajših pa je nastala prav v tem času ali kako leto pozneje, a nas njihova nadaljnja usoda, ki presega časovni okvir naše razprave, ne zanima.

O razvoju župnij na obravnavanem območju so pisali Ignacij Orožen, Matija Ljubša, Fran Kovačič, Hans Pirchegger in v zadnjem času Jože Mlinarič, zato tega ne bom ponavljal. Nas zanima predvsem umetnostnozgodovinski razvoj njihovih cerkva, kolikor ga je mogoče razbrati iz vizitacijskih zapisnikov 17. in 18. stoletja. Iz teh zapiskov seveda ni mogoče sestaviti topografske predstavitve vizitiranih objektov, vendar pa razkrivajo precej zanimivih, včasih za njihovo umetnostno podobo kar pomembnih podatkov, ki jih je vredno vključiti v razvojne rekonstrukcije njihovih stavb in opreme. Zaradi sistematike pregleda obravnavanega gradiva se bom ravnal po dekanatskih in župnijskih enotah, ki so veljale v predjožefinskem času. Lipniški dekanat je na našem ozemlju obsegal župnije Svečino, Jarenino in Lenart; vogavski dekanat župnije krško-mariborskega distrikta — Maribor, Selnico, Kamnico in Šempeter (Malečnik); ptujski dekanat župnije Ptuj, Ozbalt (Kanižo), Desternik, Voličino, Vitomarce, Juršince in Gorišnico; radgonski dekanat župnije Radgono (delno), Apače, Benedikt, Negovo, Cerkvenjak, Malo Nedeljo, Videm, Križevce in Ljutomer; križniški distrikt pa Veliko Nedeljo, Ormož, Središče in Miklavž. Iz obravnavanih vizitacij, izvršenih 1607 (sekovski škof Martin Brenner), 1617 (njegov naslednik Jakob Eberlein), 1657/60 (arhidiakon Jakob Kogler), 1739/40 (lipniški dekan Karel Schroniz), 1760/64 (neimenovani arhidiakon) in 1773 (arhidiakon Jožef Stöger), dobimo dovolj širok časovni razpon, da lahko zaznamo spremembe, ki so jih doživljale posamezne cerkve kot umetnostno-zgodovinski spomeniki v teku 17. in 18. stoletja.

Zaradi obsežnosti gradiva bom spremembe, ki so bile splošnega značaja, saj so jih zahtevali novi predpisi na osnovi tridentinskih določil, obravnaval sumar-

no, druge, specifične za posamezne cerkve, pa posamično. Zaradi preglednosti prilagam tabelo, iz katere je razvidna struktura takratne cerkvene organizacije in vizitacijski obiski posameznih cerkva.

Tabela vizitacij med 1607 in 1773

	1807	1817	1857—1659—1880	1738—1739—1740	1760—1764	1773
Cerkev oziroma kapela						
Svečina žc sv. Andreja		—	—	—	—	—
pc sv. Jurija ob Pesnici		—	—	—	—	—
pc sv. Jožefa v Čirngi			—	—	—	—
pc sv. Roka in Sebastijana			—	—		
kp sv. Antona Padovanskega						
Jarenina žc M. Vnebovzete	—	—	—	—	—	—
pc sv. Ilije v Šentilju	—	—	—	—	—	—
pc sv. Ilije v Šentilju	—	—	—	—	—	—
pc sv. Jakoba v Jak. Dolu	—	—	—	—	—	—
pc sv. Kungunde v Sp. Kun.	—	—	—	—	—	—
kp v dvoru Beckov					—	
Lenart žc sv. Lenarta	—	—	—	—	—	—
pc sv. Jurija v Jur. Dolu	—	—	—	—	—	—
pc sv. Jakoba		—				
kp sv. Trojice v Gradišču			—			
Lučane žc sv. Nikolaja						
pc sv. Duha na Ostrm vrhu				—	—	—
Cmurek žc sv. Jerneja						
pc Marije Snežne v Velki						
Maribor žc Janeza Krst.	—	—	—		—	—
pc sv. Duha v Špitalu		—			—	—
pc Vseh svetnikov		—			—	—
pc sv. Barbara nad mestom					—	—
pc sv. Ulrika v predmestju		—			—	—
kp M. Loretske v gradu		—			—	—
kp sv. Florjana v v. dvoru		—			—	—
kp sv. Križa na Beli poti					—	—
Selnica žc sv. Marjete	—	—	—		—	
pc J. Krstnika na J. gori		—			—	
kp BDM v gradu Vitušu					—	
Kamnica žc sv. Martina	—	—	—		—	—
pc sv. Kungunde v Zg. Kun.		—			—	—
pc sv. Križa v Gaju		—			—	—
pc sv. Urbana v Šobru		—			—	—
kp BDM v dvoru Leewov					—	—
Malečnik žc sv. Petra	—	—	—		—	—
pc BDM na Gorci		—			—	—
pc sv. Martina v Vumpahu					—	—
pc sv. Barbare v Koreni					—	—
pc sv. Marjete v Pernici					—	—
Ptuj žc sv. Jurija	—	—	—	—	—	—
pc sv. Jožefa v Kanži					—	—
pc sv. Duha v Špitalu		—	—		—	—
pc Vseh svetih	—	—	—		—	—
kp BDM v gradu Ptuj		—			—	—
kp v Spodnjem dvoru		—				
kp sv. Barbare pri Vurber		—				
Kanža žc sv. Ožbalta	—	—	—	—	—	—
pc sv. Marka v Markoveh					—	—
pc sv. Doroteje v Dornavi					—	—
kp M. spočetja v gradu D					—	—
Gorišnica žc sv. Marjete	—	—	—	—	—	—
Juršinci žc sv. Lovrenca	—	—	—	—	—	—
pc BDM v Polensaku			—	—	—	—
pc Janeza Nepomuka					—	—

	1607	1617	1657—1659—1660	1738—1739—1740	1760—1764	1773
Cerkev oziroma kapela Voličina žc sv. Ruperta kp v gradu Hrastovcu	—	—	—	—	—	—
Desternik žc sv. Urbana pc sv. Bolfenka v Trn. vasi pc Vnebovzete v Vurbergu	—	—	—	—	—	—
Vitomarci žc sv. Andreja	—	—	—	—	—	—
V. Nedelja žc sv. Trojice pc sv. Tomaža v Tomažu pc sv. Lenarta v Podgorcih	—	—	—	—	—	—
Središče žc sv. Duha pc ŽMB v trgu	—	—	—	—	—	—
Ormož žc sv. Jakoba star. pc J. Krstnika na Humu kp J. Evangelista v gradu	—	—	—	—	—	—
Miklavž žc sv. Nikolaja pc ŽMB v Jeruzalemu pc sv. Bolfenka na Kogu pc Vseh svetih v Svetjah	—	—	—	—	—	—
Badgona žc Janeza Krst. pc sv. Petra v predmestju pc sv. Magdalene na Kapeli kp BDM v gradu G. Radgona kp v gradu Štajnovu	—	—	—	—	—	—
Križevci žc sv. Križa pc sv. Mihaela v Veržeju	—	—	—	—	—	—
Ljutomer žc J. Krstnika pc sv. Roka v Cezanjevcih pc sv. Ane v Podgradju kp Brezmad. v gradu Ljut. vs kp ŽMB v gradu Braneku	—	—	—	—	—	—
M. Nedelja žc sv. Trojice	—	—	—	—	—	—
Videm žc sv. Jurija ob Šč. pc sv. Duha na Stari gori	—	—	—	—	—	—
Cerkvenjak žc sv. Antona	—	—	—	—	—	—
Benedikt žc sv. Benedikta pc sv. Treh kraljev kp sv. Ane v gradu Drvanje	—	—	—	—	—	—
Negova žc Marijinega roj. kp sv. Ane v gradu Negovi	—	—	—	—	—	—
Apače žc Marije Vnebovz. pc sv. Ane na Krempergu	—	—	—	—	—	—

Za vizitaciji iz 1607 in 1617 je značilna še izrazito protireformacijska naravnost, za vizitacije po 1657 pa želja po ureditvi cerkvenih prostorov v smislu uveljavljajočih se (baročnih) umetnostnih idealov.

Vizitator iz 1607 se je v duhu tridentinskega koncila zanimal predvsem za stanje cerkva in njih opreme, vizitator iz 1617 pa še posebej za opremo oltarjev, lokacijo krstilnikov, nabavo spovednic in ureditev pokopališč. Prva skrb je veljala hrambi in prezentaciji evharistije. Dotedanje stenske tabernaklje v obliki niš navadno ob desni strani glavnih oltarjev (lepši, zidan je bil v Svečini, kamnit v Apačah, umetnostno dragocen na Ptujju) naj bi nadomestili leseni, okrogli, vrtljivi tabernaklji sredi njih, zunaj pozlačeni ali poslikani, znotraj oblečeni z rdečo

svilo. Pred njimi naj bi sredi svetišč visele večne luči kot dokaz prisotnosti naj-svetejšega. Oltarji sredi cerkva, ki so zastirali pogled na glavnega, naj bi se odstranili (Voličina), enako tudi oltarji blizu glavnih vhodov, ker so ovirali gibanje v cerkvi (Videm). Isto je veljalo za nagrobnike, ki naj bi se zravnali s tlakom ali odstranili (Ptuj, Gornja Radgona). Premajhni oltarji naj bi se povečali (G. Radgona, Trije kralji), kar je veljalo tudi za okna, v kolikor niso naredili kar novih. Posebno pozornost je vizitator namenil krstilnikom, ki so stali vsepovsod po cerkvah. Prestavili naj bi jih na levo stran glavnih vhodov in oblikovno poenotili, na kamnitem čašastem ali školjkastem bazenu naj bi stal okrogel stolpičast nastavek, ki se na sredini odpira in hrani vse potrebno za krst. V bližini ali na samem krstilniku naj bi bila podoba jordankega krsta, v bližini odlivek krsne vode (piscina, sakrarij), pokrit s kamnom, vse skupaj pa obdano z ograjo. Naslednja skrb je veljala spovednicam, ki so bile 1607 razmeroma redke (celo v Mariboru je ni bilo), deset let pozneje pa jih je bilo že precej. Isto je veljalo za velike križe, ki jih je morala imeti vsaka cerkev, obešene v ladji, pogosto pri slavolokih. Zakristije so bile različno opremljene, navadno so v njih manjkale oblačilne omare, klečalniki in umivalniki. Mašnih oblačil, paramentov in obrednega posodja je bilo večinoma povsod dovolj, le da se je premalo čistilo. Posebna pozornost vizitatorja je veljala pokopališčem, ki so bila v mnogih primerih zaraščena in zanemarjena ter odprta. Glavna zahteva je bila, da se sredi njih postavi rdeče pobarvane križe s podobo križanega (naslikanega ali plastičnega) in s posodo za blagoslovljeno vodo na vznožju. Na več pokopališčih so bile kostnice (osariji), namenjene hrambi prekopanih kosti, nad nekaterimi med njimi so stale kapele sv. Mihaela (na Ptuj pri žc, v Jurovskem Dolu, Selnici, Benediktu, Jarenini, V. Nedelji itd.). Na pokopališčih so še marsikje stali tudi sramotilniki (kataste) s križi v bližini (Voličina, Benedikt, Trije kralji, Cerksenjak, Juršinci, Negova, Ljutomer, Jarenina, G. Radgona, Lenart), ki jih je bilo treba čimprej odstraniti.

Vizitacijski zapisnik iz 1657/60 je bolj redkobeseden. V Mariboru ugotavlja, da je bila loretanska kapela v gradu pred kratkim zgrajena in da je pc sv. Ulrika po požaru pred nekaj leti prenovljena in opremljena; da je bila Marijina cerkev na Gorci nad Šempetrom pred nastankom cerkve NLG v Brezjah onkraj Drave pomembna romarska postojanka; da je pc sv. Trojice (?) v Veržeju, posvečena 17. 6. 1618, lesena in brez tlaka; da naj se iz žc v Ljutomeru odstranita oltarja sredi cerkve in pri vhodu. Pri Benediktu naj se očisti pokopališče in oltar v zakristiji zamenja za omaro, v Negovi pa nadzida zakristija in vanjo spravi predalnik za obleko, v Cerksenjaku naj se nabavi krstilnik, odstrani hlev za darovane prašičke iz zakristije in oltarček za darovane petelinčke iz ladje, v Juršincih naj z em-pore umaknejo vinski sod, popravijo obok in prestavijo stopnice nanjo iz ladje v zvonik. Pri Vseh svetih v Ptuj naj odstranijo opečni katafalk Suzane Wetter, ker ljudje zaradi njega ne obiskujejo cerkve, v Svečini naj se sanira cerkev, v Lenartu presuši zakristija, nabavi večji krstilnik, obrne orgle, izpred glavnega oltarja pa odstranita križ in zastava, v Apačah naj se krstilnik opremi z nastavkom in prepove mežnarju uporabo kapele na pokopališču za spravilo sena, v Jarenini naj krstilnik dobi nastavek, itd.

Iz vizitacij 18. stoletja je razvidno, da je katoliška prenova dosegla svoj baročni višek, da so se mnoge cerkve prezidale in povečale, pogosto tudi na novo opremile ter obnovile, saj vizitatorji ugotavljajo, da so večinoma v dobrem stanju, nekatere pa prav lepe, kot novo pozidana v Miklavžu pri Ormožu, prenovljena v Središču, posebno pa ona v Tomažu, ki se je ne bi sramovalo nobeno mesto. Za pc v Gornji Radgoni je bilo ugotovljeno, da je premajhna za vse slovenske vernike, za ono v V. Nedelji, da je slabo proporcionirana, dokler je niso notranje skrajšali, za svečinsko, da je v redu, a da še vedno trpi zaradi talne vlage, za nekatere druge, da jih zamaka (Videm, Ormož, M. Nedelja). Večina cerkva je bila

tlakana z opeko ali kamnom. Leta 1780 je imela ormoška cerkev slab opečen tlak, verženska pa novega kamnitega. Cerkevna vrata so bila v glavnem že narejena na zaklep in okna zamrežena, v 15 cerkvah so bila okrogla, v mariborski poslikana. Brez zvonika je bila le pe sv. Ane v Podgradju, z lesenim pa pe sv. Ane na Kremberku. Okoli 20 zvonikov je bilo opremljeno z urami, vsi pa z 2 do 5 zvonovi, med njimi z največjim oni v Lenartu.

Opremljenost cerkva z oltarji je bila v 18. stoletju velika, saj tako rekoč ni bilo cerkve, ki ne bi imela vsaj 3 oltarje, večje pa so jih imele celo do 15 (ptujska 15, mariborska 14, Trije kralji 8, V. Nedelja in Malečnik 7, cerkvi na Gorci in v Gorišnici 6, Svečina in Ljutomer 5 itd.). Mnogi med njimi so bili na novo postavljeni ali pa vsaj temeljito obnovljeni. Nekateri so imeli prenizke menze, drugim je manjkal znak posvetitve, glavni čisto niso imeli dovolj velikih križev, nekateri so bili enostavno premali ali preozki. Najpomembnejši sestavni del glavnih oltarjev je postal tabernakelj: lesen, okrogel, vrtljiv, zunaj in znotraj okrašen ter čisto nadgrajen z baldahinom za izpostavo monštrance ali ostenzorija. Najlepši med njimi je bil v Mariboru. Ponekod so imeli tabernaklje tudi na stranskih oltarjih (v Mariboru, Kamnici, Lenartu, Ljutomeru). K njim je spadala večna luč, ki je visela pred njimi. Že v 17. stoletju, posebno pa v 18., so uvedli obhajilne ograje, s katerimi so obdali predvsem glavne oltarje. Važne so postale tudi prižnice, ki so morale biti pravilno in dovolj visoko nameščene ter seveda varne. Bile so lesene, le v Cerkvenjaku se omenja kamnita. Opremljene naj bi bile s križi, kar pa ni bilo obvezno. Posebna pozornost je veljala krstilnikom, ki so bili v 18. stoletju že skoraj brezizjemno nameščeni levo od glavnega vhoda, opremljeni z lesenimi stolpičastimi nastavki in okrašeni s slikami jordskega krsta ter odlivkom (piscino), na Ptujju pa kar z oltarjem Janeza Krstnika. Krstilniki so bili seveda nameščeni le v tistih cerkvah, ki so imele krstno pravico, kar za večino podružnic ni veljalo. Zanimivo je, da ga leta 1760 še ni imela cerkev v Vitomarcih, ki je pet let poprej postala župna. Svojo veljavo so dobile tudi spovednice, ki so še marsikje stale neustrezno, včasih tudi za oltarji ali celo izven cerkve (v Vumpahu), ponekod pa jih je bilo premalo (1760. v Ptujju 1 namesto 4) ali pa so bile brez klečalnikov in železnih rešetk. Kropilniki ob vhodih so postali splošno obvezni, enako posode (škafi) z blagoslovljeno vodo.

Zakristije so bile večinoma prostorsko primerne (premajhna pod zvonikom v Ljutomeru), nekatere so bile na novo zgrajene (Benedikt, Jurij ob Pesnici), druge adaptirane, večinoma pa na novo opremljene z omarami za hrambo oblek, posodja in paramentov. Med posodjem so prevladovali kelih (dragocen v Cerkvenjaku), manj je bilo monštranc, ciborijev in ostenzorijev (lep v Negovi) ter relikviarjev. Posebno poglavje so predstavljala pokopališča, ki so bila okoli 1780 tudi pri večini bolj oddaljenih podružnic. Zahteva, da mora na njih stati pokopališki križ, še v 18. stoletju ni bila povsod upoštevana. Na njih je tudi v 18. stoletju bilo še precej kostnic (osarijev), včasih kombiniranih s kapelami sv. Mihaela (na Ptujju, v Lenartu, Svečini, Jarenini, Šentilju, Kamnici, Malečniku, Kaniži, Selnici, Cerkvenjaku, Jakobskem Dolu). Razen njih so stale na pokopališčih tudi druge kapele: sv. Ane v Križevcih, M. Nedelji in Središču, sv. Florjana v Ljutomeru, F. Ksaverja v Benediktu in Apačah itd. Pokopališča so bila v 18. stoletju na splošno bolj vzdrževana kot v 17. in večinoma obzidana ali pa vsaj ograjena, nekatera pa še vedno poraščena z drevjem, kot npr. pri sv. Jožefu na Ptujju, kjer so košata drevesa dajala senco ob pogrebnihi slovesnostih. Od številnih bratovščinskih oltarjev in kapel je bila okoli 1740 zgrajena ona v Vidmu, nekaj prej pa v Kamnici. Zanimivo je, da vizitacije ne v 17. in ne v 18. stoletju skoraj nikoli ne omenjajo orgel, čeprav so v marsikateri vizitirani cerkvi že obstajale. Vse kaže, da jih vizitatorji niso pregledovali, ker jih niso šteli med cerkvene rekvizite, ki bi bili pri prevladujočem petju nujno potrebni za bogoslužje.

Pregled umetnostnozgodovinskega razvoja posameznih cerkva, urejenih po njihovi organizacijski pripadnosti (glej tabelo), je omejen le na tiste ugotovitve vizitatorjev, ki lahko služijo pri rekonstrukciji njihovega takratnega stanja.

Dekanat Lipnica:

Žc sv. Andreja v Svečini je 1617 opisana kot vlažna, kar je veljalo tudi za obokano zakristijo in zvonik, za katerega je kazalo, da se lahko poruši. Imela je 3 premale oltarje, zidan tabernakelj, krstilnik in zaraščeno pokopališče s katasto. Predlagano je bilo, da se popravi ladijska tla, prebije okroglo okno blizu prižvsnice, prestavi in opremi krstilnik, povečajo oltarji, nabavi spovednica, popoda in lamberira zakristija, učvrsti zvonik z vstavo prečnega loka ter očisti pokopališče, na njem postavi križ in odstrani katasta. Leta 1660 je imela cerkev še vedno 3 oltarje, od teh naj bi se glavni povečal, krstilnik dopolnil in pokopališče očistilo. Pred 1738 je bila cerkev na novo zgrajena, imela je 5 oltarjev, na obzidanem pokopališču križ in 2 kapeli, do 1740 je dobila nove stopnice na pevski kor in dokončano je bilo novo župnišče. Leta 1760 je cerkev imela vse potrebno: 5 oltarjev, tabernakelj, 2 spovednici, krstilnik, prižnico, veliko zakristijo, zvonik z uro in 3 zvonovi, a je bila zaradi talne vlage brez tlaka. Na obzidanem pokopališču so stali križ, kostnica in 2 kapeli. Pred 1773 je bila cerkev obnovljena, dobila je kamnit tlak in kropilnike, a na pokopališču je stala le še ena kapela.

Pc sv. Jurija ob Pesnici je 1617 imela 4 oltarje, 1660 5, 1739 4 oltarje in na pokopališču kapelo. Pred 1760 obnovljena, je imela le še 3 oltarje, novo zakristijo, zvonik s 3 zvonovi in obzidano pokopališče z 2 vhodoma, leta 1773 pa enako število, vendar novih oltarjev, kamnit tlak, 2 spovednici, 3 zvonove, obzidano pokopališče in že od leta 1740 popravljeno kaplanijo.

Pc sv. Jožefa v Ciringi se je pojavila 1738 kot ustanova umrlega graškega župnika Matije Mejaka. Z vsem opremljena je imela v lesenem stolpiču 2 zvona. V enakem stanju je bila leta 1773.

V gradu Svečini se 1738 omenja kapela Antona Padovanskega, na Vrtiču pri viničariji graških diskalceatov pa je bil nekaj let prej postavljen oratorij.

Pc sv. Roka in Sebastijana z ograjenim pokopališčem se omenja samo leta 1660.

Žc Marijinega vnebovzeta v Jarenini je 1607 imela 5 oltarjev in krstilnik, a nobene spovednice. Leta 1617 je bilo treba od 5 oltarjev tistega iz sredine cerkve odstraniti, ostale pa povečati. Na glavni oltar naj bi namestili tabernakelj in pred njega obesili večno luč, krstilnik dopolnili in predstavili levo od vhoda, nabavili spovednico in preražopredili 2 epitafa. Zakristijo naj bi presušili in opremili z vsem potrebnim, pokopališče očistili, nanj postavili križ in odstranili katasto. Leta 1660 naj bi iz cerkve odstranili pogrebne potrebščine, leta 1739 je bilo v urejeni cerkvi 5 oltarjev, od teh 4 stranski novi. Cerkev, zvonik in kapela sv. Mihaela so bili kamnite gradnje, pokopališče zaprto, župnišče v dobrem stanju. Leta 1740 je cerkev dobila nove spovednice, 2 v zakristiji in 2 v ladji, leta 1760 je glavni oltar že zapirala obhajilna ograja. Cerkvena okna so bila okrogla, v zvoniku so viseli 4 zvonovi, na pokopališču pa stali križ, Mihaelova kapela in osarij. Leta 1773 je bilo stanje enako, cerkev, župnišče in pokopališče so bili v redu vzdrževani.

Pc sv. Ilije v Šentilju je 1617 imela 4 oltarje, od katerih naj bi onega pri zakristijskih vratih odstranili in tja predstavili sredi cerkve stoječi nabiralnik darov. Nepotreben krstilnik naj bi odstranili, kropilnik vzdali pri glavnem vhodu, prižnico predstavili nad nabiralnik in nabavili spovednico. Vso cerkev bi bilo treba prebeliti, izravnati tlak, prezračiti vlažno zakristijo s prebitjem okna in jo z vsem opremiti. Popravili naj bi tudi razbite okenske okroglice, pokopališče pa uredili

podobno, kot je pri žc. Leta 1739 je imela 4 oltarje in tabernakelj, a ne večne luči, leta 1740 pa je bilo ugotovljeno, da je ladja mračna, ker ima zelo ozka okna. Učvrstiti bi bilo treba pevsko emporo, spovednico spraviti iz zakristije v ladjo, popraviti streho kaplanije in poizvedeti, kje je denar, zbran za postavitev kapele J. Nepomuka. Leta 1760 se je razmišljalo o novi cerkvi, obstoječa je takrat imela 4 oltarje, 3 zvonove in na obzidanem pokopališču križ, osarij in kapelo sv. Ane. Leta 1773 je cerkev zaradi prenovitve izgledala kot nova, imela je 3 oltarje in vse ostalo kot pred 13 leti.

Pc sv. Jakoba v Jakobskem Dolu je imela 1617 3, 1739 pa 5 oltarjev. To in naslednje leto so popravljali strehi cerkve in kaplanije ter pokopališko obzidje, kaplan pa je s pomočjo 6 dobrotnikov dosegel, da so stari, temačni prezbitarij zamenjali z novim, prostornejšim in svetlejšim. Leta 1760 je cerkev veljala za lepo in z vsem opremljeno, imela je 3 zvonove ter obzidano pokopališče s križem in osarijem. Leta 1773 je bila cerkev v podobnem stanju, le oltarji so bili potrebni očiščenja.

Pc sv. Kunigunde v Spodnji Kungoti je 1617 premogla 3 oltarje, enako 1660, 1739 je, čeprav novo zgrajena, že imela razbita okna v svetišču. Bila je brez pokopališča in večne luči, imela pa je orgle in spovednico v zakristiji. Kaplanija je bila potrebna popravila. Leta 1760 je imela od strele poškodovan zvonik in oltar BDM, leta 1773 je premogla 3 oltarje, tabernakelj in večno luč, že od leta 1750 dalje pa tudi privilegirani oltar bratovščine sv. Kunigunde.

Javna kapela v gosposki hiši Beck v Sp. Jakobskem Dolu, posvečena 1750, je premogla oltar BDM, stolpič z zvonom in vse potrebno za maše.

Žc sv. Lenarta v Lenartu je 1607 imela 6 oltarjev in krstilnik v svetišču, a nobene spovednice ter poškodovan obok in slabo streho. Leta 1617 je vizitator zahteval sodoben tabernakelj in večno luč pred glavnim oltarjem, posodobitev 5 stranskih oltarjev, opremo zakristijskega oltarja z antependijem, prestavitev sodobno opremljenega krstilnika h glavnim vratom, nabavo spovednice in 2 zakristijskih omar, postavitev križa na očiščenem pokopališču in odstranitev kataste. Leta 1660 naj bi očistili cerkvene opornike, osušili zakristijo in jo opremili s predalnikom, nabavili večji krstilnik, obrnili orgle, popravili oltar J. Krstnika ter odstranili križ in bandero izpred glavnega oltarja. Leta 1739 sta bila cerkev in pokopališko obzidje v obnovi, sicer pa enako kot zakristija in župnišče v dobrem stanju. V cerkvi je bilo takrat 5 oltarjev, v zakristiji kip Zveličarja, na pokopališču, ki je dobivalo novo obzidje, križ in osarij, manjkali pa sta 2 spovednici in streha kaplanije je bila potrebna obnove. Leta 1760 je bil glavni oltar že ograjen ter enako kot Marijin opremljen s tabernakljem in večno lučjo, velik epitaf Herbersteinov na evangelski strani svetišča pa je postajal moteč. Ladjina okna so bila okrogla, v zvoniku z uro je visel največji zvon v sosedstvu, na obzidanem pokopališču pa so stali križ, osarij z oltarjem, dosegljivim po visokih stopnicah, in kaplanija. Bratovščina sv. Sebastijana je imela od 1711 v cerkvi lasten oltar. Leta 1773 je bilo stanje podobno, le glavni oltar je bil pred kratkim pozlačen, še vedno je motil epitaf in v zvoniku so viseli 4 zvonovi.

Pc sv. Jurija v Jurovskem Dolu je 1607 imela 4 oltarje (od katerih naj bi enega odstranili, ostale 3 pa bolje opremili), krstilnik in pokopališče. Leta 1617 je imela 3 oltarje, od katerih naj bi Mihaelovega izpod emporje odstranili, na glavne postavili sodoben tabernakelj in krstilnik prestavili h glavnemu vhodu. Postavili naj bi spovednico, opremili zakristijski oltar ter nabavili klečalnik in umivalnik. Oltar pred cerkvenimi vrati naj bi opremili z antependijem, očistili pokopališče, postavili križ in popravili kapelo z osarijem. Leta 1660 je imela 3 oltarje in krstilnik, a ne krstne pravice, leta 1739 pa 4 oltarje in spovednico. Cerkev in lese-na kaplanija sta bili na novo prekriti, popraviti pa je bilo treba tudi zvonikovo streho in dokončati pokopališko obzidje, kar se je naslednje leto delno uresničilo.

Leta 1760 so v cerkvi stali 4 oltarji, izven nje na pokopališču pa eden, v zvoniku so viseli 3 zvonovi, kapela nad osarijem pa je postala za maše neuporabna. Tudi leta 1773 je bila cerkev v podobnem stanju, imela je tabernakelj in večno luč, 5 oltarjev, prižnico, 2 spovednici, kamnit tlak, 3 zvonove in obzidano pokopališče s križem.

Pc sv. Jakoba je 1617 imela 5 oltarjev, od teh enega v zakristiji, nabiralnik darov, ki naj bi ga prestavili na primernejše mesto, 2 stenski niši in pokopališče brez križa. Ta pc se pozneje ne omenja več, zato je verjetno propadla že v 17. stoletju.

Kp sv. Trojice na Gradišču, ki ji je bil pred 20 leti položen temeljni kamen, 1660 še ni bila posvečena. Šlo je za romarsko postojanko, ki so jo zgradili iz milodarov na admontskem zemljišču. Ker so jo leta 1663 prevzeli radgonski avguštinci, se v poznejših vizitacijah ne omenja več.

Žc sv. Miklavža v Lučanah, **pc sv. Duha na Ostrem vrhu** je 1739 imela 3 oltarje in kapelo sv. Avgušтина z oltarjem, stoječo na odprtem pokopališču, ki je bilo brez pokopov. Stavbi cerkve in občasnega kaplanovega bivališča sta bili v redu vzdrževani. Leta 1760 je imela še vedno 3 oltarje, tabernakelj, prižnico, zakristijo, zvonik in obzidano pokopališče, na njem pa Avguštinovo kapelo z oltarjem, stolpičem in 2 zvonoma. Leta 1773 je bila v enakem stanju.

Dekanat Vogava:

Žc sv. Jerneja v Cmureku, **pc Marije Snežne na Velki**, prvotna kapela iz leta 1689 je stala blizu gradu Cmureka, sedanja cerkev pa je iz 1791, zato se v obravnavanih vizitacijah ne omenja.

Žc J. Krstnika v Mariboru je 1607 imela 10 oltarjev, od teh enega še prizadega od požara iz 1601, krstilnik, 3 nove zvonove in pokopališče, a nobene spovednice. Leta 1764 je imela 14 oltarjev, 2 tabernaklja z večnima lučema, krstilnik, spovednice, prižnico, opremljeno zakristijo itd. Njena stavba je bila veličastna, okna zasteklena, tlak kamnit, nad Magdaleninim oltarjem na ev. strani je bil obok poškodovan zaradi zamakanja. Zvonik z uro in 5 zvonovi je imel na vrhu mestno stražarnico, obzidano pokopališče križ, sicer zanemarjeno župnišče popravljeno streho. Leta 1773 je cerkev imela še vedno 14 oltarjev, 2 tabernaklja, krstilnik, prižnico, spovednice itd., na pokopališču pa sta stala križ in osarij.

Pc sv. Duha v špitalu se omenja 1657, 1764 je imela 2 oltarja, enako 1773.

Pc Vseh svetih se omenja 1657 in 1773, 1764 je imela 4 oltarje, od teh Valentinovega v vlažni zakristiji, zaradi česar so morali hraniti vrednejše stvari v shrambi nad njo. Cerkev je bila stare gradnje, saj je bila v njej nekoč sinagoga. V zvoniku sta visela 2 zvona. Beneficiat je stanoval poleg cerkve.

Pc sv. Barbare nad mestom je 1764 imela oltar in stolpič z zvonom, leta 1773 pa 2 oltarja in namesto zakristije shrambo za glavnim oltarjem.

Pc sv. Ulrika v predmestju se omenja 1657 kot pred leti po požaru prezidana, 1764 pa kot pred kratkim obnovljena. Imela je 4 oltarje, tabernakelj in večno luč, več spovednic, zvonik z uro in 2 zvonoma ter obzidano pokopališče s križem. Leta 1773 je bila v enakem stanju, le na pokopališču se omenja osarij, ki naj se ga za pre z leseno mrežo.

Kp Marije Loretske v gradu Brandisov se omenja 1657 kot pred nekaj leti zgrajena, leta 1764 in 1773 je imela oltar s tabernakljem in večno lučjo ter zakristijo.

Kp sv. Florjana v Vetrinjskem dvoru, ki je bil leta 1657 še v lasti samostana, leta 1764 pl. Friessa in 1773 dr. Bianchija, je bila v nadstropju, ločena od laičnih prostorov ter opremljena z oltarjem in vsem potrebnim za maše.

Kp sv. Križa na griču Beli poti je bila 1764 v lasti pl. Friessa. Bila je majhna, vendar opremljena z oltarjem ter stolpičem in zvončkom. V njej so bile maše v času trgatve.

Žc sv. Marjete v Selnici se omenja 1607 kot vikariatna, leta 1657 je bila dobro opremljena. Leta 1760 je imela 6 oltarjev, od teh glavnega, opremljenega s tabernakljem, večno lučjo in obhajilno ograjo, krstilnik, spovednice, prižnico, z vsem opremljeno zakristijo, kamnit tlak, zvonik z uro in 4 zvonovi, obzidano pokopališče brez križa, a s popravila potrebno kapelo sv. Mihaela z osarijem.

Pc J. Krstnika na Janževi gori se 1657 omenja kot kapela. Leta 1760 je imela 5 oltarjev, prižnico, zakristijo in v zvoniku 2 zvona, ne pa spovednice.

Kp BDM v gradu Viltušu, ki je bil v lasti Rabattov, je 1760 imela 2 oltarja ter zvonik z uro in 2 zvonoma. Od oltarjev naj bi onega, ki je namesto nastavka pre-mogel le grafične liste, pritrjene na steno, odstranili.

Žc sv. Martina v Kamnici se omenja 1607 kot vikariatna, 1657 in 1738 kot župna. Leta 1760 je bila zaradi večje novogradnje deloma eksekirana. Imela je 3 oltarje in v prizidani kapeli oltar sv. Lucije. Na ograjenem glavnem oltarju je stal kip Marije Celjske. Cerkev je bila z vsem opremljena, njena stavba trdna, a še ne čisto gotova. Imela je okrogla okna, zvonik uro in 3 zvonove, obzidano pokopališče križ in zaprt osarij. Župnišče je bilo pred nekaj leti do polovice na novo zgrajeno. Leta 1773 je bila enako opremljena, vendar sta bila glavni oltar in tabernakelj pred kratkim na novo postavljena in še ne poslikane oziroma pozlačene. Cerkvena stavba je izgledala kot nova, imela je poslikane oboke, kamnit tlak, zvonik z uro in 3 zvonovi ter obzidano pokopališče s križem.

Pc sv. Kunigunde v Zg. Kungoti je imela 1657 3 oltarje in pokopališče, 1760 enako število oltarjev in že obzidano pokopališče s križem. Prhla streha zvonika s 3 zvonovi je močno zamakala. Leta 1773 je imel zvonik že novo streho, cerkev tabernakelj in večno luč, na pokopališču pa je razen križa stal tudi zaprt osarij.

Pc sv. Križa na Gaju se omenja 1657. Leta 1760 je imela 3 oltarje in tabernakelj z relikvijo. Ladjo je pokrival umetniško izdelan lesen strop. Zakristija je bila tesna, a zadostna. V zvoniku so viseli 3 zvonovi in na obzidanem pokopališču je stal križ. Leta 1773 je bilo stanje enako. Nabavili naj bi spovednico in popravili mežnarijo.

Pc sv. Urbana v Rošpohu se omenja 1657. Leta 1760 je imela 3 oltarje, od katerih je bil vsak po svoje poškodovan. Zelo dobra slika sv. Ane na 2. oltarju je bila zelo zaprašena. Cerkveno stavbo je zaradi izpostavljene lege kljub zaprtim okroglim oknom zamakalo, vlažna pa je bila tudi zakristija, ker so jo premalo zračili. V zvoniku sta visela 2 zvona. Pokopališča ni bilo. Cerkvena okna naj bi zaprli z močnimi polkni, bližnjo mežnarijo pa bolje vzdrževali. Leta 1773 je bilo stanje enako, vlaga je bila še vedno prisotna, omenja pa se tabernakelj na glavnem oltarju.

Kp BDM v hiši mariborskega peka Leewa (Leba) v Morskem jarku je bila tesna, a z vsem opremljena. Imela je tudi stolpič z zvončkom.

Žc sv. Petra v Malečniku se omenja 1607 kot vikariatna in 1657 kot župna. Leta 1760 je imela 7 oltarjev, med njimi ograjenega glavnega s preozkim tabernakljem, krstilnik, 2 spovednici, prižnico, kamnit tlak itd. Trdna stavba z okroglimi okni je bila brez epitafov, zvonik z uro in zvonovi je stal na vzhodni strani cerkve, tako da je vhod vanj vodil skozi cerkev in izza glavnega oltarja. (Gre za očitno vizitatorjevo pomoto!) Na obzidanem pokopališču sta bila križ in zaprt osarij, pod cerkvijo kripta, blizu nje veliko župnišče in nova vinska klet. Razvaljeno kaplanijo naj bi prodali ali podrli. Leta 1773 je bila cerkev v enako dobrem stanju in z vsem opremljena. Bila je poslikana, pod njo se je nahajala javno dostopna kripta, v zvoniku z uro so viseli 4 zvonovi, na obzidanem pokopališču s križem je še vedno stal sramotilni kol (die Brech), ki ga je bilo treba takoj odstraniti.

Pc BDM na Gorci. Zanj je bilo 1657 ugotovljeno, da je bila pred nastankom božje poti v Brezjah onkraj Drave pomembna romarska postojanka. Leta 1760 je imela 6 starih oltarjev, tabernakelj, spovednice, prižnico s slabimi stopnicami, opremljeno zakristijo, zvonik s 3 zvonovi in neograjeno pokopališče. Veža pred glavnim vhodom je bila potrebna večjega popravila. Leta 1773 sta bili cerkev z oltarji in mežnarija potrebni obnove, v stolpu so viseli 3 zvonovi, odprto pokopališče se je le redko uporabljalo.

Pc sv. Martina v Vumpahu je 1760 imela 4 oltarje, med njimi enega Marije Landshutske, tabernakelj in večno luč. Na ev. strani vhoda naj bi odstranili pred leti postavljen oltar, ki je v napoto. Cerkvena stavba je bila zanemarjena, zakristija vlažna, pokopališče brez osarija. Na njem so izven cerkve stale spovednice. V zvoniku so viseli 3 zvonovi. Popravila potrebni sta bili kuratova in šolnikova hiša. Leta 1773 je sicer bila stara cerkvena stavba v boljšem stanju, vendar zakristija še vedno vlažna, zato naj bi jo nasuli in posušili. V cerkvi s kamnitim tlakom so bili 4 oltarji in vse ostalo, pokopališče počiščeno in obzidano, spovednice pa so še vedno stale zunaj cerkve.

Pc sv. Barbare v Koreni je 1760 imela oltar s tabernakljem, a ne zakristije in pokopališča. Leta 1773 je v zvoniku viselo troje zvonov.

Pc sv. Marjete v Pernici je 1760 imela 3 oltarje, prižnico s slabimi stopnicami in zakristijo. Bila je dobre gradnje, vendar je imela na severni strani zaradi vetra uničena okrogla okna, v ladji lesen strop in v zvoniku 2 zvona, a ne pokopališča. Da bi zavarovali cerkveno notranjščino, naj bi severna okna zazidali ali zaprli z lesenimi polkni. Leta 1773 je bila cerkev v popravilu, zato je izgledala kot nova, sicer pa je bila enako opremljena kot leta 1760.

Dekanat Ptuj:

Žc sv. Jurija na Ptuj je 1607 imela 12 oltarjev, krstilnik in 5 kaplanov, a sta bila cerkev in pokopališče profanirana s pokopi heretikov. Leta 1617 je imela še vedno 12 oltarjev. Ker je bil kamnit tabernakelj desno od glavnega oltarja poslikano dragoceno kiparsko delo, ki je segalo do sredine prezbiterijevega oboka, naj bi se ohranil, vendar pa naj bi na glavni oltar postavili nov, sodoben tabernakelj. Krstilnik, ki je bil na primernem mestu, naj bi dopolnili s stolpastim nastavkom, spovednice opremili z rešetkami, Wazlerjev epitaf predstavili k slopu ali steni, epitaf baronese Zäglin pa izravnali s tlakom. Že premajhno pokopališče naj bi prekopali in zravnali, ga opremili s križem in zaprli, da ne bodo čez njega vozili. Okoli pokopališča je stalo 5 beneficijarnih hiš, v katerih so živeli 3 kaplani, organist in šolnik. Takrat se pri cerkvi omenja kapela sv. Barbare (verjetno ciborijski oltar). Leta 1659 je bilo naročeno, naj se na starem tabernaklju prekrije naslikana monštranca. Leta 1760 je cerkev imela 15 oltarjev, od teh je bil glavni ograjen ter opremljen s tabernakljem in večno lučjo, poleg krstilnika je stal oltar J. Krstnika, od 5 spovednic so bile 4 v zakristiji, zato naj bi 2 prestavili v ladjo, nad pevsko emporo je bila shramba ornatov. V ločenem zvoniku z uro je viselo 5 zvonov. Pokopališče so obdajale hiše beneficijarnih in kuratov, na njem je stal križ in Mihaelova kapela z oltarjem in osarijem. Od 6 kaplanov je drugi stanoval v špitalu, ostali v hišicah okoli pokopališča. Arhiv so hranili v obokani zadnji sobi župnišča, zato naj bi njeno vzhodno okno zaprli z železnimi polkni. Leta 1773 je bila cerkev v enakem stanju, Mihaelova kapela odlične gradnje je še stala. Pri župniji je bilo zaposlenih 7 kaplanov, od teh 3 beneficijarni. Kp sv. Mihaela na pokopališču je imela 1617 posvečen, a prazen oltar, razpokan obok in razbit tlak, vendar so pozneje vse popravili, tako da je bila leta 1773 v odličnem stanju.

Kp BDM na gradu je dal pred 1617 zgraditi grof Janez Ambrož Thurn na primernem mestu. Ker je imela 3 okna, naj bi tisto za oltarjem zazidali ali toliko dvignili, da ga oltar ne bi zastiral. Vzdrževanje kapele je bilo prepuščeno kraljevi milosti (saj je bil grad do 1622 v deželnoknežjih rokah). Leta 1760 je bil grajski oratorij že v nadstropju poleg velike dvorane. Za njegovim oltarjem, ki je bil posvečen pred 19 leti, je ležala z vsem opremljena zakristija.

Pc sv. Duha v špitalu je 1617 imela 2 oltarja in stensko nišo, ki naj bi jo nadomestil nov tabernakelj na glavnem oltarju. Cerkvi naj bi razbite okroglice v oknih zamenjali ter jo z nabavo potrebne opreme usposobili za maše. V špitalu, v katerem je bilo prostora za 24 varovancev, naj bi pri vходу in v ogravanem prostoru namestili sliki Križanja in sv. Martina, opremljeni s primernimi reki, ter postavili nabiralnik darov. Leta 1659 naj bi odstranili napis s tabernaklja, ki je bil vedno prazen. Leta 1760 in 1773 je bila cerkev v dobrem stanju. Imela je tri oltarje, zelo star zvonik z zvonom in z vsem opremljeno zakristijo za glavnim oltarjem.

Pc Vseh svetih v mestu leta 1607 ni ohranila ne pokopališča ne tabernaklja, zato pa 3 oltarje, katerih glavnega je škof prejšnje leto posvetil. Leta 1617 je bila zelo vlažna in skoraj brez opreme, imela pa je 3 profanirane oltarje. Leta 1659 je bila zapuščena, ker je v njej ležala na opečnem katafalku Suzana Wetter, ki je bila baje čarovnica. Zanimarjeno pokopališče ob njej naj bi zaprli. Leta 1760 se njena stara, vlažna stavba ni mogla po lepoti meriti z drugimi, imela je 3 oltarje, malo zakristijo, zvonik z 2 zvonoma in ograjeno pokopališče s polomljenim križem. Leta 1773 je bila enake sestave, vendar v mnogo boljšem stanju.

(Vizitatorja iz 1760 in 1773 sta cerkvi zamenjala, kar sem v tekstu popravil.)

Pc sv. Jožefa v predmestju je 1760 imela 4 oltarje in 2 zvona ter bila v dobrem stanju. Na ograjenem pokopališču je stalo več košatih dreves. Leta 1773 je bila v enakem stanju.

Kp v Spodnjem dvoru, v kateri so imeli njegovi lastniki Stubenbergi pravico do pokopa, naj bi po zamenjavi njihovih družinskih vej leta 1616 ne pokopavali več in s tem ohranili kapelo neoskrunjeno.

Kp sv. Barbare na Vurbergu, oddaljena pol milje od gradu, je leta 1617 imela 2 oltarja, od katerih naj bi stranskega povečali in pripravili za sprejem relikvije. Nabavili naj bi sodobno omaro za kazule. Kapela se pozneje ne omenja več.

Žc sv. Ožbalta v predmestju (Kaniži) je 1607 imela 3 oltarje in pokopališče, a je bila brez krstilnika. Leta 1617 je imela 3 oltarje, na glavnega naj bi namestili tabernakelj, neuporabljan krstilnik odstranili in pri glavnih vratih vzdali kropilnik. Če bodo ladjo nanovo in višje stropali, naj odstranijo stari les. Nabavijo naj spovednico, v zakristiji omaro, klečalnik in umivalnik ter tamkajšnji oltar opremijo z lesenim antependijem. Okna spodnje zakristije (osarija) naj zapro, povečajo in zamrežijo pa okno nad oltarjem v zgornji zakristiji. Pokopališče naj očistijo in postavijo križ, iz pokopališke kapele odstranijo oltar, jo poglobijo in sem prenesejo kosti iz zakristije, sredi vhoda pa postavijo stebriček z lučjo, prižgano ob sobotah. Leta 1659 je vizitator zahteval očiščenje pokopališča. Leta 1760 je cerkev imela 4 oltarje, 2 spovednici in vso ostalo opremo, zamrežena okrogla okna, zvonik s 3 zvonovi ter obzidano pokopališče s križem in zaprtim osarijem.

Pc sv. Marka v Markovcih je 1760 imela 3 oltarje. Njena stavba je bila potrebna obnove, zaradi zamakanja pa je propadal tudi oratorij nad zakristijo. V zvoniku so viseli 3 zvonovi. Na ograjenem pokopališču je bilo le malo pokopov. Cerkev so enako kot ono v Dornavi vzdrževali Attemsi.

Pc sv. Doroteje v Dornavi je 1760 imela 3 oltarje, spovednico, zakristijo, zvonik s 3 zvonovi in ograjeno pokopališče.

Kp v gradu Dornavi je bila posvečena nekaj let pred 1760. Imela je oltar M. spočetja in zvonček, obešen v najvišjem delu gradu.

Žc sv. Marjete v Gorišnici je 1607 imela 4 oltarje brez slik in križev, krstilnik in pokopališče. Leta 1659 naj bi tabernakelj očistili napisov, pokopališče pa drev. Leta 1760 je imela 5 oltarjev, šesti s kipom Trpečega Krista pa je bil pred kratkim postavljen na ev. strani svetišča. Glavni oltar je bil ograjen, ostala oprema v redu. V zvoniku so viseli 3 zvonovi. Obzidano zaprto pokopališče je bilo opremljeno s križem. Župnišče je bilo razen kleti in kuhinje leseno, a dobro vzdrževano.

Žc sv. Lovrenca v Juršincih se omenja 1607, 1617 pa je imela 5 oltarjev. Na glavni oltar je bilo treba postaviti nov okrogel in pozlačen tabernakelj ter pred njega večno luč, raztrgano Zveličarjevo sliko za njim pa prenesti na pločevino. Oltar na empori naj bi odstranili, krstilniku dodali nastavek, kropilnik vzdali pri vhodu, pokopališče očistili in postavili križ, mu popravili obzidje in z njega odstranili katasto. Leta 1659 je bil krstilnik še vedno odprt, z empole naj bi odstranili vinski sod, popravili obok nad njo, ponovno očistili in zaprli pokopališče, zamrežili okna v ladji in zakristiji ter prestavili stopnice na emporo, opremljeno s klopmi, iz ladje v zvonik. Leta 1760 je cerkev imela 4 oltarje, med njimi glavnega ograjenega in rožnvenškega v kapeli. Cerkev je bila z vsem opremljena, a je imela vlažno zakristijo. Njena stavba je bila stara, a dobra, okna okrogla, zamrežena in zaprta, v zvoniku so viseli 3 zvonovi, pokopališki zid je bil deloma porušen, župnišče je bilo pol zidano, pol leseno, visoka kaplanija lesena in v slabem stanju.

Pc BDM v Polenškaku se 1659 omenja kot kapela, ki jo večkrat obiščejo romarji. Leta 1760 je imela 5 oltarjev, med njimi zelo zanemarjenega Magdaleninega, tabernakelj, okrogla okna, v redu zakristijo, a slab pod v ladji. Izven cerkve je stal oltar za maše ob shodih, v zvoniku je viselo 5 zvonov. Pokopališča ni bilo, zato pa je ob cerkvi stala hiša za bivanje kuratov ob shodih.

Pc Janeza Nepomuka je stala v vinogradu resigniranega domačega župnika F. Ksaverija Heipla pol ure izven Juršincev. Zgrajena nekaj let pred 1760, je premogla 3 oltarje. Njena stavba, pokrita z opečno streho, se je zaradi teže oboka v ladji zrušila, ostalo pa je obokano svetišče. Imela je lesen zvonik z 2 zvonoma in zakristijo za glavnim oltarjem. Cerkev naj bi ali zvezali z železnimi vezmi in obnovili ali pa jo pustili propasti, v vsakem primeru pa rešili opremo.

Žc sv. Ruperta v Voličini je 1607 imela 5 oltarjev, krstilnik in pokopališče, ne pa spovednice. Od oltarjev naj bi onega v sredini cerkve odstranili. Leta 1617 je imela 4 oltarje, na glavnem naj bi postavili nov tabernakelj, ostale pa sodobno opremili. Krstilnik je bilo treba iz sredine cerkve prenesti pod pevsko emporo levo od glavnega vhoda, ga opremiti z nastavkom in ograditi, spovednico prestaviti iz zakristije v ladjo, zakristijo prebeliti in opremiti z vsem potrebnim, pokopališče očistiti, postaviti križ in odstraniti katasto. Leta 1659 naj bi se nabavil predalnik za oblačila in skrinja za dokumentacijo. Leta 1760 je cerkev premogla 4 oltarje in vso ostalo opremo, nadstropno zakristijo, zamrežena okrogla okna, zvonik s 3 zvonovi in uro ter obzidano pokopališče s križem, s katerega je vodil napol razvaljen vhod v kripto pod glavnim oltarjem, kjer je stal kamnit oltar. Pred 4 leti je bil nabavljen bratovščinski kip sv. Notburge. Zidano župnišče je tedanji župnik nadzidal s prvim nadstropjem.

Kp v gradu Hrastovcu je bila 1659 podobna veliki niši spalnice, od katere so jo ločevala vrata. Leta 1760 je imela oltar Križanega s tabernakljem in zakristijo, opremljeno z vsem potrebnim za maše.

Žc sv. Urbana v Desterniku se omenja 1607, 1617 in 1659. Pred 1738 je postala sedež župnije, leta 1760 je bila z vsem opremljena. Imela je 5 oltarjev, od teh glavnega ograjenega, zamrežena okrogla okna, v zvoniku 3 zvonove in obzidano pokopališče s križem. Cerkev je bila stare gradnje, župnišče pa novo, vendar z nezamreženimi okni.

Pc sv. Bolfenka v Trnovski vasi je 1659 omenjena kot kapela. Leta 1760 je imela 4 oltarje, spovednico za glavnim oltarjem, urejeno zakristijo, zvonik z 2 zvonoma in tretjim, od 1742 počenim, ter obzidano pokopališče brez vrat. Vendar je imela razbita okna in meznarija je bila potrebna popravila.

Pc Marije Vnebovzete pri gradu Vurberku je 1760 imela 4 oltarje, od teh glavnega iz genovskega marmorja in Donatovega s kipom J. Nepomuka ter 2 spovednici, vendar zanemarjeno zakristijo, zaradi česar so dragocenosti čuvali v gradu. Stara, majhna cerkev je hranila več epitafov in grobnic, pri vratih obzidane pokopališča pa epitaf luteranske baronese Wexler.

Žc sv. Andreja v Vitomarcih se omenja 1607. Leta 1617 je imela 6 oltarjev, od katerih je bil oni sredi cerkve odveč. Čeprav pri njej ni bilo pokopališča, so bili vendar posamezni pokopi. Cerkev je 1755 postala župna. Leta 1760 je imela 5 oltarjev, a še ne krstilnika, sicer pa vso potrebno opremo. Njena stavba je bila lepa, visoko obokana, imela je okrogla okna, zvonik s 3 zvonovi in pokopališče s križem, ki pa še ni bilo v celoti obzidano. Župnišče je bilo majhno, vendar novo.

Križniški distrikt:

Žc sv. Trojice v Veliki Nedelji je 1607 imela 5 oltarjev, krstilnik in pokopališče, leta 1760 pa 7 oltarjev, med njimi glavnega s tabernakljem in večno lučjo, kipom Marije Celjske in ob strani zamreženo stensko nišo ter krstilnik blizu glavnega vhoda. Velika in dolga cerkev je bila z vsem opremljena, zvonik je imel uro in 4 zvonove, pokopališče je bilo obzidano. Leta 1773 je imela še vedno 7 oltarjev, za glavnim je stal v kapeli oltar BDM s kipom Marije Celjske, ostalih 5 pa je imelo portatile. Cerkvena notranjščina je bila z vstavo novega zidu primerno skrajšana, s čimer je za pred kratkim postavljenim glavnim oltarjem nastala kapela. Imela je kamnit tlak, krstilnik pri glavnem vhodu, v zvoniku 4 zvonove in obzidano pokopališče brez križa. Na njem je stala kapela sv. Mihaela z oltarjem in kriptoumrlih viteзов pod seboj, pred župniščem pa kapela sv. Ane z oltarjem, lesenim stolpičem in 2 zvonoma.

Pc sv. Tomaža v Tomažu-Kostanju je 1760 imela 4 oltarje, vendar za glavnim neprimerno shrambo orodja, sicer pa je bila z vsem opremljena. Bila je mestnega videza, v zvoniku je imela 3 zvonove, ob sebi obzidano pokopališče in cerkveno hišo. Leta 1773 je bila v podobnem stanju.

Pc sv. Lenarta v Podgorcih, ki je bila pred kratkim prebeljena, je leta 1760 imela 3 oltarje in vso ostalo opremo, 2 zvona v zvoniku in obzidano pokopališče. Leta 1773 je bila v enakem stanju.

Žc sv. Duha v Središču je 1760 imela 5 oltarjev, 2 spovednici in vso ostalo opremo. Njena stavba je bila pred nekaj leti obnovljena. V zvoniku z uro so viseli 3 zvonovi, na obzidanem pokopališču, porastlem z drevjem, je stala kapela sv. Ane z oltarjem. Župnišče je bilo leseno. Leta 1773 je bilo stanje podobno, le zakristija je nekoliko zamakala in imela je kamnit tlak. Kapela na obzidanem pokopališču je bila posvečena BDM (?).

Pc ŽMB v trgu je 1760 imela 3 oltarje, četrtega pa v kapeli BDM pri vhodu vanjo. V ostalem je bila z vsem opremljena, imela je zakristijo in obzidano pokopališče. Leta 1773 je bila v enakem stanju.

Žc sv. Jakoba st. v Ormožu je 1607 imela 5 oltarjev, katerih enega je škof posvetil leta 1592, kamnit krstilnik, katerega bazen je bil kljub poškodbam opornikov še uporaben, in slab tlak. Leta 1760 je imela 6 oltarjev, spovednico za stranskim oltarjem in vso ostalo opremo. Njena stavba je bila sicer vlažna, vendar v redu, okrogla okna zamrežena, toda streha in opečni tlak potrebna popravila, zakristija primerna. Imela je zvonik s 4 zvonovi, obzidano pokopališče s križem in

odprtim osarijem ter skoraj v celoti leseno župnišče, ki ni bilo primerno za mestno župnijo. Leta 1773 je bilo stanje enako.

Pc J. Krstnika na Humu je 1760 imela 3 oltarje, okna, opremljena z okroglicami, zakristijo, v zvoniku 2 zvana, a je bila brez spovednice in pokopališča. Leta 1773 je bila v enakem stanju.

Kp J. Evangelista v gradu Ormožu je 1760 imela 2 oltarja, v glavnem je bila predstavljena bogato opremljena relikvija mučenca Vincenca, ter tesno, a z vsem opremljeno zakristijo. V enakem stanju je bila leta 1773.

Žc sv. Nikolaja v Miklavžu je bila pred 1760 zaradi velikih poškodb na novo zgrajena. Imela je 4 nove lepe oltarje in vso ostalo opremo, kamnit tlak, v prostoru nad zakristijo arhiv in blagajno, v zvoniku z uro 4 zvonove, na obzidanem pokopališču križ in osarij. Župnišče je bilo vzdrževano, vendar so bila v sobah obeh kaplanov okna slaba. Enako stanje je bilo leta 1773, le da je bila streha osarija potrebna popravila.

Pc ŽMB v Jeruzalemu je 1760 imela 3 oltarje, četrti sv. Ane je stal v lastni kapeli. Bila je z vsem opremljena. V zvoniku je viselo 5 zvonov, pokopališča ni bilo. Leta 1773 je bilo stanje enako.

Pc sv. Bolfenka na Kogu je 1760 imela 4 oltarje, med njimi stranskega Marije Landshutske, in vso ostalo opremo. Stavba, ki ni bila novejše gradnje, a v redu, je imela v zvoniku 3 zvonove, a ne pokopališča. Leta 1773 je bila v enakem stanju.

Pc Vseh svetnikov v Svetinjah je 1760 imela 3 oltarje in vso ostalo opremo, zvonik z 2 zvonoma in ograjeno pokopališče brez križa. Leta 1773 je bilo ugotovljeno, da je prižnica slabo postavljena, zato pa je na obzidanem pokopališču že stal križ.

Dekanat Radgona:

Žc J. Krstnika v Radgoni pc sv. Petra v predmestju je 1607 imela 4 oltarje in spovednico v zakristiji, ne pa krstilnika, 1617 5 oltarjev, med njimi premajhnega glavnega. Grb izumrle družine Werndl naj bi zamenjali s podobo Zveličarjeve glave, spovednico iz zakristije prestavili v ladjo, sredi pokopališča postavili križ s podobo Križanega, z njega pa odstranili katasto v obliki križa. Leta 1764 je imela 5 oltarjev in šestega sv. Patricija izven cerkve. Ta je bila stara in tesna, vendar z vsem opremljena. Imela je tabernakelj, a ne krstilnika, zvonik s 4 zvonovi in obzidano pokopališče. Cerkev, pokopališko obzidje in župnišče so bili potrebni popravila. Leta 1773 je bilo stanje enako, le na pokopališču se omenjata križ in osarij.

Pc sv. Magdalene na Kapeli je 1617 imela 3 oltarje in profanirano pokopališče, 1764 pa 4 oltarje, od teh enega izven cerkve. Bila je trdne gradnje, enako stolp s 5 zvonovi. Leta 1752 so jo povečali in pri njej zgradili bivališče za kurata, hišo ključarja in viničarijo s prešo. Odkar je pl. gospa Millern leta 1762 darovala kip Marije Celjske, ki je stal na glavnem oltarju, so se tu začela romanja. Pri cerkvi je bilo pokopališče. Leta 1773 cerkev zaradi hude nevihte ni bila vizitirana.

Kp v gradu G. Radgona je bila v nadstropju poleg spalnice. Leta 1764 je imela oltar BDM in vso ostalo opremo.

Kp v gradu Štajnovu pri Plitvičkem vrhu, ki je bil od 1611 v rokah graških jezuitov, je tu obstajala že od časov cesarja Ferdinanda II.

Žc sv. Križa v Križevcih je 1607 imela 4 oltarje, od katerih naj bi enega zaradi napote odstranili, krstilnik in pokopališče. Leta 1617 so stali še vsi 4 oltarji, glavnega naj bi opremili s sodobnim lesenim tabernakljem in večno lučjo, ostale z antependiji, krstilnik dopolnili z nastavkom in piscino, popravili in izravnali

tlak, stari kip Križanega, viseč na desni strani ladje, naj bi obnovili ali zamenjali za novega, večjega, postavljenega na prečni tram sredi cerkve. Leta 1659 je bila izražena želja, da bi v cerkvi postavili nabiralnik, pokopališče pa očistili in zaprli. Leta 1764 je cerkev imela 4 oltarje, med njimi je bil glavni nov in zato tabernakelj še ni bil pozlačen. Z vsem opremljena cerkev je imela zamrežena okrogla okna, v zvoniku uro in 3 zvonove ter obzidano pokopališče. Vstop nanj iz župnišča je bil slab, osarij zanemarjen, stopnice do kapele sv. Ane poškodovane, župnišče potrebno popravila, kaplanija ob župnišču pa stara in v slabem stanju.

Pc sv. Mihaela v Veržeju je po zatrdilu iz 1617 prvotno stala tik ob Muri, a so jo pred 12 leti uničili Turki in madžarski uporniki. Nato so iz hrastovih brun postavili novo na sedanjem mestu in uredili pokopališče. V njej so stale 3 kamnite oltarne menze brez podob, zato bi bilo treba opremiti vsaj glavno, da bi cerkev lahko posvetili. Leta 1659 je pripisana sv. Trojici. Bila je lesena in glinena, in ker je stala na močvirju, je bila brez tlaka in polna luž. Posvečena je bila 17. 6. 1618. Leta 1764 je imela 4 oltarje in vso ostalo opremo. Bila je trdne gradnje, enako zvonik z uro in 3 zvonovi. Pokopališče je bilo ograjeno. Njen advokat je bil veržejski magistrat.

Zc J. Krstnika v Ljutomeru je 1607 imela 5 oltarjev, od teh 2 slabo urejena, krstilnik in pokopališče, leta 1617 pa 7 oltarjev, katerih glavnega naj bi opremili s sodobnim tabernakljem in večno lučjo sredi svetišča, krstilnik z nastavkom in piscino ter nabavili spovednico z železno rešetko. Pokopališče, ki je viselo proti zahodu, naj bi očistili, obzidali, vanj postavili križ in odstranili katasto. Stavbi cerkve in župnišča sta bili v dobrem stanju. Leta 1659 je bilo ukazano, da odstranijo oltarja sredi cerkve in pri vhodu vanjo, nabavili pa naj bi predalnik za obleko ter skrinjo za denar in dokumente. Leta 1764 je cerkev imela 5 oltarjev, tabernaklja na glavnem in Marijinem oltarju, krstilnik, spovednico, prižnico, kropilnik itd. ter tesno, a z vsem opremljeno zakristijo pod zvonikom. Vanjo so vodila 3 vrata. Pred 30 leti so ji sicer hoteli zvonik prestaviti pred glavni vhod, kjer so že zgradili temelje, a ker niso imeli dovolj denarja, je cerkev obdržala staro obliko, ki je lepa in v redu vzdrževana. V zvoniku z uro so viseli 3 zvonovi, na obzidanem pokopališču s križem pa sta stala osarij in kapela sv. Florjana. Leta 1773 je bila cerkev v podobnem stanju, imela je kamnit tlak in klopi, potrebne popravila, sicer pa je bila razen strehe v dobrem stanju.

Pc sv. Roka in Sebastijana v Cezanjevcih je bila leta 1764 obnovljena, vendar zaradi zamašenega odvodnega jarka vlažna. Imela je 4 oltarje, tabernakelj, spovednico, prižnico, urejeno zakristijo ter pokopališče z več drevesi in napol podrto kapelo, vendar brez lastne ograje. V bližini je stala cerkvena hiša. Leta 1773 je bila zakristija vlažna, v zvoniku sta visela 2 zvona, pokopališče je bilo slej ko prej nemarno ograjeno, kapela pa je bila še vedno v slabem stanju.

Pc sv. Ane pod gradom G. Ljutomer je 1764 premogla 3 oltarje, tabernakelj in prižnico. Bila je v dobrem stanju, le v južnem delu zaradi nizbrežne vode vlažna. Ni imela zvonika, zato sta zvona visela na lesenem ogredju v bližini, pa tudi ne zakristije, zato so opravo hranili v prostoru za glavnim oltarjem. Po tradiciji je cerkev prvotno stala na hribu pri gradu, a so jo graščaki opustili, nakar so verniki na vznožju hriba postavili novo cerkev, v okviru gradu pa je nastala cerkvice Brezmadežno spočete. Leta 1773 je bilo stanje cerkve podobno, le da je imela poškodovano streho, ki jo je bilo treba v celoti zamenjati, ker je ogrožala oboke.

Kp Brezmadežne v gradu G. Ljutomer je 1617 imela posvečeno le svetišče in glavni oltar, za ladjo brez stropa in tlaka pa to ni bilo jasno. Zaradi vlage v zakristiji naj bi ji povečali okna, jo popodili in ji stene prekrili z lesom. Leta 1764 je bila v odličnem stanju, ker so jo pred kratkim obnovili, zakristijo pa so še urejali. Imela je 3 oltarje in 3 zvonove, ki so viseli v stolpu gradu, katerega večji del iz finančnih razlogov še ni bil obnovljen. Leta 1773 je bila kapela v podobnem stanju.

Kp ŽMB v gradu Braneku je 1764 imela 2 oltarja in nekoliko vlažno, a z vsem opremljeno zakristijo. V enakem stanju je bila tudi leta 1773.

Žc sv. Trojice v Mali Nedelji je 1617 veljala za odlično stavbo. Imela je 5 oltarjev in krstilnik, ki je bil brez nastavka in piscine, a nobene spovednice. Zakristiji naj bi popravili vrata in okna, pokopališče obzidali, vhod vanj pa opremili z vrati in jarkom. Leta 1659 se omenja, da je pred nekaj leti postala župna. Leta 1764 je imela 5 oltarjev in vso ostalo opremo s spovednico za glavnim oltarjem, tesno, a zadostno zakristijo, pred kratkim obnovljeno streho, zvonik s 4 zvonovi ter ograjeno pokopališče s križem in kapelo sv. Ane. Župnišče in druga poslopja so bili zanemarjeni, zato pa je bil nov velik hlev.

Žc sv. Jurija v Vidmu ob Ščavnici se omenja 1608. Leta 1617 je imela 4 oltarje, od katerih naj bi onega pri vhodu zaradi ozkosti ladje odstranili, zazidali stenski tabernakelj levo od glavnega oltarja in nabavili novega, izpopolnili krstilnik, izravnali tlak, nadomestili razbite okenske okroglice, očistili pokopališče in ga opremili s križem, pospravili na njem stoječo kapelo z oltarjem, jo zaprli in ji obnovili razbite okenske okroglice. Leta 1659 je župnija veljala za revno. Leta 1764 je cerkev imela 4 oltarje, od teh roženvenškega v kapeli, prizidani pred 20 leti, ter vso ostalo opremo, kar je veljalo tudi za zakristijo. Zvonik z uro in 4 zvonovi je bil prejšnje leto nanovo prekrit, pač pa je bilo pokopališko obzidje na obrežni (rečni) strani potrebno popravila. Župnišče s kamnitimi temelji je bilo s streho vred v mizernem stanju. Leta 1773 je bilo stanje cerkve enako, imela pa je popravljen kamnit tlak, na pokopališču, katerega obzidje je bilo še vedno potrebno popravila, pa osarij in kapelo BDM. Cerkvena stavba je ves čas veljala za staro in ne posebno veliko, a trdno.

Pc sv. Duha na Stari gori je veljala za lepo stavbo, ki je 1764 imela 3 oltarje in vso ostalo opremo, zakristijo, zvonik s 3 zvonovi in cerkveno hišo, a nobenega pokopališča. Isto je ugotavljal vizitator leta 1773.

Žc sv. Antona v Cerkenjaku je 1617 imela še stenski tabernakelj, 3 oltarje in krstilnik brez nastavka, a nobene spovednice. Križ z naslikanim Kristom, ki je bil v ladji, naj bi namestili nad slavolok ter zakristijo zavarovali z okenskimi mrežami in opremili z omaro. Na pokopališču naj bi postavili križ in z njega odstranili katasto. Leta 1659 je vizitator ugotovil, da je cerkev pred leti postala župna. Zahteval je, da darovanih prašičkov ne zapirajo v zakristiji v hlevček, podoben staremu tabernaklju, v cerkvi pa naj oltarček, na katerega so podarjali petelinčke, zamenjajo z mizo. Odstranili naj bi tudi drevje z obzidanega pokopališča. Leta 1764 je cerkev imela 3 oltarje (vendar je bil glavni brez obhajilne ograje in s slabim tabernakljem), krstilnik s piscino, spovednici v kapeli sv. Mihaela in v zakristiji, kamnito prižnico, tesno, a zadostno zakristijo, zvonik z uro in 5 zvonovi, obzidano pokopališče s križem in kar 3 vhodi ter kapelo sv. Mihaela z lepim oltarjem in tabernakljem.

Žc sv. Benedikta v Benediktu je 1607 imela 4 oltarje, krstilnik in spovednico. Leta 1617 je še imela stenski tabernakelj, 4 oltarje, krstilnik, potreben popravila, in zakristijo z nezamreženimi okni. Križ z naslikanim ali plastičnim Križanim naj bi namestili nad slavolok, na pokopališču pa odstranili drevje in katasto, postavili križ ter očistili kapelo sv. Mihaela, opremljeno z osarijem in oltarjem. Leta 1659 je vizitator naročil, da pokopališče očistijo zelenja in ga zapro. Leta 1764 je cerkev imela 4 oltarje, od katerih so bili glavni in 2 stranska ravnokar postavljeni in poslikani (glavni je že imel tabernakelj, a še ne obhajilne ograje), ter nove krstilnik, prižnico in zakristijo s spovednico. Ne posebno velika cerkev je bila prejšnje leto obnovljena in na novo opremljena, v zvoniku je imela 3 zvonove, na obzidanem pokopališču pa križ in kapelo F. Ksaverija z oltarjem, stolpicem in zvončkom, a ne osarija.

Pc sv. Treh kraljev je 1607 imela 8 oltarjev, od teh 3 brez podob, a ne tabernaklja, krstilnika in pokopališča. Posvetil jo je pred 20 leti škof M. Brenner. Leta 1617 je bilo ugotovljeno, da je zgrajena iz darov in je zato brez ustanovne listine, da ima 8 oltarjev, od katerih naj bi glavnega razširili in mu znižali stopnice, ostale pa opremili z antependiji, svečniki, prti in drugim. Kipe naj bi slekli in popravili, v kolikor so jih heretiki poškodovali. V zakristijo naj bi namestili omaro, klečalnik, skrinjo in mizo. Križ, ki je bil povezan s katasto, naj bi skupaj z njo odstranili. Leta 1659 je bila cerkev bogato opremljena. V spodnji zakristiji naj bi oltar zamenjali z omaro, v zgornji pa namestili velik predalnik za obleko. Leta 1764 je govora o veliki božjepotni stavbi z bogatim obiskom zlasti Madžarov, ki ima 8 oltarjev, od teh Marijinega sredi cerkve, 2 tabernaklja (na glavnem oltarju in onem M. vnebovzetja), spovednice, klopi (ki jih je pa dosti polomljenih), zvonik z 2 zelo velikima in 1 manjšim zvonom, pred 7 leti prizidano južno zakristijo in hišo za duhovnike, ki pa jo zamaka.

Kp sv. Ane v gradu Drvanje, ki je bil 1764 v lasti baronese de Pilloi, je bila z vsem oskrbljena.

Žc Marijinega rojstva v Negovi je 1607 imela 3 oltarje in krstilnik, a ne spovednice. Leta 1617 je še vedno imela stenski tabernakelj, 3 oltarje, ki jih je bilo treba povečati in z vsem opremiti ter stranska potisniti k stenam, krstilnik, katerega nastavek je bilo treba predelati in poslikati ter urediti piscino, križ s križanim pred glavnim oltarjem, ki ga je bilo treba obesiti višje, spovednico, ki naj bi jo opremili z železno rešetko, nabavili omaro za kazule, postavili sredi pokopališča križ in odstranili katasto. Leta 1659 je vizitator želel, da se nadzida zakristija in opremi s predalnikom za obleko. Leta 1764 je cerkev imela 3 oltarje, vendar je bil glavni s slabim tabernakljem in brez obhajilne ograje, krstilnik, nerodno postavljeno spovednico v precej tesni, a zadostni zakristiji, prižnico itd. V zvoniku so viseli 3 zvonovi, vendar je bil eden počen. Obzidano pokopališče s polomljenimi vhodnimi vrati je bilo brez osarija, pač pa je na njem stala kapela Antona Padovanskega z lepim oltarjem.

Kp sv. Ane v gradu Negovi, omenjena 1607 in 1659, je imela 1764 obliko sveetišča in bila z vsem opremljena.

Žc Marijinega vnebovzetja (tudi Marije v trnju) v Apačah je 1607 imela 6 oltarjev (od teh 2 slabše urejena), krstilnik in pokopališče, a nobene spovednice. Leta 1617 je premogla kamnit tabernakelj, 7 oltarjev, od katerih naj bi 2 zaradi napote odstranili, krstilnik in pokopališče, ki naj bi ga očistili in vanj postavili križ. Leta 1660 je imela 5 oltarjev, krstilnik brez slike jordskega krsta, v zakristiji ni bilo omare za obleko in posodje, iz kapele na pokopališču, v kateri je mežnar spravljal seno, naj bi odstranili oltar, iz cerkve pa pogrebno orodje. Leta 1764 je cerkev imela 5 oltarjev, od katerih je imel oni sv. Martina in Lenarta od romarjev poškodovan dragocen nastavek, oltar sv. Sebastijana je bil ves zaprašen, oltarja Marije v trnju, v katerem je stal zelo star kamnit poslikan kip sedeče Marije z otrokom, obdan z novimi lesenimi plastikami, pa naj ne bi spreminjali v dvojni oltar. V cerkvi so bili tudi tabernakelj z večno lučjo, krstilnik s piscino, spovednici v ladji in zakristiji, prižnica, kropilniki, klopi itd. Stavba je bila v redu vzdrževana, le okna za glavnim oltarjem so bila poškodovana. Zvonik, katerega škodlasta streha je zamakala, je imel uro in 3 zvonove. Obzidano pokopališče, katerega zid je bil pri vhodu poškodovan, ni imelo osarija, zato pa križ in zanemarljivo kapelo F. Ksaverija, ki je služila za shrambo raznega orodja, zato naj bi iz nje odstranili oltar, kapelo pa po možnosti vendarle popravili.

Pc sv. Ane na Kremperku je 1764 imela 3 oltarje, tabernakelj, spovednico, prižnico, zakristijo z zamreženimi okni, precej preperel, lesen, s pločevino obit zvonik s 3 zvonovi, pokopališče brez grobov in hišo za kurata.

Povzetek vizitacijskih zapisov nam ponuja vrsto podatkov, ki so zanimivi za umetnostnozgodovinsko védenje o razvoju in stanju naših cerkva v času baroka. Zaradi obsežnosti teme jih večinoma ne bom predstavljal posamično, ampak strnjeno kot rezultate širšega izbora.

1. Ker je zanimiv že njihov statistični aspekt, najprej o njem. Zbran je na osnovi podatkov vizitacije iz let 1760 in 1764, ko je bila baročna ustvarjalnost pri nas še v svojem zenitu. Takrat je bilo na obravnavanem ozemlju 26 župnih in 45 podružnih cerkva ter 20 (grajskih) kapel z mašno licenco, kar znaša skupaj 91 objektov. Mednje niso vštete samostanske cerkve, ker jih vizitatorji niso pregledovali, in kp Marije Snežne pri Cmureku, ki pred nastankom sedanje cerkve na Velki leta 1791 ni imela mašne licence. V teh cerkvah in kapelah je med drugim stalo okoli 325 oltarjev in viselo 215 zvonov. Likovno bogastvo, ki se skriva za temi in drugimi statističnimi podatki, nam dokazuje, da je naše podeželje še vse 18. stoletje enakopravno sodelovalo pri umetnostni bogatitvi naše kulturne pokrajine.

2. Drugo zanimivost predstavljajo cerkve, katerih ladje so še 1760 osvetljevala okrogla okna (*fenestrae orbiculatae*), med njimi morda tudi nekatera lunetasta, vendar ta zagotovo mlajšega izvora. Gre za 15 cerkva, bodisi novo zgrajenih ali temeljiteje prezidanih z najstarejšo med njimi, ptujsko proštijško cerkvijo na čelu. Morda je prav oprema njene povišane srednje ladje in zahodne empore z okroglimi okni ob koncu 15. stoletja služila kot spodbuda za razširitev njihove uporabe pri nas, katere korenine smemo iskati v renesančno influirani madžarski korvinski pozni gotiki. Da bi njuni neposredni povezavi služila J. Szekelyjeva frančiškanska cerkev v Ormožu iz 1494–1504, je sicer mogoče, vendar pa se je verjetneje kot izhodišče uveljavil kar Ptuj sam, ki je bil med 1479 in 1491 važna madžarska in nato do 1511 deželnoknežja vojaška in upravna postojanka. Večina tovrstnih cerkva, zbranih v 2 skupinah, izvira iz 1. polovice 16. stoletja. Gre za cerkve v Jarenini (1532–48), Lenartu (1515–18), Kamnici (1532–35), Rošpohu (po 1532) in Pernici (po 1532) ter na Ptujju (okoli 1490–1500), Kaniži (po 1532), Juršincih (1517–40), Voličini (1519–38), Desterniku (1505–18), Vitomarcih (1512–29) in Križevcih (po 1532). Mlajšega nastanka so bila okna v Ormožu (1591), Polenšaku (1621–23) in Malečniku (celo okoli 1670).

3. Poseben problem predstavlja žc sv. Petra v Malečniku. Po trditvi vizitatorja iz 1760 je cerkev imela vzhodni zvonik, ki je bil dostopen izza glavnega oltarja (*ingressus patet per ecclesiam a tergo altaris majoris*). Tej trditvi oporeka cerkvena stavba, katere zahodni zvonik je poznogotski, ostala stavba pa razen južnih sten ladje in prezbiterija iz 1726–36. Vse kaže, da je vizitator opis šempetrske cerkve zamešal z opisom kake druge.

4. Očitno je, da sta vizitatorja iz 1760 in 1773 pri Ptujju zamenjala opisa cerkva sv. Duha v špitalu in Vseh svetih v nekdanji sinagogi.

5. Iz vizitacijskih zapiskov je razvidno, da je takrat obstajalo več cerkva in kapel z mašno licenco, ki jih danes ni več. Tako so ohranjeni podatki za pc sv. Jakoba pri Lenartu, sv. Barbare pri Vurbergu, sv. Roka pri Svečini, sv. Jožefa v Ciringi, J. Nepomuka pri Juršincih, za po 3 pc v Mariboru (sv. Duha v špitalu, Vseh svetih v sinagogi, sv. Ulrika v predmestju) in Ptujju (sv. Duha v špitalu, Vseh svetih v sinagogi, sv. Jožefa v predmestju) ter za vseh 20 večinoma grajskih kapel.

6. Zapisniki nam ponujajo tudi nekaj vpogleda v takratno stanje župnišč, med katerimi so bila še leta 1760 v Kamnici in Juršincih napol, v Gorišnici, Ormožu, Središču in Vidmu pa pretežno lesena. Evidentno pa je tudi, da je bilo med zidanimi župnišči precej slabih in zanemarjenih, kar je v še večji meri veljalo za kaplanije in mežnarije.

7. Iz zapisnikov je razvidno, da je leta 1740 pc sv. Ilije v Šentilju imela zgodnjegotsko ladjo z zelo ozkimi okni, da je kmalu nato pc sv. Jakoba v Jakobskem

Dolu zamenjala temačen gotski prezbitarij z baročnim, da je še 1760 pc sv. Križa v Gaju imela umetelen lesen strop, da je pred 1617 bila na primernem mestu v ptujskem gradu postavljena kapela, ki se je 50 let pozneje umaknila novi v prizidanem severnem grajskem krilu. Že sv. Ožbalta v Kaniži je leta 1617 še imela lesen strop v ladji in osarij pod zakristijo, istega leta je na Ptujju obstajala kapela v štabenberškem Spodnjem dvoru, ne omenja pa se ona v idungspeuškem Zgornjem dvoru, ki je nekaj let prej doživel veliko prezidavo. Takrat se omenja kp sv. Barbare, ki ni identična ne z vurberško cerkvijo Marijinega vnebovzetja ne z istoimensko cerkvijo v Koreni, saj je leta 1617, ko se edinkrat omenja, spadala pod ptujsko župnijo. Stala je torej pol milje od Vurberga v smeri Ptujja.

8. Iz zapisnikov zvemo, da je bila edina lesena cerkev na obravnavanem ozemlju v Veržeju, leta 1726 jo je zamenjala sedanja zidana. Več cerkva, posebno kapel, je imelo lesene, večinoma strešne zvonike, ona v Podgradju pri Ljutomeru pa je bila celo še leta 1764 brez njega.

Seveda je podatkov o cerkvenih stavbah in opremi, o njih opravi in pokopališčih ter o vseh drugih detajlih še dosti, vendar so ti razvidni iz teksta in zato ni potrebno, da bi jih posamično navajali še v povzetku.

Viri in literatura:

- Ignacij Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant J. Maribor 1875
- Fran Kovačič: Zgodovina Lavantinske škofije 1228—1928. Maribor 1928
- Matija Ljubša: Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II. ČZN 19/1924, p. 24—80
- isti: Zemljepisni razvoj župnij v pražupnijah Ptuj, V. Nedelja in Radgona. ČZN 20/1925, p. 5—20
- Hans Pirchegger: Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer II. Die Kirchen und Grafschaftskarte der Steiermark. Wien 1940 in 1951
- Jože Curk: O pražupnijah in pražupnijskih cerkvah na Slovenskem Štajerskem. ČZN 83/1992, p. 153—181
- Jože Mlinarič: Prizadevanja sekovskih škofov M. Brennerja in J. Eberleina kot gen. vikarjev salzburških nadškofov za katoliško versko prenovo na Štajerskem v luči protokolov 1585—1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1808 in 1617—1819. Acta ecclesiastica Sloveniae 5. Ljubljana 1983 p. 9—228
- isti: Župnije na slov. Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata Med Dravo in Muro 1858—1774. AES 9. Ljubljana 1987, strani 464
- isti: Župnija sv. J. Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadškofije 12. stoletja—1786. Zbornik ob 750-letnici Mariborske škofije 1228—1978. Maribor 1978
- isti: Kamnica in njena župnija do J. polovice 18. stoletja. ČZN 48/1977, p. 91—116
- isti: Župnija sv. Petra pri Mariboru do ustanovitve samostojnih župnij v njenem okviru v 2. polovici 18. stoletja. ČZN 45/1974, p. 278—308
- isti: Selnica pri Mariboru do začetka 18. stoletja. ČZN 50/1981, p. 115—136
- isti: Križniške župnije V. Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja. Ormož skozi stoletja II. Ormož 1983, p. 81—98
- isti: Ljutomerska župnija do konca 18. stoletja. Zbornik župnije J. Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, p. 13—44
- Jože Curk: Topografsko gradivo za območje občin Radgona, Ljutomer in Ormož. Zavod za spv SRS. Ljubljana 1967, strani 112

KUNSTWESEN DES NÖRDLICHEN TEILS VON PODRAVJE IN DEN AUGEN DER VISITATOREN DES 17. UND 18. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Visitationsprotokolle des Archidiakonats Intra Muram et Dravum aus dem 17. und 18. Jahrhundert bieten uns eine lange Reihe von kunsthistorisch interessanten Daten, welche uns helfen den Stand und die Entwicklung unserer Kirchen zur Barockzeit zu verfolgen. Wegen des weit umfassenden Themas können wir die erreichten Resultate nur skizzenhaft vorstellen.

1. Interessant ist schon der statistische Aspekt zum Thema. Er wird auf den Daten der Visitation von 1760 und 1764 basiert, als sich das barocke Schaffen bei uns noch im Zenith befand. Damals gab es auf dem behandelten Gebiet 26 Pfarrkirchen, 45 Filialen und 20 meistens Burgkapellen mit einer Messlizenz. Das ergibt 91 Objekte ohne Klösterkirchen und der Kapelle von Maria Schnee, die erst nach der Übersiedlung und dem Neubau auf Velka im Jahr 1791 Messlizenz bekommen hat. In den visitierten Kirchen und Kapellen gab es 325 Altäre, 215 Glocken und viele andere Requisite. Das Kunstreichum, in diesen Zahlen umfasst, war also sehr gross und beweist, dass unser Land damals noch gleichwertig am Kunstschaffen beteiligt war.

2. Beachtenswert ist auch die Gruppe der 15 Kirchen, welche noch im Jahr 1760 runde Fenster besaßen, obwohl unter ihnen einige jüngere vielleicht schon eine halbrunde Form hatten. Die Form der runden Fenster, zuerst bei der Probsteikirche von Ptuj am Ende des 15. Jahrhundert verwendet, weist auf die ungarische spätgotisch-renaissanceartige Einflüsse hin. Es scheint, dass Ptuj als wichtiges strategisches und wirtschaftliches Zentrum der ungarischen und dann der landesfürstlichen Verwaltung (1479—1511) der Vermittler und auch Anreger dieser Form gewesen war. Die Mehrzahl solcher Kirchen stammt aus der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts (Jarenina, Lenart, Kamnica, Rošpoh, Pernica; Ptuj, Kaniza, Jursinci, Desternik, Voličina, Vitomarci und Križevci), jünger sind die von Ormož, Polenšak und Malečnik. Dabei handelt es sich nicht nur um Neubauten sondern auch um grössere Umbauten von älteren Kirchen.

3. Die Pfarrkirche von Malečnik sollte nach der Notiz des Visitators von 1760 eine Ostturmkirche sein, was aber nicht möglich ist, da sie ja den spätgotischen Westturm hat, im übrigen Bau aber meistens aus 1726/36 stammt. Es handelt sich offensichtlich um einen Irrtum in der Schrift des Visitators.

4. Dasgleiche gilt auch für die Beschreibung der zwei Stadtkirchen von Ptuj (des hl. Geistes und der Allerheiligen) aus 1760 und 1773; sie sind nämlich untereinander verwechselt.

5. Aus Visitationsprotokollen ist ersichtlich, dass 11 Filialkirchen und 20 (Burg)kapellen heute nicht mehr existieren.

6. Die Protokolle bieten uns weiter einen Einblick in den Stand der Pfarrhöfe (einige waren noch 1760 aus Holz), Kaplaneien und anderen kirchlichen Bauten.

7. Interessant sind auch einige Daten, einzelne Kirchen bzw. Kapellen betreffend. So erfahren wir, dass nach 1600 auf der Burg Ptuj eine Kapelle entstanden ist, dass eine Hauskapelle auch im Unterhof von Ptuj existiert hat, dass die Kapelle der hl. Barbara bei Wurberg nicht identisch war mit der Marienkirche beim dortigen Schloss oder mit der Kirche der hl. Barbara in Korena, sondern ein verschollener Objekt, zwischen Vurberg und Ptuj liegend, gewesen ist, usw.

8. Bestätigt ist auch, dass die Kirche von Verzej im 16. und 17. Jahrhundert aus Holz war und dass sie erst um 1726 seinen jetzigen Bau bekommen hat, weiter dass mehrere Kirchen und besonders Kapellen hölzerne Türme hatten, die Kirche in Podgradje bei Ljutomer aber sogar noch 1764 ohne Turm gewesen war.

FRAMSKO MORJE SKOZI ČAS (do leta 1800)

Jože Koropec*

UDK 949.712 Morje ".../1800"

KOROPEC Jože: Framsko Morje skozi čas. (Das Framer Morje durch die Zeit.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 33.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Razprava na osnovi zelo pestre palete zgodovinskih virov slika preteklost južno od Maribora raztegajočega se kraja ob glavni cesti Maribor—Ljubljana. Sam kraj se prvič omenja že leta 1527, da pa se prikazati življenje v njem že od neolitika. Posebna skrb je posvečena obdelavi župnijskih krstnih, poročnih in mrtliških knjig. Zato jo zaključujejo zadevni abecedni poimenski pregledi.

Podobno obravnavo preteklosti si žele ljudje vsakega kraja.

UDC 949.712 Morje ".../1800"

KOROPEC Jože: The Fram Morje during time. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 33.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The paper deals, on the basis of a wide variety of sources, with the picture of the past of a settlement south of Maribor, along the main highway Maribor—Ljubljana. The settlement is mentioned for the first time in 1527, though it is possible to depict life in it as of the neolithic. Special attention is devoted to the description of parish registers of baptisms, matronies and deaths. The paper is, thus, concluded by alphabetical reviews.

A similar report on the past is wished by people in all places.

Do 1500

V krajevni skupnosti Fram in s tem v občini Rače-Fram (1995) se razteza kakšnih 15 do 17 kilometrov južno od mesta Maribora kraj Morje na nadmorski višini okoli 300 do 500 metrov v glavnem na pohorski strani ceste Dunaj—Trst in le malo onstran nje med framskim gostiščem Akropolis in asfaltirano cesto na Požeg.

Na Morje mejijo kraji framske krajevne skupnosti Loka, Kopivnik, Fram in v ješenški katastralni občini Požeg, v zgornjepolskavski krajevni skupnosti pa Bukovec.

Framsko Morje na Slovenskem nima soimenjaka.

Prelomna prijetna sončna lega pohorskih obronkov je semkaj kaj hitro pramamila ljudi. Najstarejši sledovi človeka v morskem svetu so iz mlajše kamene dobe ali neolita pred 5000 do 4000 leti. Pri rigolanju Frangeževega vinograda v morskem Spodnjem Bukovcu so naleteli leta 1904 na kamnito sekiro.

* dr. Jože Koropec, zaslužni profesor mariborske univerze

Mariborski arheolog Stanko Pahič je objavil leta 1964 poročilo s sliko o blizu morske avtobusne postaje pri Mesičkovi hiši (Morje 17) ležeči okrogli, 2 metra visoki gomili s premerom 15 metrov. Njen grob je bil plitvo vkopan v nekdanja naravna tla in obdan s kamni in kamnitimi ploščami. Okostje pokojnika brez privedkov je bilo docela preperelo in ugotovljivo le še po lisah preperelin. V gomili je bilo izredno malo črepinj grobe lončevine — keramike. Pahič je gomilo uvrstil v bronasto dobo (drugo tisočletje pred našim štetjem). Že pred odkopom sva s Pahičem na gomili naletela na 11 centimetrov dolgo, 4,5 cm široko in 4,3 cm debelo kamnito sekuro iz sivozelenkastega kamna z navrtano luknjo. Danes jo hrani Pokrajinski muzej v Mariboru.¹

Omenjena gomila, ki so jo 1976 razravljali, je imela svoje čase več manjših sestra. Podoba je, da si je največjo dal nasuti kak plemenski poglavar. Med domačini je krožila vest, naj bi predstavljala Atilov grob (Atilova smrt leta 453), v njej naj bi bilo zakopano zlato tele ali vsaj zlati meč.

Decembra 1975 so pri polaganju električnega kabla naleteli tik pred pragom Koropčeve nove hiše (Morje 101 b) na dele rimske lončevine kot ostanke pepelnega pokopa.²

Lahko rečem, da je v prvih stoletjih našega štetja latinščina tod že izrinjala keltski jezik staroselcev.

Sredi prvega tisočletja našega štetja so takratni morski domačini doživljali iz zgodovine poznane premike različnih ljudstev in v drugi polovici 6. stoletja priselitev Slovencev, s katerimi so se preživeli zlili. Smo njihovi potomci. Takratni Morčani so vedeli za obsrke Avare, za svoja samostojna vladarja Valuka in Sama, za germanske Bavarce in Franke, postajali so kristjani, najbolj v 9. stoletju, v časih Slovaka (Slovaki sebe nazivajo tudi Slovence, nas Slovince) Koclja, Grkov Konstantina-Cirila in Metoda. Od konca 9. stoletja so se blizu tri četrt stoletja bali madžarskih ogrskih pohodov. Pred koncem 10. stoletja so se znašli v nemškem cesarstvu.

Morčanom so se krščanska središča približevala od salzburskega Ptuja v oglejsko Razvanje, Hoče in Slivnico. Kot kmetovalci so zgodaj postajali podložniki okoli 1100 zelo obsežnega mariborskega vladarjevega zemljiškega gospostva, njihovi polskavskobukovski sosedje pa gospostva s sedežem na gradu Gromberg na polskavskem Kočnem.

Morčani 12. stoletja so že prispevali svoj delež za cerkveno »desetino« — v resnici bolj petnajstino — v slivniško župnišče in v mariborski grad na Piramidi, sedež podravske mejne grofove. Šlo je za pšenico, rž, oves — pridelke triletnega kolobarjenja, za jagnjeta, piščeta, vino, morda že tudi za med.

Z vključitvijo Podravske mejne grofije od leta 1147 v Štajersko, ki se je 1180 dvignila v vojvodino, so Morčani postajali štajerski Slovenci.

Dostojanstvo in potrebe vojvodine so zahtevale, da je tudi Štajerska imela deželne maršale — vojaške in policijske poveljnike, prvega že 1184. Okoli 1195 je bil štajerski maršal Herrand I. Wildonski (Wildon južno od Gradca). Dedno maršalsko čast so uživali njegovi nasledniki od 1277.

Ker je bilo v poznejših časih framsko zemljiško gospostvo z Morjem službeno posest štajerskih maršalov, je dovoljeno sklepati, da je vojvoda okoli 1200 izločil ta svet iz mariborskega zemljiškega gospostva in ga izročil že enemu prvih deželnih maršalov, ki je tu v novo nastalem framskem zemljiškem gospostvu organiziral na ugodnih legah proizvodnjo vina, najprej najbrž v morski Stari gori. V

¹ Stanko Pahič: Konservatorska poročila — arheološki spomeniki, Varstvo spomenikov IX, 1962—1964, 170
Jože Koropčec: Srednjeveška deželnomaršalska framska gosposočina, Časopis za zgodovino in
narodopisje = ČZN XL, 1999(J K), 236

² Stanko Pahič: Topografski zapisi, Varstvo spomenikov, 1975, 5
Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 300

urbarju, nastalem na osnovi popisa pred 1227, framski svet ni bil več v mariborskem gospostvu.

Slivniški župnik je 1252 smel globiti svoje vernike.³

Od srede 13. stoletja so se Morčani tako v Slovenski Bistrici, Mariboru in na Ptujju kot ob glavni cesti skozi obrobje svojega kraja že seznanjali s prometom, trgovino, denarjem in mestnim življenjem.

Spopadi za oblast nad Štajersko, najbolj v tretji četrtini 13. stoletja, so morali vznemirjati tudi Morčane.

Od leta 1318 je znan štajerski soimenjak našega Frama, to je Fraunheim—Frauheim v hribovju jugovzhodno od Wildona.⁴

Dne 24. aprila 1335 je plemič Henrik Massenber izročil žičkemu samostanu švajgo (swayg) — živinorejsko kmetijo sirnico pri Vraunhaymu (gospodov domgrad). To je najstarejši ohranjeni zapis našega Frama.⁵

Proti koncu 14. stoletja so štajerske deželne oblasti poskrbele za modernizacijo glavne ceste Dunaj—Trst, tudi po morski zemlji.

Že leta 1324 je štajerski vladar izročil deželno maršalstvo in s tem tudi framsko zemljiško gospostvo z Morjem plemičem Ptujskim. Ti so ga obdržali 114 let. Bernard, predzadnji Ptujski, je leta 1397 izročil svojemu varuhu Ulriku Walseeju med drugim tudi maršalsko framsko gospostvo. Ko se je poročil z Ulrikovo nečakinjo in z njo dobil sina Friderika IX. Ptujskega, mu je Walsee leta 1402 Fram vrnil. V tem času so tudi Morčani kot maršalski podložniki prispevali za gradnjo nove ptujskogorske romarske cerkve, ki jih poslej skozi stoletja priložnostno priteguje v stiskah in zahvalah.⁶

Dne 11. aprila 1411 je zadolženi slivniški župnik zastavil del žitne desetine po Framskem studeniškemu ženskem samostanu.⁷

Oskrbnik na framskem gradu, Bernard Schrot, je imel ostarelo ženo. Zanj je 18. septembra 1413 izposloval pravico, da so ji enkrat na teden brali mašo pri zasilnem oltarju v gradu. Verjetno takrat framske Joahimove in Anine cerkve še ni bilo in je bližnja slivniška cerkev le bila preveč odročna za postarno gospo.⁸

Slovenjgraški župnik (1435—1447) Jurij Berneker je 11. decembra 1435 posedoval vinograd na Framskem. Sloves »framčana« si je začel utirati pot v širni svet.⁹

Leta 1438 so izumrle Ptujске za 122 let nasledili v maršalski časti in v posesti framskega zemljiškega gospostva plemiči Schaunbergi (na osnovi oporoke zadnjega Ptujskega pred 10 leti).

Leta 1457 je potoval po cesti skozi Morje nemški vladar in cesar (1440—1493) Friderik III. Habsburški.

Leta 1465 so na Framskem z uspehom prosili svojega zemljiškega gospoda Ulrika Schaunberga, da je dovolil spreminjati njihove podložne kmetije iz neugodnega prostosajnega posestnega razmerja v boljše kupnopravno.¹⁰ To so lahko podložniki dosegli, če so to spremembo posestne pravice drago plačali. Tudi kupnopravna kmetija je ostala še vedno podložna, njen podložniški posestnik pa je imel do nje že dedno posestno pravico in od nje so dediči pri prevzemu poravnali zemljiškemu gospodu le skromnejšo primščino ali prevzemnino.

³ Joseph Zahn: Das Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, 1903, 182

⁴ Joseph Zahn: Das Ortsnamenbuch des Herzogthums Steiermark—ONB, 1893, 182

⁵ Listina 24. 4. 1335, št. 2082, Štajerski deželni arhiv v Gradcu—Šda

⁶ Listina 3915 e, Šda

ONB, 192

Jože Koropec: Srednjeveški Vurberk, ČZN XXXLX, 1966, 119—120

⁷ Listina 11. 4. 1411, št. 4479 g, Šda

⁸ Listini 18. 9. 1413 in 1439, št. 4535 b, Šda

⁹ Listina 11. 12. 1435, Nadškofijski arhiv Ljubljana

¹⁰ Listina 1438, št. 5590 b, Šda

Notranjeavstrijska vlada—16R, Exp. 1617 XII 5, Šda

V drugi polovici 15. stoletja so se stopnjevali nemirni časi. Uprli so se vojaški najemniki, v deželo so prihajali ropat Turki 1472, 1475, 1477, 1483, 1493 in 1498. Zaradi Turkov se je slivniški župnik Vid zatekel na varno k podružnici in se še 1478 ni hotel vrniti. Po veliki povodnji je odposlanec oglejskega patriarha 1487 posvetil framsko cerkev in pokopališče okoli nje.¹¹

Leta 1490 je že odnevalo framsko kovaško kladivo tudi v prid Morčanov.

Leta 1492 so Ogrji skušali osvojiti framski grad. Na pomoč mu je prišlo okoli 300 Mariborčanov.¹²

V tem času se je polskavski Bukovec, sosed framskega Morja, izločil iz gromberškega gospodarstva in postal samostojno zemljiško gospodarstvo.

1501—1600

Ker so Turki prizadeli tudi framsko cerkev, jo je že povečano bilo treba leta 1511 znova posvetiti.¹³

V največjem slovenskem kmečkem uporu so hitele 1515 po cesti vojske dušit puntarje pri Slovenskih Konjicah in Celju.

Izjemno pomemben za morsko preteklost je popis leta 1527. Takrat so oblasti odredile izredni protiturški davek na osebe, stare nad 12 let, in ga imenovala glavarina. Za poštenost popisa je za framsko gospodarstvo odgovarjal njegov gospod, štajerski deželni maršal (1498—1554) plemič Jurij III. Schaunberg. Njegov oskrbnik je bil tu vsaj že od leta 1520 Gašpar Wintzer. Davčni popis je izvedel framski grajski pisar, pečatil ga je oskrbnik.

Med vsemi 174 gospodinjstvi v framskem gospodarstvu jih je bilo popisanih s priimki hišnih gospodarjev 113 (65 %), drugi samo z imeni. Tudi kraj bivanja ni naveden pri vseh.

Za Morje se da iz tega popisa izluščiti 16 družin, bilo jih je morda več. V njem so navedeni med Framom in Ješenco pod naslovom Maurbach: Simon z ženo Ano, Gregor Pettekh z ženo Dorotejo, vdovi Martin Haffner, Alekš Schneider z ženo Lizo, Muhl z ženo Nežo v Altenperg, Jakob Pinter z ženo Katro, Mate Vinsinger z ženo Uršo.

V nadaljevanju popisa, neurejenega po krajih, so zapisani tudi: Peter Maurbach z ženo Marino, Luka Weber z ženo Zofijo, Arnej maurbach z ženo Lucijo in s hčerko Zofijo, Andrej maurbach z ženo Lucijo, Lovrenc maurbach z ženo Jero in dečkom Matijo, (županov) sin Matej z ženo Nežo in s sinom Pavlom, Supan v maurbach z ženo Jero in s hčerko Jero, Muhl maurbach z ženo Katro in s sinom Jurijem ter Filip maurbach z ženo Dorotejo.

Za vsako popisano osebo so v Morju plačali po 20 srebrnikov davka.

Popis nam ne daje popolne slike velikosti družin. Otroci do 12 let niso bili popisani, tudi ne vemo, koliko sinov in hčera se je že poročilo izven Morja.

Med 16 družinami poznamo priimke le pri 6: Finžgar, Hafner (lončar), Petek, Pinter (sodar), Šnajder (krojač) in Veber (tkalec). Obrtniški priimki so v tem času praviloma še označevali obrtnike. Nemško obliko pa jim je nadela grajska pisarna.

Imena so za Morje bila zastopana za 18 moških in 17 žensk takole: Alekš, Andrej, Filip, Gregor, Jakob, Jernej, Jurij-Juri, Lovrenc, Luka, Martin, Matej (2), Matija, Miha (2), Pavel, Peter, Simon = 16 imen
Ana, Doroteja (2), Jera (3), Katra (2), Liza, Lucija (2), Marina, Neža (2), Urša, Zofija (2) = 10 imen.

Imena so navadno poiskali blizu rojstva. Za dečke je bila izbira pestrejša.

¹¹ Die Reisetagebuecher des Paolo Santonino, 1947, 166—167

¹² Rudolf Gustav Puff Marburg 1847, 146

¹³ Andreas Janisch Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark I, 1878, 223—224

Otroke so zapisali le pri 5 od 16 družin. Prvi zapis o županu — Supan govori za visoko starost kraja Morja, njegovo ime Maurbach je najstarejši ohranjen zapis. Domačini svojega kraja zanesljivo niso tako imenovali. Ljudsko ime Murje so v framskem gradu dobro prevedli v Mauerbach. Latinski muri v prvem sklonu množine pomeni zidovje. Podobno kot Murje—Morje se najstarejši del Ljubljane imenuje Mirje. Omenjeni Altenperg je najstarejši ohranjen zapis Stare gore.

Za Morčane tistega časa so bili zanimivi v Framu: Schmid (kovač) z vajencem, Fleischacker (mesar) (2), Schuster (čevljar) (2) in pa v Kopivniku Mülner (mlinar).

Davčni seznam glavarine leta 1527 je izjemen tudi po tem, ker poleg hišnih očetov predstavlja tudi ženski svet in mladino.¹⁴

Septembra 1532 se je vračala z Ogrske ogromna Sulejmanova turška vojska z velblodi in konji mimo Maribora in Framskega in med potjo požigala. Na srečo je bil to zadnji turški obisk naših krajev.

Popis za pravičnejšo davčno osnovo v letih od 1542 do 1544 je tudi za Morje odličen zgodovinski vir. Za framsko gospostvo ga je do 28. julija 1542 izvedel, spisal in pečatil z lastnim pečatom grajski oskrbnik Melhior Wakin. Kraje so takrat imenovali urade (ambt).

V uradu Morje Maurbach ambt, popisanim med Požegom in Kopivnikom, je bilo 1542 stanje takole:

IMENJSKA CENITEV 1542

družine	posest	k.v.	g.v.i.g.		vo.	te.	gov.	sv.	i.g.ž.		v			
			i.g.	kon.					b.	kr.		vsi i.g.		
1. Jurij Supan	k	da	40		1	2	5	7	14	11	32	72	v	
2. Lovrenc	k	da	15	2,25	1	4	7	9	20	18	47,5	87,5	v	
3. Janezov sin Jernej	1/2k		5	2,60	1	2	3	1	6	10	17	82	v	
4. Janezov sin Andrej	k	da	50	1:16	1	2	5	8	15	11	34	100	v	
5. Jurijev sin Jakob Nebolic	k	da	14	1:15	1	4	2	5	3	14	9	32,5	61,5	v
6. Jurij Nebolic	1/2k		5	1:15	1	2	3	5	10	4	19,5	39,5	s	
7. Martin Weber pod »forst«	1/2k	1/2	16									16	ko	
8. Matejev sin Pavel	k		16	1:16	1	2	7	5	14	8	38	70	v	
9. Valentin	k	da	16	1:16	1	3	6	2	11	10	27	59	v	
10. Mihov sin Jurij	1/2k	da	20			2		2	4		7	27	ko	
11. Lenart v »wresouitz«	d		4	1:40		1	2	4	4	11	6	23	87	v
12. Filipov sin Jurij	d	da	8	1:7	1			2	2	4	5	6,5	21,5	ko
13. Luka Weber v »wresouitz«	d		3	5,44		1	2	3	4	10	7	19	66	v
				16,254										
			212		9	9	22	50	52	133	99	303	769.	

Krave so ocenili poprečno z dvema imenjskima goldinarjema.

Legenda:

k = kmetija, d = domec, k.v. = kmečki vinograd, g.v. = gornjski vinograd, i.g. = imenjski goldin., kon. = konji, b. = biki, vo. = voli, kr. = krave, te. = teleta, gov. = govedo, sv. = svinje, i.g.ž. = im. gold. živine, v = veliki kmetje, s = srednji kmetje, ko = kočarji.

Luka Veber in Lovrenc utegneta biti tista iz leta 1527, dediči očetov iz 1527 pa po Mateju sin Pavel, Mihov sin Jurij in Filipov sin Jurij. Župan je navadno že

¹⁴ Telesni davek — Leibsteuer 1527, št. 187, Šda

Jože Mlinarič: Gradivo za zgodovino Maribora XIII, 1987 = Mlinarič, 50

na vrhu popisa, vendar v Morju brez priimka. Sploh je bil popisovalec priimkom dokaj nenaklonjen, zapisal je le 2 Nebolica—Megliča in 2 Vebra. Je pa v tem seznamu ohranjen najstarejši zapis morskega ledinskega imena Brezovec. Pisar je poznal v Morju le 13 davčnih obveznikov.

Imena posestnikov so bila: Andrej, Jakob, Jernej, Jurij (4), Lenart, Lovrenc, Luka, Martin, Pavel, Valentin, imena njihovih očetov Filip, Janez, Matej, Miha.

Posestniki so razpolagali s 6 kmetijami, 4 polkmetijami in 3 domci — kmetijicami. Vsaka domačija je posedovala ali vinograde, vezane na posest, ali gorninske vinograde po celotnem Framskem, ti so bili za Morčane najbrž praviloma v uradu Morje, nekateri gospodarji so imeli obojne vinograde. Od skupne vrednosti je davčna imenjska cenitev za Morje pričakovala od vinogradov 47 %, od živine 39 %, ostanek 14 % od stavb in donosa površin, ki niso bile namenjene vinogradništvu in živinoreji. Na neposredno kmečko posest je bilo vezanih le 8 vinogradov, gorninskih, navadno ločenih od kmečke zemlje, pa 16.

Kar 9 domačij od 13 je imelo konja. Poprečje govedi na družino je bilo 10 glav. Martin Veber pod »forst« = log se z živinorejo ni ubadal, uspešni živinorejec kmet Lovrenc pa je gojil kar 20 glav govedi in imel največ svinj. Poprečje svinj pri hiši je bilo 8 glav. Ker je upravnik zaključil popis 2 dni po framskem julijskem Joahimovem in Aninem prošenju, popisana svinjad še ni bila godna za zakol ali koline.

Poprečna skupna vrednost je nanese la za domačijo 59 imenjskih goldinarjev, od 16 pri Martinu Vebru do 100 pri Janezovem sinu Andreju. V resnici so bile podložniške posesti vredne dosti več. Imenjski goldinar je bil manj vreden od resničnega goldinarja (1 goldinar = 240 srebrnikov). Davek je sredi 16. stoletja nanese l petnajstino izračunanih imenjskih goldinarjev.

Na osnovi fonda vprežne živine in imenjskih goldinarjev je kar 9 domačij bilo trdnejših kmetij, srednje veliki kmet je bil Jurij Meglič, kočarji pa Filipov sin Jurij, Mihov sin Jurij in Martin Veber.

Celotno framsko gospodstvo je bilo ocenjeno z blizu 179 imenjskimi funti. Melhior Wakin je 28. 1. 1544 odposlal iz Frama v Gradec novi spis za davčno osnovo. Iz njega je razvidno, da je dobival od podložniških družin v grad denar, oves, pšenico, rž in ječmen v razmerju 20:15:2:1, »desetinske« žitarice rž, pšenico in oves v razmerju 10:9:7, »desetinsko« vino in gorninsko vino v razmerju 9:4, »desetinske« ovce, kopune, kure in jajca. Tokrat je bilo gospodstvo ocenjeno le s 170 imenjskimi funti.¹⁵

Mariborski kaplan in beneficiat oltarja svete Katarine v mestni župnijski cerkvi Klement Otta je imel z Jero Sebesič sina Felicijana in hčer Uršo. Ko je Jakob Hlapčan, rojen na morskem Bukovcu — Puechberg bey Fraunhaimb, Jero 1551 poročil, je kaplan svojo kupljeno hišo namenil Jeri za plačilo za njeno službo in jo zapisal njej in njenemu možu. Hlapčan je z listino, v kateri je ohranjen najstarejši zapis imena morskega Bukovca, 8. novembra 1551 sprejel zadevne pogoje. Otta je že pred 17. aprilom 1551 odklonil postati selniški župnik, v Mariboru je kaplanoval še 1. januarja 1575. Dne 5. maja 1576 sta nastopala njegova bratranca kot njegova delna dediča. Mariborski meščan Jakob in Jera Hlapčan sta 28. avgusta 1577 prodala mestu za 70 goldinarjev za špital. Listino je pečatil Jakob, za Jero pa mestni pisar.¹⁶

¹⁵ Imenjska cenitev — Gultszatzung 1542 in 1544, 11/133 in 33/401. Šda Arthur Steinwenter Suleiman II. vor Marburg 1532, Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasium in Marburg, 1887, 11.

¹⁶ Listina Puechberg 8 XI 1551, Šda Jakob Richter Inkorporacija in prodaja mariborske župnije, ČZN XLIII, 1972, 218 Minant, XII, 43, 1986 in XV, 82, 1989.

Za zgodovinarja dobrodošlega Melhiorja Wakina, ki je dobil 1546 framsko gospostvo v zastavo, so po pričevanju nagrobne plošče pokopali pri framski cerkvi. Nasledila ga je vdova.¹⁷

Leta 1559 je štajerske deželne maršale Schauberge nasledil v tej službi rod Hofmannov. Njihov upravnik v framskem gospostvu je bil med 1566 in 1561 Matija Piršer. Pod Piršerjem so sezidali leta 1568 ob odcepu framske poti od deželne ceste vedrilno kapelico, odstranjeno 15. oktobra 1951.¹⁸

Leta 1569 je morski dušni pastir (slivniški župnik) uskočil med luteranske protestante in se oženil.¹⁹

Ob Gubčevem uporu so na Framskem grozili s smrtjo grajskemu Piršerju, ki se je zatem zelo unesel.²⁰

Konec februarja 1573 je Morčane ob ljubljanski cesti buril strašni sprevod 41 ujetih puntarskih kolovodij, prikovanih z obroči okrog vratov na 900 členov dolgo verigo, ki so jih podili iz Celja mimo framske vedrilne križne kapelice v Gradec.²¹

Leta 1593 je Framsko nehalo biti posest štajerskih deželnih maršalov, gospostvo, 181 imenjskih funtov, je prešlo v zasebno last plemiča Caharije Schneeweissa. Z novim gospodarjem in njegovim sinom na Framskem niso bili zadovoljni, od 1596 so se četrto stoletja pogosto pritoževali v Gradec.²²

1601—1700

Leta 1619 je bila po velikih težavah zgrajena trojiška cerkev na polskavskobukovških Levarjah, slivniška podružnica za zgornjepolskavski svet. Zaradi bližine pogosto priteguje Morčane, najprej v časih tridesetletne vojne.²³

Leta 1624 je po Framskem divjala kuga.²⁴

Na binkošti leta 1627 je prišlo popoldan pri slivniški župnijski cerkvi do spopada, v katerem so ljudje iz framskega zemljiškega gospostva, ki je imelo pravico popoldne bdeti nad slivniškimi proščenji, zaplenili 12 helebard in 6 mušket.²⁵

V letih 1628 in 1629 so podložniki na Framskem neredno poravnali svoje dajatvene in davčne obveznosti.²⁶

Podložniki iz Morja—Moria so pasli po gromberškem sosedstvu, po sporočilu gromberškega urbarja 1629 so letno poslali za to na Gromberg 10 kur. Tako se je ohranil najstarejši slovenski zapis morskega krajevnega imena. Urbar za polskavski Bukovec omenja 1630 Morski potok—Morz.²⁷

Leta 1631 je gospodarica framskega gospostva Urša Schneeweiss, rojena Pain, kot vdova znova poročena Kohler, izvedla pravi bojni pohod na herbersteinsko Slivnico s prek 100 oboroženimi ljudmi z zastavami in bobni. V

¹⁷ Davčne knjige — Anschlagbücher 1549, 244. Šda
Framska župnijska kronika, Župnijski urad Fram
Hans Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte.
1982 — Untersteiermark, 119

¹⁸ Deželni seznam izdatkov in dohodkov 1566, Šda
J K: str 241, opombe 20

¹⁹ Josip Gruden: Samostan Studenice v protestantski dobi, ČZN V, 1908, 164

²⁰ IöR, Exa XII 5 1617, Šda

Jože Koropec: Mi smo tu, 1985 — Koropec, 48

August Stegenšek: Konjiška dekanija, 1909, 241 in 270

²¹ Koropec, 82

²² Deželno pravo — Landrecht 1115, Šda

IöR, Exa XII 5 1617, Šda

Koropec, 75, 80—81, 83—85, 96, 99

²³ Jože Koropec: Zemljiški gospostvo polskavski Bukovec, ČZN 63, 1982, 81

²⁴ IöR, Gut VI 5 1624, Šda

²⁵ Deželno pravo 382, Šda

²⁶ Deželno pravo 128/1 in 362, Šda

²⁷ Urbar 1629 Gromberg in Urbar 1630 polskavski Bukovec, Šda

spopadu so ubili Herbersteinovega gosposočinskega upravnika. Hitro zatem je Urša še isto leto umrla. Po njeni smrti je slivniški zemljiški gospod Janez Jakob Herberstein zaradi Uršinih dolgov postal tudi gospodar Framskega. S tem je bil framski grad obsojen na propadanje, Slivnica je polagoma vsrkala framsko gospodarstvo.²⁸

Janez Jakob Herberstein je bil razvpit kot okrutnež. V svojih novih podložnikih po Framskem je videl neposlušne, trmaste in uporne ljudi, ki jih je nujno upogniti s silo. Dogovarjanja z njimi niso uspevala, grozili so celo z odselitvijo in izjavili so, da raje sprejemajo Turka za zemljiškega gospoda kot pa Herbersteina.

Na pogajanja o podreditvi slivniškemu zemljiškemu gospodu so prišli s Framskega 23. julija 1633 ob 9. uri v Pičlovo hišo v Slovensko Bistrico z izjemo štirih vsi drugi hišni gospodarji.

Dne 25. julija 1633 so bili slivniški župljani s Framskega prisotni, ko so v župnišču v Slivnici pretepli svojega novega župnika Jurija Zipffa, ga slekli duhovniške obleke, ker se jim je zdel nje nevreden, in ga vrgli na glavno cesto. Zatem se je zdravil v studeniškem samostanu in pozneje postal prošt v Celovcu.

Avgusta 1633 so se framski uporneži že začeli dogovarjati z drugimi slovenskimi štajerskimi kmeti za širši upor.

Dne 18. oktobra 1633 se je Herberstein pojavil v Framu v spremstvu kakšnih 30 oborožencev. Pri povratku mu je zvečer grozilo okoli 200 domačinov.²⁹

V času velikega slovenskega kmečkega upora, ki se je začel na Vranskem 21. aprila 1635, je okrog 1. maja zborovalo na Framskem noč in dan okoli 300 puntarskih kmetov. Grajski upravnik Janez Catin je upor srečno preživel in nato podaril domači cerkvi v zahvalo drag mašni plašč. Herberstein je po zatrem uporu poslal s Framskega na Dunaj na dvor nekaj dobrega vina.

Sredi junija 1635 je 9 oborožencev podilo 17 vodilnih upornikov po cesti mimo Morja proti Gradcu. V Mariboru so jih morali povsem izčrpane naložiti na lojtrske vozove, da so lahko nadaljevali pot.³⁰

Po Framskem so tudi po tem uporu nadvse nasprotovali tlaki in dnini v Slivnici. Tam so jih pri delu pretepali. Tudi niso bili voljni voziti tja svojih dajatev, vina pa celo v Gradec.

V letih od 1643 do 1654 je bil Herbersteinov framski upravnik Janez Jurij Ingolič. Ni živel v že razpadajočem gradu, temveč v štoku pod njim. Iz Ingoličevega časa ni vesti o napetostih s podložniki. Leta 1644 je moral izročiti oblastem Zofijo Korošič, rojeno Gorjup, osumljeno čarovništva.

Leta 1648 so verniki s Framskega sodelovali pri izgredih pri novi maši v Slivnici, 2 leti kasneje pri izgonu slivniškega župnika. Nato je moral Ingolič ponoči v Orehovi vasi protipravno — Orehova vas je bila podsodna Mariboru — uloviti bivšo župnikovo kuharico, ki so se je želeli pod pretvezo čarovništva znebiti kot predobre poznavalke nezdravih razmer v slivniškem župnišču.

V tem času se je 1648 končala 30-letna vojna, ki tudi našim krajem ni prizanašala. Po veliki cesti ob vznožju Pohorja so prehajale podivjane vojske.

Leta 1660 so se znova zaostriili odnosi s Herbersteinom.

Novo razburjenje na Framskem je povzročila leta 1667 zadeva s slivniškim župnikom Janezom Telebanom, ki so mu očitali nemoralno življenje in ga izgnali iz štajerske dežele. Kljub temu je bil 1676 župnik v štajerskem Pilštanju in pozneje med 1686 in 1688 župnik v Bistrici ob Sotli, tam je 1688 tudi umrl.

²⁸ Deželno pravo 1112/5, Šda

²⁹ Koropec, 113, 117—119

³⁰ Deželno pravo 216, 382, 383, Šda
Koropec, 121, 125, 128, 129, 132—133, 182, 216

Devetega in desetega maja 1673 so župljani opustošili slivniško župnišče. Župniku Lovrencu Pungartniku so obljubljali, da mu bodo stavbo upepelili.³¹

Na tromeji med Zgornjo Polskavo, Požegom in polskavskim Bukovcem so stale na polskavski zemlji na robu gozda blizu glavne ceste proti Morju vislice — gavage. Leta 1677 so tu obesili dva dolgoletna vlomilca v okoliške vinske kleti.³²

V Slovenski Bistrici so v Jernejevi župnijski cerkvi 12. januarja 1674 krstili Pavla, zakonskega sina Jakoba in Marije Grill. Botrovala sta Neža Stangariza in iz slivniške župnije (iz—Ex Muriae), Luka »Vucshnor« (= Vešner).³³

Slivniško—framski zemljiški gospod Franc Krištof Herberstein je 1674 ukazal izdelati davčni popis, ki se je v celoti ohranil. Denarni znesek pri posamezni podložniški družini je vseboval štirikratni davek, trikratni posebni davek, davek kontribucijo in naklado za mline. Vse navedene davke je bilo treba plačevati vsako leto.

DAVČNI POPIS LETA 1674³⁴

Družine	Vsi davki			Desetek		Stari dolg		Plačano		
	go.	kr.	sr.	go.	kr.	go.	kr.	go.	kr.	sr.
Arne Pehar	3	29	1			5	31	4	39	
Valentin nad »Leite«	3	25	1			5	7	4		
Marko Meglič	3	25	1					3	25	1
Luka Rifel	3	25	1					3		
Jurijev sin Blaž	3	25	1					3		
Filipov sin Miha	2	17						2	17	
Matej Vešner	3	19	2	1	35	3	10	5	30	leta 1677: Luka V.
Enci Fredl	3	25	1					3	23	
Martinov sin Lenart	3	25	1			5	52			
Pavel Vešner	2	26	3					2	26	3
Jakob v »Presowez«	2	12	3	3						
Jurij Trglavčnik	3	30						3	30	
	37	47	3	4	35	15	40	35	14	

go. = goldinarji   sr. = srebrniki   kr. = krajcarji

goldinar = 60 krajcarjev = 240 srebrnikov

Desetek je bila denarna obveznost ob prevzemu posesti. Le 4 posestniki so bili brez dolgov, štirim starim dolžnikom so se pridružili štirje novi.

V letih 1674 in 1675 so se ponovno zaostriili odnosi s Herbersteinom. Po Framskem je plenil podložnikom živino in jih imenoval upornike.³⁵

Po Herbersteinovi smrti leta 1676 je razpolagala s Framskim vdova Ana Krescencija, rojena Wildenstein. Leta 1680 se je poročila z Žigom

³¹ Deželno pravo, 216, 383, 385, 390, 424, 429, 433, 449, 450, Šda 16R, Gut XI 32 1638, Exa V 15 1639, Cop 5 43, Exa V 36 XI 43 VI 49, Šda Bauernaufstände — kmečki upori, 383, Šda

³² Jože Koropec: Zemljiško gospodarstvo polskavski Bukovec, 83

³³ Bistriška krstna knjiga 1659—1661, Župnijski urad Slovenska Bistrica

³⁴ Davčni popis — Stiftregister 1674, Posebni arhiv Wagensberg I/7, Šda

³⁵ Deželno pravo 216 in 393, Šda

Andreas Gubo: Aus Steiermarks Vergangenheit, 1913, 118

Wagensbergom, umrla je 1721. Že leta 1680 so se s Framskega pritožili tudi zoper njeno odruštvo.¹⁶

Slivniški župnik Matej Sedminek je začel 21. aprila leta 1686 pisati krstno knjigo.

Najstarejša slivniška latinska krstna knjiga 1686—1703 na široko ponuja tudi sporočila o Morčanih. Prva njena vest pove tole: dne 16. novembra 1686 sem tukajšnji kaplan Pankrac Rupl krstil Elizabeto, nezakonsko hčer Jurija Kovača in njegove priležnice Katarine. Botrovala sta Štefan Rudolf in M(arija), žena Adama v Morju-mory.

Leta 1687 je zapisano ledinsko ime pod gonsheh.

Za obravnavano obdobje 1686—1700 je moč ugotoviti 23 parov morskih roditeljev, od tega 4 v Brezovcu, 4 na Bukovcu in 1 v Stari gori. Ker v tem času v Slivnici niso vedno zapisovali krajev, je možno, da je bilo roditeljev še več. Zapis slovenskega krajevnega imena **Bukouz**—Bukovec 8. marca 1687 je najstarejši ohranjen. Duhovniki so imeli težave z zapisi krajevnih imen Brezovec, Bukovec in Morje, zapisovali so jih na različne načine. Na osebna imena so vplivali dnevi rojstva, imena staršev in prednikov, imena botrov in razširjenost čaščenja posameznih svetnikov in svetnic.

Šele v tej krstni knjigi se do 1700 prvič pojavljajo morski priimki staršev: Adam, Črepej, Črnej, Enci, Gril, Jakl, Kac, Lenart, Mušič, Peteršil.

Na vprašanje, koliko otrok je bilo v posamezni družini, je težko odgovoriti. Več družin je imelo otroke pred 1686, ko še ni bilo krstne knjige. Nekaj družin je bilo verjetno viničarskih in te so se rade selile. Le za 6 od 22 parov bi se moglo reči, da so imele med 1687 in 1711: Martin Marjeta Rifl 8 otrok, Andre M Adam 7, Jožef M Jakl 9, Miha M Kac 2, Martin M Kac 5, osebenjka Martin Neža X 3. Na rodnost pri družinah je zanesljivo močno vplivala 16-letna (1683—1699) protiturška vojna.

Pri krstu sta bila praviloma boter in botra, ki zvečina nista bila zakonski par. Pri krstih otrok istih roditeljev sta botrovala tudi botrin mož in botrova žena. Botre so izbirali med sorodniki, sosedi, večkrat pa tudi med ljudmi iz cerkvene bližine. Med botri so bili tudi Morčani s priimki, znanimi iz leta 1674: Meglič, Trglavčnik, Pavel Vešner, Med njimi so se pojavljali tudi ljudje, ki jih ni bilo med starši: Ana, Jurij, Miha, Neža Cesnik, Jernejeva Liza iz Brezovca, Marjeta Meglič, Helena Svetej, Boštjan Trglavčnik, Jakob in Urša Vešner. S sosednega polskavskega Bukovca so botrovali: Miha Neža Bergaver, Jurij Jera Dvoršek, Andrej Zofija Lesjak, Matija Marjeta Holcer, Neža Vodošič-Koban. Nekateri krsti z botri s polskavskega Bukovca in z botro Marjeto Kucek so bili za rojenčke iz Brezovca v bližnji levarski trojički cerkvi.

Iz ugotovljenega zapišem, da se je že prva ohranjena matična knjiga pokazala kot prvovrstni vir za spoznavanje naših prednikov, kot prva tudi za ženski svet in mladino. Je vsekakor edinstven skupinski spomenik zanje.¹⁷

1701—1735

Seznam izrednega davka od ognjišč za leta od 1705 do 1709 je pričakoval iz framskega Morja dohodek od 13 domačij, 8 kmetij in 5 polkmetij.¹⁸

V letih od 1718 do 1720 so se po Framskem znova upirali ostareli Ani Krescenciji. Njene interese je že branil njen naslednik Janez Herbert Herberstein, sorodnik njenega prvega moža.¹⁹

¹⁶ Deželno pravo 216. Šda

¹⁷ Slivniški krstni knjigi 1686—1703 in 1703—1723, župnijski urad Slivnica

¹⁸ Seznam davka od ognjišč — Herdsteuer 1705—1709, 80, Šda

¹⁹ Deželno pravo 404, Šda

Med 199 sogorniki framskih gorninskih vinogradov jih je med 1720 in 1722 bilo v ledinah: Spodnji Bukovec 55, Zgornji Bukovec 14, Tajna 7, Brezovec 5 in Stara gora 16, skupaj v Morju 97.⁴⁰

V dvajsetih letih 18. stoletja so modernizirali glavno cesto Dunaj—Trst in promet po njej je postajal živahnejši.

Prva tretjina 18. stoletja je bremenila naše prednike z vojnimi časi. Habsburška Avstrija je bila v tem razdobju v vojnah 14 let.

Pa pogledjmo za prvo tretjino znova v slivniško krstno knjigo pri novih parih roditeljev.

Med botri in botrami so bili tudi: vdova cerkvenega moža Andreja Adama Marija, Adamova hči Neža, Janez in Katra Cesnik, Boštjan Fregl, Jera Jakl, Matija Koren od 1705 in Štefan Trglavčnik. Leta 1719 je bila za botro županja (supaia) Neža Kolander.

Leta 1717 se prvič omenja ledinsko ime Tajna (Taina).

Nezakonski par se ni odločal za drugega otroka.

Tu in tam so že zapisali družbeni položaj staršev: gornikov 1, viničarjev 1, osebenjkov 6. Slednji so bili pri kmetih Andrej, Enci in Svete.

Pri parih roditeljev, vseh je bilo 116, so zapisali, da so iz krajev: Brezovec 9, Bukovec, že Spodnji in Zgornji 41, Stara gora 12 in Tajna 3.⁴¹

Slivniško poročno knjigo so začeli pisati 8. februarja 1719.

Do 1735 je bilo dvoje od 38 morskih porok v framski Anini cerkvi in troje v zgornjepolskavski levarski trojički cerkvi. Običajno sta poroki prisostvovala dva moška za zakonski prič.

Od 38 parov poročencev jih je dobivalo potomstvo doma v Morju le 10.⁴²

Čeravno tečejo vpisi v najstarejši slivniški pokopni knjigi od 18. aprila 1716, je v njej zaznaven prvi morski pogreb šele 16. septembra 1721. Do konca leta 1735 je možno ugotoviti 17 moških in 32 ženskih pogrebov. Prva leta niso vpisovali pogrebov pri podružničnih cerkvah in pokopališčih na Levarjah in v Framu, pozneje so le redko pripisali pokopališče. Zapisi o pokojnih tudi niso bili tako dosledni, bili so nepopolni. Da pa se kljub temu zaznati, da je v dobri prvi tretjini 18. stoletja v Morju primanjkovalo žensk. Bolj so se rojevali dečki, bolj umirale ženske.⁴³

1735—1770

Janez Jurij Herberstein, visoki oficir v Vojni krajini ob turški meji na Hrvaškem, se je leta 1738 odločil, da proda slivniško in njemu pridruženo framsko zemljiško gospostvo. Dobrih 100 slabih herbersteinskih let je bilo za Framsko mimo. Gospostvi je kupil Franc Ludvik Khuenburg. V khuenburški posesti sta bili do leta 1802, torej 64 let.⁴⁴

Leta 1748 so začela delovati oblastna okrožja — kresije. Celjsko okrožje je do 1783 segalo skoraj do Maribora.

Državo so pretresale vojne, zlasti vojna s Turčijo 1737—1739, nasledstvena vojna 1741—1748 in sedemletna vojna 1756—1763.

Leta 1751 je prenehala živeti velika cerkvena upravna enota oglejski patriarhat s sedežem v italijanskem Vidmu. Pri nas je bila njegova naslednica goriška nadškofija do leta 1788.⁴⁵

⁴⁰ Seznam gornine — Bergrechtseinlage 1720—1722, 208. V. Šda

⁴¹ Slivniški krstni knjigi 1686—1723, župnijski urad Slivnica—Žus

⁴² Slivniška poročna knjiga 1718—1784, ŽuS

⁴³ Slivniška mrliška knjiga 1716—1753, ŽuS

⁴⁴ Untersteiermark, 120

⁴⁵ Anton Ožinger: Vizitacije savinjskega arhidiakona goriške nadškofije 1751—1773, 1901, 11—13

Malo širše odpirajo vrata v morskno preteklost iz srede 18. stoletja ohranjeni ter po vladarici Mariji Tereziji (1740—1780) imenovani terezijanski urbar, kataster ter popis hiš.

Dne 22. maja 1754 je upravnik slivniško-framskega gospodstva poslal v Gradec popis hiš. V Morju so bili hišni gospodarji:

Morje — 20

Gregor Rotart	Štefan Fregl — 2 hiši	Jurij Vešner
Jurij v Lajti	Miha Cesnik	Pavel Oberlajt
Andrejev Andrej	Jurij Cesnik	Liza Rotart
Florjan Rifl	Gregor v Brezovcu	Matec Lenart
Andrejev Janže	Jakob Vešner	Jožef Koren
Primož Cehtl	Lovrenc Fregl — 2 hiši	Pankrac Kac
Andrejev Matec	Valentin Motovilec	

Spodnji Bukovec — 12 sogornikov

Primoš Skrbiš	Miha Kotnik	Matec Skrbiš
lavantinski prošt	Barbara Brinovec	Marko Požgan
račko gospodstvo	Ajta Robnik	Pavel Koren
sveta Ana	Marija Finžgar	Videc Haložan

Stara gora — 6 sogornikov

Jurij Vauhnik	Janže Šetor	Jera Videc
Jurij Svete	Gregor Vauhnik	Janez Turner.

Pri gorninskih vinogradih brez stanovanjskih hiš so bile marsikje stiskalnice in kleti.

Urbar iz let 1755—1756 je pričakoval od 16 morskih družin letno 12 goldinarjev, 17 škafov pšenice, 27 škafov ovs, 9 kuplenikov zdroba, 2 teleta, kopune, kure in jajca. Škaf (Schaf) je meril 42,5 litra, kuplenik 15 litrov. Vsaka domačija je morala opraviti med jurijevim (24. april) in martinovim (11. november) tedensko po 3 dni tlake brez hrane, pozimi pa dati denar namesto tlake.

V terezijanskem katastru so vsako podložniško posest in vse gorninske vinograde označili z zaporedno številko. Ta je ostala zanje trajna oznaka do Francovega katastra 1825. Te številke so pozneje vpisali tudi v zemljiško knjigo. So iz zaporedja za celotno slivniško—framsko zemljiško gospodstvo.

Terezijanski kataster — urbarialne in gorninske številke leta 1756

urbarialne številke:	283	Štefan Fregl	gorninske številke:
Morje	264	Miha Cesnik	Spodnji Bukovec
	265	Jurij Cesnik	
256 Gregor Rotart	266	Gregor v Brezovcu	105 Primož Skrbič
257 Jurij v Lajti	267	Jakob Vešner	106 Valentin Mom
258 Andrejev Andrej	268	Lovrenc Fregl	107 prošt v Št. Andražu
259 Florjan Rifl	269	Valentin Motovilec	108 Pankrac Matec
260 Janž Adam	270	Jurij Vešner	109 Filip Vabič
261 Primož Cehtl	271	Pavel Oberlajt	110 Primož Cesnik
262 Andrejev sin Matec			111 račko gospodstvo

112	Filip Plahutnik	156	Pavel Plahutnik	Tajna	
113	Janžejev sin	157	Urban Meglič	191	Anton Črnej
114	sveta Ana	158	Urša Cek	192	Jurij Črnej
115	Jurij Krabat	159	Matec Skrbič	193	Jera Strnad
116	Tomaž Finžgar	160	Marko Požgan	194	Štefan Kop
117	Marinka Ropič	161	Filip Koren	195	Andrejev Jurij
118	Simon Ropič	162	Matija Šuster	196	Janže Malej
119	Miha Kotnik	163	gospostvo Rače	197	Janžev Martin
120	Matec Štern	164	Janže Sir	198	Andrej Hojnik
121	Primož Škrabot	165	Filip Repnik	199	Lovrenc Kac
122	Jurij Peter	166	gospostvo Rače	200	Marjeta Kodrič
123	Miha Veber			201	Primož Priol
124	Štefan Janžič	Zgornji Bukovec		201	1/2 Filip Avguštin
125	Marina Klavž			202	Martin Cehtl
126	Jurij Kac	167	Klavž Vešner	203	Matec Cehtl
127	Tomaž Črnej	168	Marjeta Vrhošnik		
128	Martin Potnik	169	framski Janezov oltar	Brezovec	
129	Urša Potnik	170	Neža Kolander	204	Andrej Vešner
130	Boštjan Gril	171	Marjeta Vešner	205	Marinca Prosenjak
131	Jakob Štern	172	Miha Vešner	206	Gregor v Brezovcu
132	Matec Robnik	173	Gašpar Domadenik	207	Štefan Rudolf
133	Andrej Vauher	174	Jurij Janžič	208	X X
134	Boštjan Predan	175	Štefan Kop		
135	Matija Šprager	176	Jakob Štern	Stara gora	
136	Anton Vabl	177	Martin Kagl	209	Urban Vešnik
137	Andrej Kotnik	178	Jurij Rotart	210	Gregor Trglavčnik
138	Hela Peklensek	179	Miha Čander	211	Anton Frangež
139	Katra Šerbl	180	Urša Prelog	212	Matec Marčič
140	Jože Grahor	181	Gregor Potnik	213	Videc Haložan
141	Pavel Turner	182	Miha Vešner	214	Jurij Vauhnik
142	Matec Lenart	183	Matec Vauhnik	215	Jurij starejši Svete
143	Hela Škrbot	184	Štefan Fregl	216	Jurij mlajši Svete
144	gospostvo Rače	185	Jakob Štern	217	Jurij Cehtl
145	Simon Ropič	186	Marjeta Škrbot	218	Filip Marčič
146	Matec Tomše	187	Boštjan Hojnik	219	Marija Šurnik
147	Andrej Vabič	188	Jakob Šerd	220	Jurij Vauhnik
148	Jera Bogatič	189	Pankrac Vrhovšek	221	Katra Perko
149	Urban Podkrižnik	190	Jurij Rotart	222	Janže Predan
150	Miha Veber			223	Andrej Janžič
151	Matija Močnik			224	Pavel Turner
152	Barbara Brinovec			225	Janže Šetor
153	Agata Robnik			226	Primož Hrastnik
154	Katra Koren				
155	Marina Finžgar				

Od 252 gorninskih vinogradov v framskem gospostvu jih je bilo v Morju 123: Spodnji Bukovec 62, Zgornji Bukovec 24, Stara gora 18, Tajna 14 in Brezovec 5. V pol stoletja se je število vinogradov povečalo za četrtno. Večina sogovornikov so bili Morčani in ljudje s Framskega, le nekaj jih je bilo iz sosedstva.

Pod gorninskimi vinogradi v Brezovcu je tekla morska meja s polskavskim Bukovcem po potoku Diebspachl (= Tatič = leta 1790 Hudi pothok).⁴⁸

Ko se je 1758 izločila iz slivniške prazupnije nova zgornjepolskavska župnija z bukovško levarsko trojičko cerkvijo kot svojim središčem, se je Morje znašio v obrobju slivniške fare.

⁴⁸ Popis hiš 1754 za slivniško-framsko gospostvo. Šda Terezijanski urbar 1755–1756, št. 247. Šda Terezijanski kataster. Šda

Zanimajo nas krsti pri novih starših med 1736 in 1770 (delno do leta 1790).

Med 125 pari roditeljev jih je bilo iz krajev: Brezovec 19, Bukovec 27, Stara gora 12 in Tajna 3 (skupaj 61). So pa nekateri pari odtod, ki so skriti v širšem pojmu Morje.

Ko je oblast 29. septembra leta 1770 zaradi statističnih potreb vpeljala hišne številke, so jih kmalu začeli uporabljati tudi pri pisanju matičnih knjig. V slivniški krstni knjigi piše v latinščini: 11. novembra 1770 je spoštljivi gospod Mat. Kuck, krajevni župnik, krstil Catharino Pecharin, zakonsko hčer Pavla Pecharja in žene Gertrude (=Jera) iz Maverbach št. 59. Botrovala sta Andrej Augustin in Gertruda Princlin. Tako srečamo tu prvo izmed 70 najstarejših morskih hišnih številk.⁴⁷

Poročna knjiga nas seznanja o novih 86 parih poročencev za obdobje 1736–1770. Vdovskih parov je bilo 43: 17 ženinov, 11 nevest, 13 ženinov in nevest. Brez živega očeta je bilo 17 ženinov, 19 nevest in pa še 11 ženinov in nevest (47 parov). Vse kaže na prevladujoče poroke v zrelih letih. Le 24 % teh poročencev je imelo otroke v Morju.⁴⁸

V slivniški pokopni knjigi so za čas od 1735 do 15. junija 1761 le izjemoma zapisali kraj umrlega, zato seznam pokojnih Morčanov do konca leta 1770 ni popoln. Med 87 umrlimi je bilo 47 žensk.⁴⁹

1771–1800

Po vpeljavi hišnih številk 1770, najprej in najbolj jih najdemo v matičnih knjigah, lahko jasneje spoznavamo življenje Morčanov. Te prve hišne številke so bile v veljavi 6 desetletij. So pa sčasoma odrinjale v pozabo mnogo starih hišnih imen. Ozemlje enega oštevilčenja hiš so poimenovali števeni oddelek. Postal je praviloma predhodnik katastrske občine.

Morje

Ugotovljene hišne številke

1995	1770–	1995	1770–	1995	1770–	1995	1770–	1995	1770
14	68	41	59	61	34	81	22	109	3
19	67	42	58	62	30	82	23 24	111	6
22	46	43	57 56 55	63	31	83	25	112	7
23	52	44	54	66	32	84	74	113	8
24	51	45	41	67	29	92	16	115	9
25	50	48	43	68	28	93	14	116	
								64	
26	49	49	44	69	27	95	70	117	10
28	47	51	42	70	26	96	71	118	65
30	53	56	40	71	19	97	72	119	11
31	62	57	39 38	74	17	98	73	120	12
38	61	58	37 36	75	18	99	Fram 101		
39	60	59	69	76	20	102	4	Fram 35	2
40	63	60	33	78	21	106	5		

Neugotovljene hišne številke 1770–

1 Spodnji Bukovec	13 Spodnji Bukovec	15 Spodnji Bukovec	
35 Stara gora	45 vničarja	48 vničarja	66 Spodnji Bukovec

⁴⁷ Slivniški krstni knjigi 1723–1753 in 1753–1784, ŽuS

⁴⁸ Slivniška poročna knjiga 1718–1784 – ŽuS

⁴⁹ Slivniški mrliški knjigi 1716–1753 in 1753–1784, ŽuS

Hitro po hišnih številkah so vpeljali 1773 vojaško obveznost v novih nabornih okrajih. Morje je bilo v slivniškem.

Leta 1782 je blizu državne ceste umrl na Požegu št. 1 kmet, krčmar in organist Franc Vešner »Sodec«. V zvezi s cerkveno politiko novega cesarja Jožefa II. Habsburžana (1780–1790) je 18. marca 1782 potoval skozi naše kraje po cesti Celje–Maribor v povorki 16 voz z 80 konji papež Pij VI. Po letu 1782 je cesar preuredil meje med škofijami. Slivniška župnija je prišla iz goriške nadškofije po letu 1788 v sekavsko škofijo s sedežem v Gradcu in s tem v salzburško nadškofijo. K temu je pripomogla premaknitev meje mariborskega okrožja s 1. novembrom 1783 na škodo Celja od mesta Maribora do framskega Morja. Polskavski Bukovec je znotraj zgornjepolskavskega okraja ostal v celjskem okrožju, vendar prav na meji.

Jožef II. je uvedel velike upravne enote gubernije, pa tudi davčne okraje in davčne občine. Morje je bila davčna občina v graškem guberniju, v slivniškem okraju.

Jožef II. je razbil stare preobsežne velike župnije in zahteval, da se podružnice spremenijo v župnijske cerkve tam, kjer morajo verniki preko uro hoda v župnijsko cerkev in kjer je vsaj 700 ljudi na področju takšne podružnice. V Framu so izpolnjevali ta določila in tako je leta 1785 tu nastala nova župnija, pogoj za nastanek osnovne šole. Njen prvi župnik, tridesetletni Spodnjepolskavljan Simon Marčič (1785–1806), je začel 6. februarja 1786 pisati framske matične knjige. Iz framske krstne knjige zvezmo, da se je 4. novembra 1786 rodil v Spodnjem Bukovcu z morsko številko 64 kot sin zakoncev Jurija in Marije Eberl, po domače Blatnik, Andrej Eberl, poznejši prvi učitelj v Framu.⁵⁰

Med 1787 in 1789 so zaradi davkov ustvarjali novi jožefinski kataster. Posebne državne komisije so ugotavljale lego, velikost, namembnost in donosnost zemljišč in vse to zvesto popisale. Za Morje so prvič zapisali ledinski imeni **Gošnik** in **Dobrava**. Davčna občina je dobila meje, ki jih je 1825 razširil Francov kataster in slednje veljajo še sedaj (1995).

Dne 13. maja 1788 so v slivniški graščini zaključili zapisnik o jožefinskem katastru za Morje. Delo je vodil štajerski deželni komisar grof Jožef Wassersheim. V zapisniku so se podkrižali morski župan-rihter Janez Adam in šestero zaprisežencev: Franc Hojnik, Boštjan Oberlajt, Štefan Oberlajt, Pavel Pehar in Martin Rifl.

Komisija je razdelila Morje v 6 delov — ledin (Ried):

ledine	lega v Morju	število hiš	hišne številke	topografske parcele
a) Spodnji Bukovec	jugovzhod	16	1–4 6–16 66 69 70	1–129 = 129
b) Zgornji Bukovec	severovzhod	6	19 21–26 65	130–154 = 25
c) Tajna	severozahod	6	17 18 20 27–29	155–213 = 59
č) Stara gora (z Brezovcem in večino Morja)	osredje	27	30–50 54–59	214–357 = 144
d) Gošnik	jugovzhod. od vasi Morja	2	5 64	358–390 = 33
e) Dobrava (s spodnjim delom Morja)	jugozahod	9	51–53 60–63 67 68	391–507 = 117
6		70		507

Vseh posestnikov je bilo poleg občine 114. Vsaj 70 jih je bilo od drugod:

⁵⁰ Framska krstna knjiga 1786–1796. Župnijski urad Fram – ŽuF

	posestniki	
	parcel	hiš
Črešnjevce	1	
Fram	17	9
Ješenca	6	
Kopivnik	5	1
Loka	3	
Planica	9	1
Pohorje	10	8
Pokoše	1	1
Požeg	3	
Razvanje	1	
Skoke	1	
Slivnica	2	
Spodnja Polskava	7	3
Št. Andraž	1	
Zgornja Polskava	3	1
	70	24

Osem domačinov je imelo skupaj 17 hiš, ostali domačini po eno.

Iz jožefinskega katastra leta 1788

Hišne številke Morje	Ime in priimek	Za hiše	Topografske (krajepisne) parcele v ledinah — za različna zemljišča
28	60 Janez Adam Št. Andraž	c 183 e 398 a 23 78 84	a c e 55 179—182 184 399—400
	Blaž Apečnik, Požeg 8		b 146
	Andrej Avguštin, Ješenca 12		a c 58 175
	Lovrenc Bogatič, Spodnja Polskava 21		a 80
	Matija Cehlt, Fram 90		a 106
	Jurij Česnik, Kopivnik 4		b 143
47	Simon Česnik, Kopivnik 4	č 289	č 228 290—292
11	23 Štefan Česnik, Pohorje 74	a 39 b 139	a bc 40—41 91 140 178
	Urban Česnik		a 101
68	cestar	e 506	
	Jože Cvelfer, Požeg 2		a 37 38
	Pankrac Čander, Skoke 5		a 131
	Matej Čerit, Fram 50		a 36
64	Jurij Eberl	d 387	d 388—390
	Štefan Falez, Slivnica 15		a 118
	Jurij Fortunat, Planica 103		a 71
7	framska cerkev	a 25	a 26 27 84 85 88 90
43	Tomaž Fras	č 230	č 317 318
	Jernej Fregl, Pohorje		b 134
56	57 Martin Fregl	č 270 284	a c e 49 117 211 216 271 285 315 316 323
	Simon Fregl, Fram 65		a c 13 165
	Simon Fregl, Loka 11	c e 165 261	

Hišne številke Morje	Ime in priimek	Za hiše	Topografske (krajepisne) parcele v ledinah — za različna zemljišča
2	Matej Urša Gmajšek Jože Grahor, Fram 38	a 2	a 3—8 17 18 104 105 a 86
29	Janez Gril Martin Gril, Fram 93	c 185	a 87
17	Vid Grušovnik, Fram 49 Miha Haložan, Fram 53	c 163	c 164 a 14—16
18	Jože Herbul	c 155	c 156—158
13	58 Franc Hojnik, Fram Jurij Hojnik, Planica 83	a 50 č 268	a č 51—53 215 269 277—283 330 a 68
42	70 Florjan Hrastnik-Sagadin, Sp. Polskava 70 Primož Hrastnik, Sp. Polskava 29 Janez Hvac, Slivnica Andrej Ingolič	a 82 č 232	č 233 294 č 252 a 48 a 93
50	Štefan Jakl	č 227	č 226
12	Boštjan Jakolič, Fram Gregor Janžič, Planica 86	a 44	a 45—47 a 87
37	Luka Kalek	č 253	č 254 a 103
30	Jurij Klavž, Kopivnik 5 Anton Kmet Franc Kodrič Janez Koren, Ješenca 27	č 243	č 244 257 306 c č 210 286 267 a 75 c 172 177
21	27 Urban Koren Valentin Korošec, Razvanje 41 Štefan Kos, Planica 98	b 150	a 89 c 167
4	Franc Kotnik Vid Kovačnik, Planica 94 Miha Krejanc, Loka 2	a 12	a 11 a 107 c 173
45	Jože Lešnik	č	
65	Jernej Mahor, Fram 65 Gašpar Malej, Fram 42 Filip Marčič	b 148	b 149 a 72 č 255
44	Simon Martič Jurij Meglič, Kopivnik 9 Andrej Mom, Planica 91 Jurij Mom, Pohorje 27	č 219	č 218 c č 166 234 a 69 108 a 109
1	Štefan Mom, Fram 34 Valentin Mošič, Spodnja Polskava	a 1	č 220 320
31	Jakob Motovilec	č 324	
81	Miha Oberlajt	e 401	a c č e 56 57 212 301 402—406
54	55 Štefan Oberlajt	č 273 274	c č 170 217 275 276
38	39 Avgust Ogrizek Janez Ogrizek, Fram 12 Andrej Pauc, Planica 97	č 237 237	č 239 240 303 304 319 b 145 b 133
67	Andrej Pečar	e 433	e 444
20	59 Pavel Pehar	c 159 č 263	a c č 128—128 160—162 214 264 265 327 328
49	Jurij Petek	č 223	č 224
46	Jakob Plahutnik	č 288	
69	Miha Plahutnik, Fram	x	a b 95 147
40	Jože Podkrižnik	č 235	č 236 256 299
3	Jakob Poherc, Fram Jurij Potnik, Pohorje 81	a 29	a 30—35 a 102
19	Vid Predan Janez Prelog, Kopivnik	c 168	b 130

Hišne številke Morje	Ime in priimek	Za hiše	Topografske (krajepisne) parcele v ledinah -- za različna zemljišča
16	28 62 Boštjan Priol Primož Priol, Ješenca 24 Boštjan Pungartnik Štefan Pungartnik, Ješenca 13	a 119 b 152 e 410	a b c č 120—125 153 154 202—209 331 b 174 a 100 a 59
34	Pavel Reberjanc, Pohorje 74 Jurij Ribezel, Fram 101	č 249	a č 66 250 a 79
63	Martin Rifi Boštjan Robnik, Pohorje 78 Gregor Rapič, Spodnja Polskava 59	č 258	a c č e 54 129 188—191 259 302 307 a 112 a 60
9	Simon Rupič-Pušgaulan	a 96	
24	Štefan Rotart, Pohorje	b 137	b 138
6	Blaž Skrbiš Jurij Šerbel, Zgornja Polskava	a 21	a 22—24 a 64 65
36	Luka Šetor	č 241	č 242 305
15	Jurij Šimonko, Pokoše	(a)	c 176
5	Jakob Špendl	d 386	
51	Janez Špendl	e 445	č e 225 446—450
32	Andrej Šteflič Jurij Štern, Ješenca 2 Simon Štern, Ješenca 19 Matej Šurc, Pohorje Ana Šurnik, Spodnja Polskava 62 Štefan Šuster, Črešnjevce 9	č	č 280 261 310 311 a 74 a 73 a 81 a 9 10 a 110 111
10	Janez Tinhofen, Zg. Polskava	a 19	a 20
35	Andrej Trglavčnik Jurij Turner, Planica 99 Martin Vauhnik, Loka 4	č 245	č 246 295 a 42 43 a 113
8	Gregor Veber	a 98	a 99
66	Tomaz Vedenik Valentin Vedenik, Požeg 8	a 61	a 62 63 a 76
14	Gregor Venko Filip Vešner, Pohorje 73	a 114	a 115 116 b 144
48	Franc Vešner	č 221	č 272 287
25	41 53 Štefan Vešner, Pohorje	b 136 č 296 e 465	b č e 135 224 297 298 308 309 329 466—469
33	Janez Vešnik Anton Vezonik	č 247	č 248 262 b 141—142
52	Klavž Vodošek Blaž Vrhovšek, Planica 88	e 451	e 464—465 b 132 ¹⁾

V hiši Morje 22, ki je ni v jožefinskem katastru, je 24. novembra 1788 domoval ženin 60-letni vdovec Urban Koren, v njej je 8. decembra 1794 umrla 60-letna Neža Grahor.

Jožefinski kataster je prehitel matične knjige z najzgodnejšo omembo 12 morskih hišnih številk: 2 6 15 17 21 23 25 34 36 38 65 68.

V vseh šestih morskih ledinah je bilo merjeno v oralih (1 oral = 5760 m²): njiv 89, travnikov 127, vinogradov 71 in gozdov 128, vseh teh površin nad 415 oralov.

Letno so pričakovali z njiv 2092 mernikov žitaric: ovsa 43 %, rži 25 %, ječmena 20 % in pšenice 12 %, na travnikih 1669 takratnih centov (1 cent =

¹⁾ Jožefinski kataster 1787—1789 za slivniško-framsko gospodarstvo. Šda
Framska poročna knjiga 1788—1838, ŽuF
Framska mrliška knjiga 1786—1808, ŽuF

56 kg), krme v vinogradih 1011 veder mošta in v gozdovih 70 klafter posekanega lesa, od tega 75 % trdega. Krompirja in koruze se še ne omenja, tudi buč ne.

V prid podložnikov, ki so postajali tudi vojaški obvezniki in državljani, je Jožef II. z izdajo nevoljniškega patenta 1782 odpravil osebno nesvobodo, z drugimi ukrepi omejil pravice gospostvenih sodišč, odpravil izjemni čas prodaje vina za plemstvo, obveznost podložnikov nuditi na prodaj najprej gospodu.

Dne 15. novembra 1793 je v krstni knjigi vpisana Terezija, hči v Framu št. 67 stalno bivajočega kramarja Gregorja Sagerja in njegove žene Elizabete.⁵²

Lastnika združenega slivniško-framskega zemljiškega gospostva sta bila pod konec 18. stoletja Khuenburga, od 1791 Gandolf in od 1798 Gašpar Viljem. Leta 1796 so začeli pisati v slivniški graščini, sedežu okraja, zemljiške knjige. Upravnik gospostva je bil hkrati direktor zemljiške knjige, grajski pisar knjigovodja.⁵³

V vojnah s Francozi od 1792 so se ti aprila in maja 1797 pomikali iz nemške Štajerske prek naših krajev v Italijo. V novi vojni z njimi od 1799 je bilo na cesti zopet zelo živahno.

Po vpeljavi prvih hišnih številk jih v matičnih knjigah niso vpisovali dosledno, večasih naletimo tudi na napačne. Tablic zanje še ni bilo, vsi si številke tudi niso takoj zapomnili. Ob krstih jih je do 1800 od 70 morskih hiš omenjenih le 24, čeravno so prinašali novorojenčke iz 52. Med roditelji bodimo pozorni na stalnega morskega cestarja in 1775 na potujočo družino konjederca, ki je opravljal tudi živinozdravniške posle.⁵⁴

Med 1771 in 1800 se je poročilo v Slivnici, Framu, na Levarjah in Spodnji Polskavi 50 parov iz morskih hiš. Le 19 jih je imelo otroke v Morju. V letih 1777–1787 je moč zaznati le 7 morskih porok. V poročnih knjigah so za zadnja desetletja ohranjeni prvi zapisi 8 morskih hišnih številk.⁵⁵

V letih 1771–1800 so pokopali iz Morja 79 moških in 93 žensk. Bili so tudi iz 24 domov s prvo omembo hišnih številk.⁵⁶

Rojstva 1686 do 1700 (delno do 1710)

Blaž M(arija) Adam: Liza 87 Ana 93 b(otra) Pavel Vešner Neža Vodošič-Koban
 Andrej M Adam: Jurij 95 Štefan 97 Andrej (17)00 Helena 03 Janez 04
 Matija 08 Katra 11 b Jurij Cesnik Neža Miha Bergaver Urša Vešner
 Brezovec Andrej X Urša: n(ezakonsko) Neža 89 b Miha Tropan Marjeta Kucek
 Bukouizh Boštjan Marjeta Blatnik: Štefan 93 b Jurij Kovač M Fingeret
 Urban M Črepej: Luka 90 b Pavel Vešner Marjeta Meglič
 Janez Jera Črnej: Urša 88 b Matija Štern Urša Gert
 Stara gora Jožef Črnej Neža Predan: n Jakob 00 b Filip Babič M Nahtigal
 Jakob M Enci: Urša 91 b Jurij Dvoršek Helena Škorc
 Bukouz Matija Jera Gril: Jurij 87 Gregor 89 Gašpar 99
 b Gregor Trglavčnik M Urban Štefan Rudolf M Murin
 Bu(kovec) Jurij Jera Gril: Jurij 89 b Baltažar Kojgl Ana Cesnik
 Morie Matija Ilgo Zofija r(ojena) Malej: M pred 86 Katra 00
 b Jaka Urša Vešner

⁵² Framska krstna knjiga 1786–1796, ŽuF

⁵³ Slivniška zemljiška knjiga, Šda

⁵⁴ Slivniški krstni knjigi 1753–1784 in 1784–1817, ŽuS

⁵⁵ Framski krstni knjigi 1786–1796 in 1796–1826, ŽuF

⁵⁶ Slivniški poročni knjigi 1718–1784 in 1784–1835, ŽuS

Framska poročna knjiga 1786–1836, ŽuF

Zgornjepolskavska poročna knjiga 1756–1833, Žu

⁵⁷ Slivniški mrliški knjigi 1753–1784 in 1784–1826, ŽuS

Framska mrliška knjiga 1786–1808, ŽuF

Br(ezovec) Jožef M Jakl: Miha 90 Agata 91 Tomaž 92 Gregor 97 Matija 99
 Jožef 00 Jera 03 Štefan 05 Neža 10
 b Andrej Zofija Lesjak Matija Marjeta Holcer
 Miha Marjeta Kac: Danijel 96 Jurij 99 b Miha Neža Cesnik Miha Kuster
 Martin M Kac: M 98 Marjeta 01 Pankrac 03 Primož 07 Gregor x
 b Luka Miha M Pavlec Agata Klemenc Andrej Vauher Gregor Polinšek
 Bu Jurij Eva Kestenjak: Eva 90 Urša 97 Barbara 00
 b Janez M Predan Tomaž Malej Marjeta Holcer
 Jurij Kovač M X: n Liza 86 b Štefan Rudolf m Adam
 Br Jurij Hela Lenart: Boštjan 88 Martin 90 b Luka Jera Paulec Valentin Hela Škore
 morje Martin Neža X osebenjka pri Lenartu: Urša 00 Urban 03 Štefan 05
 b Boštjan Trglavčnik Jurij Jera Dvoršek Jurij Bauhnik Hela Svetelj
 Br Valentin Barbara Mušič: M 98 b Andrej Adam M Pasdi
 Boštjan Agata Pehar: Polona 87 Neža in Eva 89 b Matija Holcer Neža Koban M Štern
 Lovrenc Katra Peteršil: Primož 89 b Boštjan Trglavčnik Jernejeva Liza v Brezovcu
 Luka Peteršil Neža X Florjan 89 b Jurij Dvoršek M Adam
 Martin Marjeta Rifl: Martin 89 Liza 91 Primož 94 Magdalena 95 Luka 98
 M 99 Simon 04 Florjan 08 b Boštjan Trglavčnik Urša Gert
 Tomaž Jera Rifl: Matija 95
 Bu Simon Jera Rotart: Tomaž 99 Zofija 01 Simon 03 Janez 06 Miha 09
 Jurij Urša Vešner: Jera 89 M 91 M 93 Miha 96 Helena 99
 Luka M Vešner: Luka 89 M 91 Lovrenc 03.

Porodi novih staršev 1701 do 1735 (delno do 1744)

Andrej Adam Katra r. Meglič: Helena 28 Matej 29
 Andrej X Katra X pri Andreju Adamu: n Simon 03
 Janez Jera Adam: M 05 Katra 08 Jurij 12 Štefan 14 Martin 17 M 20
 Adam Urša Brauče-Brautič: Matija 01 M 06 Neža 08 Andrej 11 Matija 18
 Bu Matej Urša Brglez: Peter 15
 Bu Marko M Bušman: Jera 22
 Jurij Urša Cesnik: Neža 02 Agata 04 Jurij 06 Urša 09 Urša 11
 Andrej X Jera hči Jurija Cesnika: n Neža 09
 Matija Papež M hči Jurija Cesnika: n Katra 13
 Matej X M Cesnik: n Jurij 17
 Pavel M Cesnik: Neža 21 M 32
 Miha Urša Cesnik: M 25 Neža x Janez 33 Ana in Helena 37
 St(ara gora) Luka Marjeta Cingler: Matej 35
 St Adam Urša Cvek: Urša 03 M 14 M 21 Matija (23) Gregor 24
 Br Pavel M Čepej: Jurij 34
 Bu Jurij Urša Gert: Jera 14
 Janez Neža Črnej: Jurij 14
 Bu Štefan Urša Eberl: Gregor 18 Luka 19 Jože 21 Marjeta (23) Hela (29)
 Štefan M Eberl: M 26 Marjeta 30 Janez 32 Simon in Urša 35 Jurij 44
 Janez Urša Enci: Matija 01 Liza 03 Urša 07
 Gašpar Polona Enci: Urša 07 Polona 09
 Gašpar Urša Enci-Fregl: Jera 03 Janez 05 Eva 09 Lovrenc 12 Štefan 15
 Polona 18 Simon 20 Helena x
 Štefan Urša Enci: Matija 23
 Bu Štefan M Fiber: Martin 33
 Bu Klavž Hela Finžger: Martin in Primož 09 Miha 12 Neža 18
 Bu Boštjan M Finžger: Matija 18 Jurij 20 Miha 26 Katra 30
 Bu Jožef Liza Fregl: Martin 01 Marjeta 04 Liza 05 Jurij 09
 Bu Ulrik Urša Gert: Janez (07) M 11
 Bu Simon Goričan Urša Sivko: n M 12
 Jakob Neža Gradišnik: Jernej 05 Martin 08 M 10
 St Filip M Gradišnik: M 28 Simon 32
 Blaž Dora Gril: Luka 01

Andrej M Gril: Pankrac 06
 Bu Marko M Gril: Andrej 12
 Bu Tomaž Agata Haložan: Pavel 19 Hela 21 Simon 24 Janez 27
 Andrej M Haložan: M 29
 Bu osebenjka Jožef Neža Hercog: Jera 23
 Bu Marko M Holcman: sin 19
 Bu Jurij Kos M Jakl: n Anton 13
 Br Gregor Hela Jakl: Neža 30 Martin 31 Blaž in Matija 34 Jakob 36 Štefan 40
 Štefan Marjeta Jakl: Jurij 32
 Tomaž Neža Jesih: Pankrac 03 Liza 04 Jurij 08
 Jurij Jesih M Rifl: n Andrej 25
 Bu Janez Hela Jevšovar: Katra 26
 Adam M Kac: Urša 24
 Bu Janez Urša Kac: Katra 27
 St Filip M Kauc: M 28
 Bu Simon Jera Kober: Simon 03
 Bu Gregor Helena Koderč: Marjeta 15
 Bu Primož Neža Koren: Neža 23
 Bu Boštjan Kranjc M X: n Gregor 12
 Thainaberg-Tajna Osebenjka Gregor M Kranjc: Urša 13 Lucija 17
 St Valentin M Lah: Jera X M 26 Matija 29 dete 31 Hela 32 Marjeta 37
 Martin M Lenart: M 18 Tomaž 18 Matija 20 Katra 21 Andrej 23 Pavel 25
 Jurij M Lenart: Matej 17
 Jurij Urša Lenart: Luka 22
 Miha Urša Lenart: Neža 21 Matija 24 Martin 29
 Miha Urša Lešnik: Jurij 27
 inf. Wukouiz-Sp. Bu Jurij M Lobnik: Katra 04 Tomaž 05 Anton 10
 Sup-Bukovez Janez Urša Maček Peter 35
 Bu Urban Barbara Marčič Klavž 12
 Urban Neža Meglič Helena 03 Pankrac 19 Jurij 24
 Urban Polona Meglič-Pehar-Peter Katra 02 M 04 Neža 06 Simon 08
 Gašpar 11 Jože 15 Gregor 17 Urša 18 Jurij 21 Filip 23 Jera 27
 Luka M Meglič Lovrenc 03 Blaž 05
 Andrej Katra Meglič Florjan 31 Jera 34 Matej 37
 Bu Boštjan Neža Moriš Gregor 12 Jurij 18 Filip 21
 Jurij Marjeta Mosič Matija 11
 St Jože M Nahtigal Marjeta 24
 Sp. Bu Tomaž Agata Nedelak Matija 26 Matija 30
 Jurij M Net os pri Andrejevem Janezu Helena 33
 Bu Marko M Nogic Matija 16
 Jurij M Oberlajt Jakob 09 Helena 12 Jera 15 Miha 17 Tomaž 19
 Matej 22 M 26 Štefan 30
 Br Pavel Oberlajt M Cesnik Jera 25 Jera 27
 Luka M Ovčar M 07 Jurij 11
 Bu Martin Katra Pauc M 01 Matija 07 Barbara 11
 Gregor Liza Pehar M 29 Jera 32 Miha 35 Urša 44
 Bu Primož Zofija Pesek n Katra 01
 Bu Andrej Petelin M Herbol n Jurij 08
 Tajna Jurij M Petelin Janez 31 Liza 33 Jera 36 Jakob 38 Klavž 44
 Bu Marko Požgan Eva Janžić Martin 34 Helena 36
 Bu pri Enciju Fregl os Jakob Helena Prager M 15 Simon 17
 Tajna Primož Neža Prelog Jernej 31
 Florjan Pungartnik Ana Kovač Anton 34
 Bu Boštjan Marjeta Razboršek M 14 Valentin 19 Martin 21 M 24 Urša 28
 Bu Boštjan Helena Razboršek Jakob 30 Polona 32 Jurij 33
 Bu Martin Katra Ribezel Blaž 04
 Bu Martin M Ribezel Luka 17
 Bu Martin M Ribezel Luka 17
 Jurij M Rifl Magdalena 27

Florjan Ana Neža Rifl Matej 29 Neža 33 Jera 37
 Adam M Rotart Tomaž 18 Helena 30 Urša 34
 Br Jurij M Sekirnik Helena 26
 St Jože Helena Skokel Neža 19 botra supaia Neža Kolander
 Bu Pavel Jera Skrbiš Matija 12
 Bu Primož M Skrbiš M 17 Miha 19 Marjeta 22 Jera 25 Urša 32 Neža 35
 Bu Simon Jera Skrbiš Gregor 28 M 29
 Bu Jurij M Stevček Andrej 01
 St pri Svetej os Valentin Barbara X Neža 01 Jakob 26 Andrej 35
 St Jurij X Jera Svetej n Katra 07
 Br Boštjan Helena Svete: Katra x Helena 13 Jože x
 Br Jurij Helena Svete: Gregor 17 Blaž 20 Matija 22 Jera 24 Jakob 26 Andrej 35
 St Jakob M Svete: Jurij x Jakob 19
 Gregor Eva Svete: Jera 21
 St Andrej Marjeta Šerbel: M 30 Matej 33 Matija 38 Katra 40 Marjeta 44
 Bu gornik Simon Helena Špendl: Boštjan 14 Jože 18 Anton 21 M 23
 Urban Polona Šteflič: Gašpar 11 Jera (28)
 Jakob Šurnik Urša X: Pankrac n 07
 vojak Boštjan Helena Tihec: Tomaž 23 M 26
 Boštjan Helena Trglavčnik: Jera 06 Eva 07 Katra 10 Jože 15
 Peter Polona Urban: Boštjan 13
 Valentin Katra X: Andrej 04
 Jakob Vešner Helena Cesnik: Boštjan n 02
 Br Jakob Kristina Vešner: Liza 02 Helena 04 Gregor 06 Miha 08 Boštjan 11
 Neža 12 Eva 15 Valentin 18 Matija 21 Andrej 24 Franc 27
 Bu viničarja Miha Neža Vešner: Marjeta 14 M 5–18 Urša 22 Helena 25
 Br Pavel M Vešner: Andrej 22 Urša 29
 Br Jurij M Vešner: Jera 20 Urša 32 Helena x Katra x Neža x

Porodi pri novih starših 1736–1770 (delno do 1789)

Matej Neža Adam: Štefan 38 Matija 55
 Martin Kristina Adam: M 55 Martin 59
 Janez Kristina Adam-Plahutnik: Franc 63 M 67
 Matej Andrejev Synn Neža: M 38 Urša 40 Katra 42 Barbara 44
 Franc 46 Martin 49 Jože 52 Miha 58
 Andrej Helena Andrej: M 48
 Andrej Polona Andrej: Jera 51
 Florjan M Andreš: M 57
 Bu Martin Ana Babič: Barbara 63 Filip 69
 Tajna Jurij Jera Bacabul: Urša 58 Neža 60 M 63 Katra 66
 St Boštjan M Bauhnik: Tomaž 51
 Tajna Boštjan Neža Bedenik: M 41
 Br Andrej Urša Brdnik: Katra 69
 Bu Anton M Brglez: M 48
 Bu Matija Barbara Brinovec: M 40 Luka 44 Katra 48 Janez 50
 Andrej M Cenc: Andrej 44
 Br Jurij M Cesnik: Neža 39 Janez 41 Polona 44
 Miha Neža Cesnik: Helena 54 Katra 56 Marjeta 58
 Janez Neža Cesnik: Janez 64
 Jakob Polona Ciel: Jurij 37
 St Danijel Verluga iz cirkovške Gorice–M Cimerman pri mami v koči Boštjana Setor:
 Miha n 45
 Bu Andrej Marjeta Cvelfer: m 48 Marjeta 53 Neža x
 Jurij Urša Dovnik: Ana 60 Vid 63
 Jurij M Eberl »Blatnik« (79): Neža 70 št. 64 Miha 72 M 75 Jurij 79 Simon 81 Filip 84
 Andrej 86 Jože 90
 St Gašpar Enci M Lenart: M n 40

- Janez Enci Helena Jesih: Marjeta n 41
 Janez Enci Helena Paulin: Ana n 44
 Pavel Katra Enci: Jurij 57
 Bu Janez Pungartnik Ana Filip: Jakob n 63
 Br Marjeta Finžgar pri Pavlu Oberlajt-Andrej Lešnik-Pungartnik: Neža n 45
 Bu Martin Katra Firbas: Barbara x Jera 65
 Matija Katra Fregl-Enci: Neža 46 Barbara 47 M 50 Jera 52 Urša 54
 Katra 58 Na 62 Rok (67)
 Janez Neža Fregl: Boštjan 48
 št. 62 Matija Jera Fregl: M 70
 Br Valentin Liza Grabenšek: M 53 Janez 56
 Bu Matija Urša Gradišnik: M 40 Urša 44 Katra 47
 Tajna XX Barbara Graf: Neža n 62
 Gregor X Katra X: Jože n 37
 Br Jurij M Gril: Štefan 37
 Br Jurij Zofija Gril: Janez 44
 Br Valentin Neža Gril: Štefan 46
 Br Valentin Liza Gril-Razboršek: Jakob 47 Peter 50
 Bu Jurij Liza Grofič: Neža 44
 Br Janez Urša Hleb: Andrej 45
 Martin M Hojnik: Katra 58
 Br Stefan Magdalena Jakl: M 61 na Levarjah Barbara 62 Jurij 64 Jera 67
 Lucija 69 št. 50 Jože 74 na Levarjah
 Bu Matej M Jamnik: Tomaž 51 Ignac 53
 Tomaž M Jurič: Janez 39
 Primož M Kac: Jurij 46
 Štefan Urša Kac-Fregl: M 59 Martin 60 Jurij 62 M 64 Ana 67 Marjeta 70 Štefan 75
 Bu Simon Katra Keršič: Agata 68
 Bu Andrej Marjeta Klemen: Neža 43 Valentin 45
 Zg. Bu Matej Barbara Kodrič: Urša 37
 St Luka Jera Kokol: Franc 45 Martin 54
 Urban Jera Koren: Janez 51 Marjeta 55 Ana 56 M 62 M 66
 osebenjka Janez Jera Koren: Marjeta 70 Janez 75 št. 4 Štefan 79
 Bu Anton M Kos: M 46 Janez in Ana 52
 Simon M Kovač: Marjeta 52
 Jakob Kovačič Urša Svete: Mn 61
 Bu Jožef Helana Kovačič: Miha 62
 St Luka Kovačnik Liza r Plahutnik: Neža 60
 Matija Lenart M r Šerbelič: Urša 42
 Miha Neža Lenart: m 46 Jera 51 Katra 59
 St Matija Lenart Neža r Vešner: Martin 58 na Levarjah Jera 60 Matej 62
 St Matej Ana Lenart: Anton 68
 St Andrej vd Ana Lenart-Šteflič: Janez 70 št. 32 Andrej 75
 Bu Blaž Marjeta Lešnik: Janez 40
 Štefan M Malej: Ana 61
 Anton Helena Matijaš: Blaž 61
 St Jurij Meglič-Florjanova Helena Gradišnik, Ogljenšak: Liza n 37
 Bu Miha Marjeta Močnik: M 36
 Matej Marjeta Mom: Boštjan 60 Jurij 62
 Jurij Liza Mušič: Urša 49
 Tomaž M Nedelak: M 36
 Br Simon Nedelak, hlapec pri (polskavskem) Tinhofnu-Urša Progar: Matija n 49
 Bu Ignac M Nevelak: M 62
 Br Filip M Obersne: Jera 60 na Levarjah
 Miha Neža Oberlajt: Miha 46 Ana 49 Marjeta 52 Helena 56
 Miha Helena Oberlajt: Filip 61
 Miha Oberlajt Jera r Bauhnik: Matej 62 Neža 64
 Bu Jurijev Matej Oberlajt Katra r Gert: M 50
 Jurijev Štefan Oberlajt Jera r Andrej: M 59 Marjeta 62 Ana 65

Miha Oberlajt Jera r Vrečko: M 66 št. 61 Jože 71 Simon 73 M 78 Urša 79
     Miha 82 Matija 65 Magdalena in Jaka 69
 Jurij Pauc Neža Rotart n Jera 58
 Pavel Jera Pehar-Bedenik Jurij 59 M 68 št 59 Katra 70
 X Eva Perko Andrej 67
 Jurij Urša Petek Tomaž 58
 Andrej Helena Peter Miha 42 Neža 45 Polona 47 M 54
 Florjan Jera Petric Jera 55
 Br Jakob Urša Plahutnik Jera 56
 Matej Zofija Pleteršek Janez 36
 Jožef Ana Podkrižnik Boštjan 50 Jera 55 Ana 64
 Anton M Pohernik Andrej 48
 St Anton Katra Pohernik Janez 50 Florjan 54
 Martin M Požgan M 56
 Br Blaž Neža Predan-Vodošek Andrej 65 Gašpar 67 M 71
 Br Simon Urša Progar n Matija 49
 Bu X Ribezl Urša Gradišnik n Miha 59
 Bu Matija Jera Ribezl Jože 41 M 43 M 47
 Br Jurij Urša Sekirnik M 56 Marjeta 61
 Martin M Seusišek Neža 55
 Bu Matej M Sirec Matija 36
 St Jernej M Skrbinek Miha 64
 Bu Matija Skrbiš Lucija Grah n Janez 39
 Bu Miha Skrbiš Katra Finžgar Blaž 45
 Bu Simon Katra Skrbiš Ana 51 M 53 Barbara 55 Valentin 56 Zofija 61 na
     Levarjah Blaž 64
 Lovrenc Helene Svete M 39
 Boštjan Helene Svete Simon 48
 St Andrej Urša Šetor Boštjan 37
 Br Andrej Šlamberger Neža Koren n Jurij 68
 Bu Jože Helena Špengl dete 41 Simon 42 Matej 46 Florjan 54
 Bu Jože Katra Špengl Lucija 55 Jurij 58 Anton 61 Urša 63 Katra 64 Treza 69
 St Štefan M Vauher Miha in Urša 54
 Ulrik Neža Veber Tomaž 45
 Bu Matej M Verbek Matija 57 M 59
 Boštjan Helena Vešner Štefan 42 Rok 46 Urša 54
 Pavel Jera Vešner-Svete Boštjan 52 Marjeta 55 Ana 63
 Miha Neža Vešner Neža 52
 Anton Helena Vešner Andrej 53
 Br ko(čar) Štefan Lucija Vešner Andrej 66 št. 53 Filip 71 M 74
     Jože 77 Janez 80 št. 54 Ana 84
 Boštjan Jera Vindiš: Jurij 56
 Bu Miha Vodošek Marjeta Močnik: n M 36
 Blaž M Vodošek: Katra 43
 Br Gregor Jera Vodošek: Zofija 58
 Gregor Vodošek Neža r Rudolf: Klavž 63
 Br Blaž Neža Vodošek: Andrej 65.

Porodi prl novih starših 1771 do 1800 (delno do 1819)

28 (hišna številka) Martin Adam M Ledijek Miha in Matevž 69 Jernej 91
     Ana 93 Klavž 95 Urša 97 Neža 00 M 02 Tomaž 05 Ana 06 M 11
 48 v Andrej Marjeta Brdnik Simon 76 št. 49, Barbara 60
 46 v Andrej Katra Brdnik Neža 63
 100 X Breitebner M Gert n Jera in Jožefa 86
 101 Jurij Zofija Breitebner Štefan 00
 47 Janez Neža Celovšek Katra 75 Štefan 80
 47 Simon M Cesnik Ana 78 št. 48 Katra 86
 13 X Katra Cvilovšek n Andrej 00

- 66 M Detiček poročen voznik Jurij Pavlec s Koroške n Franc 80
64 Miha Eberl-Blatnik Ana Pauc Jera 99 št. 44 Štefan 01 št. 64 Štefan 05
M 07 št. 62 Treza 10
46 Marjeta Enci z Zgornje Polskave Janez Skalc n Anton 77
3 Janez Neža Ferlinc Katra 98
55 Martin Fregl-Kac-Hojnik Katra Plahutnik Lovrenc 89 Marjeta 92 M 94
Marjeta 98 Simon 01
56 Štefan M Fregl Luka 72
26 Jakob Helena Gal Andrej 72
51 Janez M Gerič (= Jerič) M 88 št. 88 Štefan 88 št. 50 Ana 91
51 Janez Gerič (= Jerič) Lucija Jakl Katra 95 Barbara 97 M 99 Neža 02
Magdalena 04 Anton 07 št. 73 Franc 08
31 Jože M Gert M 75 Jera 80 št. 15 Neža 85 št. 17 Ana 88
št. 41 Simon in Urša 89
2 Jurij Gmajšek Agata Kaleš Miha 93 št. 4 Filip 98 št. 1 Andrej 97
št. 2 M 01 Jurij 03 M 09
67 Franc M Gorisek Janez 78 Miha 80
67 Franc Ana Gorisek Ana 81 Liza 82
42 Jakob Jera Grabenšek Urša 89
33 Janez M Gril Jurij 83
58 Franc M Hojnik-Andrec Peter 72 Katra 74 Urša 77 Boštjan 81
30 Martin M Hojnik-Rifl-Andrejčič Simon 74 št. 69 Ana 77
št. 63 Lovrenc 80 Katra 84 M 88 Marjeta 91 Neža 93 Franc 98
št. 55 Janez 98
58 Peter Hojnik Katra Materc Neža 94 M 98
50 Lucija Štefan Jakl Pavel Rahlej n Neža 91
50 X Lucija Štefan Jakl n Matija 94
50 M Štefan Jakl Janez Tišler n Andrej 86
12 Anton Urša Jakolič Urša 91
J2 Boštjan Urša Jakolič-Petelin sin 83 Katra 84 Simon 88 Franc 89
Polona 93 Marjeta 94 Blaž 98 Matija 99 Matej 02
43 Štefan Katra Janžič Andrej 91 Janez 94 Jerič = Gerič
20 Tomaž Katra Jurič Pavel 72
20 os Tomaž Jurič Urša Škorc Lucija 72 Jera 75 Marjeta 78
43 v Anton M Kokol Štefan 77 Boštjan 81 Luka 83 Peter 91 M 94 Jurij 00
44 Jakob M Koren M 98 Ana 01
4 os Janez Jera Koren Štefan 79
28 Janez Koren Barbara Ledjek M 89 št. 27 Marjeta 92 Urša 94 Marjeta 98
Jera 97 št. 25 Simon 99 M 02 Ana 03 št. 26 Martin 08 št. 27 Pavel 10
29 Martin Koren M Gril-Perko Jurij 99 Neža 00 Janez 03 Filip 05
Marjeta 07 Boštjan 10 Marko 12 Štefan 14 Magdalena 17 Simon 19
21 Urban Koren Ana Koblek Urša 99
44 os Jože Neža Korošič Marjeta 78
89 Miha Marjeta Kos Blaž 84
52 Kunigunda Kostenkek Jože Divjak v službi pri Ignacu Pauc n M 93
50 Martin Kovačič Jera Jakl Blaž 98 Miha 99
14 Andrej X Jera Lenart n Andrej 84
32 Janez Lenart-Šteflič M Janžič Matija 94
5 Janez Leskovar M Špengl Jurij 95 Janez 97 Matija 00 Andrej 03
12 Blaž Ana Marija Mihelič Neža 77 Jakob 80 št. 10 Helena 82
št. 12 Jože 84 št. 4 Neža 88 Urša 90 št. 7 Polona 93 Simon 99
7 Matija Murko M Mihelič n Simon 96 Magdalena 04 Matija 07
4 os Tomaž M Murko Jakob 74 št. 49 Matija 78 Klavž 80 Janez 84
št. 11 Janez 87 Simon 97
4 M Nadožnik Martin Planinšek n Jera 82
25 Simon Oberlajt Katra Hojnik Gašpar 94 št. 54 Simon 97 št. 52 M 00
št. 54 Štefan 03 Urša 07 št. 24 Peter 10 št. 54 Blaž 12
7 v Matija Pavlec M Germ-Visočnik Barbara 00 št. 10 Filip 03
št. 7 Blaž 08 Martin 10 Janez 13
67 Andrej Pečar Ana Koban Ana 84 M 87 Treza 88 Jurij 91 Katra 93
Jože 97 Marjeta 99
3 Jernej Kunigunda Pečnik Neža 99
29 Ko Janez M Perko-Gril Miha 74 M 77 Martin 80
49 Janez M Petek Ana 93 M 95 Jera 98 Janez 01
50 Jože M Petek Štefan 91
27 Miha Marjeta Petelin M 93

- 24 Simon Urša Petelin Urša 91 Polona 93 M 97
 5 celjski berač konjederec Jože Liza Pirečnik Martin 75
 60 Franc Marjeta Plahutnik-Adam Ana 95 Miha 99
 58 Andrej Podkrižnik Katra Hojnik Katra 99 Neža 02 Ana 03 Matija 06
 x Janez M Pregl M in Janez 85
 62 Boštjan Priol Katra Fregl Katra 89 Neža 91 Martin 92 Matija 05
 M 07 M 98
 82 Boštjan M Priol Jurij 99 Ana 00 št. 61 Franc 02
 62 Štefan Priol Katra Fregl Jože 87
 48 v Jakob Ana Pungartnik Jakob 73
 44 ko Jakob Ana Razboršek Barbara 74 M 78
 44 Jakob M Razboršek Anton 82
 44 Jakob Jera Razboršek-Motovilec Katra 91 Barbara 93 Neža 96 Vid 89
 7 Jože Ana Razboršek Lovrenc 84
 9 Peter Razboršek-Motovilec Ana Kovač M 75 Ana 76 Urša 78
 št. 7 Štefan 81 Jože 87 Filip 90 Katra 96 št. 9 Peter 97 Valentin 00
 11 Jurij Rifi M Lončar n M 96
 49 Janez M Rožič Ana 01
 49 Luka Ana Rožič Andrej in Katra 90
 x os Tomaž Urša Rurič Lucija 72
 60 os Martin Samostor Katra Cehtev Neža 74
 6 Blaž Skrbiš M Ek M 93 M 95 Janez 96 Katra 98 Peter 02 Blaž 04 Jurij 06
 4 Simon M Štrgar Urša 87
 26 v Andrej Šender Neža Galič n M 74
 7 Cestar Matej Šetor-Štor Magdalena M Škorc-Kovačič Franc in Andrej 00
 št. 11 Jernej 02 št. 15 M 03 M 04 št. 88 Matej 05 št. 67 Miha 10
 7 Matija M Šlaher Jera 96
 66 Franc Jera Šlamberger Franc 80
 5 ko Jakob M Špengl Neža 75 Jurij 70 Valentin 83
 5 Jakob Špengl Zofija Hlasej Jakob 90 Matej 92 Ana 05 Katra 98
 51 Janez M Špengl M in Janez 85
 51 Lucija Špengl Tomaž Kalič, polskavski Bukovec n Gašpar 75
 x Franc Štogar Urša Razboršek n Ana 99
 10 Jurij Jera Šurnik M 91
 100 Marko Polona Vabič Štefan 90
 29 Jakob Urša Vauhar Štefan 99
 52 Jože Vešner-Svetej Ana Haložan-Verglez M 98 št. 53 Matej 00
 št. 33 Matej 02 Magdalena 05 št. 53 Urša 07 Urša 08 Ana 11 Jože 14 Ja-
 nez 17
 46 Rok Jera Vešner-Vešnik-Oberlajt Urša 76 Matej 87 Jakob 91 Jernej 04
 53 Štefan Vešner M Cesnik M 87
 52 Klavž M Vodošek Andrej 90 št. 28 Matej 02 št. 52 M 95 št. 51
 Boštjan 98 št. 33 Miha 02.

Poroke 1719--1735

- Andrej Andrej Adam — Katra Urban Meglič 27 na Levarjah
 Janez Andrej Adam — Jera Gregor Malej, Ješenca 34
 Jurij Andrej Adam — Liza Matija Krejanc, Loka 20
 Jurij Janez Adam — Helena + Boštjan Svete 35
 Katra Adam — Jurij Kac
 Štefan Andrej — v(dova) Urša Gašpar Fregl 20
 Liza Arneč — Tomaž Jakl
 Neža Arnečko — Boštjan Černež
 Urša Babič — Miha Cesnik
 Br Jurij Andrej Bedenik — M Matej Koban, polskavski Bukovec 10
 M Cesnik — Pavel Oberlajt
 Miha Jurij Cesnik — Urša + Tomaž Babič 20
 Urša Cimerman — Filip Gradišnik
 Jožef + Jurij Cigler, Lokmirce — vd M Jakob Svetej, Stara gora 21
 Bu Boštjan + Jurij Černež — Neža Lovrenc Arnečko, Fr. m na Levarjah 27
 Bu vd Luka Čurič, mlinar pri Juriju Kotniku, Orehova vas — vd Helena Klavž
 Finžgar 31
 Helena Finžgar — Luka Čurič
 Neža Fregl — Pankrac Kac

- Urša Fregl — Štefan Andrej
 Urša Fregl — Anton Vabl
 St(ara gora) v Šetorovi koči vd Filip + Tomaž Gradišnik — Urša + Urban Cimerman,
 Ogljensak, pri sveti Ani 27
 Matija + Gregor Gradišnik, safer v Framu — Katra Boštjan Svete 29
 Bu Gregor + Matej Gril — Neža Jurij Pehar 20
 Bu vd Simon Blaž Gril — Katra + Jernej Perko, Fram 19
 Simon Blaž Gril, Širboke — Jera Janez Škerbič, Sp. Bukovec 27
 Gregor Herbald, Širboke — Liza Martin Riff 22
 Br Tomaž Jožef Jakl — Liza Lovrenc Arnec, Fram 19
 Gregor + Jožef Jakl — Helena Jakob Vešner 29
 Jera Jakl — Matej Šteflič
 M Jakl — Simon Kompare
 M Jakobec — Andrej Marčič
 Eva Janžič — Marko Požgan
 Tajna Gregor Tomaž Jepic — M Martin Pungartnik, Morje 27
 M Jesih — Jurij Petelin
 Gregor Martin Kac — M Marko X, rački viničar, Radizel 23
 Jurij + Miha Kac, Požeg — Katra Janez Adam 26
 Pankrac Martin Kac — Neža + Jakob Fregl 30 na Levarjah
 M Kalek — Janez Rotart
 Katra Keršič — Anton Kos
 Jurij + Jurij Klavž, Kopivnik — M Martin Paučič 22
 vd Simon Kompare, Sp. Polskava — M Jožef Jakl, osebenjka pri Dvoršku 20
 Br Anton Jurij Kos — Katra + Jurij Keršič, polskavski Bukovec 34
 M Koban — Jurij Bedenik
 Ana Kovač — Florjan Pungartnik
 M Krankor — Anton Pehar
 Liza Krejanc — Jurij Adam
 M X — Gregor Kac
 Jera Malej — Janez Adam
 Andrej Marčič, Cirkovce — M Jakobec 31
 Katra Meglič — Andrej Adam
 pri bratu Pavel + Urban Oberlajt — M Jurij Cesnik Br 20
 M Pavčič — Jurij Klavž
 Tajna vd Anton Pehar — M + Janez Krankor, laška fara 35
 Neža Pehar — Gregor Gril
 Katra Perko — Simon Gril
 Bu Jurij + Andrej Petelin — vd M Jurij Jesih 30
 Bu vd Marko Požgan — Eva Miha Janžič, Kopivnik 33
 Jakob Pungartnik — hči Mateja Vrhovška, Zg. Polskava 19
 M Pungartnik — Gregor Jepic
 Florjan Martin Pungartnik — Ana Jurij Kovač, Požeg 28
 Liza Riff — Gregor Herbald
 Gregor + Primož Rotart, Pohorje — Liza Jakob Vešner 28
 Bu Janez + Simon Rotart — M Anton Kalek, vin. v Stubenberg, vin., Radizel 30
 Jera Škerbič — Simon Gril
 Eva Svetej — Gregor Vauher
 Helena Svete — Jurij Adam
 Katra Svete — Gregor Gradišnik
 M Svetej — Jožef Cingler
 Matej + Jernej Šteflič, Slivnica — Jera + Jožef Jakl 29
 Anton + Miha Vabl, Fram — Urša + Gašpar Fregl 30
 Gregor Lovrenc Vauher, Kopivnik — Eva Boštjan Svetej 29
 Helena Vešner — Gregor Jakl
 Helena Vešner — Janez Jevšovar
 Liza Vešner — Gregor Rotart
 X Vrhovšek — Jakob Pungartnik.

Poroke 1736—1770

- Martin + Janez Adam — Kristina + Martin Cesnik, Pohorje 54
 Kristina Adam — Janez Plahutnik
 Matej Andrej Adam — Neža + Matija Bezjak 37
 Štefan Janez Adam — vd Helena Martin Rotart 39

- Florjan Andrej — Jera Luka Štern, Loka 54
 Helena Andrej — Gašpar Pleteršek
 Jera Andrej — Štefan Oberlajt
- Matej Boštjan Arnec, Črešnjevcevec — M Miha Cesnik 66
 Jera Babič — Jurij Oberlajt
 Agata Bauhnik — Martin Požgan
- Andrej + Jurij Bauhnik, Ješenca — Urša + Jurij Rotart 64
- Boštjan Gregor Bauhnik — M Adam Braučec, Stara gora 51
 Jera Bauhnik — Miha Oberlajt
 Lucija Bauhnik — Štefan Vešner
 Polona Bauhnik — Anton Matjaš
 Neža Bezjak — Matej Adam
 M Braučec — Boštjan Bauhnik
 Barbara Brinovec — Pavel Lenart
- Matej Tomaž Brinovec — Barbara Martin Katra Pauc 37
- Pankrac Cehtev — Marjeta vd Štefan Frešer, Novine 56
 Kristina Cesnik — Martin Adam
 M Cesnik — Matej Arnec
- vd Miha Cesnik, slivniška fara — M vd Fišer, polskavski Bukovec 68 na Levarjah
 Neža Cesnik — Janez Malej
 Neža Cesnik — Ulrik Veber
 Jera Cvelfer — Janez Koren
 Neža Cvelfer — Andrej Cvirn
- Andrej + Luka Cvirn, Ješenca — Neža Andrej Marija Cvelfer 63
 Ana Černež — Andrej Šteflič
 M Lenart — Urban Pirš
- Matija + Martin M Lenart — M + Jernej Šerbelič, Zgornje Rače 42
- Matija vd Lenart — Neža Jurij Vešner 58
- Pavel + Martin Lenart — Barbara vd Matija Brinovec r Pauc, polskavski Bukovec 54
 Zofija Lešnik — Boštjan Šetor
- Jožef Lobnik, hočko Pohorje — Helena Boštjan Rifl 70
- Janez + Miha Malej, Fram — Neža + Miha Cesnik 64
 Katra Malej — Štefan Fregl
 Neža Marčič — Matija Vastec
- Matej + Štefan Marinšek, Fram — M Marko Nagicnek Bu 55
- Br Anton vd Matjaš — Polona Bauhnik, polskavski Bukovec 62
- Matej vd Matjaš — Ana + Gregor Finžgar 67
- Martin vd Medved, Hotinja vas — Eva + Jakob Vešner Br 42
- Br Jurij vd Meglič — Urša vd Andrej Šetor St. 52
- Matej Pavel Mom — Marjeta vd Tomaž Finžgar 59
 M Nagicnek — Matej Marinšek
 Jera Oberlajt — Matija Fregl
 Jera Oberlajt — Matej Skrbiš
- Jurij vd Oberlajt — Jera Blaž Babič 39
 M Oberlajt — Matija Tomše
- Matej + Jurij M Oberlajt — Katra Jurij Gert 48
- Miha Oberlajt vd — Jera + Matija Bauhnik 60
- Miha Oberlajt — Jera Štefan M Vrečko, polskavski Bukovec 67 na Levarjah
- Štefan Jurij M Oberlajt — Jera + Florjan M Andrej 58
 Urša Oberlajt — Jakob Šteflič
 Helena Oman — Andrej Pungartnik
 Barbara Pauc — Matej Brinovec
 Marjeta Petek — Pavel Koren
- Bu Jurij vd Petelin — M vd Koren, Slivnica 48
- Jurij Petelin — Jera Jurij M Vešner 57
- Urban Pirš, Planica — M + Martin M Lenart 51
- Janez + Filip Plahutnik — Adam, Pohorje — Kristina vd Martin Adam r Cesnik 61
 Katra Plahutnik — Matija Fregl
 Liza Plahutnik — Luka Kovačnik
 Marjeta Plahutnik — Štefan Fregl
- Gašpar vd Pleteršek, Podova — Helena vd Andrej Adam 57
 Ana Pliberšek — Jakob Razvočnik
 Neža Podkrižnik — Simon Poherc
- Boštjan vd Poherc, Zgornja Polskava — Katra Matija Hojnik 63
 Neža Poherc — Simon Gabriel
- Br Simon Poherc — Neža vd Janez Podkrižnik, Nova gora 66

- Martin vd Potnik — Urša vd Jurij Remer St 64
 Bu Martin Marko Eva Požgan — M Valentin Lah St. 55
 Martin vd Požgan — Agata + Jurij Bauhnik, Loka 57
 Blaž + Matija Predan, Pohorje — Neža vd Gregor Vodošek Br 64
 Boštjan + Matija Predan, hočko Pohorje — Katra + Boštjan Finžgar Bu 51
 Andrej vd Pungartnik — Helena + Gašpar Oman, Sele 41
 Jakob Valentin Razvočnik — Ana + Matej Pliberšek, šmarčka fara 70
 Urša Remer — Martin Potnik
 Florjan vd Riff — Eva vd Matija Kupec, Hotinja vas 62
 Helena Riff — Jože Lobnik
 Urša Robnik — Miha Vrhovšek-Križan
 Helena Rotart — Štefan Adam
 Luka vd Rotart, Fram — M + Primož M Skrbiš Bu 56
 Marjeta Rotart — Andrej Klemen
 Urša Rotart — Andrej Bauhnik
 Neža Rudolf — Gregor Vodošek
 M Sir — Janez Gril
 Katra Skrbiš — Simon Fregl
 M Skrbiš — Luka Rotart
 Bu Matej Pavel Skrbiš — Jera Jurij M Oberlajt 40
 Bu Matija vd Skrbiš — Urša vd Filip Gradišnik r Cimerman St 52
 Miha + Primož Skrbiš — Katra + Andrej Finžgar 44
 St Andrej Soršak — Jera + Jurij Trglavčnik 48
 M Soršak — Gregor Trglavčnik
 Helena Supanič — Boštjan Vešner
 Jožef + Boštjan Svete — Marjeta Pavel Šteflič, Hotinja vas 41
 St Jurij + Jakob Svete — M Lovrenc Turner, Planica 41
 M Šerbelič — Matija Lenart
 St Boštjan + Andrej Urša Šetor — Zofija + Lešnik, polskavski Bukovec 56
 Urša Šetor — Jurij Meglič
 Jožef + Simon Helena Špengl — Helena + Gašpar Fregl 39
 Jožef vd Špengl — Katra + Jurij M Vešner Br 55
 Andrej + Anton Šteflič, Slivnica — Ana vd Matej Černej 69
 Bu Jakob Miha Šteflič — Urša Pavel M Oberlajt 54
 Marjeta Šteflič — Jožef Svete
 Jera Štern — Florjan Andrej
 Matija + Andrej Tomše — M + Jurij M Oberlajt 49
 Gregor vd Trglavčnik — M + Pankrac Soršak 52
 Jera Trglavčnik — Andrej Soršak
 M Turner — Juri Svete
 Jera Vabič — Valentin Lah
 Bu Matija vd Vastec — Neža vd Marčič 69 na Levarjah
 Jera Vauher — Boštjan Vindiš
 Ulrik Štefan Veber — Neža Miha Cesnik 45
 Urša Verbek — Štefan Fregl
 Andrej + Jakob Vešner, Brezovec — Katra Jurij Holcer, polskavski Bukovec 54
 Andrej Boštjan Vešner — Helena Matej Supanič, Hotinja vas 57
 Boštjan Jakob Kristina Vešner — Helena vd Lovrenc Fregl Br 39
 Eva Vešner — Martin Medved
 Helena Vešner — Anton Jakl
 Jera Vešner — Jurij Petelin
 Katra Vešner — Jože Špengl
 Neža Vešner — Matija Lenart
 Štefan Boštjan Helena Vešner — Lucija Jurij Bauhnik, Ješenca 63
 Urša Vešner — Matej Gradišnik
 Boštjan vd Vindiš — Jera + Gregor Vauher 54
 Gregor vd Vodošek — Neža + Matija Rudolf 62
 Neža Vodošek — Blaž Predan
 Jera Vrečko — Miha Oberlajt
 Miha Vrhovšek — Križan, Pohorje — Urša Robnik Bu 43.

Poroke 1771—1800

- 45 Luka + Jože Alekš, Razvanje - Ana v Ana Luka Sirec 76
Marjeta Bauhnik Franc Plahutnik
Marjeta Bauhnik Luka Sirec
- x Jakob 27 Brinovec - Ana 30 Gladež 96
Neža Cebe Matija Cvirn
Katra Cehtev Martin Samostor
- 47 ko Jože + Anton Celovšek - Neža ko Jurij Cesnik 75
- x Boštjan Primož Celovšek, Ješenca - Katra Matija Fregl-Enci 81
M Cesnik Štefan Vešner
Neža Cesnik Jože Celovšek
- x Simon Jurij Cesnik iz Brezovca - M Jurij Vaček pri Ignacu Pauc 70
- 10 k Tomaž + Miha Cesnik - M ko Boštjan Rifl, Neuberg 72
Katra Cvelfer Matej Šetor
- 23 vd Matija 40 Cvirn - Neža 20 Cebe 88
M Ek Blaž Skrbiš
- 19 Matija 20 Enci-Vauher - M 20 Sirec 84
- 62 Matija 20 Frangež - M 24 Fregl 92
Barbara Fregl Pavel Kmet
Katra Fregl Primož Celovšek
M Fregl Matija Frangež
- 56 Martin 20 Fregl - Katra 17 Plahutnik 86
- x Bukovec krojač Janez 30 v Vid Fritl - Neža 32 + v Urban Vodošek 95
- 51 Janez 40 Gerič - Jerič - Lucija 26 Jakl 95
- x Jože + Tomaž Gert, Pohorje 85 - M ko Valentin Razboršek 75
Ana Gladež Jakob Brinovec
- x vd Jože Grahar, Fram 8 - Marjeta + Miha Oberlajt 75
M Gril Martin Koren
- x Štefan Jakob Haložan, polskavski Bukovec - M ko Simon Skerbiš 75
Zofija Hlastej Jakob Špengl
Katra Hojnik Simon Oberlajt
Katra Hojnik Andrej Podkrižnik
- 63 Martin k Matija Hojnik - M Florjan Rifl 73
- 58 Peter 20 Hojnik - Katra 21 (Pehar) 92
Urša Hojnik Jurij Kac
Lucija Jakl Janez Gerič
M Jakl Janez Petek
M Janžič Janez Šteflič
- 20 k Tomaž + Miha Jurič - Urša Matija Škorc, Kopivnik 72
- 28 Jurij 26 Kac-Klavž - Urša 20 Hojnik 98
- x Tomaž Kalič, polskavski Bukovec - Lucija Jože Špengl 76
M Kelc - Matej Žafran
- x Pavel Kmet, Hotinja vas - Barbara Fregl 73
Ana Koblek-Urban Koren
- x vd Matija Kokol, Fram - M Štern, Bukovec 82
Urša Kokol-Matej Rifl
- 28 Martin 21 Koren - M 21 Gril - (Perko) 98
- 22 vd Urban 60 Koren - vd Neža 50 Predan 88
- 21 vd Urban 80 Koren - Ana 33 Koblek 98
M Kotnik Luka Sirec
Ana Kovač Peter Razboršek
- 8 vd Jože Kovačič - Neža Muhič, Požeg 71
- 37 vd Martin 45 Kovačič - Barbara 20 Gregor Pinter 00
Urša Kovačič-Jože Špengl
- 4 Janez 27 Leskovar - M 24 Špengl 95
Jera Meglič Jakob Razboršek
- 4 vd Andrej 50 Mejovšek - vd M 40 Strgar 90 (Motovilec - Razboršek)
Neža Muhič Jože Kovačič

- 3 Martin 40 Najglič — Urša 20 Vabič 97
 Ana Oberlajt Jakob Predan
 Marjeta Oberlajt Jože Grahar
- 58 Simon 25 Oberlajt — Katra 18 Hojnik 92
 Katra Pehar Peter Hojnik
- 49 Janez 35 Petek — M 25 Jakl 91
 Barbara Pinter Martin Kovačič
 M Pinter Jakob Vodošek
- 60 Franc 30 Plahutnik (= Adam) — Marjeta 24 Bauhnik 94
 Katra Plahutnik Martin Fregl
- 58 Andrej 25 Podkrižnik — vd Katra 26 Hojnik 98
 x Jakob 21 Predan — Ana 24 Oberlajt 92
 Neža Predan Urban Koren
- 44 vd Jakob 45 Razboršek-Motovilec — Jera 35 Meglič 88
 M Razboršek Jože Gert
- 12 Peter Valentin Razboršek — Ana Kovač 73
 M Rifl Tomaž Cesnik
 M Rifl Martin Hojnik
- x Matej Jože Rifl, Loka — Urša + Jurij Kokol, Stara gora 84
- 57 vd os Martin Samostor — Katra + Primož Cehtev 72
 Ana Sirec — Luka Aleš
- 35 vd v Luka Sirec, Stara gora — Marjeta + Matija Bauhnik, Morje 78
 x vd Luka 45 Sirec — M 40 Kotnik 92
 M Sirec Matija Enci
 M Skerbiš Štefan Haložan
- 6 Blaž 25 Skrbiš — M 22 Ek 92
 M Strgar Andrej Mejovšek
- 36 Matej 24 Šetor — vd Katra 30 Cvelfer 00
 Urša Škorc Tomaž Jurič
- 5 vd Jakob 40 Špengl — Zofija 17 Jakob Hlastej 89
 x Jože Špengl, Brezovec — Urša + Matija Kovačič na Sp. Polskavi 78
 Lucija Špengl Tomaž Kalič
 M Špengl Janez Leskovar
- 31 Janez 20 Šteflič (= Lenart) — M 20 Janžič 91
 M Štern Martin Kokol
 Urša Vabič Martin Najglič
 M Vaček Simon Cesnik
- (Vauher = Enci)
 Ana Vešner Jože Vezjak
- 53 vd Štefan 40 Vešner — M 28 Cesnik 86
- 59 vd Jože 41 Vezjak — Ana 31 Vešner 97
- 29 Jakob 26 Vodošek — M 27 Pinter 99
 Neža Vodošek — Janez Fritl
- 67 Hudi potok, os sodar Matej 35 + Miha Žafran, Gaj — M + Valentin Kelc, Sele 95
 poroka na Levarjah.

Pogrebi 1721—1735

- Helena Andrej Katra Adam 28—4 d(ni)
 Matej Andrej Katra Adam 29—1 m(esec)
 Bu vd M Babič pri bratu Lovrencu 27—70 (let)
 beračica Urša pri Jakobu Pehar 27—45
 St Urša Bosinc 29—80 na Levarjah
 St Matija Adam Cek 28—5
 Pankrac Jurij Cek 29—21
 St Zofija Pankrac Cestnik 30—1,5
 Marjeta Štefan Eberl 28—5
 Helena Štefan Eberl 29—3 t(edne)

- St M ž(ena) Filipa Erjavc 26—40
 Bu Boštjan Finžgar 35—57
 Bu M Finžgar 35—60
 Bu Jera Gril 29—25
 Bu Janez Tomaž Agata Haložan 30—3
 Pankrac Jurij Jesih 29—21
 Helena hči osebenjkov Jurija M X pri Janezu Adamu 33—0,5
 Marjeta Martin Kac 27—23
 Bu Neža, hči Klavževega Martina 30—12
 St M Filip Krajanc 27—2
 Bu Gašpar Lenart 29—60
 St Marija X 27—40
 St Marija X 33—80
 St Matija Tomaž Agata Medelak 34—8
 Jera Urban Polona Meglič 30—2
 Jurij Urban Polona Meglič 26—2
 Bu Neža Močnik 35—80
 Helena, hči osebenjkov Jurija M Net pri Andrejevem Janezu 33—0,5
 Tajna Jurij Pajtlar 29—40 pri sveti Ani
 Bu M Simon Pauc 30—3/4
 Tajna M ž Anton Pehar 35—60
 Neža Urban Petek 28—20
 Urša Urban Petek 28—8
 Bu M ž Marko Požgan 32—40
 St M Prodan 29—50
 Tajna Janez Raztočnik 26—60 na Levarjah
 Jakob Rifl, osebenjek pri Martinu Rifl 21—30
 Matej Florjan Ana Rifl 30—1 na Levarjah
 Neža Florjan Neže Rifl 33—1 d
 Br M Sekirnik 35—90 na Levarjah
 Urša Primož M Skrbis 34—1 3/4
 St Jakob Svete med 1723 in 1729
 St Jakob Jakob M Svete 30—6
 Katra Špengl 27—1 m
 Jera Urban Šteflič 30—2 pri sveti Ani
 Matija Jurij Trglavčnik 29—27
 St Urša X 33—80
 Bu berač Štefan Vešner 27—100
 Bu Zofija X 30—80

Pogrebi 1736—1770

- Katra ž(ena) Andreja Adam 40—50
 M (Martin Kristina) Adam 58—3
 Martin Adam 60—40
 Florjan Andrej 58—40
 M Florjan (M) Andrej 58—2 m
 Urša Bauhnik 63—30
 Marjeta Bedenik 65—69
 Bu M Bolfenčak 69—70
 Br Katra Brdник 46—x
 Br Katra hči Pavla Brdник 65—x na Levarjah
 Bu Urša Cehtev 63—60
 Br Helena Cesnik 61—x
 Ana (Jurij Urša) Dovnik 60—7 t
 Jurij (Pavel Katra) Enci 58—1
 Jurij Ferber 64—5
 Bu Neža Figl 67—60
 Bu Martin Firber 67—45

- X Fregl 64-1.5
Jera (Matija Katra Fregl) 60-7
Jurij Fregl 63-1
Katra Fregl 64-34
M (Matija Katra) Fregl 57-7
M Fregl 69-16
M Fregl 70-x
Štefan Fregl 63-67
Bu Boštjan Gorenač 70-25
Bu Urša Gradišnik 66-46
M Gril 57-40
Neža Hojnik 68-50
Br Janez Holcer 62-7
Gregor Jakl 57-60
Matej Jamnik 57-70
Tomaž Jamnik 51-4 t
St M Jernečnik 66-40
Bu M Kokol 64-42
Bu Klavž Koren 69-1/2
Bu M (Urban Jera) Koren 63-1
Bu M (Urban Jera) Koren 66-3 t
Bu Marjeta (Urban Jera) Koren 68-13
Bu Neža Koren 64-65
Bu Pavel Koren 66-80
Bu Simon Koren 69-1/2
M Kovač 55-50
St Boštjan Lah 63-2
Br Katra Lenart 61-1/2
Matej (Matej Neža) Lenart 65-3
Miha Lenart 61-50
Bu Urša Lenart 63-55
Marija X 70-x
Br Martin X 48-10
Br Matija X 37-8 na Levarjah
Br Blaž Matjaš 61-1
Bu Neža otrok cerkvenega viničarja X 40-x
Filip (Miha Helena) Oberlajt 61-1 m
M (Štefan Jera) Oberlajt 65-6
Marjeta (Štefan Jera) Oberlajt 65-2,5
Miha Oberlajt 66-40
Neža ž Mihe Oberlajt 60-38
dete Pehar = Rotart 40-x na Levarjah
Bu Gregor Popič 69-4
M Martin M Požgan 58-2
Martin Požgan 57-23
Bu M Predan 64-4
Lovrenc Pungartnik 63-3
Bu Helena Rečak 70-50
Matija Ribezl 51-35
M Rotart 61-60
Matija (Matej M) Sirec 38-5 m
Bu Neža Skrbiš 65-27
Bu Valentin Skrbiš 69-8
Bu Zofija Skrbiš 64-4
Helena Svete 57-60
Lovrenc Svete 38-30
Simon (Boštjan Helena) Svete 51-5
Andrej Šetor 51-50
Bu Anton (Jože Katra) Špengl 64-3

Bu Jurij Špengl 64—8
 Br Katra Špengl 70—8
 Bu Urša Špengl 83—2 t
 Boštjan Vešner 61—50
 Helena Vešner 57—30
 Marjeta (Pavel Jera) Vešner 81—5
 Br Simon Vešner 61—10
 Br Urša (Boštjan Helena) Vešner 61—5,5
 Br Gregor Vodošek 63—4
 M Vodošek 61—6
 Miha Vodošek 54—50.

Pogrebi 1771—1800

28 Ana 3 Adam 96	22 Neža 80 Grahor 94
8 Jernej 1 Adam 92	29 Florjan 12 Gril 87
54 Andrej 10 X 94	29 Janez 40 Gril 90
11 Jurij 68 Bacabul 73	29 M 60 Gril 90
26 M 60 ž Boštjana Bauhnik 80	18 M 40 Hojnik 00
3 osebenjek Matija 58 Bohlinc 74	58 Peter 28 Hojnik 98
70 Janez 40 Celovšek 84	51 Neža 8 Jakl 00
88 M 1 Celovšek 85	50 Štefan 55 Jakl 92
42 Štefan 2 Janez Celovšek 82	12 Boštjanovo dete 0 Jakolič 83
47 Jurij 80 Cesnik 83	12 Katra 1/2 Jakolič 84
13 Katra 5 Cesnik 94	33 M 59 Janžič 98
40 M 60 ž Jurija Cesnik 75	20 Jera 4 d Jurič 75
53 Urša 75 Cesnik 98	Kac = Fregl
10 Marjeta 60 ž vin Andreja Cvelfer 79	67 M 82 Koban 94
33 Anton 25 Črnej 98	9 Boštjan 2 Anton Kokol 83
30 Vid 7 Dovnik 71	70 Helena 60 Kokol 88
64 Filip 1 Eberl 85	9 Jera 59 Kokol 87
34 Jurij 60 Eberl 98	9 Štefan 5 Anton Kokol 82
84 M 6 Jurij Eberl 83	27 Jera 70 Koren 88
83 Anton 1/3 Fant 87	27 M 3 Koren 92
3 rojenka Katra O Ferline 98	21 Neža 70 Koren 98
55 Ana 4 Fregl-Kac 71	27 Urša 2 Koren 96
58 Luka 1 m Fregl 72	21 Urša 1 Koren 00
50 M 3 Fregl 97	48 Anton 80 Kos 88
50 Marjeta 5 Fregl 97	37 M 60 Kos 84
82 Matija 24 Fregl 72	37 M 3 Košič 94 koze
82 Matija 56 Fregl 86	50 Blaž 1 Kovačič 98
82 Rok 4 Fregl 71	13 Marjeta 4 + Jože Kovačič 84
56 Štefan 3 Fregl-Kac 78	18 vin Franc 80 Krajcberger 79
58 Štefan 80 Fregl 80	28 M 46 Krajcberger 87
28 Andrej 2 d Gal 72	1 M 70 Kuster 88
51 Barbara 2 t Gerič = Jerič 98	7 Liza 60 Lah 91
51 M 31 Gerič 93	43 Kunigunda 80 Later 98
51 Štefan 5 Gerič 94	32 Ana 55 Lenart 90
39 Jera 2 Jože Gert 82	14 Matej 15 Lenart 84
18 Neža 3 Gert 87	14 osebenjek Matija 60 Lenart 83
2 Filip 1 Gmajšek 96	32 Matija 1 d Lenart 94
2 Matej 65 Gmajšek 95	14 Neža 70 ž Matije Lenart 82
1 Miha 14 d Gmajšek 93	1 Helena 8 Lešnik 88
67 Ana 1 t Gorišek 81	28 Polona 35 Lovrenc 00
87 Franc 40 Gorišek 82	13 Franc 55 Matijec 98
87 Liza 2 Gorišek 84	10 Helena 1 m Blaž Mihelič 82
12 Jera 25 Grabenšek 95	12 Jakob 1/2 Blaž Mihelič 81
46 Simon 55 Gradišnik 87	10 Simon 1 Mihelič 99

- 7 Urša 1 Mihelič 91
 51 Janez 16 Močnik 94
 28 Ana 1 Motovilec 99
 x M 2 Motovilec 73
 7 Valentin 87 Motovilec 83
 9 Valentin 13 d Motovilec 99
 48 Janez 1 Murko 85
 12 Simon 1 Murko 97
 24 osebenjka M 60 Namur 83
 46 invalid Jakob 70 Oberlajt 88
 81 Jakob 8 Oberlajt 97
 61 Miha 8 Oberlajt 90
 81 Miha 50 Oberlajt 98
 48 Pavel 80 Oberlajt 82
 54 Štefan 60 Oberlajt 89
 81 Urša 5 Oberlajt 84 koze
 48 Urša 80 Oberlajt 98
 87 Katra 4 Pečar 97
 87 M 1 m Pečar 87
 59 Jera 61 Pehar 98
 31 Janez 50 Perko 81
 31 Martin 8 m Perko 81
 12 Franc 5 Petelin 94 koze
 12 Polona 1 Petelin 94 koze
 12 Urša 3 Petelin 94 koze
 69 Blaž 1 Plahutnik 84 koze
 60 Janez 80 Plahutnik 97
 80 Kristina 90 Plahutnik 97
 89 Jera 30 Plemen 88
 5 Lovrenc 5 vin Pankrac Podkrižnik 79
 na Bukovcu Helena 57 Polinšic 72
 x Martin 51 Potnik 99
 52 Blaž 45 Predan 78
 56 Marjeta 70 Predan 71
 62 Jurij 1 m Priol 99
 62 M 1 uro Priol 97
 82 M 1 uro Priol 98
 82 Neža 8 Priol 97
 48 Jakob 1/4 Pungartnik 73
 10 Neža 5 Pungartnik 98
 28 Boštjan 55 Rajnhard 85
 10 Luka 50 Rat 88
 39 Liza 80 Razbočnik 82
 44 Ana 40 Razboršek 82
 44 Anton 4 d Razboršek 82
 44 Barbara 8 Jakob Razboršek 81
 21 Katra 1 Razboršek 96
 5 M 1 m Razboršek 75
 14 Neža 52 Rečak 92
 48 Gregor 74 Repar 93
 83 Eva 85 Rifl – Hojnik 97
 83 Franc 1 Rifl 97
 63 Neža 1 Rifl 94
 3 Jera 13 Rotart 74
 x Neža 2 m Samastor 75
 37 Marjeta 51 Sirec 92
 45 Liza 50 ž Luke Sirko 77
 na Bukovcu Agata 6 Skrbiš 73
 8 Katra 15 Skrbiš 95
 6 Simon 65 Skrbiš 93
 4 Simon 50 Strgar 89
 4 Urša 1/2 Strgar 89
 51 Jera 50 Svete 85
 53 Janez 13 Svete 94
 42 M 40 Šimon 89
 3 Katra 50 Škorc 91
 20 vd Matija 70 Škorc 75
 5 Jakob 50 Špengl 81
 5 Jurij 4 Špengl 84
 51 Katra 43 ž Jožefa Špengl 75
 51 Treza 12 Jože Špengl 81
 51 Urša 80 Špengl 98
 7 Andrej 1 uro Štor 00
 78 M 4 Štor 97
 60 M 30 Štor 98
 49 Štefan 2 Tišler 94 koze
 53 Andrej 4,5 Vešner 71
 x Boštjan 80 Vešner 78
 53 Filip 3 Vešner 74
 41 vd Helena 70 Vešner 77
 53 Lucija 45 Vešner 86
 x M 80 Vešner 72
 53 M 3 Štefan Vešner 78
 53 Štefan 51 Vešner 98
 1 Neža 85 Volfank 92.

DAS FRAMER MORJE DURCH DIE ZEIT BIS 1800

Zusammenfassung

Etwa 15 km südlich von Maribor erstreckt sich der Ort Morje. Hier leben Menschen schon seit der Jungsteinzeit.

Nach dem Jahre 1100 lebten die Bewohner von Morje in der Herrschaft von Maribor, um 1200 schon in der steirischen Herrschaft des Landmarschalls von Fram und in der Pfarre von Slivnica.

Im letzten Drittel des 15. Jahrhunderts wurde hier der Freistift-Besitz in den günstigeren kaufrechtlichen umgewandelt. Vor 1487 stand hier schon die Joachim und Anna Kirche, daneben befand sich der Friedhof.

Äußerst bedeutend war für die Vergangenheit von Fram die Steuerliste für die Leibsteuer aus dem Jahre 1527. Hier wird Morje mit dem weinreichen Stara gora mit mindestens 16 Untertanfamilien erstmals erwähnt — zwar mit der deutschen Benennung und das nicht nur mit den Familienoberhaupt, sondern auch mit Frauen und Jugendlichen. Einige damalige Familiennamen zeugen auch von den handwerklichen Tätigkeiten.

Einen ähnlichen Wert wie die Leibsteuerliste hat auch die Gülterschätzung aus den Jahren 1542 und 1544. In Morje mit dem zum erstenmal erwähnten Brezovec lebten damals 13 Familien auf 6 Bauernhöfen, 4 Halbbauernhöfen und 3 kleinen Bauernhöfen. Man verzeichnete auch ihre Weinberge und das Vieh.

Die weite weinreiche Au von Morje—Bukovec wird erstmals im Jahre 1551 mit dem deutschen Namen erwähnt.

Seit 1593 ist das Gebiet Fram nicht mehr das Eigentum der steirischen Landmarschalle.

Die älteste bewahrte Niederschrift des slowenischen Namens Morje stammt aus dem Jahre 1629. Nach dem Jahre 1631 waren die Hausherrn der benachbarten Herrschaft von Slivnica zugleich auch Eigentümer der Herrschaft von Fram. Die Untertanen aus Fram leisteten ihnen Widerstand über 125 Jahre hinaus. Fast die Hälfte der Familiennamen und Vornamen aus der Steuerliste von 1674 blieben bis heute lebendig in Form von Vulgonamen.

Im Pfarramt von Slivnica blieben die Kirchenmatrikeln seit dem Jahre 1686 erhalten. Sie sind eine unschätzbare Quelle, um mit der Vergangenheit vertraut zu werden. In diesen Büchern sind die Neugeborenen, Eltern, Paten und Patinen, Bräute und Bräutigame, ihre Eltern, Trauzeugen und zuletzt die Verstorbenen und natürlich die jeweiligen Geistliche eingetragen. Bis zum Jahre 1700 sind aus Morje 25 Elternpaare eingetragen. Die Au Bukovec ist hier zum erstenmal mitten vom Latein Slowenisch niedergeschrieben. Den Taufregistern folgten im Jahre 1716 die Sterbebücher und im Jahre 1719 die Heiratsregister.

Im Verzeichnis der Bergrechtsweingärten in den Jahren 1720 bis 1722 gab es im 1704 erstmals erwähnten Spodnji Bukovec 55, in Zgornji Bukovec 14, im 1717 zum erstenmal erwähnten Tajna 7, in Brezovec 5 in Stara gora 16, in Morje also insgesamt 97. Die Bergrechtler waren meist aus Morje und aus dem Gebiet Fram.

Im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts litt Morje an Frauenmangel. Es wurden mehr Jungen geboren und mehr Frauen starben. All das weist darauf hin, daß die meisten Ehen in reifen Jahren geschlossen wurden.

Zwischen 1748 und 1783 gehörte Morje zum Kreis Celje, erst nachher zum Kreis Maribor, doch ganz an seiner Grenze.

In Theresianischen Urbar und Kataster Mitte des 18. Jahrhunderts wurde jeder Urbarbesitz U und die Bergrechtlerweinberge B mit laufenden Zahlen der Ordnung nach für die gesamte Herrschaft Fram—Slivnica verzeichnet. Diese Nummern hat man später unter U und B in die Grundbücher eingetragen. Im 18. Jahrhundert erhöhte sich die Zahl der Weinberge um ein Viertel.

Unter den Weinbergen war der Bach Tatiš—Hudi potok die Grenze zwischen dem Kreis Maribor und Kreis Celje. Aus dem Jahre 1754 ist auch das Hausverzeichnis erhalten geblieben. Man errichtete schon neben vielen Weinbergen Wohnhäuser, Weinpressen und Keller. Naeh dem Urbar aus den Jahren 1755 und 1756 bekam der Grundherr von den Untertanen Geld, Getreide und jeder Haushalt war drei Tage in der Woche Ironpflichtig, von Mitte November bis Mitte April gab es statt der Fron eine Geldabgabe.

Nach der Einführung der Hausnummern im Jahre 1770, meist sind sie in den Matrikeln zu finden, ist es möglich das Leben der Bewohner von Morje besser kennenzulernen. Die ersten Hausnummern waren sechs Jahrzehnte lang gültig. Mit der Zeit gingen aber deswegen viele Vulgonamen in Vergessenheit. Das Gebiet einer Hausbenummerung benannte man das Nummerierungsabteil. Es wurde in der Regel Vorgänger der Katastergemeinde. Mit den ersten Hausnummern 1—70 fand sich Morje im Musterungskreis Slivnica. Im Schloß von Slivnica begann man das Grundbuch zu schreiben. Gegen Ende des 18. Jahrhunderts entstanden noch die Steuerbezirke und Steurgemeinden. Die Steurgemeinde Morje mit bestimmten (festgelegten) Grenzen gehörte zu dem Steuerbezirk Slivnica.

Das Jahr 1785 ist das Geburtsjahr der Pfarre Fram mit eigenen Pfarrmatrikeln.

Für den Josephiner Kataster stellte man auch die Lage, die Größe, den Zweck und die Rentabilität der Grundstücke fest und schrieb all das sorgfältig auf, für Morje wurden auch zum erstenmal die Flurnamen Gosnik und Dobrava eingetragen. In Morje gab es insgesamt 115 Gutsherren, mindestens 70 kamen von anders her. Die Gemeinde Morje umfaßte 415 Joch, davon entfielen 128 auf Wälder, 127 auf Wiesen, 89 auf Acker und 71 auf Weinberge.

In vielen Winzerhäusern wechselten die Bewohner sehr oft ihren Wohnsitz. In der Nähe der Hauptstraße Maribor—Celje erschien schon der Straßenwärter aus Morje.

Im Dezember 1808 begann mit dem Unterricht der in der Mesnerei von Fram ausgebildete Bewohner von Morje, ansonsten Weber und Schuster von Beruf, der 22-jährige Andrej Eberl-Blatnik. Doch schon im Jahre 1812 zog er in die Schule nach Ruše.

LJUDSKA UNIVERZA V MARIBORU 1922—1941 (tudi na Studencih in na Ptujju)

Bruno Hartman*

UDK 374.72(497.12.18)"1922/1941"

HARTMAN Bruno: Ljudska univerza v Mariboru (tudi na Studencih in na Ptujju) 1922—1941. (Die Volkshochschule im Maribor (auch im Studenci und Ptuj) 1922—1941.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 70.

Izvirnik v slov., povzetek v nemščini, izvleček v slov. in angl.

Ljudska univerza v Mariboru je bila med 1922—1941, ko jo je odpravila nemška civilna uprava, najboljša med slovenskimi ljudskimi univerzami tistega časa. V slabih dveh desetletjih je pripravila 1200 prireditev, ki jim je prisostvovalo približno 120 000 ljudi. Kot nestrankarska in demokratična organizacija je bistveno prispevala k razvoju slovenske kulture v mestu.

UDC 374.72(497.12.18)"1922/1941"

HARTMAN Bruno: The Folk high school in Maribor (also in Studenci and Ptuj) during the years 1922 till 1941. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 70.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The Folk high school in Maribor was during the years 1922 till 1941 when it was abolished by the German civil administration, the best folk high school in Slovenia. It prepared, in less than twenty years, 1200 meetings to which ca 120 000 people attended. As a nonparty and democratic organization it contributed vitally to the Slovene culture in the town.

Ko je general Rudolf Maister 1. novembra 1918 prevzel vojaško oblast v Mariboru in ga vključil pod varstvo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, so se začele v mestu velike spremembe: izgubljeni je začelo vsebinske karakteristike, med katerimi so bile predvsem značilne številčna premoč nemškega prebivalstva, skoraj popolna prevlada nemškega kapitala in oblast trdno v rokah nemškega življa skoraj na vseh področjih in ravneh. Ta položaj vsaj v grobem odslikavajo podatki o ljudskem štetju iz leta 1910, ko je bilo še za Avstro-Ogrske v avtonomni mestni občini Maribor 22.653 prebivalcev z nemškim pogovornim jezikom in le 3.823 s slovenskim,¹ čeprav velja opozoriti, da je določanje narodne pripadnosti po pogovornem jeziku dvomljive vrednosti.

Po zlomu Avstro-Ogrske se je pod slovenskim vojaškim pritiskom odpravilo iz Maribora nemško vojaštvo in se umaknilo nemško uradništvo. Sodstvo in

* Dr. Bruno Hartman, ravnatelj Univerzitetne knjižnice v Mariboru, v pokonu.

¹ Specialni krajevni repertorij za Štajersko. Izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910 Dunaj 1918, 3.

uprava sta dobila slovenske uradnike. Nemški mestni občinski svet je bil odstavljen in zamenjan za slovenskega vladnega komisarja in njegov sosvet. S 1. aprilom 1919 je bilo preurejeno mariborsko šolstvo: uvedene so bile slovenske šole z nemškimi vzporednicami, ustrezno prirejene narodnostni sestavi prebivalstva. Še pred podpisom mirovne pogodbe z republiko Avstrijo 10. septembra 1919 v St. Germainu je občinski sosvet na osnovi zakonov sekvestriral lastnino nekdanjih germanizirajočih ustanov in organizacij; tako je dobil v roke gledališko in kazinsko stavbo, pomembni nemški tiskarni sta prišli pod državno nadzorstvo, prav tako tradicionalni lokalni časnik *Marburger Zeitung*; po podpisu mirovne pogodbe z Avstrijo so ga od njene lastnice odkupili slovenski podjetniki.

V Maribor so takoj po koncu prve svetovne vojne prihajali slovenski uradniki, učitelji in profesorji, podjetniki, trgovci, obrtniki in delavci. V Slovenijo so se vračali Slovenci iz raznih krajev Avstrije in Češke in se nekateri med njimi ustalili v mestu. Vanj so se zatekli begunci iz Trsta in Primorske, ki ju je bila zasedla Italija, pa iz Koroške po plebiscitu oktobra 1920. Narodnostna struktura mariborskega prebivalstva se je bistveno spremenila Slovincem v prid, čeravno je treba poudariti, da je bila gospodarska moč še zmeraj izrazito v rokah Nemcev, močan pa je bil tudi delež nemško opredeljenega socialnodemokratskega delavstva.²

Nova narodnostna razmerja odsklikavajo podatki popisa prebivalstva iz leta 1921 za avtonomno mesto Maribor, vendar tudi ti podatki ne kažejo resnične narodnostne podobe v mestu, saj so bili ljudje popisani po maternem jeziku. 31. januarja 1921 je bilo v Mariboru 30.662 prebivalcev, od teh 20.759 Slovencev, 6.598 Nemcev, Srbov in Hrvatov 2.516 (mednje so bili vštet tudi vojaki in častniki), 397 Čehoslovakov (ti so tod živeli večinoma že za Avstro-Ogrske), medtem ko je bilo drugih (Italijanov, Madžarov, Turkov, Poljakov, Francozov in še nekaterih) manj kot po sto; Rusov je bilo le 36, ker v Maribor še ni pljusnil val emigrantov po ruski državljanski vojni.³

Čas, v katerem so se odvijale te spremembe, je z očmi udeleženca in spodbujevalca takratnega slovenskega narodnega razmaha v Mariboru opisal časnikar mariborskega liberalnega dnevnika *Tabor* v letih 1921—1926 Božidar Borko: »Povojno življenje v Mariboru je bilo sila razgibano. Kaj čuda: že sam prevrat je povzročil pravo kvašenje in kipenje, ki se dolgo ni umirilo. Z vseh strani so prihajali naši ljudje, polni ognja, elana, volje do udejstvovanja. V vojni so se tudi mladci postarali, to je res: toda prevrat je bil kakor čudovita Zeileisova palica, ki nam je na mah olajšala vse tegobe. Voljno smo se vdajali veri, da ima novo življenje nedogledne možnosti. Mariborska slovenska družba je rasla kakor testo, ki mu dodaja dovolj kvasa: širila se je, večala in čakala oblikovalcev. Vnanja značilnost te družbe je bila nje raznolikost: Štajerci, Kranjci in Primorci so se ostro ločevali in nekako instinktivno merili med seboj, češ, kdo izmed nas je več vreden; ta nedolžni partikularizem pa je kar izginjal v širini novega čustvovanja, v rasti slovenskega Maribora.

Testo je čakalo rok, ki bi ga izoblikovale. No, ni bilo treba dolgo čakati, da se je razmahnilo društveno življenje. S kakšnim zanosom so vam takrat ustanovljali društva! Zares, v tem je bilo nekoliko pionirskega duha; ni bilo običajno, pustiti slovensko društvarenje.«⁴

V Mariboru sta bili pokrajinski središči kulturnih društev katoliške usmeritve — Prosvetne zveze, in liberalne Zveze kulturnih društev, prenovljene 1925. leta. 29. julija 1919 je bila ustanovljena prva slovenska delavska, socialistična kul-

² Bruno Hartman: *Kulturni tokovi v Mariboru in njegovem zaledju med obema vojnama*. — V: *Internationales kulturhistorisches Symposium Mengersdorf 1980*. Band 12. Szombathely 1983, 117-8.

³ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921. Kraljevina Jugoslavija. Državna statistika. Sarajevo 1932, 292.

⁴ B-o (= Božidar Borko): *Ob desetletnici »Ljudske univerze« v Mariboru*. — *Jutro* 13(1932)13, 18. 1., 8.

turna organizacija Svoboda,⁵ poleg naštetih pa še vrsta kulturnih in športnih, pevskih in glasbenih društev, tudi nadstrankarskih, strokovnih. Ves ta zagon, ki ga plastično slika Božidar Borko, je bil nasledek spremenjene socialne strukture mariborskega prebivalstva. Kmalu po koncu vojne je v mestu vzcvetela nova industrija, zlasti tekstilna in kovinska (Splošna stavbena družba, Tovarna strojev, Livarna železa in kovin, Kovina) ter industrija kemičnih izdelkov.⁶ V mesto je privabila nove delavce, predvsem z bližnjega podeželja, ki so bili slovenskega rodu; pomnožili so mariborsko delavstvo, ki je v pretežni večini sprva še vztrajalo pri socialnodemokratskih nazorih in v nemškem kulturnem krogu.

Že zgodaj, poleti 1919, še pred podpisom mirovne pogodbe z Avstrijo, so se v Mariboru spričo opisanega položaja domislili, da bi veljalo v njem ustanoviti ljudsko vseučilišče (univerzo) in znanstveno knjižnico. Misel nanju je bila izoblikovana v uvodniku neznanega avtorja v mariborskem katoliškem časniku *Male novice*.⁷ O knjižnici so bile ponovljene zamisli, do katerih so se dokopali takoj po prevratu v mariborskem Zgodovinskem društvu (21. novembra 1918).⁸ Ideja, da je treba v Mariboru ustanoviti tudi ljudsko univerzo, pa je bila nekaj novega. Spodbudila jo je »razveseljiva novica v časnikih«, da so ljudski univerzi ustanovili v Beogradu in Zagrebu, žal pa ne v Ljubljani, kar se je piscu zdelo narobe. Ob tem je opozoril, da je treba pomisliti tudi na Maribor. Temu ne zadoščajo samo slovenski napisi po ulicah (uvedli so jih v začetku avgusta 1919), potrebno mu je še kaj več: »Močni homo postali šele, če okrepimo na tej tako važni naši obmejni postojanki našo kulturo in jo zanesemo med najširše ljudske množice. Tu bi bilo potreba ljudskega vseučilišča bolj kot kje drugje. Toda recimo, da niso dani vsi pogoji za ljudsko vseučilišče v Mariboru, lahko bi se pa začelo vsaj z neke vrste ljudskimi predavanji. To bi ne bilo neizvedljivo, občinstva bi bilo dovolj, predavatelji bi se dobili, vprašanje je samo sredstev in organizacije.«⁹

Pisec, ki je v grobem nakazal, kaj je namen ljudske univerze in kolikšen je vpliv njenega delovanja na kulturno rast »najširših ljudskih množic« (seveda je mislil na slovenske), se je zapletel: namen ljudske univerze je omejil zgolj na »neke vrste predavanj«. Iz mariborske slovenske preteklosti je znano, da so predavanja vendarle imeli v nekaterih društvih: v Slovanski čitalnici so jih imeli zajeta v statutu; 1861. leta jih je na zboru njenih udov obrazložil sam škof Anton Martin Slomšek; z večjo ali manjšo gostoto in tehtnostjo so jih v njej prirejali desetletja; teme iz slovenske zgodovine je na svojih predavanjih obdelovalo Zgodovinsko društvo za Slovenski Štajer. Slovenska krščanska socialna zveza za Štajersko je od občnega zbora 1906 v Mariboru v svojih društvenih skrbela za predavanja v okviru svojih načel. Tudi mariborska delavska izobraževalna društva (socialistična, nemška) so imela predavanja in tečaje že od 2. polovice 19. stoletja.¹⁰ Predavanja so imela čvrsto idejno podlago, odvisno od splošne idejne naravnosti društva, niso pa bila povezana tako, da bi učinkovala v smislu ljudskega vseučilišča (univerze) — izobraževanja odraslih.

Z delom in organizacijo ljudskih univerz so se v desetletju pred prvo svetovno vojno seznanjali slovenski visokošolci na Dunaju. Zlasti je to veljalo za narodno radikalno visokošolsko mladino. Člani njenih klubov in društev na Dunaju so se načrtno udeleževali njihovih predavanj in shodov, »zlasti predavanj univerzitetne, ljudske visoke šole, ki se je prav takrat začela razvijati in uveljavljati.«¹¹

⁵ Anton Tanc. *Kronika delavske kulture v Mariboru*. Maribor 1938, 15.

⁶ Anton Leskovec. *Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752—1941*. — V *Maribor skozi stoletja*. Razprave I. Maribor 1991, 361—383.

⁷ Ljudsko vseučilišče in knjižnica. — *Male novice*, Maribor 2(1919)92, 28. VIII. 1.

⁸ Bruno Hartman. *Peunsedemdeset let Univerzitetne knjižnice Maribor (1903—1978)*. — V *Univerzitetna knjižnica 1903—1978*. Jubilejni zbornik. Maribor 1978, 31.

⁹ Gl. op. 7.

¹⁰ Bruno Hartman. *Delavske knjižnice v Mariboru do druge svetovne vojne*. — *ČZN* 51 • 16(1980)2, 323—4.

¹¹ Adolf Ribnikar. *Delo, delo, delo*. — *Večernik*, Maribor 12(1939)4, 7—8. 1, 3.

Gotovo so poznali tudi delo 1897. leta ustanovljene dunajske Uranie, doma ljudske prosvete, za katerega je v središču Dunaja zasnoval moderno stavbo slovenski arhitekt Maks Fabiani.¹²

Po koncu prve svetovne vojne so v Mariboru mogli izvedeti, da so onkraj meje v štajerskem Gradcu 1919. leta ustanovili po dunajskem vzorcu svojo Uranio (Grazer Urania). Priprave nanjo je vodil tovarnar Emil Kieslinger in nato bil njen predsednik do 1921.¹³ Njen namen je bil »v ljudeh prebujati potrebe po izobraževanju, da bi po vojnih tegobah spet našli pot k samemu sebi«. Graška Urania je do 1924. leta načrtno širila znanstvena spoznanja, se vneto zavzemala za resno umetnost in etično vplivala na stotisoče odraslih in mladine. Bila je nepolitična ustanova; podpirale so jo oblasti in javna občila. Prirejale je poljudnoznanstvena predavanja, izobraževalne in jezikovne tečaje in tečaje ročnih spretnosti. Skrbela je za mladinske prireditve, za razstave, filmske predstave z znanstveno razlago (zvočnega filma takrat še niso poznali), obiske objektov in razstavišč pod znanstvenim vodstvom, študijska potovanja in izdajo izobraževalnih priročnikov. V njenem vodstvu so bili najvišji politični predstavniki — deželni glavar in njegov namestnik, župan in podžupan Gradca ter drugi imenitniki. V zanosnih začetnih letih si je nameravala v središču deželne prestolnice pozidati svojo palačo s potrebnimi predavalnicami, kabineti, ateljeji, knjižnico in drugimi namembnimi prostori.

V Mariboru so se začeli resno ukvarjati s problemom izobraževanja odraslih in ljudske prosvete proti koncu 1921. leta. Za to je bilo več razlogov. Na aprilskih občinskih volitvah so zmagali socialni demokrati in za mariborskega župana je bil izvoljen učitelj Viktor Grčar (prvi slovenski izvoljeni župan Maribora). Socialni demokrati so imeli svoje nazore o izobraževanju delavcev, zato so jih skušali uresničiti v ljudski univerzi.

Dne 27. oktobra 1921 se je iz Učiteljskega društva za Maribor in bližnjo okolico izločil in osamosvojil Pedagoško-didaktični odsek, ki ga je vodil ugledni pedagoški strokovnjak prof. Gustav Šilih. Odsek se je kasneje, 1927. leta, preimenoval v Pedagoško centralo, izjemno pomembno znanstveno in strokovno združenje.

V odseku je takoj po ustanovitvi predaval izredni profesor za pedagogiko na ljubljanski univerzi, »teoretični kulturni pedagog« dr. Karel Ozvald o »pravem pomenu ljudskih visokih šol.«¹⁵ To temo je obdelal v članku Izobraževanje naroda, ki ga je približno v istem času objavil v reviji Njiva.¹⁶ V njem je uvodoma poudaril, da je vprašanje izobraževanja težavno. Izobraženi človek mora preživeti tri stopnje izobraževanja; primerjal jih je z drevesom — z njegovimi koreninami, deblom in krošnjo: s temeljno izobrazbo, in slednjič splošno izobrazbo ali kar preprosto — z izobrazbo. Izobraženi človek je po Ozvaldu umerjen po starem grškem vzgledu človeka, lepega po telesu in plemenitega po duhu, ali po angleškem gentlemanu. Izobražen človek je tedaj tisti, »ki se je navadil samostojno misliti ter ocenjevati svet in življenje, ki je obenem v stanu, se živeti v dušo drugega človeka, in ki ima trden, zaokrožen značaj.«

Po tej temeljni definiciji je dr. Ozvald kot najprimernejši vzorec šolanja odraslih predstavil **dansko ljudsko visoko šolo**, ne pa britanske »university extension«, ki ji gre v prvi vrsti za podajanje ali popularizacijo znanja s predavanji univerzitetnih profesorjev za javnost. Dansko ljudsko visoko šolo je idejno zas-

¹² Dunaj in njegovi Slovenci. Turistični priročnik. Dunaj/Wien—Celovec/Klagenfurt 1978, 128.

¹³ Dr. Fritz Gernot: Wesen und Entwicklung der Grazer Urania. — V: Almanach 1924 — Fünf Jahre Grazer Urania. Graz 1924, 76 id.

¹⁴ Bruno Hartman: Knjižnica Pedagoške centrale v Mariboru (1921—1941). — Knjižnica, Ljubljana 24(1980)1-4, strani 10—11.

¹⁵ Ignotus (= Božidar Borko): Ljudska univerza v Mariboru. — Socialna misel 3 (1924) 90-2.

¹⁶ K. Ozvald: Izobraževanje naroda. — Njiva 1(1921):5, 121-8.

Viktor Grčar, prvi slovenski izvoljeni župan Maribora,
prvi predsednik Ljudske univerze v Mariboru 1922—1924

noval danski evangeličanski pastor in kasneje škof v Københavnu Nikolai Frederik Grundtvig (1783—1872).¹⁷

Doktor Ozvald je označil posebnosti danske ljudske visoke šole (univerze) (folkehøjskole): študij traja dve leti s po petmesečnima zimskima tečajema v internatu za mladeniče (od 18—30 let) in s po trimesečnima letnima tečajema v internatu za mladenke. Posebno se goji domoznanstvo, materinščina, enoglasno petje, danska mitologija in zgodovina ter nauk o državi. Znanje se ne nabira s sistematičnim nadgrajevanjem spoznanj, poglavitno ni učenje, marveč pridobivanje logičnega mišljenja in vzgoja značaja.

Doktor Ozvald se je zavedal, da načel in prakse danske ljudske univerze ni mogoče preprosto presaditi v naše razmere («v mlado kraljevino SHS»). Privzeti pa bi morali njeno usmerjenost. Sklenil je z mislijo, da nas »utegne le v duhu in resnici započeta, na vse sloje raztegnjena izobrazba kdaj pripeljati do — prave demokracije«.

¹⁷ Nikolai Frederik Severin Grundtvig si je kot romantik prizadeval za samosvojo dansko religiozno kulturo. Spržil je nordijsko gibanje (grundtvigianizem) ljudskega visokega šolstva, ki je od sredine 19. stoletja povezovalo protestantski pietizem, politični liberalizem in dansko narodno zavest. Mladi danski teologi in pedagogi — med njimi predvsem Christen Mikkelson Kold (1818—1870), ki si jih je Grundtvig pridobil, so odšli na podeželje in ustanovljali domove vaških skupnosti, domove ljudskih univerz in kmečke zadruge. Glej: Fritz Wartenweiler: *Erwachsenenbildung, Erwachsenenbildung im Wandel der Zeit.* — V: Franz Poggeler: *Erziehungswissenschaftliche Reihe.* Band 8 Frankfurt a/Main 1917, 9-17. Fritz Wartenweiler-Haffter: *Ein Sokrates in dänischen Kleidern.* Christen Kold und die erste Volkshochschule. Zurich 1929.

Na dan pred pogovorom o potrebi ustanovitve ljudske univerze v Mariboru je časnikar Božidar Borko v časniku Tabor objavil 22. (in 23.) novembra 1921 prevod članka Ljudska vseučilišča izpod peresa R. M. Ivanovića, objavljenega v knjigi Naša doba, Varaždin 1920, 72id.¹² Kulturni aktivist Božidar Borko je želel mariborskim razpravljalcem o ljudski univerzi in njenim ustanoviteljem prikazati zgodovinski razvoj izobraževanja odraslih, za katero je Ivanović menil, da »je v ozki zvezi z napredkom demokratizma in socijalizma«. Ljudske univerze so se najprej pojavile na Angleškem, v 19. stoletju. V zahodni Evropi poznajo delavske univerze, študijska središča, university extensions — znanstvene tečaje, ki jih zunaj univerz vodijo univerzitetni profesorji za široko občinstvo, ter ljudske univerze, ki so nastale na Danskem. Te je Ivanović ocenil najvišje; menil je, da je »folkshöjskole« za nas najvažnejša; ne smemo je »slepo kopirati, nedvomno pa nam nudi najboljši vzgled in največ spodbude«.

Dne 22. novembra 1921 na večer je bila v »magistratni dvorani« mariborskega rotovža anketa (pogovor) o ustanovitvi »ljudskega vseučilišča« v Mariboru.¹³ (Beseda vseučilišče se je v dvajsetih letih še dajala za prvenstvo s terminom univerza.) Iz časopisnih poročil je mogoče razbrati, da so pobudo za pogovor dali socialni demokrati, pravi promotor med njimi pa je bil suspendirani profesor mariborske gimnazije Ivan Favai. Ankete sta se udeležila okrajni glavar dr. Srečko Lajnsič in župan Viktor Grčar, najvišja zastopnika oblasti, kar je pričalo o njenem interesu za zadevo. Zanimivo je tudi, da se je oblast zanjo zavzela podobno, kot se je avstrijska v Gradcu ob ustavitvi Uranie.

Profesor Ivan Favai je zbranim obrazložil svoj pogled na načrt o ljudski univerzi in njeni organiziranosti. Ljudsko vseučilišče naj bi bilo središče novega prosvetnega dela v mestu. Strokovna in splošno-izobraževalna predavanja naj bi širila duhovno obzorje mariborskega delavstva in srednjega sloja. Mestna občina bi morala ljudskemu vseučilišču zagotoviti prostore (v kazinski stavbi, na šolah in kinodvoranah, predavanja pa bi se lahko odvijala tudi v tovarniških delavnicah). Za delo ljudskega vseučilišča bi morali ustanoviti poseben sklad.

Župan Viktor Grčar je izjavil, da bo občina ljudskemu vseučilišču zagotovila prostore, okrajni glavar dr. Srečko Lajnsič pa je oznanil, da je za novo društvo že pridobil 20.000 kron, ravnatelj realke prof. Jakob Zupančič, da se mu je prijavilo že več predavateljev (profesor realke, fizik Jože Pirnat, sodni svetnik in glasbenik Oskar Dev ter ravnatelj Glasbene matice Fran Topič).

Glede organizacije so sklenili, da bo ljudsko vseučilišče društvo, ki naj skrbi, da bo »stalna in res delotvorna prosvetna naprava«.

V razpravi so se pravniki-odvetniki potegovali za pomembne prvine novega društva: dr. Leopold Boštjančič je sodil, da morajo biti predavanja povezana v sistem, odvijati se morajo po začrtanem programu; dr. Karel Škapin, sicer poznavalec gledališča, se je zavzel, da si mora ljudsko vseučilišče prizadevati, da bo slušatelju ponudilo enoten in harmoničen svetovni nazor, medtem ko je sila okretni vodja Ljudske knjižnice v Narodnem domu dr. Avgust Reisman opozoril, da »ljudska univerza ne sme gojiti suhe učenosti, marveč smotreno vzgojo človeškega srca in uma«.

Nasveti dr. Karla Ozvalda o ljudski univerzi po vzoru danske, pa tudi Borkov ponatis Ivaničevega članka o ljudskem vseučilišču na dan pogovora o ustanovitvi društva, razpravljalcev niso pridobili. Raje so se odločili za »društvo za prirejanje javnih predavanj«,¹⁴ k čemur jih je sililo tudi vprašanje denarja, s katerim bi bilo mogoče organizirati takšno izobraževalno ustanovo.

¹² Ljudsko vseučilišče. — Tabor 2(1921) 264, 22. XI, 1-2 in 265, 23. XI, 1-2.

¹³ Ustanovitev ljudskega vseučilišča v Mariboru. — Tabor 2(1921) 265, 23. XI, 3.

¹⁴ Volksuniversität in Maribor. — Marburger Zeitung 61(1921)266, 24. XI, 3.

¹⁵ Ignotus (= Božidar Borko): Ljudska univerza v Mariboru. — Socialna misel 3(1924) 90-2.

Izvoljeni pripravljalni odbor, katerega gonilna moč je bil tajnik prof. Ivan Favai, je poskrbel za društvena pravila; potrdila jih je pokrajinska uprava v Ljubljani.²¹ Določala so, da Društvo Ljudska univerza v Mariboru deluje v mestu in političnem okraju Maribor. Njegov namen je bil širiti splošno izobrazbo med vsemi sloji na območju njenega delovanja

1. z brezplačnimi predavanji in specialnimi tečaji;
2. z javnimi literarnimi prireditvami;
3. s poučnimi ekskurzijami;
4. s tiskom in knjižnicami.

Posebno zanimivo je bilo določilo, da se ustanovi sklad za postavitvev »kulturnega doma« v Mariboru (o njem so v mestu sanjarili kar pol stoletja, brezuspešno, seveda).

Člani so bili redni, podporni in častni. Društvo je moglo ustanavljati podružnice, ki so spadale pod upravno centralo v Mariboru. Lokalni listi Tabor, Straža, Marburger Zeitung in Der Volkswille so opozarjali javnost na novo društvo. Liberalni Tabor je menil, da je bilo dotlej dosti »krmarjenja v plitvih vodah vsakdanje politike«, odtlej pa naj se ljudje dvignejo »v višine človeškega duha«, zamislijo se naj v »znanstvena in kulturna vprašanja«.²²

Tik pred občnim zborom je Božidar Borko v Taboru še enkrat opozoril na pomembnost ljudske univerze: »... neznanje, strankarska in razredna nestrpnost, plitva gostilniška politika in druga podobna zla se vedno bolj zajedajo v človeški značaj«; Ljudska univerza bodi zato nekakšno »duševno zdravilišče, v katerem se bodo srca in duhovi odpirali blagodejnim žarkom resnice, znanja, misli, lepote in plemenitosti«.²³

Ustanovni občni zbor Ljudske univerze v Mariboru je bil 18. januarja 1922 v »mali kazinski dvorani« v 1. nadstropju poslopja nekdanje nemške kazine na Slomškovem trgu.²⁴ Odločili so se za »resno, nestrankarsko, sistematično kulturno delo«. Odbor je bil sestavljen iz privrženecv različnih strank. Prevladali so socialisti (dotedanji socialni demokrati): predsednik je bil župan Viktor Grčar, tajnikov namestnik prof. Ivan Favai in odbornik črkostavec Josip Ošlak. Za podpredsednika so izvolili profesorja mariborskega bogoslovja dr. Franca Kovačiča, pospeševalca znanstvenega in kulturnega delovanja v Mariboru ter zastopnika Zgodovinskega in Muzejskega društva. Tajnik je bil časnikar Božidar Borko. Ta je skrbel za stike s predavatelji in oblastmi, v časopisu Tabor pa je pridno objavljval sporočila društva o prireditvah, razporede predavanj in poročila o njih (s čimer je širil radij njihove sporočilnosti). Za blagajnika je bil izvoljen narodni socialist, profesor klasične gimnazije Fran Bračun, za njegovega namestnika pa demokrat, slavist prof. dr. Makso Kovačič. Med odborniki je bil zdravnik, docent dr. Ivan Matko s Karlove univerze v Pragi in zasebni zdravnik predsednika Češkoslovaške republike Tomaža G. Masaryka, tedaj primarij mariborske bolnišnice, ravnatelj klasične gimnazije prof. dr. Josip Tominšek (kot zastopnik Proforskega društva), pedagog prof. Gustav Šilih iz Pedagoško-didaktičnega odseka pa odvetnika dr. Karel Škapin in dr. Leopold Boštjančič ter »gospa Štefinova«.

Prvo predavanje mariborske Ljudske univerze je bilo na večer v soboto 28. januarja 1922 v »mali kazinski dvorani«.²⁵ Bila je napolnjena, dasiravno je katoliški list Straža nevoščljivo napovedoval, da ne bo, kar govori za to, da nekateri katoliški krogi v Mariboru niso bili preveč navdušeni nad novim društvom. Nasprotno pa so socialisti spodbujali svoje privrženca, naj pridejo k predavanju »so-

²¹ Predložena pravila Ljudske univerze v Mariboru je odobrila Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za notranje zadeve dne 14. decembra 1921 (št. 12020/V). Spravljena sn. v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani v Zbirki pravil pod št. 3989.

²² Ljudska univerza — Tabor 3(1922), 2, 3 1, 3.

²³ Ius (= Ignotus = Božidar Borko) Občni zbor Ljudske univerze — Tabor 3(1922)13, 17 1, 2.

²⁴ Ustanovni občni zbor Ljudske univerze v Mariboru — Tabor 3(1922)16, 20 1, 4.

²⁵ Ljudska univerza — Tabor 3(1922)26, 1 11, 3.

druga« prof. Ivana Favai. Vabili so tudi v nemškem strankarskem glasilu Die Volksstimme »sodruge, ki znajo slovensko«. (»Wir fordern alle Genossen, die slowenisch verstehen, auf, Samstag abends am Vortrag im Kleinen Kasinosaal teilzunehmen.«)²⁴

Pred predavanjem je navzoče pozdravil župan Viktor Grčar in obrazložil namen društva, prof. Favai pa je govoril o nepravi in pravi izobrazbi, »kakor jo pojmujejo danes in kakršna naj bo v resnici«.²⁷

Nato se je zvrstilo do konca junija 22 predavanj o različnih temah. Predavali so prof. dr. Makso Kovačič, ravnatelj učiteljsča prof. Matija Pirc, gimn. katehet prof. dr. Anton Medved, prof. učiteljsča dr. Ljudevit Pivko, prof. Ivan Favai, torej mariborski srednješolski profesorji (zaradi česar je njihova predavanja imel Božidar Borko za »extensions srednje šole«). Precej je bilo zgodovinskih tem (naselitev južnih Slovanov na današnjem ozemlju, zgodovina Maribora in njegovih spomenikov, ilirizem, razdvojenost slovanskih narodov, politični nazori v antiki, zdravstvo in varstvo otrok — dr. Ivan Matko in Lojzka Štebijeve, o denarju in o pomorstvu. Nekaj je bilo predavanj o literaturi (o Otonu Župančiču in Ivanu Cankarju z recitacijami igralca Milana Skrbinška), o moderni liriki, ruski literaturi zadnjih 150 let, zgodbi o Don Juanu. Predavala sta prof. Ivan Favai in Grigorij Bostunič. Širše teme so obravnavali prof. dr. Franc Kovačič (pogoji za rešitev socialnega vprašanja), Božidar Borko o prihodnosti človeštva, z dvema predavanjema o tehniki in kulturi se je uveljavil inž. gradbeništva Janko Kukovec, uslužbenec okrajnega glavarstva, ki je kmalu postal predsednik društva.

Predavanj se je udeleževalo v poprečju po sto poslušalcev (posebno privlačnih tudi po 150); toliko ljudi se je tudi včlanilo v Ljudsko univerzo. Polna sta bila tečaj za kemijo (vodil ga je profesor na realki Jože Pirnat) in tečaj za fiziko (prof. dr. Adolf Pečovnik s klasične gimnazije). Potekala sta v predavalnicah na realki (današnji Prvi gimnaziji).

Ko je Božidar Borko, skrit za psevdonomom -us (Ignotus), razčlenjeval prvi semester novega društva (januar—junij 1922), je mogel ugotoviti, da je večina poslušalcev pridobivala znanje.²⁸ Delavstva je bilo sicer manj, kot je bilo pričakovati (le 20—30 udeležencev), razlog pa je videl v tem, da so bili delavci še polni predsodkov, deloma pa so nanje vplivali nacionalni razlogi, izvirajoči še iz predvojnega Maribora. Poglavitni vzrok, da se mariborska Ljudska univerza ni že od vsega začetka dodobra uveljavila, je videl v tem, da posamezna predavanja, četudi so bila privlačna, niso bila med seboj povezana. Ljudska univerza naj bi stalnim obiskovalcem podajala snov harmonično in enotno; podana naj bi bila po določenih pedagoških načelih; ne bi smela samo izobraževati, pač pa tudi vzgajati. Taka Ljudska univerza bi si prizadevala za enoten, harmoničen svetovni nazor. Toda kaj takega bi bilo v Mariboru težavno izpeljati, saj bi se hotele pri priči uveljaviti tri usmeritve — liberalna, socialistična in katoliška. (Ta je dve leti kasneje v Mariboru res poskušala, brez uspeha, s svojo »krščansko ljudsko univerzo« v organizaciji Stolnega prosvetnega društva.)²⁹ Potemtakem se je vodstvo odločilo za društvo, ki »vsaj skrbi za predavanja v Mariboru in si je ustvarilo v najslabšem slučaju le začetek, temelj, na katerem si lahko zgradi kaj trdnejšega in trajnejšega«. Ko je Ljudska univerza pripravila diskusijski večer o filozofiji, sta se precej udarila privrženca nasprotnih si svetovnonazorskih taborov, ki sta se dajala z diametralnimi nazori, medtem ko skoraj vse preostalo poslušalstvo ni poznalo temeljnih pojmov o filozofiji. Takšen večer je bil kajpada kontraproduktiven.³⁰

²⁴ Volksuniversität. — Volksstimme 4(1922)9, 29. I., 4.

²⁵ Ljudska univerza. — Tabor 3(1922)26, 1. II., 3.

²⁶ [-us (= Ignotus = Božidar Borko): Ljudska univerza v Mariboru. — Tabor 3(1922)174, 4. VIII., 2, in 175, 5. VIII., 2.

²⁷ Razveseljivo je. — Straža 16(1924)119, 15. X., 3.

²⁸ »Krščanska« Ljudska univerza. — Jutro 5(1924)245, 17. X., 4.

²⁹ Ignotus (= Božidar Borko): Ljudska univerza v Mariboru. — Sociaina misel 3(1924)96-2.

Inženir Janko Kukovec, predsednik Ljudske univerze
v Mariboru 1924—1941

Od jeseni 1922 do januarja 1924 je bilo 58 predavanj. Njihova tematika je bila podobna tistim iz začetnega obdobja — o narodnem pesništvu, Župančičevi Dumi (dr. Makso Kovačič), o razvoju demokracije (Božidar Borko), o problemih medicine (dr. Ivan Matko, dr. Demeter Bleiweis iz Ljubljane, dr. Franc Toplak). O psihoanalizi je spregovoril mariborski defektolog Anton Skala, o sugestiji in hipnozi prof. Ivan Fava. Obravnavali so tudi filozofijo Immanuela Kanta. Izredno žgočih problemov se je lotil v več večerih inž. gradbeništva Janko Kukovec. Spregovoril je o razmerju med tehniko in kulturo, o takrat silno aktualnih vprašanjih o Rusiji, ki jo je poznal iz svojih izkušenj, o kritiki evropskega nacionalizma indijskega nobelovca Tagoreja, ali pa tudi kar o individualizmu Ibsenovih Strahov. Postavil se je kot izredno razgledan intelektualec in svetovljan.

Kot posebnost je mogoče navesti jezikovne pogovore o napakah v slovenskem govoru; vodil jih je upokojeni defektolog mariborskega učiteljišča Gabrijel Majcen. Katehet dr. Anton Medved je pripovedoval o svojem vzponu na Vezuv, dr. Makso Šnuderl, odvetniški pripravnik, pa o svojih vtisih iz Albanije (predavanja sta uvedli v mariborski ljudski univerzi zelo priljubljena potopisna predavanja).

Predavanja so bila v »mali kazinski dvorani«, v kateri sta bili sicer čitalnica in izposojevalnica Študijske knjižnice. Ta se je bila konec septembra 1921 po odločbi župana Viktorja Grčarja vselila v tri prostore v 1. nadstropju nekdanje kazinske stavbe na Slomškovem trgu (v nekdanjo jedilnico na zahodni strani, malo slavnostno dvorano na južni, ter govorilnico v jugovzhodnem vogalu).³¹ Ljudska univerza je v čitalnici Študijske knjižnice imela tedensko tudi do štiri prireditve. Seveda je bilo za knjižnico takšno sožitje nadležno: vsakič je bilo treba premikati bralne mize in razpostaviti stole. (Knjižnica je morala dati čitalnico, če ji je občina tako naročila, na razpolago tudi za točilnico, kadar so bile v sosednji veliki kazinski dvorani plesne prireditve ali sprejemi, ob koncertnih prireditvah pa so se nastopajoči pripravljali za nastop tudi v čitalnici.)³² Knjižnica je Ljudski univerzi dala v uporabo sobico onkraj hodnika ob čitalnici; ta je v njej lahko opravljala upravne posle in sprejemala predavatelje in stranke. Skupna uporaba čitalnice je bila knjižnici in Ljudski univerzi vse bolj neznosna: knjižnica je ob vse večji profesionalnosti in številčnejšem gradivu nujno potrebovala neodvisnost in nadzorovane prostore, Ljudski univerzi pa podrejenost tudi ni bila po volji. Želela si je postaviti v čitalnici oder (1925), leto kasneje že tudi kabino in kinoaparaturu. Napetost med ustanovo in društvom je naraščala, o čemer se je mogoče poučiti iz zapisnikov kuratorija Študijske knjižnice.³³ Povrh so bili nekateri člani knjižničnega kuratorija hkrati člani upravnega odbora Ljudske univerze, kar je razrešitev problema še bolj zapletalo.

Ljudska univerza se je prvi dve leti finančno vzdrževala s podporo mestne občine, sprva brezplačno uporabo čitalnice in upravne sobice, brezplačno razsvetljavo, kurjavo in čiščenjem, s članarino in darovi, medtem ko je bil dostop do predavanj brezplačen.

Na občnem zboru 25. februarja 1924 se je vodstvo mariborske Ljudske univerze spremenilo, z njim pa tudi način in vsebina njenega dela. Župan Viktor Grčar se je odpovedal predsedstvu, saj je že nekaj časa ugotavljal, da ga ne zmore, ker ga preveč zaposluje županstvo. Občni zbor je soglasno izvolil za predsednika inž. Janka Kukovca, ki se je bil že izkazal kot predavatelj, poliglot, razumnik in spreten organizator.³⁴ Podpredsednik je še nadalje ostal prof. dr. Franc Kovačič, tajnik prof. Ivan Favai (njegov namestnik pa Božidar Borko). Za blagajnika so iz-

³¹ Bruno Hartman: Petinsedemdeset let Univerzitetne knjižnice Maribor ... , 26.

³² Zapisnik referata prof. Janka Glazerja o prostornih knjižnicah v času od leta 1903 do leta 1951, ki ga je imel 21. novembra 1969. Spravljen je v arhivu Univerzitetne knjižnice Maribor.

³³ Zapisniki sej kuratorija Stud. knjižnice v Mariboru. — UKM Ms 334.

³⁴ Janko Kukovec se je rodil 9. decembra 1883 v Ljutomeru v družini Ivana Kukovca, voditelja narodnega in gospodarskega gibanja v ljutomerskem okolišju, deželnega poslanca kmečkih občin Ljutomer in Ormož, ustanovitelja prve posojilnice v Ljutomeru in njenega načelnika do smrti. Janko Kukovec je po šolanju na domači osnovni šoli opravil nižjo realno v Mariboru, na višjo realno pa ga je oče poslal v Ljubljano, da bi ga ubranil vpliva mariborskega nemškega okolja. 1904. leta je matriral, gradbeništvo pa je študiral v Zürichu na tamkajšnji znameniti tehniški visoki šoli (Eidgenössische Technische Hochschule). V Švici se je poročil z zdravnico dr. Claro Doktor, rusko židinjko iz Herzona. Z njo je imel dva sinova — starejši, pravnik Vladko (1908—1992) je bil odvetnik in pravni referent v Mariboru, mlajši, Robert (1910—1945) je bil kirurg; padel je kot partizan. Inž. Janko Kukovec je služboval, kdaj tudi zaradi ženske zapolitve, v Innsbrucku, Milanu, Firencah, Trstu, Petrogradu in na Dunaju, kjer je nekaj časa poslušal predavanja o umetnostni zgodovini na tamkajšnji univerzi. Med prvo svetovno vojno je bil častnik na fronti v Volinju, nato na italijanski fronti. Po koncu vojne je služboval 1919. leta na direkciji železnice v Ljubljani, 1920 pa se je naselil v Mariboru, kjer sta si z ženo končno nredila dom. Kot gradbenik je služboval na okrajnem glavarstvu v Mariboru, kasneje kot gradbeni svetnik na srezkem načelstvu dom. Maribor-levi breg, 1939 je bil iz osebnih razlogov premeščen za vodjo gradbene sekcije v Novo mesto, 1940 pa v Celje. 1941 je družina zatekla iz od Nemcev okupiranega Maribora v Ljubljano. Inž. Janko Kukovec je preživel okupacijo kot dnevnikar, žena pa se kot zdravnica ni mogla zaposliti. Po vojni je bil 1945 imenovan za šefa oddelka za šolstvo v slovenskem ministrstvu za gradnje, že po nekaj mesecih pa za šefa uprave javnih zgradb v Mariboru. 1946 je bil upokojen. Umril je v Mariboru 10. maja 1968.

Inž. Janko Kukovec je postal gradbenik na očetovo željo. Oče je namreč upravičeno menil, da je Slovencem takrat primanjkovalo tehničnih izobražencev. Mladi Janko bi se sicer raje izobraževal v humanističnih vedah, blizu pa mu je bila tudi umetnost, zlasti gledališka. Že od mladega se je seznanjal z leposlovjem, likovno umetnostjo in filozofijo. Ker je študiral v Švici, so se mu odpirala drugačna drhovna obzorja, kakor bi se mu na kakšni avstrijski univerzi. Naučil se je vrste jezikov in v njih bral literaturo, spoznaval je umetnost v Švici, Italiji, Avstriji in v Rusiji, kjer se je, od doma navezan na veselovnanstvo, seznanjal z rusko družbo in njenimi problemi. Z vsem tem znanjem, doživetji in sposobnostmi je bil nad vse primeren vodja mariborske Ljudske univerze.

Gl.: Inž. Janko Kukovec (Ob 50-letnici). — Jutro 14(1933)287, 9. XII., 5.

Predsednik Ljudske univerze inž. Janko Kukovec 50-letnik. — Mariborski večernik Jutra 7(1933)279, 9. XII., 3.

Bogo Toply: Ing. Janko Kukovec. — Večer 24(1968)118, 21. V., 8.

Avtobiografija dr. Clare Kukovec. — Hrani ga ga. Nevenka Dajčer, vnučinja inž. Janka Kukovca, v Mariboru. Priateljstva ul. 9.

volili begunca iz Goriških Brd, pesnika Ludvika Zorzuta, za odbornike pa Valentina Čakša, Josipa Ošlaka in Franca Obrsnela.³⁴

Novi predsednik je že kar spomladanski semester 1924 uravnal po svojih zamislih. Predvsem se je Ljudska univerza posvetila likovni umetnosti in njenim problemom. Akademski slikar Franjo Stiplovšek, ki je bil med pobudniki prve likovne razstave v Mariboru leta 1920, je v dveh predavanjih predstavil sodobno likovno umetnost v svetu. Potem ko je obrazložil temeljno razmerje med umetnikom in naravo, je v prvem predavanju označil naturalizem, realizem, romantiko in impresionizem, v drugem pa impresionizem, nemški ekspresionizem in načela Marinettijevega futurizma (futuristične podobe so med občinstvom vzbudile »neprisiljeno veselost«). Predavatelj je obrazložil tudi kubizem in Picassova dela. Ljudska univerza je ob Stiplovškovem predavanju prvič uporabila skioptični aparat, s katerim so projicirali skioptične posnetke obravnavanih podob.³⁵ Predavanje je bilo smiselna priprava na skorajšnjo razstavo Kluba mladih (Franjo Stiplovšek, Ivan Kos in Nikolaj Pirnat). Ob nekaterih slikah s te razstave je Franjo Stiplovšek predaval o večnem iskanju forme pri ekspresionizmu.³⁶

Predsednik inž. Janko Kukovec je nadaljeval svoja premišljevanja o krizi individualizma; uvedel ga je z analizo Ibsenovih Strahov. Nakazal je posledice individualizma v človeškem življenju, v znanosti in umetnosti, razkrajevalnim močem sprevrženega individualizma, rušenju tradicije in duševnih vrednot pa pripisal pohabljeno politično in socialno življenje, kakršno je uvedel ruski boljševizem.³⁷

Časnikar Božidar Borko, član upravnega odbora, je orisal osebnost ameriškega predsednika Woodrova Wilsona, ki da je zastopnik novega rodu državljanov, ki so se, po njegovem, otresli političnega machiavelizma in surove vojaške sile in želijo zahodne demokracije oplemenititi z ideali južnoslovanskih voditeljev.

Predavanju prof. Franca Škofa s trgoveške akademije o nastanku svetovja je sledilo predavanje upok. polkovnika J. Kovača o Makedoniji, slabo znani južni pokrajini nove države. Predavatelj je iz lastnega doživljanja Makedonije spregovoril o takrat zelo perečem makedonskem vprašanju in njegovi možni razrešitvi.³⁸

Z izdelanim novim programom mariborske Ljudske univerze pa se je začela sezona 1924/25 (odtlej pa do vojne so njene sezone trajale praviloma od oktobra do junija naslednjega leta). Odbor je objavil Načrte in smernice »Ljudske univerze v Mariboru« za svoje nadaljnje delo.³⁹ Predvsem se je namenil poglobiti svoje delo, pritegniti tuje predavatelje — »naše prve znanstvenike in pisatelje«, domači, mariborski, pa naj bi odhajali tudi v bližnja mesta in trge. Ponovno je poudaril, da je Ljudska univerza nadstrankarski, samo kulturni forum. Pri svojem delu se je želel opremiti s tehničnimi pripomočki, predvsem z epidiaskopom in filmskim projektorjem. Ker je bilo društvo gmotno slabo preskrbljeno, se je odločil ob predavanjih pobirati skromno vstopnino (takrat dva dinarja). Teme predavanj je razširil, se odločil tudi za kulturne prireditve »umetniškega in socialnega značaja«, glasbene večere in prireditve za otroke. Odločil se je tudi za strokovne tečaje za posamična področja.

Uvodno predavanje v sezoni 1924/25 je imel predsednik inž. Janko Kukovec 14. oktobra 1924. Pomenljivo ga je naslovil Ali nam je potrebna Ljudska univer-

³⁴ Generalversammlung der Volksuniversität — Marburger Zeitung 64(1924)49, 28 II, 2

³⁵ Ljudska univerza — Tabor 5(1924)82, 9 IV, 3

³⁶ Večerašnje predavanje — Tabor 5(1924)89, 17 III, 3

³⁷ Tabor 5(1924)97, 27 IV, 3

³⁸ Ljudska univerza — Tabor 5(1924)65, 18 III, 3

³⁹ Ljudska univerza — Tabor 5(1924)68, 19 III, 3

⁴⁰ Predavanje o Makedoniji — Tabor 5(1924)62, 14 III, 3

⁴¹ Načrti in smernice »Ljudske univerze« v Mariboru — Tabor 5(1924)234, 12 X, 2

Kazinska stavba na mariborskem Slomškovem trgu konec tridesetih let. V njenem desnem krilu je bila v pritličju kinodvorana Apolo (glej reklamni napis ob vogalu); v njej je od 1929 do 1941 delovala Ljudska univerza.

za?⁴⁰ Uvodoma je poudaril, da je triletno delovanje mariborske Ljudske univerze vendarle rodilo sadove, čeravno se njene vrednosti odločilni dejavniki v mestu še ne zavedajo dovolj. Namen ljudske univerze in njena ureditev morata biti takšna, da združujeta v sebi vse sloje prebivalstva. V moderni racionalistični in materialistični dobi so bile porušene stare vrednote, zato se mora človeštvo dokopati do novih. Pri tem je za vzor postavljaval veliko osebnost Leva Nikolajeviča Tolstojja, ki se je zavzel za pravo znanost — za znanost o človeški dobroti. Ljudske univerze morajo delovati v duhu Tolstojja, »v duhu dobrote, ljubezni in možate poštenosti«, tako da bodo zglajena silna nasprotja med narodi, plemeni in sloji. Zato mora biti najvišja naloga ljudske univerze vzgojiti »etičnega človeku, človeka z jasnim razumom, finim sočutjem in krepkim, visokim stremljenjem«. Ko je inž. Kukovec razlagal velike uspehe tujih univerz, jih je pripisoval povezovanju med njimi; želel si je, da bi se podobno povezale v skupno dobro tudi ljudske univerze po Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Uvodno predavanje po novi zasnovi je bil prvi javni radijski koncert v Mariboru v veliki kazinski dvorani 22. oktobra 1924. Pionir radiofonije v Mariboru inž. Dušan Tomšič, ravnatelj Mestne plinarne, je pripravil prenos radijskih oddaj — glasbenih in govornih iz Breslaua, Berlina, Rima in Londona. Dvorana je bila nabito polna poslušalcev, dijaki so zasedli tudi vse galerije. Inž. Dušan Tomšič, ki je nekaj dni poprej ustanovil Radio klub Maribor, je uvodoma obrazložil princip radiofonije, njen začetek in razvoj v zahodnih deželah. Potem pa je sprožil naprave, postavljene na podij — »visoko anteno, poleg nje na mizi aparat s šestimi žarnicami, poleg mikrofona, zadaj baterije; spredaj je bil postavljen ojačevallec, ki nekoliko spominja na gramofon.«⁴¹ Občinstvo se je na moč zabavalo; »no-

⁴⁰ Ali nam je potrebna Ljudska univerza? — Tabor 5(1924)240, 19. X., 2-3.

⁴¹ Radio v »Ljudski univerzi«. — Tabor 5(1924)240, 24. X., 2.

ben ni zapustil dvorane, da se ne bi čudil radio-telefonu, ki ustvarja ogromne perspektive v bodočnosti«. Ljudska univerza je morala spričo ogromnega zanimanja radijski koncert ponoviti že kar v soboto, 25. oktobra.

Novo vodstvo Ljudske univerze je s spretno predstavitvijo tehnične novosti nagovorilo širše kroge potencialnih članov; pritegniti pa jih je nameravalo še z drugimi zanimivostmi.

Posebnost, ki jo je uvedel predsednik inž. Kukovec v delovanje mariborske Ljudske univerze, so bili ciklusi predavanj o določeni temi. Tisto sezono so ga posvetili Češkoslovaški kot državi, ki je bila za prebivalce Maribora zelo zanimiva, saj je nastala hkrati z Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ravnatelj učiteljišča Matija Pirc je (31. marca 1925) govoril o zgodovini Čehov in Slovakov, profesor geografije Viktor Gruntar (2. aprila) o čeških in slovaških pokrajinah in krajih (s skioptičnimi slikami), Božidar Borko o predsedniku Tomažu G. Masaryku (6. aprila), lektor češkega jezika in literature na ljubljanski univerzi dr. Václav Burian o češkem slovstvu (20. in 30. aprila), asistent na oddelku za umetnostno zgodovino ljubljanske univerze dr. France Mesesnel je predstavil češko stavbarstvo (16. aprila) in slikarstvo (23. aprila). Večer češke in slovaške glasbe (ljudske pesmi in kompozicije Smetane, Dvořáka, Nováka in Suka) so izvedli mariborski operni pevci (Vekoslav Janko, Avgust Živko in Hermina Csilagh-Vladimirova) ter pianistki Marija Finžgarjeva in Minka Zacherlova.⁴²

Sploh se je mariborska Ljudska univerza posvetila tudi prezentaciji glasbe in tako obogatila tovrstno prizadevanje Glasbene matice, Narodnega gledališča, Glasbenega društva Drava in številnih pevskih društev. Hinko Druzovič, profesor glasbe na mariborskem učiteljišču, je pripravil predavanje o »slovenskih narodnih napevih« iz vseh slovenskih pokrajin (23. marca 1925). Uvodoma je govoril o zgodovini slovenskega ljudskega petja, nato pa je ob njegovi spremljavi zapel pevec Avgust Živko »najlepše narodne pesmi«. Poročevalec v mariborskem Taboru je menil, da »take prireditve še menda ni bilo na Slovenskem«.⁴³

Društvo se je odločilo, da bo poskrbelo tudi za komorno glasbo. Z graško Uranio se je dogovorilo za nastop njenega Michlovega godalnega kvarteta. Koncert v soboto 21. aprila 1925 v veliki kazinski dvorani je obsegal skladbe Haydna, Dvořáka in Mariborčana Schönherrja. Hinko Druzovič je uvedel koncert z razmišljanjem o značaju komorne glasbe.⁴⁴

Posebno naklonjenost je Ljudska univerza še nadalje namenjala likovni umetnosti. Tako je bilo 24. novembra 1924 predavanje s skioptičnimi slikami o stavbarstvu v Parizu, inž. arh. Josip Jelenc, mariborski podjetnik, je razlagal arhitekturo francoskih gotskih katedral. (Spričo tesne povezanosti Kraljevine SHS s Francijo je bilo seznanjanje s francosko deželo in umetnostjo koristno; mariborskemu občinstvu se je duhovno obzorje širilo čez mejo, ki jo je zarisovala poprejšnja močna utesnjenost z nemško kulturo.) Franjo Stiplovšek je 22. decembra razložil mariborske likovne znamenitosti, medtem ko je česti gost-predavatelj v mariborski Ljudski univerzi dr. France Stele, takratni vodja spomeniškega urada za Slovenijo in predavatelj na oddelku za arhitekturo ljubljanske tehniške fakultete, v dveh predavanjih govoril o umetnosti na Slovenskem oziroma slovenski umetnosti. Pregledal je obdobje od romanike dalje, se zlasti pomudil pri baroku, nato pa se posebej posvetil najmodernejšim — bratoma Kraljema, Jakcu, Pilonu in arhitektom.

Še nadalje je bila lepo upoštevana slovenska besedna umetnost: v okviru slovenskega ciklusa je bil 1. marca 1925 Gregorčičev večer, ki so ga pripravili gimnazijci. Pesnik in slovenist prof. Janko Glazer je na dveh predavanjih (2. in

⁴² Češki koncert na »Ljudski univerzi« — Tabor 6(1925)95, 28 IV. 2

⁴³ Ljudska univerza. — Tabor 6(1925)60, 14 III. 2

⁴⁴ Komorni koncert — Tabor 6(1925)99, 21 IV. 2

9. marca 1925) govoril o slovenski moderni liriki. Drugo predavanje je bilo v celoti posvečeno poeziji Otona Župančiča, ki so jo recitali igralci Olga Severjeva, Silvester Škerl in Milan Pirnat. Poročevalec v listu Tabor je ocenil Glazerjevo predavanje za »vsebinsko in oblikovno zrelo«, za »vzoren literarni esej«. Glazer je uvodoma očrtal razvoj simbolizma v Franciji in Nemčiji, kjer je bil reakcija zoper naturalizem in njegovo »vseskozi materijalistično-intelektualno presojanje vrednot in človeške duševnosti«. ⁴⁵ Poročevalčeva oznaka simbolizma se je zelo lepo ujela s pogledi na poslanstvo mariborske Ljudske univerze, kakršno je njen predsednik razgrinjal v svojem programskem predavanju na začetku sezone.

Zelo žive in odmevne teme se je lotil novi blagajnik Ljudske univerze Ludvik Zorzut — predaval je o Primorski. Bila mu je posebno pri srcu, saj je bil sam primorski begunec, vprašanje Primorske in njenih ljudi pa je bilo v Mariboru še posebno odmevno, ker je živel v njem veliko beguncev od onod; dogajanju v mestu so dajali močan pečat. Zorzut je opisal Primorsko pred prvo svetovno vojno, med njo, ko je čezno divjala vojna vihra, in po njej, ko so jo zasedli Italijani. Predavatelj je razložil, kako je fašizem z gospodarskimi in političnimi ukrepi pritiskal na primorske Slovence in kako se tem pritiskom postavljajo po robu tudi z neutrudnim kulturnim delovanjem. Predavatelj ga je ilustriral s priložnostno razstavo tedanjih primorskih tiskov.

O daljnem Siamu, »deželi belega slona«, je začel niz sila privlačnih predavanj inž. Ferdo Lupša, ki je v tej deželi dalj časa deloval. O njej je predaval še v naslednji sezoni.

V sezoni 1924/25 so v društvu uvedli otroške večere, najbrž zato, ker je vodstvo ugotovilo, da takšnih prireditev v Mariboru ni ali jih ni dovolj. Vsekakor so bili spodbuda za druga društva. Na teh večerih so igralci Narodnega gledališča brali pravljice, pesmi, Tagorejevo pesniško prozo, nastopili pa so tudi glasbeniki. Prireditve so bile skrbno pripravljene, odziv otrok pa zelo intenziven. ⁴⁶

Mariborska Ljudska univerza je poleg predavanj pripravljala tudi strokovne tečaje. Pomnožila jih je v letnem polletju 1924/25. Organizirala je tečaje fizike, kemije, »narodne zgodovine in zemljepisa«, matematike in geometrije. Na novo so uvedli tečaj stenografije in praktičnega risanja (še posebej za mizarje). Sicer pa so potekali tečaji slovenščine, srbohrvaščine in češčine. Imeli so jih v gimnazijskih razredih in predavalnicah ter v mali kazinski dvorani. Udeleženci so morali prispevati skromno šolnino 2 do 3 dinarje na uro.

Vprašanje financiranja Ljudske univerze ni bilo dorečeno, zato je predsednik inž. Kukovec sprožil nabiralno akcijo. Povabil je prijatelje društva, naj mu nakažejo prispevke, tudi najmanjše. Z njimi si bo kupilo episkop za projeciranje slik iz knjig, pa tudi klavir, saj namerava razširiti glasbene prireditve. Ponovno je opomnil na zamisel, da bi v Mariboru pozidali »Mariborski ljudski kulturni dom«. ⁴⁷

To mu je bil »visoki kulturni cilj«, na katerega uresničitev je z večjim ali manjšim poudarkom pozival tja do nemške okupacije. Trgovca M. Rosner in Franjo Majer ter banke (Prva hrvatska štedionica, Podružnica Ljubljanske kreditne banke in Anglo-avstrijska banka) so se hitro oglasili in omogočili vsaj nakup episkopa. ⁴⁸

Poročilo o opravljenem delu v sezoni 1924/25 je na občnem zboru podal predsednik inž. Janko Kukovec. ⁴⁹ Presodil je, da je bilo delo dobro opravljeno. Strokovni in izobraževalni tečaji so se razširili, novost so bila predavanja v ciklikih, glasbene in otroške prireditve. Od januarja 1924 do junija 1925 se je zvrstilo 52

⁴⁵ O slovenski moderni liriki. — Tabor 6(1925)51, 4. III., 2.

⁴⁶ Otroški večer »Ljudske univerze«. — Tabor 6(1925)72, 31. III., 4.

⁴⁷ Vsem prijateljem »Ljudske univerze« v Mariboru. — Tabor 6(1925)56, 10. III., 3.

⁴⁸ Za sklad »Ljudske univerze«. — Tabor 6(1925)60, 14. III., 2.

⁴⁹ »Ljudska univerza« v Mariboru. — Tabor 6(1925)136, 19. VI., 2.

priredeitev, med njimi deset literarnih, šest glasbenih, troje mladinskih, šest prireditev je bilo posvečenih likovni umetnosti, četvero zgodovini, šest zemljepisu, dve zdravstvenim problemom in trije vprašanjem vzgoje. Poprečno je prireditve obiskalo 135 obiskovalcev, kar je pomenilo napredek v primerjavi s prejšnjim obdobjem. Vsega skupaj se jih je udeležilo 5300 ljudi.⁵⁰

Pomembno je bilo predsednikovo poročilo, da je navezal stike s sorodnimi organizacijami na Hrvaškem, v Srbiji, na Češkem, v Franciji, v Avstriji in Nemčiji. Uskladiti je poskušal delovanje s celjsko in ljubljansko Ljudsko univerzo (ta je leta 1924 z imenom Ljudska visoka šola prirejala nedeljska predavanja v veliki zbornični dvorani ljubljanske univerze na Kongresnem trgu — v bistvu university extensions — in jih tudi objavljala v tiskanih knjižnicah) posebno z izmenjavo predavateljev, vendar brez uspeha. Povezav med društvi v Ljubljani, Celju in Mariboru, ki bi vnašale z načrtnim sodelovanjem kakovost in ekonomičnost v njihovo delo, ni bilo. Šlo je za podobno gluhoto, kakršna je vladala med osrednjim gledališčem v Ljubljani in gledališčem v Mariboru.

Pač pa si je mariborska Ljudska univerza začela zbirati priročno knjižnico z deli o problemih ljudskega visokega šolstva, izobraževanja odraslih in njune metodike. Zelo smotrna je bila odločitev občnega zbora, da bodo za posamezne sklope predavanj in prireditev skrbeli posebni referenti.

Predsednik je podčrtal namero društva, da bo svoje dejavnosti zaneslo tudi v predmestja in na deželo, kar se je kmalu uresničilo (Studenci, Ptuj).

Tajniško in blagajniško poročilo je podal tajnik prof. Ivan Favai. Rednih članov je društvo imelo 81. Poleg njihove članarine je dobivalo občinsko podporo (3.000.— dinarjev), pomagalo si je z vstopnino in darovi.

Strokovnih tečajev se je udeleževalo po 30 do 40 vpisancev.

Iz poročila, objavljenega v časniku (arhivskega gradiva o delovanju mariborske Ljudske univerze se ni čez okupacijo ohranilo nič), je moč razbrati, da predavatelji iz Maribora (vsaj v začetku) niso dobivali honorarjev: te je bilo treba zagotoviti predvsem nastopajočim glasbenikom in gostujočim predavateljem.

Problemi, ki jih je razkril občni zbor, so terjali, da se društvo odloči za nova pravila, s katerimi bi na novo zajelo svoja delovna področja.

Z volitvami se je izoblikoval novi odbor. Zanj je bilo značilno, da ni bil več sestavljen po načelu društvene ali strankarske zastopanosti (na občinskih volitvah 21. septembra 1924 je v Mariboru z veliko večino zmagal slovenski meščanski Narodni blok), pač pa po osebni privrženosti namenu Ljudske univerze. Vodilna mesta so ostala zasedena z dotedanjimi osebnostmi: predsednik inž. Janko Kukovec, podpredsednik prof. dr. Franc Kovačič, tajnik prof. Ivan Favai. Za blagajnika je bil izvoljen prof. Viktor Gruntar, za tajnikovega namestnika pa odvetnik dr. Vinko Rapotec, predsednik mariborskega Društva prijateljev angleškega jezika in literature. Knjižničar je postal Božidar Borko, odborniki-referenti (organizatorji) pa Anton Skale, prof. Bogo Teplý, prof. dr. Janko Kotnik, prof. Hinko Družovič in prof. dr. Anton Dolar. Za preglednika poslovanja sta bila izvoljena prof. dr. Alfred Pečovnik in dr. Karel Škapin.

Odbor je pripravil nova društvena pravila, »na znanje pa je je vzel« veliki župan mariborske oblasti 29. maja 1926 (U.b.12.435/1).⁵¹

Med določili je pomembno tisto, ki delovno območje društva širi na »obseg mesta Maribor in mariborske oblasti«.

Vsebina delovanja društva se je razširila. Zajeta je v 3. členu (Namen):

»Namen društva je širiti splošno izobrazbo med vsemi sloji in gojiti harmonično duševno vzgojo na etični podlagi in sicer:

⁵⁰ Mariborsko kulturno društvo »Ljudska univerza« — Tabor 6(1925)179, 9 VIII, 3

⁵¹ Pravila so spravljena v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani v Zbirki pravil (Št. 3989) v fondu II. upravnega oddelka banske uprave Dravske banovine

- 1.) s predavanji in posebnimi tečaji;
- 2.) z literarnimi, umetnostnimi in glasbenimi prireditvami;
- 3.) s poučnimi izleti;
- 4.) s strokovnimi tečaji;
- 5.) z dobrim čtivom in tiskom knjig.*

Očitna je razširitev delovanja na področje likovne umetnosti in glasbe, na povezovanje turizma z izobraževanjem. Preseneča namen društva, da si omisli lastno knjižnico, ko jih je v Mariboru vendarle že nekaj bilo, tudi vsebinsko bližnjih. S tiskanjem knjig je bilo mišljeno založništvo, ki ga v Mariboru takrat skorajda ni bilo (z izjemo Tiskarne sv. Cirila).

Zgovoren je tudi 4. člen pravila (Sredstva in pripomočki). Med sredstva šteje 1.) članarino, prostovoljne prispevke članov, nečlanov, denarnih zavodov idr., med pripomočke pa »2.) a) knjige in brošure, b) učila, projekcijske aparate, muzikalne inštrumente, 3. oder in druge gledališke pripomočke, 4. stike z drugimi društvi sorodne smeri, 5. fond, ki se zbira za nakup navedenih pripomočkov in za dosego končnega cilja, t.j. kulturnega doma«. Društvo se je torej namenilo razširiti svoje delovanje ne samo na glasbeno, marveč tudi na gledališko področje (s svojimi izvajalskimi pripomočki); s tem je upostavilo drugačna razmerja do že obstoječih tovrstnih dejavnosti v Mariboru. Društvo je po besedilu 13. člena lahko ustanavljalo podružnice po posameznih občinah, podružnice pa so spadale pod njegovo centralizirano upravo.

Iz sklepnega člena je potrjena že prej deklarirana nepolitična naravnost društva.

Za začetek sezone 1925/26 je mariborska Ljudska univerza napovedala »velikopotezno zasnovano serijo zdravstvenih predavanj« ob sodelovanju Higienškega zavoda v Ljubljani.⁵² Zvrstilo naj bi se kar 17 predavanj priznanih zdravstvenih strokovnjakov. Higienški zavod je dal na razpolago filme in diapozitive, da so z njimi poslušalcem še bolj približali obravnavane teme. Serija »higienškega tečaja« je trajala mesec dni — od sredine septembra dalje. Imela je izreden odmev. Predavanj se je udeleževalo poprečno 200 obiskovalcev. Posvečena so bila splošni higieni, higieni ženske in otroka, prvi pomoči pri nezgodah, tuberkulozi, tudi zdravstveni zakonodaji. O spolnih boleznih so bila predavanja ločena po spolih.

Šele pozimi so prenesli v Maribor tudi razstavo, ki jo je bil Higienški zavod pripravil za ljubljanski velesojem. Obogatili so jo z načrti za novo mariborsko porodnišnico, s preparati dermatološkega in kirurškičnega oddelka mariborske bolnišnice ter s statističnimi prikazi njenega delovanja. V času razstave, ki so jo skupinsko obiskovali mariborski dijaki, so mariborski zdravniki pripravili še več strokovnih predavanj »za popularizacijo higiene«.⁵³

Mariborska Ljudska univerza je za zdravstveno vzgojo mariborskega prebivalstva mimo opisane velikopotezne akcije skrbela tudi v naslednjih sezonah, ne glede na to, da so na tem področju delovali tudi drugi, na primer Protituberkulozna liga.

Higienični tečaj je spodbudil mariborsko Ljudsko univerzo, da je v okviru svojih novih pravil začela takšen tečaj tudi na Studencih in na Ptujju.⁵⁴ Bil je uvod za njeno pogostnejšo prisotnost v obeh krajih. Naslednja serija predavanj se je imenovala Iz slovenskega kulturnega sveta. Društveni referent za glasbo prof. Hinko Druzovič je pripravil cikel treh predavanj o razvoju slovenske umetne pesmi (3., 16. in 24. november 1925).⁵⁵ Predavatelj je prvi večer obdelal sloven-

⁵² Ljudska univerza. — Tabor 6(1925)196, 30. VIII., 2.

⁵³ Higijenska razstava v Mariboru. — Intro 7(1926)48, 25. II., 5.

⁵⁴ Naša straža 2(1926)26, 25. III., 3-4.

⁵⁵ Koncert starejših slovenskih pesmi. — Tabor 6(1925)251, 4. XI., 2.

Zgodovina slov. umetne pesmi v »Ljudski univerzi«. — Tabor 6(1925)263, 18. XI., 2.

O moderni slovenski solo-pesmi. — Tabor 6(1925)269, 25. XI., 2.

sko umetno pesem od Trubarja do 1873 — do začetka Nedved-Foersterjeve dobe, drugi je bil posvečen obdobju do 1901, tretji pa od 1901 do najnovejših dni — skladateljem Antonu Lajovcu, Gojmiru Kreku, Lucijanu Mariju Škerjancu, Mariju Kogoju, Slavku Ostercu in Ristu Savinu. Vse tri večere so izbrane pesmi iz obravnavanih obdobjih peli Mila Druzovičeva, Peter Burja in Avgust Živko. Drugi večer so zapeli kar 27 solo pesmi in dvospjev Prošnjaja, ki ga je bil na besedilo dr. Josipa Vošnjaka uglasbil v šestdesetih letih 19. stol. dr. Benjamin Ipavic, ga poklonil mariborski Slovanski čitalnici, prof. Hinko Druzovič pa ga je odkril v društvenem arhivu in ga po več kot pol stoletja predstavil javnosti. Vneti poslušalci teh večerov so bili številni, med njimi predvsem »muzikalni krogi« in mladina.

Serijo predavanj o slovenski kulturi so dopolnili prof. dr. Makso Kovačič z obravnavanjem slovenske ljudske epike v odnosu do srbske in hrvaške, prof. Bogo Teply, ki je v dveh večerih razčlenil razvoj slovenskega modernega slovstva s posebnim poudarkom na delu Frana Levstika, pesnik in slovenist prof. Janko Glazer, ki je prikazal življenje in pesništvo Antona Aškercarja. Njegove pesmi sta recitirala »vodilna člana« mariborskega gledališča Berta Bukšekova in Valo Bratina. 18. januarja 1926 je Ljudska univerza proslavila 50-letnico rojstva Dragotina Ketteja. Pesnikov prijatelj Josip Ribarič, tedaj profesor na mariborski gimnaziji, je predaval o njegovem delu in pripovedoval spomine nanj, Kettejeve pesmi je recitiral gledališki igralec Milan Pirnat, pela pa sta zbor učiteljsčnic in solist mariborske Opere Ciril Bratuša. V seriji je predaval še dr. Henrik Tuma iz Ljubljane o zgodovini Slovencev iz sociološkega vidika;⁵⁶ v napovedi v časniku je bilo zapisano, da »bo zanimivo slišati, kaj pravi on kot marksist o naši zgodovini«. Dr. France Stele pa je v predavanju s skioptičnimi slikami govoril »o starejšem slovenskem slikarstvu«.

Ob slovenskem ciklusu se je konec 1925. leta začel ruski cikel. Vodstvo Ljudske univerze ga je v časniku Tabor utemeljilo z ugotovitvijo, da še nikoli dotlej ni bilo na svetu toliko zanimanja za ruski narod in rusko državo. Razlog je videlo v tem, da je v ruskem »nekaj svojevrstnega«. Menilo je, da je njegova naloga »seznanjati Mariborčane z ruskim narodom, posebej še z njegovo kulturo«.

Ciklus je uvedel dr. France Stele 11. decembra 1925 s predavanjem o ruski likovni umetnosti. Sledil mu je časnikar (in član odbora Ljudske univerze) Božidar Borko, ki je govoril o »ruski duši«. Obrazložil je razlike med Rusi in zahodnimi Evropejci ter orisal posebnosti v ruskem družbenem življenju, književnosti, umetnosti, filozofiji in verovanju. Profesor Viktor Gruntar (sicer blagajnik društva) je ob skioptičnih slikah govoril o ruski deželi, pokrajinah, njenih mestih in znamenitostih. Predsednik inž. Janko Kukovec je v dveh večerih razčlenil življenje in delo Leva N. Tolstoja (pred dvema letoma je o njem v društvu predaval tajnik prof. Ivan Favai). Primerjal ga je z Goethejem in ovrednotil njegove ideje za praktično življenje. Posebno visoko je ocenil njegov globoki socialni čut in krščansko ljubezen — živeti za druge in se žrtvovati zanje. Iz časniškega poročila je mogoče razbrati, da je bil predavatelj prepričan tolstojanec.⁵⁸

Stud. phil. Bratko Kreft, ki je takrat že zamenjal študij na dunajski univerzi za študij na ljubljanski, je 22. januarja 1926 predaval o sodobnem ruskem gledališču na podlagi »pri nas docela neznane literature«.⁵⁹

Sledilo je predavanje prof. dr. Janka Kotnika o ruski revoluciji; obogatil ga je s pripovedovanjem o svojih izkušnjah ruskega ujetnika ter vojaka v srbski in ruski armadi.

Ruska serija je morala biti silno odmevna in spodbudna. Ljudska univerza je sredi januarja 1926 razpisala tečaj ruskega jezika. Od februarja 1926 dalje so

⁵⁶ O zgodovini Slovencev s sociološkega vidika — Tabor 6(1925)278, 6 XI, 2

⁵⁷ Nadaljnji program »Ljudske univerze« — Tabor 6(1925)269, 25 XI, 2

⁵⁸ ob (= Božidar Borko) Kultura in umetnost — Tabor 6(1925)293, 25 XII, Božična priloga

⁵⁹ Nova predavanja v mariborski ljudski univerzi — Naša straža 2(1928)5, 15 I, 3

potekali na dekliški šoli v Cankarjevi ulici trije tečaji pod vodstvom profesorjev Zaharove in dr. Janka Kotnika.

Sklep ruskega ciklusa je bil mladinski večer 11. junija 1926, ki so ga priredili gojenci ruske begunske gimnazije z gradu Hrastovec pri Št. Lenartu.⁶⁰

Ruski seriji (ciklusu) je sledila v februarju francoska. Uvedel jo je prof. dr. Ljudmil Hauptmann z ljubljanske univerze, ki je orisal politične in kulturne razmere v Franciji od srednjega veka do osemnajstega stoletja, ko so se do kraja zaostrele in sprožile revolucijo. O njej pa je v dveh večerih predaval profesor francoščine Filip Gasparin ob »obsežni in pestri zbirki skioptičnih slik«, ki jih je društvo dobilo iz Francije. Prof. dr. Anton Dolar je govoril o Voltairu kot osrednji osebnosti francoskega razsvetljenstva, inž. Janko Kukovec o Jeanu Jacquesu Rousseauju kot idejnemu spodbudniku francoske revolucije, romanist dr. Karel Zelenik s ptujske gimnazije o »francoski misli tekom stoletij«, kakršna se kaže v duhovnih stvaritvah francoskega naroda.

Francoske pokrajine in mesta je z mnogimi skioptičnimi slikami predstavil prof. Viktor Gruntar; posebej se je pomudil pri Parizu, Versaillesu in rivieri.

Sodobni utrip Pariza na področju oblikovanja je s številnimi posnetki eksponatov na »svetovni razstavi dekorativne umetnosti« leta 1925 v Parizu in razlago zajel v več predavanj prof. inž. arh. Rado Kregar z ljubljanske Srednje tehniške šole, scenograf in publicist. Spregovoril je tudi o deležu gledališča na razstavi, kar je bila ponovna priložnost, da Maribor poleg Kreftove predstavitve revolucionarnega ruskega gledališča spozna tudi gledališke tendence na Zahodu.

Tudi v sezoni 1925/26 so potekali že prej uvedeni strokovni tečaji (slovenščina, srbohrvaščina, fizika, kemija, matematika, nemščina, strokovno in prostorsko risanje, stenografija ter anatomija in fiziologija). Vsak tečaj je imel tedensko dve uri, za vsako pa je moral udeleženec odriniti po 3 dinarje. Kot novost (poleg ruščine) je bil uveden strokovni tečaj za radiotelegrafijo, ki ga je vodil »špecialist za radiotelegrafijo Václav Kunst, ki je bil pozvan kot radiotelegrafist na dvor Nj. Vel. Kralja.«⁶¹ Zanimanje za tečaj je bilo tolikšno (radiofonija je bila v Mariboru šele v povojih), da je imel tečaj dva oddelka.

Pod vodstvom inž. Janka Kukovca se je iztekla poltretja sezona mariborske Ljudske univerze, »najodličnejšega in najagilnejšega prosvetnega društva v mariborski oblasti.«⁶²

V sezoni 1925/26 je pripravilo 65 prireditev, med njimi dve razstavi in dva izleta. Poleg tega je imelo na Studencih troje predavanj, na Ptujju pa eno. Po vsebini je bilo deset koncertov, dva otroška večera, tri mladinske prireditve, dve naravoslovni predavanji, dve sociološki, devet filozofskih, štiri zgodovinska, sedem predavanj o likovni umetnosti, osem literarnih, pet geografskih in 23 zdravstvenih predavanj (večina v sklopu higieničnega tečaja). Očiten je bil poudarek na zdravstveni vzgoji, ki je bila takrat poseben družbeni problem.

Na občnem zboru junija 1926 je upravni odbor menil, da je finančni položaj društva ugoden: mariborski veliki župan mu je namenil 5.000.— dinarjev subvencije, mestna občina 5.000.— in Posojilnica v Narodnem domu 1.000.—.

Zanimiva je bila ugotovitev, da je predavanja »posečal predvsem kader iz inteligenčnih slojev«. Odbor je sklenil, da bo skušal »v večji meri pritegniti delavske sloje«. V ta namen se je namenil manj premožnim omogočiti brezplačen dostop do prireditev ali pa jim dovoliti polovično vstopnino.

Ponovno so na občnem zboru ugotovili, da s celjsko in ljubljansko Ljudsko univerzo niso mogli doseči sodelovanja. Sklenili so, da se bodo bolj navezali na

⁶⁰ Ruska mladinska prireditve. — Tabor 7(1926)131, 13. VI., 1-2.

⁶¹ Radio, Radio! — Naša straža 2(1926)19, 17. II., 3.

⁶² Ljudska univerza v Mariboru. — Jutro 7(1926)137, 18. VI., 3.

zagrebško Pučko sveučilište.⁶³ S tem je bila seveda zmanjšana možnost, da bi delovanje mariborske Ljudske univerze še okrepilo moč slovenskega kulturnega razvoja v mestu.

V sezoni 1926/27 je mariborska Ljudska univerza krenila še z večjo izobraževalno ponudbo. Priredila je splošne strokovne tečaje za narodno zgodovino in zemljepis, sociologijo, filozofijo, literaturo in likovno umetnost. Jezikovni tečaji so obsegali slovenščino za Slovence, za Nemce, srbohrvaščino in ruščino. Da bi društvo širilo vednost o domoznanstvu, da bi torej večalo državljansko zavest, je februarja 1927 uvedlo brezplačni tečaj (za redne je bilo treba odšteti po 3 dinarje na uro) o »jugoslovanski zgodovini in pokrajini«; trajal je dvajset učnih ur.⁶⁴

Posebni tečaji so bili namenjeni pridobivanju znanja v okviru meščanske in srednjih šol. Programirani so bili tako, da so udeleženci mogli po opravljenem tečaju k državnemu izpitu čez meščansko ali srednjo šolo.

Še bolj se je društvo okrenilo h glasbi, k prirejanju koncertov. Zanje si je posebno prizadeval njihov organizator prof. Hinko Druzovič. Že kar na začetku sezone, 4. novembra, je v veliki kazinski dvorani koncertiral ugledni slovenski pianist Anton Trost, profesor na dunajskem glasbenem konservatoriju. Ob bližajoči se stoletnici Beethovneve smrti — v Mariboru so jo počastili z več koncerti — je odigral njegov op. 109, pa Rameauja, Chopina, Liszta, Marxa, Albeniza in Debussyja. Trostov drugi koncert v mestu (prvi je bil leta 1912) je občinstvo sprejelo »z burnim odobravanjem«.⁶⁵

Sledila sta dva orgelska koncerta na novih orglah v stolnici. Kot koncertanta sta nastopila p. Stanko Premrl iz Ljubljane in Zagrebčan Franjo Dugan, profesor na Glasbeni akademiji in organist zagrebške stolnice, Ševčikov kvartet Varšavske filharmonije (med njimi trije nekdanji učenci velikega češkega violinista in pedagoga — Lhotsky, Procházka in Moravec) pa je nastopil 14. februarja 1927 z Beethovnovim večerom. Naslednji Beethovnov večer so izvedli konec februarja glasbeniki graške Uranie. Na sporedu so bile skladbe za klavir (dr. Alfred Schmidt), violino (prof. Rudolf Wagner) in komorni ansambel; kot solistka je nastopila sopranistka, koncertna pevka Paula Ulm. Šlo je za tipično glasbeno prireditev po načelih graške ljudske univerze: uvodno predavanje o skladatelju (imel ga je Hans Kortschak, duhovni vodja glasbenih večerov graške Uranie), nato označitev vsake skladbe glede na njen nastanek in vsebino. Strokovni referent za glasbo mariborske Ljudske univerze prof. Hinko Druzovič je v napovedi koncerta K prvemu Beethovnovemu večeru v Lj. univ. v lokalnem časniku opisal, kakšne so metode ljudskih univerz po svetu, s katerim seznanjajo svoje poslušalce z napovedano glasbo.⁶⁶ Izključeni da so diletantski nastopi, prav tako tudi nastopi koncertnih zvezd, ki se pehajo predvsem za materialne dobrine. Ljudske univerze zbirajo okrog sebe različne glasbene izvajalce, tudi komorne in zborovske sestave, ki si jih vzajemno izmenjujejo. Za takšno sodelovanje, je podčrtal avtor, si na moč prizadeva predsednik društva inž. Janko Kukovec. Graški umetniki so poželi s svojim nastopom veliko priznanje.

Koncertov pa se je zvrstilo še več: prvi baritonist zagrebške Opere Drago Hrčić je s koncertom najlepših hrvaških umetnih pesmi sklenil ciklus Iz hrvaškega kulturnega sveta. Sopranistka Marja Žaludova iz Ljubljane je ob klavirski spremljavi prvega dirigenta ljubljanske Opere Antonina Balatke pripravila večer čeških pesmi in opernih arij.

Hrvaški ciklus je izoblikovala vrsta odličnih strokovnjakov iz Zagreba, med njimi geograf, univ. prof. dr. Milan Šenoa, ki je ob skioptičnih slikah predstavil

⁶³ Gl. op. 62.

⁶⁴ Unentgeltlicher Kurs für Heimatkunde — Marburger Zeitung 67(1927)40, 19. II. 3.

⁶⁵ Klavirski koncert prof. Antona Trosta v Mariboru — Jutro 7(1926)256, 6. XI. 3.

⁶⁶ K prvemu Beethovnovemu večeru v Lj. univ. — Tabor 8(1927)26, 2. II. 2.

hrvaške pokrajine, o starejši hrvaški zgodovini je govoril zgodovinar, politik in prvi župan Zagreba po nastanku kraljevine SHS dr. Stjepan Srkulj, dekan zagrebške Ekonomske visoke šole prof. dr. David Karlović o zagrebški borzi in z njo povezanih gospodarskih vprašanjih, prof. dr. Rudolf Horvat o zgodovini Zagreba, univ. prof. dr. Ferdo Šišić o velikih idejah Josipa Juraja Strossmayerja, mariborski profesor Josip Ribarić pa o hrvaški liriki.

Spomladi je potekala serija predavanj o etiki. Uvedel jo je 21. marca 1927 univ. prof. dr. Franc Veber iz Ljubljane s predavanjem O pomenu etike v sedanjosti in njenih psiholoških podlagah. Naslednji teden je govoril o Razumu in vesti. Sledila so druga predavanja: mariborski gimnazijski profesor dr. Anton Dolar je v več večerih govoril o Zgodovini etičnih struj. Serijo je sklenil prof. dr. Franc Veber s temo: Etika — logika vesti.

Skozi vso sezono so se — tudi med serijama — zvrstila še druga predavanja, zlasti zdravstvena. Tako je Minka Govekarjeva, soproga pisatelja in gledališničnika Frana Govekarja, predavala o pisateljici Zofki Kvedrovi, povezovalki slovenske kulture s hrvaško. Sarajevski pisatelj Mustafa Čelić pa je govoril o takrat še zelo eksotični temi — o socialnem položaju muslimanske ženske v preteklosti in sedanjosti, o njenem življenju v haremu ipd. Vodstvu Ljudske univerze se je posrečilo, da je povabilo v Maribor bolgarskega publicista in predsednika Jugoslovansko-bolgarske lige v Parizu dr. Mladena Kostova. Govoril je v mariborskem Narodnem domu 11. aprila 1927 pred 2000 poslušalci o bolgarski zgodovini in nesrečni razdvojenosti med Srbi in Bolgari, ki da jo je povzročila nemška dinastija na bolgarskem prestolu. Zavzel se je za zedinjenje Jugoslavije in Bolgarije. Menil je, da problem jugoslovanstva in bolgarstva ni problem sentimentalnosti, problem duše in srca; »problem združitve Jugoslavije in Bolgarije je problem praktičnosti in realnosti«. ⁶⁷ Ideje Kostova so naletele na velik odmev med poslušalci.

Med sila uglednimi osebnostmi, ki so spregovorile v mariborski Ljudski univerzi, je bil tudi dr. Julius Kugy, znameniti alpinist iz Trsta, občudovalec slovenskih gora in njenih ljudi, o katerih je napisal več knjig. Na predavanju, ki je moralo biti v prostorni Götzovi (danes Unionski) dvorani, se je zbrala množica poslušalcev. Predavanja o gorah so bila v Mariboru, kjer se je planinstvo vse bolj zakoreninjalo, zelo priljubljena. Predavatelj se je občinstvu opravičil, da bo govoril v nemščini, čeprav je vnuk slovitega slovenskega pesnika Jovana Vesela Koseskega. Jedro predavanja je posvetil Triglavu in njegovemu kraljestvu, gorskim bajkam. S skioptičnimi slikami je pričaral vrhove Julijcev, Triglavska jezera. V drugem delu je humorno pripovedoval o svojih vzponih v Švicarske Alpe. ⁶⁸ Podobno je o svojih dogodivščinah v gorah pripovedoval znani planinec, pisec in humorist duhovnik Janko Mlakar, ki je tja do druge svetovne vojne rad nastopal pred hvaležno publiko mariborske Ljudske univerze.

Nenavadno, različno razumljeno je bilo predavanje ravnatelja graške Uranie o poduhovljeni erotiki 4. februarja 1927. Obisk je bil dovoljen samo odraslim. Predavatelj je s skioptičnimi slikami umetnin iz različnih obdobij odkrival, kakšen je bil odnos takratnih ljudi do erotike. Nabita dvorana je predavatelju izrekla »obilo pohvale in priznanja«⁶⁹, v časniku pa je bilo mogoče prebrati tudi ogorčeno zavrnitev baje lascivnega predavanja.

Izjemen dogodek so bila predavanja v širnem svetu znanega umetnostnega zgodovinarja Josefa Strzykowskega (1862–1941), univerzitetnega profesorja v Gradcu in na Dunaju, ravnatelja dunajskega inštituta za zgodovino likovne umetnosti. V svoje raziskovanje likovne umetnosti evropskega srednjega veka je vključil dežele Bližnjega Vzhoda in evropskih severnih dežel. Napisal je vrsto

⁶⁷ Velika manifestacija za ujedinjenje z Bolgarijo. — Tabor 8(1927)83, 13. IV., 2.

⁶⁸ Predavanja dr. Kugyja. — Tabor 8(1927)97, 30. IV., 2.

⁶⁹ Oduševljenje erotike. — Tabor 8(1927)29, 6. II., 2.

komparativnih študij, preučeval pa je tudi staro hrvaško in staroslovansko likovno umetnost. Po vsej verjetnosti ga je v Maribor povabil inž. Janko Kukovec, morda njegov znanec iz dunajskih časov.

Prvo predavanje 4. marca 1927 je imelo naslov *Ali je umetnost človekova stvaritev?*, ob njem pa je pokazal skioptične slike, ki so ponazarjale začetke človekovega umetniškega ustvarjanja.

Naslednja predavanja so obravnavala bistvo umetniškega izražanja, pravilno pojmovanje umetnin, umetniška sredstva v različnih obdobjih človeštva.

Ljudska univerza je začela uresničevati svoj program prirejanja poučnih izletov. Kot zaključek hrvaške serije prireditev je pripravila dvodnevni izlet (23. in 24. aprila 1927) z vlakom v Zagreb, ogled operne predstave, umetnostne galerije in drugih zagrebških znamenitosti; udeleženci so se poklonili spominu Stanka Vraza in Anteja Starčevića, za konec pa so si ogledali še Maksimir. Zagrebške oblasti in narodna društva so mariborskim izletnikom pripravili več sprejemov.

Bogato in raznovrstno delovanje mariborske Ljudske univerze je izzivalo tudi kritične poglede. Skladatelj in pravnik, pisec teoretičnih prispevkov o razmerju slovenskega naroda do svoje kulture in države (takrat Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev) je v reviji *Ljubljanski zvon* 1927, 3. številka, str. 129–137 objavil spis *Zamišljeni pogledi na naše kulturno življenje (Ob motrenju programov Ljudske univerze v Mariboru)*. Uvodoma je priznal mariborskemu društvu, da je v zadnjih letih razširilo živahno delo, vpraševal pa se je, ali se tudi sklada z naravnostjo slovenske nacionalne kulture, z državno mislijo. Francosko revolucijo je označil za osvoboditeljico posameznika, s čimer se je razvil v 19. stoletju osebni individualizem. Po prvi svetovni vojni pa je po svetovni revoluciji prišlo do individualizma socialnih skupin, tudi narodov. Individualizacija (osvoboditev) narodov more med njimi sprožiti napetosti, ki se stopnjujejo do sovraštva. Anton Lajovic je menil, da je bila osvoboditev narodov možna samo s krvavo prvo svetovno vojno. Osvobojeni slovenski narod mora vreči raz sebe vse, kar bi moglo zavirati njegov individualni razvoj. »Naša dolžnost je torej bila (v osmih letih od konca prve svetovne vojne; op. pisca) zatreti vse, kar bi nas delalo kulturno enostranske, torej zatreti preponderantni vpliv nemške kulture.« Avtor nato našteva, v čem je mariborska Ljudska univerza grešila zoper to načelo: iz Gradca si je naročala nemške glasbene umetnike (iz Uranie), vabila profesorje umetnostne zgodovine, da je »našim ljudem« predaval v nemščini. Mariborčani pa bi si lahko »izborne domače umetnike« dobili na primer iz Zagreba. Za malo se mu je zdelo, da bi Maribor iskal svojo kulturno orientacijo »v dasi bližnjem, a po svojem duhu le provincijalnem nemškem Gradcu«. In je nadaljeval: »Vezanje kulturnih stikov med Mariborom in Gradcem ni drugega, kot hoteti kolo zgodovine zavrteti nazaj in to tem bolj, čim bolj je dejstvo, žalostno, a žal resnično dejstvo, da osemletna doba po prevratu z vsemi strahotami svetovne revolucije ni bila sposobna naših štajerskih rojakov dovoljno odtrgati od njihove germaniziranosti in jih napraviti narodno samozavestne in odporne proti nemškemu kulturnemu in gospodarskemu pritisku.« Mariborčani bi morali navezovati svoje kulturne zveze s kulturnimi središči v državi. Naloga Slovencev je individualiziranje slovenskega naroda, kulturna osvoboditev od nemške in hkrati s tem zblíževanje in vezanje s kultura-mi Srbov in Hrvatov.

Anton Lajovic je v svojem spisu pokazal, da je slabo poznal delo mariborske Ljudske univerze, njeno poglobljeno usmeritev, poznal pa tudi ni zapletenega družbenega življenja v Mariboru, odnosov med ljudmi različnih narodnosti, celo nasprotij med Slovenci glede na njihovo pokrajinsko provenienco, na družbena nasprotja, ki so izhajala iz socialnih položajev posameznih slojev in njihove svetovnonazorske, strankarske in nacionalne opredelitve. Zagovarjal je slovenski nacionalizem in vpetost slovenske kulture v jugoslovansko državno strukturo.

Antonu Lajovcu je v Ljubljanskem zvonu pri priči odgovoril predsednik mariborske Ljudske univerze inž. Janko Kukovec.⁷⁰ Izkazal se je kot po evropskih kulturah razgledan intelektualec in kultiviran razpravljalec. Podčrtati je treba, da se je vodstvo Ljudske univerze razhajalo z »ekstremno individualističnim pojmovanjem narodnosti« Antona Lajovca. Predsednik inž. Kukovec je vzpon individualizma in narodnih občestev razlagal evolucijsko, kot posledek stoletnih duhovnih spoznanj in ekonomskih premikov, ki so sprožili francosko revolucijo. Prav tako inž. Kukovec ni delil z Lajovcem mnenja, da naj bi v prvi svetovni vojni in revoluciji šlo predvsem za osvoboditev narodov; v resnici je šlo za to, da vlesile obvladajo svetovni položaj — svetovni trg. Za slovenski narod je menil, da se mora konsolidirati tako, da dohiti na vseh področjih romanske in germanske narode. Ne sme se izolirati, pač pa mora biti odprt do sveta, tudi do nemške kulture; zato se Kukovcu ni zdelo škodljivo, »če se prirejajo v Mariboru od časa do časa in z vso opreznostjo take nemške prireditve, ki utegnejo dati nam samim krepkih kulturnih impulzov, ki jih iz domače narodne sfere za sedaj ne dobivamo«. Kot slabost je zavrnil, če bi urejali slovenske odnose do drugih narodov iz ressentimenta. Nemce da moramo sprejemati iz občutka naše moči, iz samozavesti; tako je odlično nakazal, kakšen naj bo nadaljnji slovenski razvoj.

Potem ko je opozoril na serije predavanj, s katerimi je Ljudska univerza seznanjala Mariborčane s takrat pomembnimi narodi in njihovo kulturo, s čimer je ilustriral praktično uresničevanje društvene usmeritve, je zagrenjeno ugotovil, da se je društvo skušalo povezati s podobnimi ljubljanskimi institucijami, vendar od njih ni bilo odziva. Ljubljana kot narodno središče torej ne pomaga Mariboru, da bi zmanjšal nemški vpliv nase.

Na koncu je še pristavil, da predavanja obiskuje večinoma inteligenca; če je predavanje v nemščini, ga sprejema tako kot nemško literaturo. (S tem v zvezi je zanimiv podatek, ki govori o rabi slovenščine in nemščine: v mariborskih javnih knjižnicah se je izposoja slovenskih knjig v poprečju približala izposoji nemških šele v 1939. letu.)⁷¹

Kukovec umirjeni, argumentirani odgovor Antonu Lajovcu še malo ni nakazal sledu o kakšni provincialnosti; nasprotno: bil je mišljenje skupine mariborskih intelektualcev, ki so, zbrani v vodstvo Ljudske univerze, bolj ali manj poznali evropske kulturne tokove in ki so rahločutno obravnavali duhovni položaj Maribora v prid njegovega slovenstva. Izpovedoval je tudi odločnost, da bodo nadaljevali delo, kot so ga opravljali dotlej, obetal pa si je, a nič modelujoče, podpore narodnega središča.

Vprašanje jezika kot nacionalno in politično vprašanje se je v približno istem času sprožilo tudi v Ljudski univerzi v mariborski primestni občini Studenci. V njej je živelo pretežno delavstvo železniških delavnic. Bilo je še iz časov monarhije v veliki večini socialnodemokratskega prepričanja, spričo strankarske povezanosti z deželnim središčem v Gradcu pa jezikovno odprto nemščini.

Občina Studenci je po popisu prebivalstva leta 1921 štela 3630 prebivalcev; od teh se jih je po maternem jeziku izreklo za Slovence 3080, za Nemce 468. Bilo je še 45 Srbov in Hrvatov, 28 Čehov in Slovakov, en Poljak, en Rus, dva Madžara in dva Italijana.⁷² Jezika sporazumevanja med mnogimi prebivalci je bil narečna nemščina (četudi so v veliki večini navedli, da je njihov materni jezik slovenski), krajevna slovenska govorica pa polna nemških popačenk, izposojenk in kalkov.⁷³

⁷⁰ Janko Kukovec: Ljudska univerza v Mariboru in »zamišljeni pogledi na naše kulturno življenje« A. Lajovca. — Ljubljanski zvon 1927, 381-3 in 440-7.

⁷¹ Bruno Hartman: Literarno-kulturno delo v Mariboru med vojnama. — Jezik in slovstvo 27(1981/82)5, 145.

⁷² Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921. godine. Kraljevina Jugoslavija. Državna statistička. Sarajevo 1932, 318-9.

⁷³ Deset let sokolskega dela v Studencih pri Mariboru. — Intro 10(1929)125 a, 31. V., 3.

Politično so v občini skoraj v celoti prevladovali socialisti (socialni demokrati). Na prvih občinskih volitvah leta 1921 so bili v studenski občinski svet izvoljeni samo socialisti in (slovenski) narodni socialisti. Studenci so bili med vojnarna »najmočnejša marksistična trdnjava v Sloveniji«. Od prvih volitev leta 1921 pa do vojne 1941 je bil župan vseskozi socialist Alojz Kaloh, socialnodemokratski občinski odbornik že pod avstrijsko monarhijo, v gerentskem svetu na začetku jugoslovanske dobe pa njegov član.⁷⁴

Po prevratu sta skušala duhovno razgibati Studenčane s predavanji Sokolsko društvo (ustanovljeno 28. avgusta 1919)⁷⁵ in Katoliško izobraževalno društvo, a sta le malo dosegli. Sokolskih predavanj ljudje iz »strankarske zaslepljenosti« niso obiskovali, kot bi si zaslužila, — »niti tedaj kadar so bila na sporedu zdravniška«. Predavanja Katoliškega izobraževalnega društva so bila »bolj verske vsebine, namenjene le ožjemu krogu somišljenikov«.⁷⁶

Mariborska Ljudska univerza je imela v društvenih pravilih zapisano, da bo svoje delovanje zanesla tudi v predmestja in okolico. V sezoni 1925/26 je na Studencih gostovala s tremi zdravstvenimi predavanji, potem pa se je s Studenčani dogovarjala o zametku posebne ljudske univerze v njihovi občini. 15. novembra 1927 je bil občni zbor novega društva. Poročevalec o njem v listu Mariborski večernik Jutra je ustanovitev društva na Studencih pozdravil; menil je, da bo velika naloga Ljudske univerze delavce »pridobiti zase, prikleniti jih, izvabiti jih iz zakajenih gostiln — imamo jih hvalabogu čez trideset«.⁷⁷ Močno pa ga je zbadlo, da je imel gost občnega zbora, socialistični občinski odbornik iz Maribora (in njegov prejšnji župan), šolski upravitelj Viktor Grčar »sicer lepo zamišljen marksistični govor« v nemščini. S tem da je že kar od začetka nakazal, da bo društvo delovalo »iz marksističnega vidika«, da je »vse skupaj samo socijalistična ustanova in kot taka Ljudska univerza pri nas ne bo mogla obstajati«. Grčarjev govor da se ni ujemal z uvodnim nagovorom strokovnega učitelja Ivana Šumljaka (blagajnika mariborske Ljudske univerze), ki je Ljudsko univerzo predstavil kot ustanovo »za vse, brez razlike strankarske in verske pripadnosti«.

Opis položaja na občnem zboru odslikava takratno razmerje med politično in jezikovno prakso na Studencih. Poročevalec je opozoril, da privrženecv nemške nacionalne usmeritve na občnem zboru ni bilo (na volitvah 1927. leta je na Studencih nemška meščanska Domača gospodarska stranka dobila le 29 glasov). Zato se mu je zdelo, da »širjenje prosvete med vsemi nižjimi sloji našega prebivalstva« ni nujno potrebno z nemškimi predavanji. Dopuščal jih je samo v primerih, da pride predavatelj kak predavatelj, ki ni več slovenščine.

Na občnem zboru mariborske Ljudske univerze konec sezone 1926/27 je predsednik inž. Janko Kukovec obrazložil polemiko z Antonom Lajovcem v Ljubljanskem zvonu, podčrtal, da mora društvo razširiti svoj vpliv na širše kroge, pritegniti »delavske kroge« na Studencih (to se je v jeseni uresničilo, kakor smo popisali), in razgrnil težave s prostori; društvo je še zmeraj moralo gostovati v čitalnici Študijske knjižnice in po različnih mariborskih šolah.

Pregled opravljenega dela je bil všečen: v minuli sezoni je bilo 67 prireditev — mladinski dan, hrvaška serija desetih prireditev, serija o etiki z desetimi in o tehniki s štirimi predavanji. Medicinskih predavanj je bilo petero in pravnih četrto. Glasbenih prireditev je bilo enajst. Organizirana sta bila dva izleta: na Falo se je odpravilo 250 udeležencev, v Zagreb pa sto. Obisk na predavanjih se je sukal med 35 in 300 udeleženci.

⁷⁴ Anton Leskovec Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941 — V Mariboru skozi stoletja Razprave 1 Maribor 1991, 301

⁷⁵ GI op 73

⁷⁶ Ljudska univerza v Studencih — Mariborski večernik Jutra 1(1927)168, 19 XI, 3

⁷⁷ GI op 76

⁷⁸ Ljudska univerza v Mariboru — Mariborski večernik Jutra 1(1927)39, 18 VI, 2

Tečajev se je udeleževalo osemdeset tečajnikov; med njimi jih je že več opravljal državne izpite na meščanski šoli.

Finančni položaj društva je bil ugodnejši: mestna občina mu je namenila 10.000.— dinarjev, Posojilnica v Narodnem domu 1000.—, vstopnine pa je pobralo 53.000.— dinarjev. Stroškov je imelo 57.000.— dinarjev, torej ji je ostal še prebitek.

Po polemiki med publicistom Antonom Lajovcem in predsednikom mariborske Ljudske univerze inž. Jankom Kukovcem v Ljubljanskem zvonu 1927 je društvo nadaljevalo delo v dotedanjem okviru. Sezono 1927/28 je uvedlo s poučnim pohodom na pohorsko Poštelo k ostankom utrjenega gradišča iz 8. do 6. stoletja pr. n. št. Pod vodstvom prof. Franja Baša so se udeleženci pohoda seznanili z enim najodličnejših arheoloških najdišč v neposredni bližini Maribora in si utrdili zavest pripadnosti h kulturni zapuščini kraja.

V sezono 1927/28 so pripravili »srbski cikel« predavanj; poveljnik Maribora general Dimitrije Spasić je govoril o »boju Srbov za osvoboditev zaslužnjene domovine« (z uvodom srbskih ljudskih pesmi z gramofonskih plošč); za njegovim nastopom so se zvrstila predavanja o srbskih poročnih običajih, univ. prof. dr. Aleksandra Jelačića iz Skopja (torej iz takratne Južne Srbije, kakor so Makedonijo imenovali oblastniki) o padcu starega Rima in krizi moderne Evrope, ravnatelja beograjskega likovnega muzeja princa Pavla Milana Kašanića o srbski likovni umetnosti. O srbski junaški pesmi, »velikem slavospevu mučeništvu ter nešteti velikih in strašnih borb srbskega naroda za svobodo«, je govoril prof. Miloš Mitić iz Beograda, profesor z mariborske klasične gimnazije Josip Ribarić pa o moderni srbski liriki.

Ženski cikel je zbral zanimive predavateljce: z ljubljanske univerze je prof. dr. Metod Dolenc predaval o ženski v kazenskem pravu, neka zagrebška odvjetnica o socialnem in pravnem položaju nezakonske matere in nezakonskega otroka, pedagoginja prof. dr. Marjana Kralj iz Zagreba o ženski duševnosti. Danska pisateljica Karlin Michaelis je razpravljala o otrocih, starših in morali. Ravnatelj ljubljanskega zavoda za žensko domačo obrt Račić je govoril o njej, pripravil pa je tudi razstavo. Kar eksotični sta bili predavateljici, ki sta nastopili v ciklusu 22. maja 1928 — lady Ashley o angleški ženski, predsednica francoske ženske zveze in podpredsednica mednarodne ženske alianse ga. Malaberre-Sellier pa o francoskih ženskah in njihovem delovanju v javnem življenju.

Manj prijaznega sprejema je bil v tisku deležen avstrijski pisatelj, kritik in ravnatelj graške Uranie dr. Karl Heinz Dworczak, ki je 14. maja 1928 govoril o »ženskah, dekletih in moških današnjega časa«. (Mladini vstop ni bil dovoljen, ker da »še nima pravega vpogleda«; zato pa je bil obisk predavanja tolikanj večji.) Poročevalec v Mariborskem večerniku Jutra se je spotaknil ob »umetniško-znanstveni večer«, ki da je bil le »širokoustno razpletanje snovi, ki jih pozna itak vsak«. Najboljši da so bili citati francoskih in nemških avtorjev. Nič ni nasprotoval, da je bilo predavanje v nemščini: »Uvažujem povsem težavno stališče našega ljudskega vseučilišča in nihče se ne bo protivil, če se semtertja priredi — četudi v nemščini — kako predavanje, ki 'vleče' in ki napolni tako blagajno.« Upiralo se mu je, da je bila dvorana »do zadnjega kotička zasedena«; posebno »častno« da je bil zastopan »nežni spol«. Pri predavanjih odličnih strokovnjakov dr. Franceta Steleta in msgr. dr. Viktorja Steske pa je bilo v dvorani komaj po petindvajset poslušalcev.

Odpor je v delu javnosti doživelo tudi predavanje (v nemščini) 26. in 27. junija 1928 Marianne von Scheibenhof o bontonu. Tako si pesnik Janko Glazer ni

⁷⁹ O možeh, ženah in dekletih. — Mariborski večernik Jutra 2(1928)111, 15. V., 2.

mogel kaj, da ne bi zoper ponujanje preživelih vedenjskih vzorcev avstrijske družbe in zoper tiste, ki so ga v Mariboru omogočili, napisal tale epigram:

Epistola po Župančiču

Pri nas je še vse po starem, veš.
Na primer če v ljudsko univerzo greš,
še pristno predvojno blago ti dajo:
od nemškega »von« za slovensko rajo.

P. S.: Sedaj naročili so takt.
Und zwar aus Graz-made in Germany.
Čemu od tam? Na uho ta fakt:
ker v njihovih srcih takta ni!⁸⁰

V sezoni 1927/28 je graška Urania nastopila v Mariboru s petimi prireditvami: z Mozartovim večerom ter predavanji — Humorno o ljubezni in zakonski zvezi, Ženske, dekleta in moški današnjega časa, Bonton v modernem življenju, Švica v besedi in sliki.^{80a}

Zanimivo je, da je o »sodobni družabnosti«, o pravilnem vedenju leta kasneje predaval (9. novembra 1936) v mariborski Ljudski univerzi režiser Narodnega gledališča v Ljubljani Osip Šest.

Zvrstila pa so se predavanja zelo uglednih strokovnjakov: prof. dr. Leonid Pitamic z ljubljanske univerze je naslovil svoje predavanje: Kaj je država?, zagrebški pedagog, strokovnjak za izobraževanje odraslih in osnovelec hrvaškega kmečkega vseučilišča prof. dr. Jure Turić pa je govoril o vzgoji državotvorca v narodni demokratični državi. Prof. dr. France Stele je predaval o slovenskem slikarstvu srednjega veka, msgr. dr. Viktor Steska pa o slovenskem slikarstvu v renesansi in baroku. Z Dunaja je ponovno prišel umetnostni zgodovinar prof. dr. Josef Strzykowski; ob 400-letnici smrti Albrehta Dürerja je analiziral njegovo umetnost in njegov pomen v evropski kulturi.

Doktor Henrik Tuma je v nadaljevanjih razlagal svoje poglede na moderno demokracijo in njene socialne pogoje, prof. dr. Ivan Robida, predstojnik oddelka za živčne bolezni v Ljubljani, je razpravljal o duševnih boleznih, psihiater prof. dr. Alfred Šerko z ljubljanske univerze pa o živčevju in njegovi funkciji.

O Prekmurju je spregovoril njegov dobri poznavalec podpredsednik mariborske Ljudske univerze prof. dr. Franc Kovačič, o daljnih deželah sta pripovedovali svetovna popotnica in pisateljica Alma Karlin iz Celja o Malajskih otokih, dunajska pisateljica Alice Schalek o Sumatri, zagrebški univerzitetni profesor dr. V. Vouk o Yellowstonskem narodnem parku, dr. Valter Bohinc iz Ljubljane pa o čudežih podzemskih jam.

Poudarjeno slovensko slovesnost je Ljudska univerza priredila skupaj z mariborskim Narodnim gledališčem 23. januarja 1928 — proslavo 50-letnice rojstva pesnika Otona Župančiča. O njem in njegovem pesništvu je ponovno »z veliko ljubeznijo« govoril prof. Janko Glazer, značilnost prireditve pa je bila, da se je poleg odličnikov oblasti in mnogoštevilnega občinstva udeležilo zelo veliko mladine (»stojišče je bilo nabito dijaštva«).⁸¹

⁸⁰ Janko Glazer: Pesmi Maribor 1803, 270
Glej tudi opombo na straneh 380-1

^{80a} Rückblick auf das neunte Arbeitsjahr — V Mitteilungen des Volksbildungshauses Grazer Urania, Graz 10(1928)1, 15 IX, 6

⁸¹ Bruno Hartman Oton Župančič na mariborskem odru — Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, 14(1978)31, 15

S tem v zvezi velja omeniti nacionalno mobilizacijsko gesto Ljudske univerze v zvezi z jezikom: v tisti sezoni je uvedla brezplačni tečaj slovenščine za Slovence; vodil ga je prof. dr. Makso Kovačič.

Sicer pa je društvo skrbelo za potek tečajev za pridobitev meščanskošolske izobrazbe, prof. dr. Anton Dolar pa je vodil serijo predavanj o psihologiji.

Ljudska univerza je nadaljevala s prirejanjem predvsem komornih koncertov — graškega Michel-Kroemerjevega tria, mariborskega tria, v katerem sta igrala domačina — zelo agilna violinistka Fanika Brandl in pianist Hermann Frisch ter Dunajčanka čelistka Folgerjeva, samostojna koncerta pa sta imela basist Fran Neralič in pianistka iz Ljubljane Jadviga Poženel, ki je igrala samo dela francoskih avtorjev.⁸²

Sezona 1927/28 je bila ena najuspešnejših v vsem obstoju mariborske Ljudske univerze, saj je ta priredila v mestu kar 88 predavanj. Redno so potekali strokovni tečaji po programu meščanske šole.⁸³ Finančno stanje društva je bilo še kar zadovoljivo, čeprav mu mestna občina ni več dajala podpore; dobivala jo je od mariborske oblasti, po njeni odpravi pa od banske uprave v Ljubljani, od mariborske Posojilnice in podpornikov.

Dobro vodená organizacija je vzbudila pozornost po državi. Pohvaljen je bil zlasti njen sistem predavanj v ciklusih in povezanost z okoliškimi kraji. Predvsem je bila všečna ideja predsednika inž. Janka Kukovca, da bi se morale ljudske univerze po državi (Jugoslaviji), najsi so še tako različne po prodornosti, povezati v vsedrjavno organizacijo, ki naj bi skrbela za izmenjavo predavateljev, izkušenj, v njej pa bi se tudi dogovarjali, kako naj bi jih podpirale oblasti, od občinskih do državnih.⁸⁴ Toda te pobude so se uresničile šele čez nekaj let: 1935. leta je bil v Beogradu vsedrjavni kongres, ki ga je sklicala tamkajšnja Kolarčeva univerza z namenom, da bi se ljudske univerze v Jugoslaviji združile v zvezo. Kongresa se je kot delegat iz Maribora (iz Slovenije oziroma iz takratne Dravske banovine še iz Ljubljane in Celja) udeležil predsednik inž. Janko Kukovec, ki je bil poleg ljubljanskega zastopnika izvoljen v pripravljalni odbor zveze.⁸⁵ Lahko je bil zadovoljen, saj je kongres sklenil pobuditi akcije, ki jih je zagovarjal že leta (zakonski okviri delovanja, podpora oblasti, širjenje delovanja ljudskih univerz iz mest na podeželje, izmenjava predavateljev, izposojanje filmskega gradiva in izdajanje informativnega glasila).

Doma, v Mariboru, je Ljudska univerza pod njegovim idejnim vodstvom do druge svetovne vojne vseskozi vztrajala pri idejnem izhodišču, da je njeno delovanje namenjeno izobraževanju odraslih s predavanji, strokovnimi tečaji, razstavami, literarnimi in glasbenimi prireditvami (oboje so se zdele vodstvu, zlasti inž. Kukovcu posebno pomembne za oblikovanje osebnosti). Vrednost je pripisovala tudi poučnim izletom pod vodstvom strokovnjakov. Dokler se ni skrb za prireditve za otroke utrdila v ustreznih organizacijah, jih je sama prirejala, ni pa se branila tudi zabavnih večerov (na primer s humorističnimi nastopi člana upravnega odbora sodnega svetnika dr. Vladimira Travnerja, junija 1931 s humorističnim večerom s petjem Laure von Wolzogen, ki je pela stare dunajske in berlinske pesmi, na lutnjo pa jo je spremljal pisatelj Alfred Möller, ki je bral svoje šegave pesmi in šale, ali pa 15. novembra 1940 s humorističnim večerom urednika Totega lista Boža Podkrajška, pesnika Ivana Roba in Franeta Milčinskega-Ježka, ki je pel svoje kuplete).

⁸² O glasbenih sklopih, ki jih je mariborska Ljudska univerza organizirala v prvem desetletju svojega obstoja (1922—1932), je poročal H. D. (= Hinko Družovič) v članku Glasbene prireditve mariborske Ljudske univerze. — Jutro 13(1932)20, 24. 1., 4.

⁸³ Na občnem zboru Ljudske univerze. — Jutro 9(1928)138, 15. VI., 4.

⁸⁴ K. Bogdanovič. Narodni univerzitet v Mariboru. — Srpski književni glasnik. Novi Sad, knj. XXIV/1928, 478-9.

⁸⁵ Poslanstvo naših ljudskih univerz. — Mariborski večernik Jutra 16(1935)278, 4. XII., 2.

⁸⁶ Ljudska univerza resno ogrožena. — Jutro 10(1929)124, 30. V., 4.

Načelno je Ljudska univerza želela načrtno in tekoče vzgajati vse ljudske plasti, da bi si ljudje pridobivali splošno in praktično izobrazbo, se usposabljali za samostojno mišljenje in si krepili značaj. Ker je bil njen namen, da oblikuje samostojno mislečega človeka, se je sama odločila biti nestransarska in nadstransarska.

V letih 1928 in 1929 pa se je položaj Ljudske univerze poslabšal. Predvsem je šlo za prostore, v katerih je lahko delovala. Dotedanja praksa, da so bile njene prireditve v mali kazinski dvorani, v kateri je bila čitalnica Študijske knjižnice, je Ljudski univerzi godila po lokacijski in gnotni plati. Študijsko knjižnico pa vse bolj zavirala pri njenem razvoju. Spričo utesjenosti, pa tudi iz informacijskih potreb bi morala v čitalnico nameščati knjižna stojala, listkovne kataloge in drugo opremo. Odborniki tako ustanove kot društva so se potegovali za njun prid, pri čemer so v Ljudski univerzi izgubljali razsodnost in grozili, da bo odbor s predsednikom odstopil, društvo pa prepustil usodi.⁸⁷

Medtem ko so se za sezono 1928/29 še nekako pogodili za sožitje, pa se je napetost v odnosih proti poletju 1929 še stopnjevala. Podpredsednik Ljudske univerze prof. dr. Franc Kovačič je bil v še posebno nerodnem položaju, saj se je kot hkratni predsednik kuratorija Študijske knjižnice s prepričanjem potegoval za njen prav. Ko ga je del vodstva Ljudske univerze v listu Marburger Zeitung imel za »ubijaleca kulture«⁸⁸, ker ni stopil na stran »Pepelke lokalne kulturne politike«⁸⁹, se je sam umaknil kot predsednik kuratorija. Na prigovarjanje odbornikov se je vanj vrnil, se je pa v njem še odločneje postavil na stran knjižnice.

Skrajnostni položaj je vendar zdramil mestno občino; njen magistrat je Ljudski univerzi dovolil uporabo dvorane nekdanjega kina Apolo, ki je bila tudi v kazinski stavbi.⁹⁰ Šlo je za pritlično dvorano vzdolž Gledališke ulice. V njej je bila od otvoritve Kazine 1865. leta kazinska kavarna, od 1916. leta Mestni kino, od 1925. dalje pa kino Apolo. V teh prostorih je Ljudska univerza ostala do okupacije 1941. leta, ko je morala z drugimi slovenskimi društvi prenehati z delom.

Proti koncu dvajsetih let je v Mariboru vzniknila misel, oblikoval jo je »prijatelj Ljudske univerze«⁹¹, da bi se Ljudska univerza vsaj delno profesionalizirala. Njeni odborniki spričo »obsežnega in smotreno zasnovanega programa« niso bili več kos svojim nalogam, te pa so opravljali brezplačno. »Prijatelj« je predlagal, naj bi samoupravne korporacije zagotovile Ljudski univerzi letno dotacijo 100.000.— dinarjev, s čimer bi lahko pokrili prejemke polpoklicnega ravnatelja in stroške poslovanja. Opozorjeno je bilo, da dajejo majhne države Češkoslovaška, Danska, Finska in druge za izobraževanje in vzgojo odraslih velike vsote. Toda ta pobuda o profesionalizaciji je bila edina v vsem obdobju med vojnama. Seveda se ni uresničila; vse je teklo kot dotlej.

Pač pa so se množili strokovni in ljubiteljski tečaji: posvečeni so bili stenografiji in knjigovodstvu, slikanju in igranju kitare.

Vseskozi pa je bila živa želja odbora Ljudske univerze, predvsem predsednika inž. Janka Kukovca, da bi dobila svojo stavbo s predavalnicami, delavnicami, knjižnico, odrom in internatom, kamor bi po vzgledu danskih ljudskih visokih šol prihajali osnovni šoli odrasli mladeniči in mladenke na večmesečne izobraževalne tečaje. To željo so izrazili še malo pred zlomom Jugoslavije 1941. leta.⁹²

Upravni odbor mariborske Ljudske univerze je imel dolga leta osrednji osebnosti — od 1924 do 1941 predsednika inž. Janka Kukovca in od 1922 do smrti

⁸⁷ Mariborska »Ljudska univerza« v krizi? — Jutro 9(1928)98, 26. IV, 7.

⁸⁸ Zapisnik 22. redne seje kuratorija Študijske knjižnice v Mariboru 8. junija 1929 — Zapisniki sej so shranjeni v UKM, Ms 334.

⁸⁹ Das Aschenbrodel der lokalen Kulturpolitik — Mariborer Zeitung 69(1929)147, 5. VI, 4.

⁹⁰ Ljudska univerza dohita prostore — Jutro 10(1929)270, 17. XI, 4.

⁹¹ Gl. op. 87.

⁹² Sedma sezona Ljudske univerze v Mariboru — Jutro 11(1930)131, 7. VI, 6.

Uspehi in cilji Ljudske univerze — Večernik 13(1939)243, 23. X, 4.

Ob občnem zboru Ljudske univerze v Mariboru 1. junija 1933. Na sliki so njeni odborniki. V prvi vrsti sedijo od leve proti desni tajnik prof. Ivan Kos, akademski slikar, Marija Maistrova, soproga generala Rudolfa Maistra, inž. Janko Kukovec, predsednik Ljudske univerze, prelat prof. dr. Franc Kovačič, podpredsednik, Marija Ažman, blagajničarka. V drugi vrsti stojijo od leve proti desni vadniški učitelj Aleksander Koprivec, prof. Hinko Druzovič, glasbeni referent, dr. Vladimir Travner in prof. Ivan Bogovič.

1939. leta podpredsednika prof. dr. Franca Kovačiča, najprominentnejšega po-speševalca znanosti v Mariboru. Razgledani svobodomiselni svetovljan in profesor bogoslovja sta bila znamenje uravnovešenega nadstrankarstva in svetovno-nazorske strpnosti. Ob sebi sta imela dobre tajnike, med njimi več let akademskega slikarja prof. Ivana Kosa (nekaj časa tudi namestnika blagajnika) in prof. Stanka Bunca. Blagajnika sta bila osnovnošolska učiteljica Marija Ažmanova (tudi knjižničarka) in učitelj na osnovni šoli v Žolgerjevi ulici Ivan Matelič, vnet odbornik Sokola I v kadetnici. V odboru so bile tudi reprezentativne osebnosti — od 1932. leta Marija Maistrova, žena generala Rudolfa Maistra, predsednica Slovenskega ženskega društva v Mariboru ter odbornica več drugih narodnih in strokovnih društev, minister v več vladah, tudi v prvi slovenski 1918. leta, politik kmetско-demokratske koalicije in po 1936. letu opozicijske leve opcije odvetnik dr. Vekoslav Kukovec ter upokojeni šolski nadzornik in urednik pedagoške revije Popotnik Matija Senkovič (ki je po smrti prof. dr. Franca Kovačiča postal podpredsednik društva). Odborniki so bili gimnazijski profesor dr. Anton Dolar, pedagog in predsednik Pedagoške centrale prof. Gustav Šilih, sodni svetnik dr. Vladimir Travner, po njegovi smrti 1939. leta ga je nadomestil pisatelj in odvetnik dr. Makso Šnuderl, strokovni učitelj na meščanski šoli, popotnik po Evropi, po drugi svetovni vojni iniciator slovenske planinske transverzale Ivan Šumljak, glasbenik prof. Hinko Druzovič z učiteljišča, prof. Leon Detela, naravoslovec in matematik z realne gimnazije, ravnatelj kaznilnice in kulturni delavec Niko

Vrabi, prof. Lojze Bizjak s I. drž. deške meščanske šole, vadniški učitelj Aleksander Koprivc, ki je bil časopisni poročevalec Ljudske univerze. Po 1935. letu, ko se je v državi hitro spreminjalo politično ozračje, sta bila v odbor izvoljena marksista — profesorja mariborske realne gimnazije Bogomir Stupan in dr. Franjo Crnek. Prvi je deloval v sindikatih in Svobodi, dokler ni bila prepovedana, drugi pa je bil lektor za srbohrvaščino na univerzi v takrat poljskem Lvovu, kjer je leta 1927 doktoriral⁹³, od 1929 pa je bil srednjesolski profesor v Mariboru. Prof. Bogomir Stupan je bil od 1936. leta tajnik Ljudske univerze (njegov namestnik je bil slovenist prof. Stanko Bunc). Ko je bil predsednik inž. Janko Kukovec 1939. leta službeno premeščen v Novo mesto⁹⁴, naslednje leto v Celje, je bil formalno sicer še naprej predsednik mariborske Ljudske univerze, vodil pa jo je po predsedniških zamislih prof. Bogomir Stupan ob pomoči prof. Stanka Bunca.

V odboru so poleg podpredsednika prof. dr. Franca Kovačiča delovali še drugi duhovniki: gimnazijskega kateheta in pisatelja prof. Ivana Bogoviča je 1934. leta zamenjal profesor bogoslovja dr. Jakob Aleksič. 1936. leta je bil v odbor izvoljen prof. Jakob Richter, ravnatelj malega semenišča, od 1937. leta pa ravnatelj Spodnještajerske ljudske posojilnice.⁹⁵ 1939. leta je umrlega prof. dr. Franca Kovačiča zamenjal profesor bogoslovja dr. Anton Trstenjak, po njegovem odhodu 1940. leta na teološko fakulteto v Ljubljano pa je v odbor ponovno vstopil prof. dr. Jakob Aleksič. Nadzornika društvenega poslovanja sta bila dolga leta častni francoski konzul in odvetnik, predsednik Društva prijateljev angleškega jezika in omike dr. Vinko Rapotec ter upokojeni nadzornik za srednje šole in organizator slovenskega šolstva v Mariboru prof. dr. Leopold Poljanec.

Sestava odbora je bila svetovnonazorsko in politično raznorodna, vendar je odbornike družila skupna vnema za izobraževanje in vzgajanje odraslih. Politični položaj v Mariboru, zlasti po letu 1938, ko je nacistična Nemčija priključila sosedno Avstrijo in razudila Češkoslovaško, je odbornike strnjeval v odporu do prikritih groženj nemških nacistov. Te povezovalne tendence je poročevalec z občnega zbora Ljudske univerze 1938 označil z besedami: »Na nevtralnem forumu Ljudske univerze se je nadalje krepko uveljavila sintetična teza, da je treba združiti našo inteligenco, okleniti se tega, kar nas druži, ter opustiti vse, kar nas razdvaja.«⁹⁶

Delovanje mariborske Ljudske univerze je mogoče razdeliti na dve obdobji: ločuje ju desetletnica, ki so jo proslavili 1932. leta in ji dali kar precejšen medijski poudarek.⁹⁷ Takrat so pregledali nastanek in razvoj društva ter razčlenili njegovo delovanje. Posebno vrednost so pripisovali odločitvi, da se bodo v njej prirejali tematski ciklusi predavanj. Z njimi so poslušalcem omogočali zaokrožen pogled na določeno temo. Zvrstili so se slovenski, hrvaški, srbski, češki, ruski, francoski in angleški ciklus. Predavali so domači strokovnjaki, gostovali pa mnogi tuji, predvsem univerzitetni profesorji iz Ljubljane in Zagreba, pa iz Beograda in Skopja. Prihajali so prav tako predavatelji iz tujine in z njimi niso bili zmeraj srečne roke. Predavanja so bila v slovenščini, srbohrvaščini, nemščini, nekaj jih je bilo v francoščini, angleščini in ruščini. Nekatera predavanja je Ljudska univerza prirejala skupaj s francoskim krožkom, Narodnim gledališčem, Glasbeno matico, Protituberkulozno ligo, Jugoslovansko-češkoslovaško ligo, Društvom pri-

⁹³ Svoboda do smrti je služil vaš glas — Ljubljana 1955, 20.

⁹⁴ Iz Janko Kukovec odhaja — Večernik 13(1939)74 V, 4.

⁹⁵ Anton Ozinger Jakob Richter — ČZN 41 — 46(1975)2, 165-6.

⁹⁶ Gosposna kulturna družba Ljudske univerze v Mariboru — Mariborski večernik (letn. 19(1920)122, 31 V, 3.

⁹⁷ B.G.F. (Bozidar Berke) Ob desetletnici Ljudske univerze v Mariboru — letn. 13(1932)13, 16-1, 6.

Dr. V. Hedinger (Leverer) Volkshochschulen und ihre Bedeutung zum 10-jährigen Bestehen der Mariborner Volks-

hochschule — Maribor 1932 — Zagreb 47(1931)14, 12-1, 7-8.

Dr. V. Hedinger (Leverer) Die sechzigjährige Ljudske univerze v Mariboru — Zvezane in svet 1932, 31 knjiga, str. 1,

61-8.

Ob 10-letnici v Mariboru — Ljubljana 1932, 160.

jateljev angleškega jezika in omike, Klubom koroških Slovencev, hrvaškim Kulturnim društvom »Napredak«.

Od 26. januarja 1922 do konca 1931. leta je bilo v Mariboru, na Ptuju in na Studencih (dokler se tam Ljudska univerza ni osamosvojila) 477 prireditev, od teh 385 predavanj, 58 glasbenih večerov, za otroke pa je bilo pripravljenih 17 nastopov. Strokovni tečaji so potekali v 555 večerih.* Društvo je priredilo sedem poučnih izletov (Zagreb, Rogaška Slatina, Fala, Ptuj in Pohorje). Vseh prireditev se je v slabem desetletju udeležilo okrog 67.200 ljudi.

Čas od 1932. do 1941. leta je bil izredno razgiban tako doma kot po svetu. Na Daljnem vzhodu je divjala vojna med Kitajci in Japonci, notranje napetosti v Španiji, ki so 1936. leta sprožile državljansko vojno, so zaznamovale duhovno in politično življenje po Evropi, kolonialni apetiti fašistične Italije so izzvali vojno v Afriki, od 1933. leta je plazovito naraščala moč Nemčije z nacističnim režimom, Sovjetska zveza pa je po Komunistični internacionali idejno in politično posegala v Evropo, torej tudi v Slovenijo. V tridesetih letih se je idejna različnost v Sloveniji stopnjevala, se odpirala ali zapirala ob političnih spremembah na državni ravni, ob volitvah 1935. in 1938. leta ter iz njih izvirajočih spremembah v državni ureditvi. Če prištejemo še vplive svetovne gospodarske krize na položaj doma, pa vse močnejše prenicanje nemškega nacizma v del mariborskega prebivalstva in naraščanje odpora zoper njega, je zarisano osnovno vzdušje, v katerem je mariborska Ljudska univerza delovala od 1932. leta dalje.

Tudi v drugem obdobju so se v predavanjih lotevali različnih področij: še zmeraj je pritegovala domača preteklost — srednjeveški Maribor (prof. Franjo Baš), Celjski grofje (dr. Milko Kos), Zrinjski in Frankopan (dr. Rudolf Horvat), vnovič pa so se v prelomnih letih oglasile velike teme: Napoleon in njegova doba (dr. Warrier iz Zagreba, 1933) ter Vzroki in načela francoske revolucije (dr. Franc Zwitter, 1939). Na sporedu pa so bila razglabljanja o Univerzalnih zgodovinskih valovanjih med Evropo in Azijo (prof. dr. Gavro Manojlovič, 1937), o Slovanstvu v utopiji in stvarnosti (mariborski časnikar in pisatelj Radivoj Rehar, 1938), o Arheologiji Palestine in Pompejev.

Geografska predavanja so govorila o Kitajski (prof. dr. Andrija Štampar iz Zagreba in slovenski misijonar Jože Kerec), o Turčiji (učitelj od Sv. Marjete niže Ptuja Andrej Debenak, 1937), Grčiji (dr. Roman Savnik), Egiptu (dr. Valter Bohinac, 1940), Afganistanu (prof. Bogomir Stupan, 1939). Možnosti vključitve v vojna žarišča sta pretehtavali predavanja prof. dr. Svetozarja Ilešiča Politično-geografski problemi jugovzhodne Evrope, 1940, in dr. Valterja Bohinca Lega slovenskega ozemlja in njegov pomen v današnjih časih, 1940. Bilo pa je mnogo predavanj o popotovanjih po Avstraliji, Ameriki, Skandinaviji, Jugoslaviji (prof. Karl König z Dunaja), Dolomitih, Švici, južni Nemčiji, Malti. Posebno pa srcu občinstva so bile pripovedi o vzponih v gore (na Himalajo, denimo); še posebno pa je pritegnil ljubljanski bibliotekar dr. Jože Rus s pripovedovanjem o Liku in podobi Triglava (s skioptičnimi slikami).

V tridesetih letih so predavanja načenjala vprašanja o bistvu in pomenu demokracije, o sodobni Španiji (in državljanski vojni), o revoluciji in militarizmu, o sodobnem imperializmu, v posebnem ekonomskem ciklusu — vodil ga je Prof. dr. Franjo Crnek — pa so bili obdelani bančništvo, kreditni sistemi, valute, zadružništvo, različni gospodarsko-politični sistemi po svetu, socialni problemi modernega mezdnege razmerja, nafta kot svetovna velesila. Zgodaj je bil Maribor seznanjen z znanstvenimi osnovami organizacije dela, o čemer je 1936 predaval Slovenec dr. Ivan Žmavc, član Masarykove akademije dela v Pragi.

* Proslava 10 letnice Ljudske univerze. — Mariborski večernik Jutra 6(1932)13, 18. l. 2.

Filozofi so se lotevali razmerja med človekom in svetovnim nazorom (prof. dr. Franc Veber), njegovega razmerja do vojne (prof. dr. Anton Trstenjak, 1941), odnosa znanosti do razčlenjevanja pojmov o kulturni izkušnji in kritičnega razmišljanja o ameriškem življenju (prof. dr. Milan Vidmar) in Problemov malega naroda (prof. Edvard Kocbek, 1938).

Filozofiji se je bližala sociologija. Eno najodmevnejših predavanj je bilo Ali propada slovenska vas? (Jože Kerenčič iz Maribora, 1938), pa tudi predavanje o položaju kmečke ženske v družbi (Mara Matočec, hrvaška aktivistka kmečkega gibanja, 1939).

Številna so bila predavanja s področja pedagogike in psihologije, tudi v povezavi z genetiko, na primer o pomenu vzgoje, o spoznavanju otroka, o začetkih duhovnega življenja na Zemlji, o nadarjenosti in inteligenci, o svobodi in avtoriteti, o domači vzgoji, o glasbeni vzgoji, o kulturi in njenem pomenu za narodovo življenje. Ob njih sta se rodili ideji, da naj bi Maribor dobil šolo za starše in poklicno svetovalnico.

Predavanja iz naravoslovja niso bila številna, so pa odpirala poglede na znanstvena področja, ki dotlej niso bila močnejše prisotna v zavesti javnosti — o morskem živalstvu, o pračloveku, o ledeni dobi in človekovi kulturi v njej, o premožu in o organski kemiji.

S področja tehnike je že zgodaj (1934) spregovoril »o električnem prenašanju slik in brezžičnem gledanju« takrat najbrž edini slovenski strokovnjak in izumitelj na tem področju inž. Vladimir Šlebinger, sin ravnatelja Državne biblioteke v Ljubljani dr. Janka Šlebingerja. Prav tako zgodaj je bila obravnavana barvna fotografija (1940). (Ob tem velja pripomniti, da je bilo predavanje zagrebškega esteta prof. dr. L. Marakovića namenjeno tistikrat še malo načetim problemom: Koliko in kakšne umetniške vrednosti vsebuje moderni film?) Kar nekaj pozornosti je bilo deležno letalstvo (prof. dr. Anton Kuhelj iz Ljubljane, dr. Kurt Wegener, meteorolog, raziskovalec Grönlandije, profesor graške univerze, in domačin, pilot Franjo Pivka). Dr. Lavo Čermelj iz Ljubljane je obdelal nekaj zanimivosti s področja kozmografije in astronomije.

Zdravstvenim vprašanjem je bilo vseskozi namenjeno več predavanj. V njih so se odlični strokovnjaki že lotevali spolne vzgoje z zdravniškega vidika (prof. dr. Anton Breclj iz Ljubljane, 1937), privlačne pa so bile teme o duševnih boleznih (denimo o povezavi melanholije s samomorom). Vedno znova so bila obravnavana vprašanja materinstva, splava in raka. Ko se je začela druga svetovna vojna, je bila predstavljena vojna kirurgija (mariborski primarij dr. Mirko Černič, 1939). Mariborska Ljudska univerza se je v tridesetih letih posvečala različnim področjem umetniškega ustvarjanja. Izvedenci iz Maribora, Ljubljane, Zagreba in z Dunaja so predavali o srednjeveški in baročni likovni umetnosti v Italiji, na Hrvaškem, o francoskem slikarstvu 19. stoletja (dr. France Mesesnel, 1940), o posameznih umetnikih — o Goyi (profesor zagrebške likovne akademije in znameniti slikar Ljubo Babić, 1932), Rihardu Jakopiću (Anton Podbevšek, 1940), Ivani Kobilci (prof. dr. Silva Trdina, 1940) ali o mariborski stolnici (prof. dr. France Stelè).

Glasbeno umetnost so predstavljali z manj nastopi, saj je bilo ponudnikov glasbenih prireditev v Mariboru že več. Nastopili so Ševčikov kvartet, Pariški trio, Belgijski kvartet državnega konservatorija, Ptujski trio (Karol Pahor, Čenda Šedlbauer in pianistka Stöhrova), Ljubljanski komorni kvartet, 1936, pianisti Anton Trost, Ivan Noč, Marijan Lipovšek, Jadviga Pozenelova, Zora Zarnikova iz Ljubljane, Hugo Kroemer iz Gradca, Vietinghoff iz Petrograda, violinisti Saša Popov iz Sofije, Karlo Rupel iz Ljubljane, Ljerko Spiller iz Zagreba, Čeh Jaroslav Kocian, Artur Michl, koncertni mojster graške Opere in graške Filharmonije, pevci Julij Betetto, Drago Hržič, Svetozar Banovec, Mirko Pugelj, Fran Neralič.

Leta 1935 so proslavili 50-letnico smrti skladatelja Richarda Wagnerja, o katerem je v nemščini predaval pisatelj in kritik iz Gradca dr. Otto Hödel, pela pa koncertna pevka Berghausova prav tako iz Gradca. Proslava je sprožila kritično mnenje, da bi morali skladatelja proslaviti slovenski muzikologi in glasbeniki. Zato pa je bila v vsakem pogledu uspešna proslava stoletnice rojstva Petra Iljiča Čajkovskega 10. marca 1941, ko je o velikem skladatelju spregovoril muzikolog dr. Dragotin Cvetko, njegove skladbe pa igral rektor Glasbene akademije iz Ljubljane pianist Anton Trost. Ljudska univerza je bila organizatorica koncerta pevskega zbora Glasbene matice iz Ljubljane.

Bolj skopo je bilo obravnavano gledališče. Dr. Vladimir Kralj, takrat profesor na mariborski trgovski akademiji, je s kratkim očrtom razvoja opere in baleta uvedel večer graške operne prvakinje Tinke Wessel-Polove in baletnega plešalca stockholmske Opere Borisa Pilata (1937). Režiser Ciril Debevec je isto leto govoril o boju za slovensko narodno gledališče, prav nenavaden za Maribor pa je bil nastop (25. februarja 1938) francoske igralkice Marie Louise van Veen iz pariškega Théâtre Champs Elysées, ki je izvedla recitacije, pantomimo in monodramo.

Posebna skrb, ki se je v drugi polovici tridesetih let poglobljala, je veljala slovenski literaturi in še posebej literarnim večerom. O slovenskih književnikih so govorili ugledni literarni zgodovinarji in esteti — dr. France Kidrič o Prešernu ter političnem, socialnem in kulturnem vprašanju njegove dobe (1936), dr. Anton Ocvirk o pisatelju in družbi (1940) ter o socialnih problemih v sodobnem slovenskem romanu (1940). Dr. Anton Slodnjak je predaval o Otonu Župančiču (1938) in Ivanu Cankarju (1940); obakrat je režiser Ciril Debevec recitiral njegova dela. Dramaturg in literarni kritik Josip Vidmar je analiziral Župančičevo pojmovanje slovenstva. Dr. Ivan Pregelj je o pesniku Simonu Gregorčiču, njegovem življenju in delu govoril ob 30-letnici njegove smrti (1936). Na proslavi pesniku Cvetku Golarju na čast je o njem predaval mariborski literarni zgodovinar in pisatelj dr. Ivan Dornik (1939).

Literarni večeri slovenskih avtorjev so bili pogostnejši od 1937. leta dalje: jeseni so ob 1. umetniškem tednu v Mariboru nastopili pretežno mariborski književniki dr. Ivo Šorli, Vinko Žitnik, Ivan Potrč, Radivoj Rehar, Ruža Lucija Petelin in dr. Ivan Dornik, že maja pa »mladi« iz Ljubljane — Bogomir Magajna, Edward Kocbek, Božo Vodusek in Peter Donat.

Naslednje leto so nastopili na skupnem večeru Miško Kranjec, Božo Vodusek, Anton Ingolič, Branko Rudolf in Milan Kajč, na zimo pa pisatelj Juš Kozak kar sam. 1939. leta je bil literarni večer mariborskega Umetniškega kluba; nastopili so Rudolf Golouh, Anton Ingolič, Ruža Lucija Petelin, Branko Rudolf, Jern Ledina iz Prekmurja, Franjo Roš iz Celja, dr. Stanko Cajnkar s Ptuja, Radivoj Rehar, Vinko Žitnik in Milan Kajč. Leta 1940 je dr. Bratko Kreft bral iz svoje Velike puntarije in odlomek iz najnovejšega dela Krajnski komedijanti (ob tej priložnosti je poročal o takrat pravkar končanem mednarodnem gledališkem kongresu v Pragi), kmalu zatem pa sta na literarnem večeru nastopila Miško Kranjec in Anton Ingolič. Februarja 1941, že na pragu vojne, pa so imeli literarni večer mlajši književniki iz Ljubljane: Jože Brejc, Ivan Čampa, Jože Dular, Jože Kastelic, Cene Kranjc, Franc Novšak, Severin Šali in Cene Vipotnik.

Posebno odmeven je bil prvi češki literarni večer v Mariboru 14. januarja 1938, na katerem sta nastopila družbenokritična pesnik Josef Hora in pripovednik Karel Nový. Med poslušalci sta vzbudila veliko navdušenje in izraze solidarnosti s češkim narodom.

Domači in tuji predavatelji so predstavili življenje in delo Danteja, Petrarce, Shakespeara, Balzaca in Bezruča. Univerzitetni profesorji, ruski emigranti iz Ljubljane, so v mariborski Ljudski univerzi predavali večkrat, najbrž po naklo-

njenosti predsednika inž. Janka Kukovca. Dr. Nikolaj Preobraženski in prof. dr. Evgen Spektorski sta orisala Dostojevskega kot preroka ruske ljudske revolucije, Tolstoja, Puškina, Maksima Gorkega, prof. dr. Aleksander Bilimovič in prof. dr. Aleksander Maklecov pa sta se lotevala gospodarskih in socioloških tem, kritično zlasti položaja ženske in družine pod boljše vizmom.

Velja podčrtati, da se je mariborska Ljudska univerza zavzemala za obravnavanje slovenščine in jezikoslovja. Prof. Stanko Bunc, ki je vodil tečaje slovenščine za Slovence, je predaval o sodobnih knjižnih jezikih, prof. Jakob Šolar o kulturnih vrednotah slovenščine, njo in njeno neodvisnost pa je v predavanju Pomen in poslanstvo jezika povzdignil pisatelj in prevajalec Vladimir Levstik (19. decembra 1933!).

Za ponazoritev, kako so bili oblikovani ciklusi predavanj, navajamo cikel ob 20-letnici Jugoslavije, ki je potekal od oktobra do decembra 1938. Predavatelji so bili iz Maribora, Ljubljane, Zagreba in Beograda. Uvodno predavanje je imel Silvo Kranjec; prikazal je politični položaj v Evropi 1914. leta. Prof. dr. Ljudmil Hauptmann iz Zagreba je obdelal problem našega nacionalizma pred vojno in po njej, upokojeni div. general Vladimir Belič je očrtal položaj Jugoslovanov v prvi svetovni vojni. Sledili so orisi umetnostnega razvoja: prof. dr. France Stele je pregledal slovensko likovno ustvarjanje v dveh desetletjih, doc. dr. Anton Ocvirk slovensko besedno umetnost v tistem času, prof. dr. France Mesesnel je govoril o razvoju srbske likovne umetnosti po prvi svetovni vojni, prof. Stanko Bunc o slovenskem jeziku, prof. Jakob Šolar o kulturnih vrednotah slovenščine. Prof. dr. Anton Dolar je kot pričevalec opisal dogajanje v Mariboru v letu 1918, prof. Franjo Baš pa gospodarski in kulturni razvoj Maribora po vojni.

Navedli smo že, da so bili predavatelji iz Maribora, Ljubljane, Zagreba, le redki iz Beograda, prav tako iz drugih slovenskih krajev. Nekaj jih je bilo iz tujine. Predavateljev iz Maribora je bilo, glede na kulturni razvoj mesta, vse več. Konec sezone 1937/38 so na občnem zboru mariborske Ljudske univerze s ponosom ugotovili, da je bilo med predavatelji »skoraj polovica domačih« (21 po številu).

Od drugod so prihajali v Maribor predavaj večinoma profesorji in docenti univerz ali umetniških akademij, tudi privatni docenti, pa drugi strokovnjaki — primariji, kustosi, konservatorji, bančniki ali ugledni nosileci javnih funkcij. Ne da bi si prizadevali za popoln popis (ta ni mogoč, ker ni arhivskih dokumentov, objave po časnikih pa niso popolne), bomo našli vidnejše in pogostnejše predavatelje, ki so nastopali v mariborski Ljudski univerzi v tridesetih letih.

Med Mariborčani so nastopali zgodovinarji prof. Franjo Baš, prof. dr. Franc Kovačič, sodni svetnik dr. Vladimir Travner, prof. Jan Šedivý, prof. Bogomir Stupan, zdravniki dr. Mirko Černič, dr. Ivan Matko, dr. Ivan Jančič, javni delavec in popotnik inž. Janko Kukovec, pedagoga prof. Gustav Šilih in Miloš Ledinek, časnikarja dr. Fran Vatovec in Radivoj Rehar, prof. Lojze Bizjak, prof. Leon Detela, strokovni učitelj Ivan Šumljak, slovenist in filozof, psiholog prof. dr. Anton Dolar, slovenist prof. Stanko Bunc, romanist prof. dr. Janko Kotnik, slovenistka prof. dr. Silva Trdina, glasbeni zgodovinar in esteta prof. dr. Dragotin Cvetko, razgledani učitelj z osnovne šole pri Sv. Marjeti niže Ptuja Andrej Debenak, ravnatelj trgoveške akademije prof. Peter Modic, odvetnik dr. Vinko Rapotec, slovenist in sociolog Jože Kerenčič.

Iz Ljubljane so prihajali slovenisti dr. France Kidrič, dr. Anton Ocvirk, dr. Anton Slodnjak, dr. Ivan Pregelj, prof. Jakob Šolar, dramaturg in kritik Josip Vidmar, gledališčnika dr. Bratko Kreft in Ciril Debevec, umetnostni zgodovinarji dr. France Stelč, dr. France Mesesnel, dr. Stanko Vurnik, zgodovinarja dr. Franc Zwitter in prof. Silvo Kranjec, geografi dr. Svetozar Ilesič, dr. Valter Bohinc, dr. Roman Savnik, naravoslovec dr. Božo Škerlj, dr. Ljudevit Kuščer, dr. Lavo Čermelj, tehnika dr. Milan Vidmar in dr. Anton Kuhelj, pedagog dr. Stanko Go-

gala, filozofa dr. France Veber in prof. Edvard Kocbek, ekonomist in sociolog dr. Andrej Gosar, pripovedovalca o potovanjih po svetu in vzponih v gore Janko Mlakar in Vinko Zor pa sodelavec mojstra Jožeta Plečnika, strokovnjak za cvetje in nasade Anton Lap. Od zdravnikov omenimo dr. Antona Breclja, dr. Alojza Zalarja in dr. Mavricija Rusa.

Iz Beograda je prišel slovenski politik in diplomat dr. Bogumil Vošnjak, iz Celja dr. Srečko Brodar, strokovnjak za prazgodovino, iz Novega mesta pa sodnik dr. Rudolf Kyovski, govoril je o kočevskih Nemcih, in prof. Viktor Pirnat, popotnik po domačih in tujih turističnih krajih.

Tudi iz Zagreba so v Maribor prihajali predavat v glavnem profesorji in docenti z univerze in umetnostnih akademij. Od zgodovinarjev so bili pri občinstvu priljubljeni dr. Ferdo Šišić, dr. Ljudmil Hauptmann, dr. Grga Novak, dr. Rudolf Horvat, dr. Gavro Manojlovič, pedagog dr. Stevan Pataki, psihologa dr. Ramiro Bujas in dr. Zlatko Pregrad, romanist dr. Mirko Deanović, filmski estet dr. Lj. Maraković, muzikolog dr. Božidar Širola, kemik dr. Mate Mudrovič, ekonomist dr. Eugen Sladović, zdravnika dr. Andrija Štampar in dr. Leo Trauner, psihiater dr. Djuro Vranešič, agronom dr. Oto Frangeš, umetnostna zgodovinarja dr. Željko Jiroušek in profesor likovne akademije Ljubo Babić, filozof dr. Vladimir Filipović in biolog dr. Boris Zarnik.

Od tujih predavateljev velja posebej omeniti filozofa iz Berlina dr. Theodorja Sitta, slovitega dunajskega umetnostnega zgodovinarja dr. Josefa Stzykowskega, psihologa dr. Ludwiga Klagerja iz Züricha, poznavalca letalstva dr. Kurta Wegenerja iz Gradca, Francoza dr. Warriera iz Zagreba in Renéja Gourdiata z Dunaja, iz Ljubljane pa lektorico za angleščino na univerzi Fanny Suzan Copelandovo, Juanito Garve iz Čila, ki je govorila o svoji domovini, in švedskega novinarja Emila Langleta, ki je razlagal napredek Danske.

Vsa predavanja niso bila sprejeta z nedeljenim priznanjem; o tem smo že navedli nekaj primerov. Sredi tridesetih let, ko sta fašizem in nacizem postala v svetu vse nasilnejša in je odpor zoper njiju naraščal tudi v Mariboru, je v mariborski Ljudski univerzi prišlo med predavanji, v katerih so v njiju skušali najti tudi kaj pozitivnega, do demonstracij. V četrtek, 28. novembra 1935, je zagrebški zgodovinar in arheolog univ. prof. dr. Grga Novak (po drugi svetovni vojni je bil od 1958 dve desetletji predsednik Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu) v mariborski Ljudski univerzi predaval o Novem Rimu. Uvodoma je orisal osebnost fašističnega diktatorja Benita Mussolinija, potem pa je spregovoril o prenavljanju starorimskih spomenikov in zgradb v Rimu ter o obnovi starih rimskih cest okrog Večnega mesta, o novi univerzitetni četrti, kar vse da se je zgodilo na Mussolinijevo pobudo. Predavatelj ga je imel za stvarnika novega Rima. Že kar na začetku predavanja so začeli nekateri poslušalci vzklikati in protestirati zoper povečevanje diktatorja. Predsednik inž. Kukovec jih je opozoril, da lahko predavanje zapustijo, če se ne strinjajo z njim. Po kratki umiritvi so se glasni ugovori nadaljevali. Predsednik je demonstrante ponovno pozval, naj zapustijo dvorano. Vmes je posegel policijski poveljnik g. Finžgar (ali njegova navzočnost dopušča misel, da je policija bila obveščena, kaj se pripravlja?) in priklical stražnike. Demonstranti so dvorano sicer zapustili, vendar so zunaj nje protestirali dalje. Dvorano, v kateri je ostal »pretežni del poslušalcev«, so nato zaprli.⁹⁹

Dober mesec kasneje (9. januarja 1936) je bilo še bolj napeto. Tedaj je predaval nekdanji minister za kmetijstvo v vladi generala Petra Živkovića, senator, univ. prof. dr. Oto Frangeš iz Zagreba o gospodarstvu moderne (se pravi nacistične) Nemčije. Med številnimi poslušalci so bili demonstranti, »gruča mlajših«, ki so nasprotovali Frangeševim razlagam agrarne reforme in prisilnega dela v

⁹⁹ Novi Rim. — Mariborski večernik Jutra 18(1935)272, 29. XI., 3.

Nemčiji.¹⁰⁰ Začeli so pokašljevati in glasno ugovarjati. Protesti so predavatelja prisilili, da je spremenil vsebino svojega predavanja, vendar je še vseeno razlagal svoje poglede o »močni zavesti nemškega naroda, ki uspešno kljubuje današnji krizi in rodi naravnost zavidljiv gospodarski napredek«.

Socialistični list *Delavska politika* je predavanje dr. Ota Frangeša odločno označil za »propagando za nacionalni socializem« in ugotovil, da »velik del poslusalstva s tem ni bil zadovoljen in je glasno dajal duška svoji nevolji«. Opozoril je, da so bile demonstracije v Ljudski univerzi že večkrat. To pa je bilo pričakovati, če se je na njih govorilo »zdaj o fašizmu v Italiji, zdaj o napredku moderne Nemčije, o raznih stanovščinah itd.«. (Mišljeni so bili takratni politično-gospodarski korporativizmi, op. pisca.) List je sklenil svoj komentar z ugotovitvijo, da Maribor takšnih predavanj ne potrebuje, saj »za nacionalni socializem vrše že mariborski Nemci dovolj propagande«.

Mariborskemu večerniku *Jutra*, liberalno usmerjenemu glasilu, ni bilo všeč »ponašanje nahujskane gruče mlajših neresnih ljudi«, s čimer je bilo namignjeno, da ga je sprožila neka politična organizacija.¹⁰² Sodilo je, da je »Ljudska univerza dragocena kulturna ustanova, ki požrtvovalno seznanja najširše plasti z znanstvenimi in poučnimi predavanji. Predavanja v Ljudski univerzi, četudi so politične vsebine, niso nobena politična zborovanja, sestanki ali shodi, ona nimajo propagandnega značaja in jih moramo smatrati za poučna in znanstvena.« Zahtevalo je, naj vodstvo Ljudske univerze v bodoče »najradikalnejše zatre take nekulturne pojave že v kali, ker ugled naše Ljudske univerze ne sme trpeti«.

Tako je prišlo na hudo preizkušnjo osnovno načelo Ljudske univerze, da je nepolitično in nadstrankarsko društvo. Naj je še tako prisegalo nanj, predavatelji in občinstvo so se mu kdaj pa kdaj s politično gorečnostjo izneverjali.

Ljudska univerza je 1939. leta doživela močno kritiko; s skrajne levičarske pozicije jo je v mariborskem *Večerniku* (nasledniku Mariborskega večernika *Jutra*, ki ga je novi lastnik od sredine 1938. leta Adolf Ribnikar razglasil za neodvisnega) napisal njegov časnikar, tudi pisatelj Ivan Potrč.¹⁰³ Njegov temeljni občutek je bil, da bi morala biti Ljudska, da bi morala zajemati najširše ljudske sloje. Temu bi morala prilagajati izbor predavateljskih tém. Kot vzgled je navedel predavanje Hrvatice Mare Matočičeve o kmečki ženski, ki da je bilo obiskano do zadnjega prostora (priznal pa je, da je bila zanj povečana reklama po časopisju in med društvu), za manj odmevna in prilagojena pa »akademsko predavanje« dr. Franca Zwittra o 150-letnici francoske revolucije, dr. Ivana Jančiča o Rdečem križu, prof. Adele Žgur o angleškem akademiku in prof. Stanka Bunca o slovanskih knjižnih jezikih. Poslušala da jih je »običajna publika« ter akademska in dijaška mladina. Za vzor je postavil Ljudsko univerzo na Studencih, ki da prireja zares Ljudska predavanja, povrh pa so še brezplačna. Ivan Potrč je v obeh primerih spregledal, da je bila sestava prebivalstva v mestu in na Studencih močno različna in da se ji je prilagajal izbor tém in predavateljev.

Kljub težavam in ugovorom je bila mariborska Ljudska univerza izredno uspešna. To se je pokazalo predvsem ob občnem zboru ob 15-letnici delovanja 7. aprila 1937; potekal je »ob rekordnem obisku mariborskega izobraženstva«. Predsednik inž. Janko Kukovec je prebral poročilo in navedel, da je mariborska Ljudska univerza v petnajstih letih priredila 700 predavanj in 60 glasbenih prireditev, z vsemi priložnostnimi prireditvami pa skupaj 1000 prireditev, ki jih je obiskalo nad 100.000 ljudi.¹⁰⁴ Iste podatke navaja tudi dr. Josip Turk ml., ki je v Spomin-skem zborniku Slovenije, Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije, Ljubljana

¹⁰⁰ Sinočnje predavanje v »Ljudski univerzi« — Mariborski večernik *Jutra* 17(1936)8, 11. 11. 3.

¹⁰¹ Ali je mariborska Ljudska univerza res nepristranska? — *Delavska politika* 11(1936)5, 15. 1. 3.

¹⁰² Gl. op. 100.

¹⁰³ — ré (= Ivan Potrč) Katero pot naj hodi Ljudska univerza — *Večernik* 13(1939)262, 15. XI. 4.

¹⁰⁴ 100.000 poslušalcev — Mariborski večernik *Jutra* 11(1937)79, 8. IV. 3.

1939, 203—4, v razdelku Ljudske univerze zapisal, da »so najbolj obiskana predavanja ljudske univerze na Studencih, ki je znala pritegniti naše široke delavske plasti naroda. Dobro so obiskana predavanja mariborske ljudske univerze, katerih se udeležujejo posebno srednji sloji in dijaštvo, ljudska univerza v Ljubljani pa se le ne more posebno uveljaviti, čeprav je edina, ki nudi svoja predavanja in jezikovne tečaje popolnoma brezplačno«. ¹⁰⁵

Turkova visoka uvrstitev studenške in mariborske Ljudske univerze kot najuspešnejših med šestimi redneje delujočimi ljudskimi univerzami v takratni Dravski banovini (Sloveniji) je zanj velika priznanje.

Število prireditev v mariborski Ljudski univerzi je od 1935. leta rahlo upadalo, bile pa so tematsko širše in kvalitetnejše. Tako je bilo v sezoni 1935/36 (sezona so v tridesetih letih trajale običajno od oktobra do maja) 58 prireditev. ¹⁰⁶ Predavanja so bila slovenska, vendar je bilo še osem hrvaških in četrto nemških.

Sezona 1936/37 je zaobsegla 52 prireditev, predavanj pa je bilo 40 slovenskih, 7 hrvaških, dve češki in eno francosko. (Od tega leta dalje nemških predavanj ni bilo več.) Vseh obiskovalcev je bilo več kot 8000. Vpisanih je bilo 242 članov. Približno podobo gmotnega stanja društva si moremo ustvariti s podatkom, da je imelo 30.000.— dinarjev dohodkov in 28.000.— dinarjev izdatkov. ¹⁰⁷ Prireditve je najavljalo z raznobarvnimi tiskanimi plakati in navedbo mesečnega programa. ¹⁰⁸

Naslednja sezona (1938/39) je bila še skromnejša — politične razmere v Evropi so se hitro slabšale; vojna je bila na obzoru. Prireditve je bilo 48 s 5324 obiskovalci. Članov je bilo 245. Dohodkov je bilo 31.318.— dinarjev, izdatkov 29.501.— dinarjev. ¹⁰⁹

Pred sezono je bila na Mariborskem tednu, gospodarsko-kulturno-zabavni prireditvi, ki so jo v Mariboru prirejali leto za letom, velika jubilejna razstava ob 20-letnici Maribora v državi Jugoslaviji. Poseben del na njej je bil namenjen tudi delovanju Ljudske univerze. Pripravila sta ga prof. Lojze Bizjak in prof. Stanko Bunc.

V prvem letu druge svetovne vojne 1939/40 se je število prireditev mariborske Ljudske univerze skrčilo — bilo jih je le 41, od tega 37 predavanj (25 slovenskih, 11 srbohrvaških in eno v angleščini). Obiskovalcev je bilo 5582. ¹¹⁰

V nedokončani sezoni 1940/41, tik pred vdorom Nemčije v Jugoslavijo, je bilo mogoče iz časnikov evidentirati 28 prireditev. Poslednje predavanje je imel zagrebški pedagog dr. Stevan Pataki 17. marca 1941. Živčna predvojna napetost je delovanje Ljudske univerze v Mariboru ustavila.

Če dopolnimo statistične podatke s proslave 15-letnice društva s podatki naslednjih sezon, se pokaže, da je mariborska Ljudska univerza pripravila med letoma 1922 in 1941 skoraj 1200 prireditev, ki jih je obiskalo približno 120.000 ljudi.

Ljudska univerza na Studencih je bila sicer samostojna, bila pa je vsebinsko vezana na Ljudsko univerzo v Mariboru; ta ji je pomagala s predavatelji iz mesta in od drugod. Omenili smo že, da je bil na ustanovnem občnem zboru studenškega društva 1927. leta izvoljen za predsednika Alojz Kaloh, socialistični studenški župan. Društvu je predsedoval do zloma Jugoslavije 1941. leta. V širšem odboru so bili zastopniki studenških kulturnih, telovadnih in človekoljubnih društev — socialističnega kulturnega in telovadnega društva Svoboda, slovenskega telovadnega društva Sokol, pevskega društva Enakost in gasilskega društva. ¹¹¹ Ožji odbor petih članov je urejal sprotne društvene zadeve. Predsednik je kot studenški

¹⁰⁵ To ne drži: tudi studenška Ljudska univerza ni pobirala nikakršne vstopnine za svoja predavanja.

¹⁰⁶ Vzviseño poslanstvo narodne prosvete. — Mariborski večernik Jutra 17(1936)128, 6. VI., 2.

¹⁰⁷ Uspešno delo Ljudske univerze v Mariboru. — Mariborski večernik Jutra 19(1938)122, 31. V., 3.

¹⁰⁸ Iz delovanja mariborske Ljudske univerze. — Edinost, Maribor 1(1938)17, 4. VI., 4.

¹⁰⁹ Izjava akad. slikarja Slavka Koreza meni.

¹¹⁰ Kulturna bilanca Ljudske univerze. — Večernik 13(1939)115, 22. V., 4.

¹¹¹ Delovanje Ljudske univerze v tej sezoni. — Večernik 14(1940)120, 30. V., 4.

¹¹² Bilanca o delovanju Ljudske univerze v Studencih pri Mariboru. — Jutra 11(1930)97, 27. IV., 5.

župan zagotovil društvu vsakoletno občinsko dotacijo (za leto 1930 je na priliko znašala 3000.— dinarjev), ki je zadoščala za izvajanje društvenega programa. Z njo so pokrili stroške poslovanja, »male nagrade predavateljem«, omogočili pa so tudi, da je bil vstop k predavanjem vsa leta brezplačen. Predavanja so bila v nekdanji kinodvorani v gostilni Alojza Senice na Krekovi cesti 26 (na Studencih; mesto je imelo svojo Krekovo ulico) nasproti glavnega vhoda v železniške delavnice. Gostilničar je dajal dvorano, v kateri so se sicer odvijale še druge družabne prireditve, brezplačno na razpolago, prav tako njegova naslednica po letu 1931 Katarina Špurej.

Obisk predavanj je bil po manj uspešnih prvih dveh sezonah relativno visok — v sezoni 1929/30 je bilo najmanjše število poslušalcev 118, največje 280,¹¹² če upoštevamo število prebivalcev v občini (približno 5000). Predavanj je bilo štirinajst; udeležilo se jih je 2264 ljudi.¹¹³ Poslušali so predavanja v veliki večini delavci (poleg nekaj uradnikov in učiteljev), tudi njihove žene, kljub temu da so delavci tiste čase hudo živeli. Njihov položaj je označil poročevalec o delovanju studenške Ljudske univerze takole: »Položaj delavstva danes ni posebno rožnat. Gmotne razmere so pognale v veliki meri tudi že žene in matere v tovarne, starši se v mnogih primerih ne morejo sami brigati za deco, družina je v nevarnosti razpada, delavec podzavestno išče razvedrilo, pa tudi izobrazbo.«¹¹⁴

Kakšna je bila takratna jezikovna praksa v javnosti na Studencih, govori navedba, da je odhajalo občinstvo od dobro obiskanega predavanja s skioptičnimi slikami o Egiptu, ki ga je imel profesor mariborskega bogoslovja dr. Anton Jehart, »med glasnim debatiranjem proti domu. Med ljudmi je bilo celo več nemški govorečih, kar pa jih ni oviralo, da bi obiskali ljudsko predavanje«. Poročevalec je pri tem poudaril »eminentno nacionalno nalogo«, ki jo je opravljala Ljudska univerza s slovenskimi predavanji. Nekdanji »nemški mogotci« so namreč s silo in bojem iskali slovenske duše za nemštvo, zdaj pa da se bo pokazalo, tako je sodil poročevalec, čigava pot je prava.¹¹⁵

S političnega vidika velja opozoriti, da je prva uspešna sezona studenške Ljudske univerze (1929/30) potekala že v času, ko je kralj Aleksander I. v Jugoslaviji razpustil parlament in stranke ter sam prevzel oblast v državi. Takrat so nekateri naivno sodili, da je kraljevo ukrepanje pozitivno: prepoved strankarskega delovanja da bo onemogočila strankarske spopade, to pa da bo v prid boljšemu delovanju Ljudske univerze, ki naj bo nadstrankarska in nepolitična.

Štirinajst predavanj (na Studencih jih je Ljudska univerza prirejela ob ponedeljkih, konec 30-ih let pa ob četrkih) je bilo posvečenih čarovništvu in čarovniškimi procesom v naših krajih, trojstvu človeka, družine in družbe, Egiptu, njegovi zgodovini in sočasnim zanimivostim, ženski — gospodnji, predsedniku Českoslovaške republike Tomažu G. Masaryku, varčevanju, prvi pomoči pri nesrečah, jetiki, pravilni prehrani, Madžarski in Madžarom. Predavali so štirje zdravniki, štirje učitelji, en duhovnik in en sodnik.¹¹⁶

Čeravno je dober obisk predavanj potrdil njihovo vsebinsko primernost, so si obiskovalci zaželeli še drugačnih tém — praktičnih zdravstvenih nasvetov, o organizaciji in pomenu počitniških kolonij za šolske otroke, o moderni vzgoji otrok, razvoju tehnike in industrije, o popotovanjih po svetu.¹¹⁷

Vodstvo društva se je prilagodilo željam poslušalcev.

Predavatelji so bili večinoma iz Maribora; med njimi so bili agilni zgodovinar, vodja arhiva in muzeja prof. Franjo Baš, sodni svetnik dr. Vladimir Travner,

¹¹² Uspešna sezona Ljudske univerze v Studencih — Mariborski večernik Jutra 4(1930)95, 26 IV, 3

¹¹³ Gl. op. 11

¹¹⁴ Delavska Ljudska univerza — Mariborski večernik Jutra 11(1930)18, 12 I, 2

¹¹⁵ Ljudska univerza v Studencih — Mariborski večernik Jutra 11(1930)38, 15 II, 3

¹¹⁶ Uspešna sezona Ljudske univerze v Studencih — Mariborski večernik Jutra 11(1930)95, 26 IV, 3

¹¹⁷ V Ljudski univerzi v Studencih — Mariborski večernik Jutra 11(1930)38, 15 II, 3

poznavalec zgodovine čarovništva pri nas, slovenist in politik prof. dr. Ljudevit Pivko, prof. Jan Šedivý, preučevalec kultur slovanskih narodov (pripravil je lužiško-srbski večer s predavanjem, pesmimi in deklamacijami 20. decembra 1934), časnikar Franjo Pirc, vodja Zdravstvenega doma dr. Josip Vrtovec, primarij dr. Ivan Matko, magistratni uradnik Franjo Pivka, dober poznavalec letalstva, predmetni učitelj na trgovski akademiji prof. Fran Škof, športnik Vlado Cizelj.

Za sezono 1934/35 govori poročilo v časniku, da je studenška Ljudska univerza organizirala tudi strokovne tečaje, med njimi pravnega, za katerega je bilo še posebno veliko zanimanje; obiskalo jih je 524 udeležencev.¹¹⁸ Ljudska univerza je prirejala tudi poučne izlete v okolico; vsaj enkrat je bil organiziran obisk tovarne (Zlatorog), 10. junija 1936.¹¹⁹

Številno predavanj in obiskovalcev je v sezonah nihalo: 1930/31 je bilo 17 predavanj in 3180 obiskovalcev (povprečno 187 na predavanje),¹²⁰ v sezoni 1933/34 je bil poprečen obisk 140 obiskovalcev,¹²¹ v sezoni 1934/35 18 predavanj in 3492 obiskovalcev (povprečno 194 na predavanje)¹²².

Predavanja v sezoni 1934/35 so obsegala tele teme: Sofija, Bolgarija, Križem po Ameriki, Carzanska akcija (dr. L. Pivko), Spolno vprašanje mladine, Ušesusta-zobje, Premog, Kuga na Slovenskem, Kuga v Mariboru, Po naših Alpah s smučmi, Naša obala, Doživljaji pilota (F. Pivka), Zvezde, Karadžordževa vstaja, Stara Praga, Grundtvig, oče ljudskih univerz, Kraljevina Danska. Organizacijo izvedbe predavanj je spretno vodil upravitelj studenške osnovne šole Anton Hren, podpredsednik studenške Ljudske univerze, vodilni sokolski, kulturni in narodni delavec v občini od prevrata dalje.

Za sezono 1930/31 so takoj poskrbeli za predavanje o vzgoji; imeli so jih ugledna mariborska (in slovenska) pedagoga prof. dr. Franjo Žgeč in prof. Gustav Šilih, učitelji Viktor Grčar, Anton Hren, ljudski vzgojitelj Ivan Robnik z mariborskega učiteljskega kartografa in vadniškega učitelja Slavoj Dimnik. Sodelovali so tudi predavatelj, ki so nastopili že v pretekli sezoni: dr. Ljudevit Pivko, dr. Anton Jehart, dr. Valentin Varl in dr. Ivan Matko.

Dober pokazatelj delovanja studenške Ljudske univerze je poročilo o njeni desetletnici leta 1937.¹²³ Predavanja so že odstirala politične napetosti po Evropi, ki so se že usmerjale v spopade velikih razmerij. Časnikar dr. Fran Vatovec, glavni in kulturni urednik Mariborskega večernika Jutra, je predaval o svinčenem vzdušju nad Evropo ter o Španiji in državljanski vojni. Prof. Bogomir Stupan je govoril o začetkih človeške kulture pa o človeških plemenih in rasizmu (očitno tudi o nacistični rasni teoriji). Prof. Leon Detela je z vrsto predavanj odkrival nastanek sveta, razvoj življenja na njem in odnos človeka do narave. Nekdanji laški telegrafist, nato pa uradnik v železniških delavnicah na Studencih Rupert Lintner se je loteval raznovrstnih tem: razvoja živalstva, razvoja železnice, dajal pa je tudi nasvete, kako lahko ljudje ostanejo mladi. Prof. Franjo Baš je razpravljal o zgodovinskih ostankih pri nas »s posebnim oziranjem na mariborsko okolico«, s čimer je pomagal utrjevati občutek pripadnosti k ožji pokrajini. Dr. Vladimir Travner je načel zanimivo področje zgodovine smrtnih kazni in razločkov med nekdanjimi in sodobnimi sodniki. In še posebna zanimivost: kot izvrsten humorist je imel za pusta 1937 v studenški Ljudski univerzi celovečerni nastop. Zdravnik dr. Ivan Marin je razložil razvoj zdravstva do sodobnosti, prof. Helena Stupanova pa kulturni razvoj ženske. Prof. Bogo Teplý je zaokrožil osebnostno podobo pisatelja Ivana Cankarja. Željam po spoznavanju tujih dežel sta ustregla

¹¹⁸ Ljudska univerza v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 16(1935)118, 24. V., 2.

¹¹⁹ Ljudska univerza v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 17(1936)130, 9. VI., 3.

¹²⁰ Lep uspeh Ljudske univerze v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 12(1931)87, 18. IV., 3.

¹²¹ Ljudska univerza v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 15(1934)93, 24. IV., 3.

¹²² Ljudska univerza v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 16(1935)118, 24. V., 2.

¹²³ Po studenških kulturnih brazdah. — Mariborski večernik Jutra 16(1937)75, 3. IV., 2.

prof. Jan Šedivý s predavanjem Križem po Poljski, učitelj Andrej Debenak pa s predavanjem o potovanju po Turčiji.

Na dvajsetih predavanjih je bilo 3259 obiskovalcev, povprečno torej po 160. Društvo je imelo 79 podpornih in sedem ustanovnih članov. Finančno poslovanje je bilo zadovoljivo: društvo je imelo 7136.— dinarjev dohodkov in 6940.— stroškov, tako da je društvu ostalo še nekaj prebitka.

Za novo sezono so se namenili posebej posvetiti vprašanju materialne kulture. Vsebinsko je društvo usmerjal ugledni pedagog in šolski nadzornik Ernest Vranc, ki je bil tudi avtor ideje o tedenskih slikah: po vzoru na takratne tedenske filmske žurnale je iz tedna v teden pripravljaj tedenske preglede dogodkov po svetu in doma in jih opremiljal s skioptičnimi slikami.

Čvrsta organiziranost studenške Ljudske univerze se je potrdila tudi tisti-krat. V ožjem odboru so bili predsednik župan Alojz Kaloh, podpredsednik šolski nadzornik Ernest Vranc (po političnem prepričanju levičar), tajnik Gustav Oblak, sicer tiskarski delavec, blagajnik pa občinski blagajnik Franc Pušnik (njegova dvojna funkcija je bila društvu zagotovo v pomoč). Med odborniki pa so bili: Julij Kontler, po smrti šolskega upravitelja Antona Hrena njegov naslednik (katoliško opredeljen), trgovka Vida Rantaša, predsednica krajevnega društva Rdečega križa, sicer liberalno usmerjena, vrsta delavcev iz železniških delavnic, socialistov po prepričanju — Franc Špitaler in Miha Goloveršnik, oba pevca Edinosti, Alojzij Pregel, Franc Kac in Leopold Brenčič ter delavec iz železniških delavnic, vendar sokolskega duha Ivan Padežnik, ki je gospodaril z društveno tehniko in opremo.¹²⁴

Med predavatelji so se v naslednjih letih pojavila nova imena, tako prof. Branko Rudolf, prof. dr. Franjo Crnek z mariborske realne gimnazije, pisatelj Miško Kranjec in strokovni učitelj Ivan Šumljak, akademski slikar Maks Kavčič — ta je predaval o umetnosti in delavstvu, pravnik dr. Vit Kraigher in profesor z mariborske realne gimnazije Jože Karba, ki je bil pri poslušalcih še posebno priljubljen. Kaplan Jože Lampret od Sv. Jurija v Slovenskih goricah, znan levičar, je imel namen predavati o proletarizaciji naše vasi, vendar so oblasti predavanje prepovedale.

Uspehi studenške Ljudske univerze so sprožali pobude, da bi se po njej vzorovali tudi drugi kraji po slovenskem podeželju. Tako je France Prelovšek v članku Podeželske ljudske univerze izpostavil vneto gmotno in politično pomoč studenške občine svoji Ljudski univerzi.¹²⁵ Ker so bile na podeželju »razmere zaradi gospodarske represije tako mučne«, je zlasti kmečka mladina po opravljeni osnovni šoli ostala brez ustreznega nadaljnega izobraževanja. Različni strokovnjaki bi morali ob podpori občin na metodično primeren način koristno delovati v občinskih ljudskih univerzah.

V bližnjih Rušah so leta 1939 ponovno poskušali kaj takega. Želeli so ustanoviti svojo Ljudsko univerzo in so si pri mariborski poiskali pomoč pri pripravah. Pripravljajni odbor, na katerega čelu je »stal Maistrov borec in znan narodni delavec«, je zaprosil kraljevsko bansko upravo v Ljubljani za potrditev društva. Ta pa je prošnjo zavrnila, češ da »predlagatelji ne nudijo zadostnega jamstva, da društvo ne bo nasprotovalo državnemu in družabnemu redu«.¹²⁶ Politične razmere so se z začetkom 2. svetovne vojne v takratni Sloveniji pač zaostriale.

Studenška Ljudska univerza je delo učinkovito nadaljevala. Sezono 1939/40 je značilno začela — po porazu Poljske — s predavanjem ob 150-letnici francoske revolucije. Posebnost studenških večerov so bile, kakor smo že omenili, »teden-

¹²⁴ Mnoga pojasnila v zvezi z zapisanim mi je dal 17. marca 1994 upokojeni učitelj Jožko Škrlan, dolgoletni kulturni delavec, zlasti kružničar na Studencih.

¹²⁵ Franc Podbevšek, *Podeželske ljudske univerze* — *Večernik* 13(1939)103, 6 — 7 V. 5.

¹²⁶ Ruške »Ljudske univerze« začkrat ne bo — *Večernik* 12(1939)46, 25 — 26 II, 3.

ske slike«, ki jih je podpredsednik Ernest Vranc pripravljaj po vzgledu na filmske žurnale. O njih je poročevalec v Edinosti sodil, da »so prav gotovo toliko zanimive, kakor jih vidite v kino-dvorani, morda pa še bolj«. ¹²⁷ O programu pa je zapisal, da je »celo tako izbran in kvaliteten, da obiskujejo prireditve intelektualci iz mesta, ki prav tako zasledujejo ves večer slike in predavanja kakor studenški delavec, delavka ali vajenec. Pravilen odnos prosvetnih delavcev do prosvetnega dela, preprosto, razumljivo, pa resno podajanje snovi v vsej njeni zanimivosti je skriti vzrok uspeha«.

Po 1937. letu je Ljudska univerza premestila svoja predavanja iz nekdanje Špurejeve gostilne (lastnica se je odselila) v studenško deško osnovno šolo, kjer je v kletnih prostorih delovala do okupacije.

Manj razgibano je bilo delo Ljudske univerze na Ptujju. Tjakaj je mariborska Ljudska univerza pošiljala predavatelje v svoji organizaciji vsaj že od 1929. leta. ¹²⁸ Kasneje je bila ustanovljena na Ptujju podružnica mariborske Ljudske univerze; njen predsednik je bil pisatelj, profesor mariborskega bogoslovja in katehet na ptujski gimnaziji dr. Stanko Cajnkar. ¹²⁹ Ptujjska Ljudska univerza se je osamosvojila v sezoni 1938/39 in odtlej delovala živahneje. V sezoni 1937/38 je imela »13 odlično uspeh prireditev«, ki se jih je udeležilo 1300 obiskovalcev. Med predavatelji so bili iz Maribora prof. Franjo Baš, prof. Stanko Bunc, prof. Jan Šedivý, iz Ljubljane literarni kritik Josip Vidmar, katehet in planinski pisatelj prof. Janko Mlakar, pisatelj Juš Kozak, univerzitetni predavatelj dr. Nikolaj F. Preobraženski in pravnik, politik in sociolog dr. Andrej Gosar. Lep sprejem je doživel večer domačih, ptujjskih literatov. ¹³⁰

Na občnem zboru mariborske Ljudske univerze maja 1938 so razpravljali o nujnosti, da ustanovijo Ljudsko univerzo tudi v Murski Soboti, ¹³¹ kakšnih posebnih sklepov v tej zvezi pa niso sprejeli.

Vsekakor je bila mariborska Ljudska univerza že dejavno ali šele potencialno izobraževalno središče, ki je s svojim vzgledom spodbujala ustanavljanje podobnih društev na slovenskem severovzhodu. Bila je jedro, okrog katerega bi se v naslednjih letih, ko bi ne bilo vojne, utegnilo razviti obsežno gibanje izobraževanja odraslih.

Profesor Franjo Baš, zgodovinar in organizator mariborskega pokrajinskega muzeja in arhiva, kot predavatelj stalni sodelavec mariborske Ljudske univerze, je v svojem Vodniku po Mariboru iz leta 1932 o njej zapisal, da je bila v desetih letih svojega delovanja »najaktivnejša med istovrstnimi jugoslovanskimi organizacijami«. Ocena dr. Josipa Turka ml. o njej malo pred zlomom Jugoslavije je bila prav tako ugodna. Gradivo, kolikor ga je bilo mogoče odkriti in ga pretesti, nam je njuni oceni potrdilo. Mariborska Ljudska univerza je bila potemtakem izredno pomembna izobraževalna organizacija odraslih, vendar se je njenih prireditev rada in s pridom udeleževala tudi dijaška in akademska mladina.

Mariborska Ljudska univerza je nastala kmalu po koncu prve svetovne vojne po zavestni odločitvi njenih ustanoviteljev, med katerimi je v začetku prevladoval socialnodemokratski pogled na izobraževanje odraslih, ki da naj bo namenjeno predvsem proletariatu. V dveh letih se je pogled ublažil, saj je bilo proletarcev med obiskovalci prireditev mariborske Ljudske univerze malo; večinski je bil del »srednjih slojev« poleg že omenjene mladine. Prevladalo je načelo, da naj bo Ljudska univerza nadstrankarska in nepolitična organizacija. Njeno vodstvo je bilo sestavljeno iz strpnih ljudi različnih svetovnih nazorov; povezoval jih je humanistični in altruistični odnos do soljudi. Med njimi so prevladovali pedagogi

¹²⁷ Studenška Ljudska univerza. — Edinost 2(1938)44, 2. XI., 3.

¹²⁸ Problemi višje izobrazbe. — Mariborski večernik Jutra 10(1929)241, 22. X., 2.

¹²⁹ Uspešno kulturno delo Ljudske univerze v Mariboru. — Mariborski večernik Jutra 18(1938)122, 31. V., 3.

¹³⁰ Ljudska univerza v Ptujju. — Edinost, Maribor 1(1938)17, 4. VI., 4.

¹³¹ Gl. op. 128

z osnovnih, predvsem pa srednjih šol, med njimi takšni, ki so se poglobljeno ukvarjali s problemi izobraževanja odraslih. Njihovo delovanje je bilo nesebično, dejavno in ustvarjalno.

Osrednja in vodilna osebnost mariborske Ljudske univerze je bil inž. Janko Kukovec. Po izobrazbi tehnični inteligent, sicer pa navezan na humanistične vrednote in umetnost, je bil svetovljan, poliglot in poznavalec evropske kulture. S temi lastnostmi in s smislom za organizacijo je pritegoval sodelavce v dejavno skupnost.

Vodstvo mariborske Ljudske univerze se je vnemalo za tip danske ljudske visoke šole. Želelo ga je prilagoditi razmeram na Slovenskem in novim časom. Za kaj takega, zlasti še za mariborski kulturni dom, ni bilo ne gmotnih možnosti ne ustrezne podpore oblasti. Zato se je delovanje Ljudske univerze usmerilo v predavanja, povezana v tematske cikle, strokovne tečaje, izlete in umetniške prireditve. Med temi je bila posebno pazljivo obravnavana glasba, zlasti komorna, za katero je bilo takrat v Mariboru skromno poskrbljeno. Presenetljivo dosti je poslušalstvo izvedelo o likovni umetnosti, kar dovolj pa je bilo tudi prireditev besedne umetnosti.

Predavatelje so vabili predvsem iz Ljubljane in Zagreba, večinoma profesorje in docente z univerz, akademij in visokih šol. Ugotoviti je mogoče, da so v Mariboru nastopali najvidnejši slovenski literarni in umetnostni zgodovinarji, zgodovinarji, filozofi, pedagogi, geografi, zdravniki in tehniki; prav tako so iz Zagreba prihajali izvrstni strokovnjaki. Z duhovnim razvojem Maribora se je višal in sredi tridesetih let dosegal že polovico predavateljev delež Mariborčanov. A v Mariboru so predavali tudi predavatelji iz tujine, iz Avstrije, Nemčije, Francije, Anglije, Rusije. Zlasti prispevki avstrijskih predavateljev in glasbenikov so se nekaterim nacionalnim pregretežem zdeli odveč. Svetovljanska razsodnost vodstva mariborske Ljudske univerze je znala napetosti speljati v tok splošnega evropskega kulturnega razvoja in Slovencev v njem. Brez težav pa so bila sprejeta kar številna predavanja v srbohrvaščini, kar je bilo v procesu utrjevanja slovenstva v mestu s pomočjo večinske jezikovne prakse v državi razumljivo. (V mariborskem Narodnem gledališču so nekaj let po prvi svetovni vojni igrali nekatera srbska ali hrvaška dela kar v originalu.)

Dogajanja v mariborski Ljudski univerzi so bila povezana z dogajanja doma in po svetu. Domači ter tuji politični in svetovnonazorski premiki so bili prisotni med predavatelji; tisti, ki so jih poslušali, so jih sprejemali različno. Tako je bila dejavnost mariborske Ljudske univerze odsev domačih in svetovnih nasprotij. Proti koncu tridesetih let je mogoče ugotoviti zavračanje nacizma in fašizma ter večjo prisotnost levih političnih pogledov ne glede na nadstrankarsko in nepolitično držo, ki jo je deklariralo vodstvo Ljudske univerze.

Poseben položaj si je zagotovila Ljudska univerza na Studencih, ki je izšla iz mariborske. V delavskem okolju predvsem železniških delavnic, v občini, ki je bila ves čas med vojnama v socialističnih rokah, je zbirala nenavadno visoko število rednih obiskovalcev predavanj. Pojav si je mogoče razložiti z njihovo močno privrženostjo svojemu kraju in občini, z močno delavsko zavestjo in željo po polnejšem življenju.

Tik pred drugo svetovno vojno so se kazala znamenja, da bi lahko iz Maribora kot kulturnega središča pobudili, podobno kot na nekaterih drugih kulturnih področjih, recimo v knjižničarstvu, nastanek ljudskih univerz v drugih krajih severovzhodne Slovenije (v Rušah, Murski Soboti in drugod), kakor se je to zgodilo na Studencih in na Ptujju.

Številke, ki govorijo o dejavnostih mariborske Ljudske univerze med vojnama, so impresivne. Če jih analiziramo, ugotovimo, da je Ljudska univerza močno vplivala na kulturni razvoj Maribora. Nujno jo moramo upoštevati ob dosežkih

slovenskega šolstva, glasbe, gledališča, likovne umetnosti, literature, arhitekture v Mariboru. Pri tem velja še s posebnim občudovanjem ugotoviti, da je obravnava veliko delo opravila v slabih dvajsetih letih z zagonom, navdušenjem, nesebičnostjo, odpovedovanjem in skromnostjo. Soustvarila je drugačen, nov Maribor. Žal ga je zlomila vojna.

Die Volkshochschule in Maribor

(auch in Studenci und Ptuj)

1922—1941

Zusammenfassung

Nach dem Zerfall der österreichisch-ungarischen Monarchie im Jahre 1918 wurde Maribor ins neugeschaffene Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen einverleibt. Es kam zur großen Umwandlung in der Struktur der Mariborer Bevölkerung. Der Anteil der Slowenen hat sich sehr vergrößert, woraus neue kulturpolitische Prämissen resultierten. Im Jahre 1919 strebte man in der Stadt die Gründung einer Studienbibliothek und einer Volkshochschule an. Die treibende Kraft dabei waren die Sozialdemokraten, die bei den Kommunalwahlen den ersten slowenischen Bürgermeister stellten. Er wurde Präsident der neugegründeten Volkshochschule, die man nach dem dänischen Vorbild zu errichten trachtete, dazu fehlte es aber leider an Geldmitteln. An den eingeführten Vortragsabenden erfreute man sich zwar der guten Besuche, den wahren Aufschwung erlebte aber die Volkshochschule im Jahre 1924, als man zu deren Präsidenten Dipl. Ing. Janko Kukovec wählte. Der Weltmann und Polihistor leitete den Verein vorzüglich bis 1941, als er von der deutschen Zivilverwaltung aufgelöst wurde. Dipl. Ing. Janko Kukovec hat sich mit aufwärtsstrebenden Mariborer Intellektuellen, besonders mit den Mittelschulprofessoren umgeben. Man entschloß sich, politisch unparteilich und demokratisch zu wirken. Der Wirkungskreis wurde erweitert: die Vorträge wurden zu Zyklen, die verschiedene Themen behandelten, abgerundet (z.B. einzelne europäische Staaten und Nationen). Es wurden Spezialkurse eingeführt (für Sprachen, Fertigkeiten, einzelne Schulprogramme). Man hat die kulturellen Veranstaltungen erweitert. Besondere Sorge wurde der Musik, Literatur und der bildenden Kunst entgegengebracht, man behandelte aber auch Themen aus der Medizin, Volkswirtschaft, Technik und Bergsport. Es wurde auch der kulturelle Tourismus gefördert. Der Präsident hat Kooperationen mit ausländischen Schwesterinstitutionen eingeleitet, besonders mit Grazer Urania. Der Schwerpunkt der Zusammenarbeit verlagerte sich aber auf Ljubljana und Zagreb. Aus diesen Städten kamen als Vortragende besonders die Universitätsprofessoren und Mitarbeiter an den wissenschaftlichen Instituten. Ferner kamen dazu viele vortragende Gäste aus dem Ausland. Die Zahl der verschiedenen Veranstaltungen betrug jährlich um die 60, die Zahl der Hörer um die 5000. Die Mariborer Volkshochschule bezog im Jahre 1929 ihren ständigen Sitz im Erdgeschoß des ehemaligen Kasinogebäudes im Stadtzentrum. Ein wichtiges Vorhaben der Volkshochschule war, in der Region Schwesterinstitutionen zu gründen. Besonders erfolgreich war die Volkshochschule in Studenci, in einer selbstständigen Gemeinde am Stadtrand. Diese Volkshochschule wurde im Jahre 1927 gegründet und von der Mariborer Volkshochschule kollegial unterstützt; sie war musterhaft organisiert. Ihre Mitglieder und Hörer waren hauptsächlich Arbeiter, wegen es in der Stadt Intellektuelle, Hoch- und Mittelschüler waren. Die politischen Spannungen in Europa und in der Welt bewirkten in den dreißigen Jahren viele Veränderungen in der Zusammensetzung des Ausschusses, der Vortragenden und des Publikums. Als Befürworterin der Demokratie verzeichnete die Mariborer Volkshochschule eine klare Abkehr von dem Totalitarismus jeder Art. So war sie eine Institution, die tiefgreifende geistbildende Wirkung auf die Mariborer Bevölkerung ausübte. Das kann auch mit Zahlen belegt werden: in der Zeitspanne von 1922 bis 1941 organisierte die Mariborer Volkshochschule 1200 Veranstaltungen, die von etwa 120.000 Menschen besucht wurden. Sie stellte zusammen mit der Volkshochschule in Studenci die Spitze derartiger kulturellen Bestrebungen in Slowenien dar.

O USTANOVITVI LEKARN V MURSKI SOBOTI IN LJUTOMERU

Štefan Predin*

UDK 615.1(497.12 Murska Sobota, Ljutomer) (091)

PREDIN Štefan: O ustanovitvi lekarn v Murski Soboti in Ljutomeru.
(Über die Gründung der Apotheken in Murska Sobota und Ljutomer.)
Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 112.

Izvirnik v slov., prevzetek v nem., izvirnik v slov. in angl.

V članku sta prikazana dva povsem različna pristopa pri podeljevanju lekarnske koncesije, čeprav je postopek potekal približno v istem času. Tudi predpisi v avstro-ogrnjskem cesarstvu so bili lahko zelo različni, kakor kažeja primera za lekarno v Murski Soboti, ki je tedaj sodila pod Železno županijo (Madžarska), in Ljutomeru, ki je spadala na Štajersko (Avstrija).

UDC 615.1(497.12 Murska Sobota, Ljutomer) (091)

PREDIN Štefan: On the founding of pharmacies in Murska Sobota and Ljutomer. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 112.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The paper depicts two completely different approaches in the granting of licences to pharmacists, though the proceedings took place approximately at the same time. But regulations in the Austro-Hungarian Empire could be very different, as the examples illustrate, due to the fact that Murska Sobota was part of the Železna županija (Iron County) (Hungary), while Ljutomer was part of Styria (Austria).

I Lekarna Murska Sobota

O zgodovini lekarne v Murski Soboti so doslej pisali že Minařik, Predin in Vuica (1). Ustanovljena naj bi bila leta 1842 (2). Natančneje pa lahko o tem pišemo šele sedaj, ko razpolagamo z originalnimi dokumenti iz madžarskih zgodovinskih arhivov.

Lekarništvo na Madžarskem se je razmahnilo šele v začetku 19. stoletja. V letih 1800 do 1850 se je število lekarn povečalo od 206 na 530; v petdesetih letih je torej nastalo preko 300 novih lekarn. In prav v tem obdobju je nastala tudi lekarna v Murski Soboti.

Diplomirani lekarnar Antal Banoczy iz Guessinga (verjetno je tam služboval, op.p.) v Železni županiji je že septembra 1841 prosil železnožupanijsko skupščino za dovoljenje, da bi v Rabahidvegu ustanovil lekarno. Pobudo so sprejeli in imenovana je bila komisija z nalogo, da preuči tamkajšnje krajevne razmere, za-

* Mag. Štefan Predin, direktor Mariborskih lekarn, v pokoju

sliši najbližje lekarnarje in na naslednji seji skupščine poda svoje mnenje. V komisijo so imenovali stolna sodnika Miklosa Szaboa in Herovitsa Janosa ter višjega zdravnika Karola Schwestra (3).

Potem pa, ko je Banoczy podrobneje preučil krajevne razmere, si je premislil in zaprosil za ureditev lekarne v Murški Soboti. V prošnji je navedel, da v vsem Totsagu (slovenski okraj) med Monoštrom in Koermendom na razdalji 8 milj (madžarska milja je 8354 m) ni nobene lekarne, v županiji Zala pa je prva lekar-
na v štiri ure oddaljeni Doljni Lendavi (4).

Februarja 1852 je omenjena komisija (3) v svojem poročilu navedla, da je prosilec po podrobnejši preučitvi vseh okoliščin prišel do sklepa, da je za novo lekarno primernejša Murska Sobota, kar je sporočil tabelnemu sodniku (4). Zato so člani komisije po ustnem naročilu razširili svoje preučevanje še na Mursko Soboto. Namesto stolnega sodnika Janosa Hervitsa je bil imenovan stolni sodnik Sandor Agustich.

Z delom so začeli 10. februarja 1842. Ugotovili so, da v celotnem okraju Totsag te županije po najnovejšem popisu prebivalstva živi nad 30.000 prebivalcev. Na tem območju sta le dve županijski ranocelniški postaji, lekarne pa ni nobene.

Najbližje lekarne so v Koermendu, Monoštru in v Doljni Lendavi, ki pa je v zalski županiji. Koermend je od Murske Sobote oddaljen 8, prav tako Monošter, Doljna Lendava pa 4 milje. Oddaljenost do prve lekarne je torej velika, razen tega pa je zaradi ostre zime in slabih, včasih celo neprehodnih cest to še bolj zavr-
ralna okoliščina za bolnike, da bi mogli dobiti potrebna zdravila.

Iz navedenega so podpisniki mnenja, da bi pristojne oblasti dovolile ustanovi že dalj časa zeleno lekarno v Murški Soboti.

To poročilo so podpisali stolna sodnika Szabo Miklos in Sandor Agustich ter višji zdravnik Karol Schwester 7. februarja, na županijski skupščini pa so ga obravnavali 12. februarja 1842 (5).

Skupščina Železne županije je predlog sprejela, potrditi pa ga je moral še Madžarski kraljevi namestniški svet v Budimpešti, kamor je vloga prispela 31. marca 1852 (6).

Skupščina Železne županije namestništvu sporoča, da hoče lekarnar Antal Banoczy v trgu Murska Sobota urediti lekarno, o čemer je v ta namen imenovana delegacija (komisija, op. p.) podala skupščini svoje poročilo, ki ga je skupščina sprejela, zato prosi naslov, da se omogoči izpolnitev te prošnje (7).

Madžarski namestniški svet je 5. aprila 1842 Železno županijo obvestil, da je potrebno poleg mnenja županijskega zdravnika glede izkazane potrebe pridodati še mnenje pristojnega gospostva, če se želi ustanoviti novo lekarno. S tem mnenjem je opremiti prejšnjo prošnjo in jo poslati v Budo (8).

Okrajni stolni sodnik Sandor Agustich in glavni zdravnik Karoly Schwester sta 12. septembra 1842 Železni županiji uradno sporočila, da sta glede namestniške zahteve o potrebnem soglasju pristojne gosposčine pridobila mnenje murskosoboške in beltinške gosposčine, ki glede ustanovitve lekarne v Murški Soboti nimata pripomb, saj da je v teh krajih ta zelo potrebna, višji zdravnik pa, ki je bil prisoten na ogledu glede potrebe lekarne, tudi ne nasprotuje njeni ureditvi (9,10,11).

Na podlagi dopolnjenega predloga je namestniški svet v Budi dne 27. septembra 1842 sprejel sklep o ustanovitvi lekarne v Murški Soboti, o čemer je Železno županijo obvestil in ji naročil, da naj o tem obvestijo Antala Banoczyja (12,13).

Obvestilo iz Bude je v Szombathely prišlo 23. oktobra 1842, nižji stolni sodnik Sandor Cseh pa je o tem vse stranke obvestil (14).

Namestniški svet iz Bude je Železni županiji pisal sledeče:

Hohe Kreisregierung

Infolge des dem Herrn Dr.
 Friedrich Pessiak, am 25. Feb. 59
 erteilten Beschlusses der Kreisregierung,
 nach dem, dass Herr Pessiak die
 Leitung der Kreisregierung, sowie die
 Verwaltung des öffentlichen Gesundheitswesens
 in Murski Soboti
 besorgen soll, ist es nunmehr
 erforderlich, dass die Kreisregierung
 die Leitung der Kreisregierung, sowie die
 Verwaltung des öffentlichen Gesundheitswesens
 in Murski Soboti

Friedrich Pessiak
 Kreisphysikus

Ljubljana, den 12. Sept. 59.

Fridrich Pessiak sporoča, da je lekarno v Ljutomeru uredil

Gospodom stanovom Železne županije

Potreba po ustanovitvi lekarne v Murški Soboti je bila po vašem poročilu št. 1804 z dne 12. septembra tekočega leta dovolj jasno prikazana, zato ni ovire, da se v ta namen ne bi ustanovila od Antala Banoczyja nameravana lekarna v Murški Soboti in da bi se v treh mesecih po prejetju tega dovoljenja z vsem potrebnim založila ter da bi se po odredbi pristojnega urada v korist javnosti odprla. V nasprotnem primeru pa bi se smatralo, da bi ta pravica, vezana na osebo A. Banoczyja, ugasnila. Samo po sebi se razume, da ima imenovanl lekarnar obrat dovoljen samo za svojo osebo in te pravice brez višjega dovoljenja ne more prodati drugemu (15,16).

Ali je Antalu Banoczyju uspelo, da je še v letu 1842 odprl lekarno, kar bi glede na kratek rok — soglasje je sprejel šele novembra — bilo težko, sedaj še ni znano. Dokumenta, ki naj bi ga o tem izdal pristojni županijski zdravnik, nimamo. Zato sem mnenja, da je Antal Banoczy lekarno odprl šele na podmlad 1843 in da se uvodoma citirani podatek nanaša na izdani sklep o njeni ustanovitvi (2).

Kako je Banoczyjeva lekarna poslovala, ne vemo. Naslednje, kar lahko v zvezi z murskosoboško lekarno zapišemo, je poročilo višjega sodnika murskosoboškega okraja, ki je 5. januarja 1884 podžupanu Železne županije pisal, da v 4. četrtletju 1883 na območju okraja glede lekarniškega osebja ni bilo sprememb (17).

Dne 4. oktobra 1884, torej dobrih 30 let po ustanovitvi lekarne, stolni sodnik murskosoboškega okraja podžupanu Železne županije sporoča, da se je lekarnar Vincze Czollner odselil iz Murske Sobotne v Kaposvar, njegovo lekarno pa je ob dolžni prijavi prevzel diplomirani lekarnar Bela Boelcs (18).

Podžupan Železne županije pa je 15. oktobra 1884 od stolnega sodnika v Murski Soboti zahteval, da naj sporoči, ali je murskosoboška lekarna pridobila realno pravico ali pa posluje po osebni obrtni pravici lekarnarja. Iz prijave o prevzemu lekarne ni razvidno, za kateri primer gre; ali je namreč Bela Boelcs kupil lekarno z realno pravico ali pa je lekarna le s personalno pravico. Če gre za slednje, je ta še vedno vpisana na prejšnjega lastnika Vinczeja Czollnerja. Iz prijave (18) tudi ni razvidno, ali je Boelcs tam zaposlen kot manipulant ali ne. V obeh primerih naj se listine Boelcsa pregleda okrajni zdravnik, ki naj poroča o njegovi usposobljenosti, če je lekarna v Murski Soboti s personalno obrtno pravico, je podžupan še opozoril stolnega sodnika, tedaj tako spremembo odobrava le notranji minister (19). Osebne obrtne pravice namreč ni mogoče niti kupiti niti prodati ali je zapustiti, zato je Boelcs od Czollnerja ni mogel kupiti niti je ta Boelcsu ni mogel prodati. Glede na to pa, ker sta imenovana lekarnarja za predajo lekarne že zaprosila, podžupan poziva stolnega sodnika, naj ga o tem obvesti potem, ko bo notranji minister to odobril (20).

Zadeva se je medtem uredila, kar moremo sklepati po poročilu murskosoboškega okrajnega sodnika, ko je naslednjega leta podžupanu Železne županije pisal, da v 2. četrtletju 1885 v staležu pomožnega lekarniškega osebja v okraju ni bilo sprememb (21). Tedaj se je poročalo namreč le o strokovnem lekarniškem kadru.

Pred Belo Boelcsem sta torej bila vsaj še dva lastnika te lekarne, ki je ostala v lasti Boelcsevih vse do l. 1945.

Iz Budimpešte smo sprejeli še nekatere dokumente iz poznejše dobe, ki pa se nanašajo na izdajanje zdravil za reveže in obolele za trahomom, tamkajšnje oblasti pa so zanje plačevale račune za izdana zdravila. Zanimivo pri tem je to, da v lendavskem okraju takih računov ni izdajala tamkajšnja lekarna, ampak tamkajšnji okoliški zdravnik dr. Wappenstein (22).

Ena prvih farmacevtk v Prekmurju je bila Alica Javorik, ki je prakticirala pri Boelcsu. Predsednik izpitne komisije v Budimpešti je o tem obvestil županijske oblasti v Szombathelyju; izpit je odlično opravila (23).

Leta 1919, verjetno januarja, je višji stolni sodnik telegrafiral podžupanu v Szombathely, da sta v murskosoboškem okraju dve lekarni. V murskosoboški so en administrator, dve diplomirani pomožni moči, en praktikant in ena laborantka, v Gornji Lendavi pa je lastnik lekarne sam.

V okraju je tudi 1 javna bolnišnica s 114 posteljami in z dvema zaposlenima zdravnikoma (24).

Civilni komisar za Prekmurje v Murski Soboti pa je leta 1921 sporočil v Ljubljano sledeče:

*V Prekmurju se nahajajo štiri javne lekarne in sicer:

1. Murska Sobota — Dr. jur. et mag. pharm. Julij pl. Boelcs, posestnik apoteke;
2. Gornja Lendava (sedaj Dobrovnik) — mag. pharm. Konrad Weiss, posestnik lekarne;
3. Doljna Lendava (sedaj Lendava) — mag. pharm. Ferdinand Fuss, posestnik lekarne in
4. Beltinci — mag. pharm. Rudolf Moszt, najemnik apoteke, lastnica je Margareta Szepesy, vdova po mag. pharm. Gustavu Szepesy.

Seznam pri tukajšnjih lekarnarjih uslužbenega strokovnega osebja:

a) Mag. pharm. Valerija Fried, roj. 11. 7. 1891 v Misteku na Moravskem, čehoslovaška republika, tja pristojna, moz. vere; tirocinalne izpite je položila v Opavi (Šlezija) dne 18. 8. 1914. Spondirala je 13. julija 1918 na nemški univerzi v Pragi. Službovala je doslej v lekarni mag. pharm. Viljema Meixnerja v Frydeku v Šleziji (od 15. 8. 1918 do 1. febr. 1918), v Murski Soboti v lekarni dr. jur. et mag. pharm. Julija Boelcsa pa slušbuje od 15. fbr. 1918 naprej.

b) Farmaceutvska vajenka Helena Moszt (domača hčerka) v lekarni v Beltincih;

c) Farmaceutvska vajenka Rene Fuss (domača hčerka) v Doljni Lendavi;

Podpisani komisar še prosi Odbor, naj blagovoli posredovati, da dobijo tukajšnje lekarne namesto sedanjih madžarskih imen pristna slovenska imena.

Podpis nečitljiv (25)

To poglavje sem nekoliko razširil še s podatki, ki sicer neposredno ne sodijo v vsebino, označeno z naslovom, vendar so podatki iz madžarskih virov težko dosegljivi, zato sem jih tudi tukaj navedel.

II Ustanovitev lekarne v Ljutomeru

Obširnejša zgodovina ljutomerske lekarne je že opisana (1), le da tedaj še ni bilo znano, da so dokumenti o njeni ustanovitvi v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Zaradi njihove zanimivosti povzemam nekatere podatke v celoti.

Pobudo za ustanovitev ljutomerske lekarne je dal nadebudni diplomirani farmacevt Jakob Nachtmann, ki je tedaj služboval v Gradcu, ko je ljutomersko okrajno glavarstvo zaprosil za dovoljenje, da tam ustanovi javno lekarno. Glavarstvo pa je zaprosilo okrožno oblast v Gradcu, da mu pri tamkajšnjem lekarnarskem gremiju pridobi predhodno mnenje o tej prošnji (28).

Tako se je postopek pri oblasteh začel, zavlekel pa se je zaradi avstrijske upravne reforme po revoluciji leta 1848, ko je bila tudi v Mariboru oblikovana okrožna oblast, v katere pristojnost je sodilo izdajanje dovoljenja za ustanavljanje lekarn. Toda prav v času Nachtmannove pobude je ta še nastajala, zato so sprva ti dokumenti — tudi brez potrebe — potovali v Gradec in nazaj; le mnenje lekarnarskega gremija je bilo potrebno pridobiti v Gradcu.

Zato je mariborski okrožni urad preko graškega magistrata šele 9. julija 1850 dobil zaproseno mnenje graškega lekarnarskega gremija. Ta ga je glede na zadostno število premožnih prebivalcev v Ljutomeru in okolici in glede na okoliščino, da v ljutomerskem okraju ni nobene javne lekarne, posebno pa še zaradi tega, ker je prošnja za njeno ustanovitev sprožil prosilec, ki je v moralnem, znanstvenem in tehničnem pogledu primeren, priporočil (27).

Tudi graško okrožje je dalo soglasje za njeno ustanovitev (28). Oboje pa je sprejel mariborski okrožni zdravnik dr. Tschesnig, da se tudi sam izreče o tab predlogih. Priloženo je bilo še mnenje ljutomerskega okrajnega glavarstva, ki glede Nachtmannove prošnje potrjuje, da v vsem okraju ni lekarne, zato je njena

ustanovitev nedvomno potrebna in naj se prosilcu to dovoljenje izda. Ta si bo potem pridobil še meščanske pravice v Ljutomeru in se bo lahko včlanil v lekarnarski gremij (29).

Mariborski okrožni fizik dr. Tschesnig pa je glede na zbrana mnenja napisal svoje, ki ga zaradi zanimivosti obširneje navajam.

Mariborski okrožni oblasti je pisal:

»Podpisani glede sprejete vloge z dne 18. julija št. 3598 o ureditvi lekarne v trgu Ljutomer okrajnega glavarstva istega imena ugotavljam:

Kakor je znano, je za ustanovitev lekarne potrebno ugotoviti sledeče:

1. ali se glede na sanitetno-policijske okolnosti lahko izkaže, da ustanovitev ni z njimi v nasprotju;

2. ali je lekarnarjevemu stanu primerno lahko predpostaviti, da mu bo promet lekarne lahko zagotavljal dovolj zanesljivo existenco.

Kar zadeva 1. tč., ali je namreč resnična potreba po javni lekarni, se navadno vzamejo v obzir sledeče okoliščine in razmere:

a) predvsem mora biti na območju najmanj 8000 ljudi (čeprav medicinska statistika dokazuje, da le v manjši meri število ljudi od 8000 do 10.000 zadošča, toda na Češkem, kjer so lekarne številne, pride lekarna povprečno na 12–15.000 prebivalcev), ker se na Štajerskem običajno upošteva večje premoženjsko stanje prebivalstva.

b) število zdravnikov in ranocelnikov

Kar zadeva število prebivalstva v Ljutomeru in njegovi okolici, je po podatkih popisa stanje sledeče:

V trgu Ljutomer je	518 prebivalcev	118 hiš	134 strank	11 kmetov
V fari Ljutomer je		973 hiš	1108 strank	205 kmetov
V fari Mala Nedelja (prej Bučkovci)		537 hiš	517 strank	80 kmetov
V ljutomerskem okraju skupaj je	7191 prebivalcev	1510 hiš	1625 strank	285 kmetov

Med prebivalstvom je 7 duhovnikov, 12 uradnikov, toda nobenega rokodelca, umetnika itn. V obeh farah tudi ni premožnejših prebivalcev, saj so razen navedenih 285 kmetov in 134 strank v Ljutomeru ostali le viničarji in dninarji ter obdelovalci trških njiv. V vsem maleškem okraju (imenovanem po nekdanji graščini Malleg, Pernižavci, Branislavci, op.p.) ni niti ene tovarne, nobenega javnega skrbstvenega doma ali bolnišnice. Številni posestniki ne živijo pri svojih vinogradih. Iz tega moremo nedvomno sklepati, da samo število prebivalstva in premožnost še ne zagotavljata potrebnega prometa za samostojno lekarno, čeprav je sam rajon, ki se meri pol nemške milje glede na oddaljenost do prve lekarne, pri tamkajšnjih vaseh zelo prekoračen.

Tudi se mora še poudariti, da je preprosto prebivalstvo na nižji stopnji izobrazbe, in če oboli, se največkrat uporabijo le odvajala ali bljuvala, včasih pa si dajo tudi puščati kri.

O redni, dalj časa trajajoči nastavitvi zdravnika ni niti govora. Iz tega je torej povsem razvidno, da bo tudi dobiček pičel, toliko bolj, ker je nova taksa za običajna zdravila zelo nizka in lekarnarjem le pri neobičajnih zdravilih prinese večjega.

Sosednji okraji, kakor Lukavci in Ormož, so že preveč oddaljeni in s tamkajšnjimi ranocelniki prenapolnjeni, prebivalci Radencev pa imajo bliže v Radgonu.

b. V celem ljutomerskem okraju je le en sam doktor medicine Jožef Magdič, toda v trgu Ljutomer so trije ranocelniki: okrajni kirurg Jožef Wisinger in oba

privatna ranocelnika Herzog ter Rositsch. Slednja imata tudi posesti, od katerih pretežno živita.

Vsi štirje imajo svoje hišne lekarne. Najbolje je založena Wisingerjeva; ni težko uganiti, da so jim te lekarne tudi dodatni vir dohodkov, s čimer si te zdravniške osebe izboljšujejo svojo eksistenco, če se tam ustanovi javna lekarna, se mora vsem štirim ta dejavnost strogo prepovedati. Dr. Magdiču zaradi preostalega skromnega dohodka najbrž ne bi kazalo drugega, kakor kraj zapustiti, kirurgi pa bi, kakor je to pri njih običajno, v Ljutomeru zdravila izdajali tajno, v oddaljenosti uro hoda pa brez sramu. Tako bi eksistenco te lekarne prizadeli ne samo v komercialnem oziru, ampak tudi z namenom, da bi ogrožali kvaliteto sicer dobrih zdravil, kar bi bilo zelo verjetno, posebno še, če bi tudi edini doktor medicine, ki je sedaj tam, kraj zapustil.

Ljutomerčani bi tako imeli lekarno v nedopustnem stanju, prav tako tudi zdravniško pomoč, če pa pomislimo še na to, da izobraženemu lekarnarju ni mogoče dan in noč biti v lekarni, da bi vse opravil, da bo torej na vsak način potreboval strokovno pomoč in laboranta.

Kupiti bi moral še	
potrebna zdravila najmanj za	1600 fl
posodje, pribor za	
pripravo zdravil in ureditev	
lokala	400 fl
za svoje in pomočnikovo stanovanje	100 fl
za lekarniške pomožne prostore:	
laboratorij, klet za vodo,	
navadno klet in podstrešje	250 fl
za stroške družine in služinčadi	400 fl
za pomočnika z mesečno plačo 35 fl	420 fl
za laboranta mesečno 10 fl	120 fl
za steklo	50 fl
za razsvetljavo	60 fl
za premog in drva	130 fl
za papir, škatlice i.p.	60 fl
za davek in gremijsko takso	60 fl
za strokovne knjige in priročnike	60 fl
skupaj	3710 fl

Kdo med strokovnimi delavci se bo pod navedenimi okoliščinami na odgovoren način lotil tega podjetja in za to namenil prej navedeni znesek?

Kakšna glavnicca bi bila za to potrebna, ni težko izračunati.

Razen tega pa še to, da bo lekarnar v svoji eksistenci znatno oškodovan; le kateri odgovorni referent bi govoril proti medicinsko-policijski odgovornosti, če bi po svojem znanju in poznavanju zadeve bil vprašan, ali se naj uredi lekarna v kraju, kjer ni nobenega doktorja medicine s svojo prakso, kjer ni nobenega medicinskega nadzora fizikata? Kdo bi dal svoje soglasje? Zato ostaja za ureditev lekarne le sledeča možnost:

— da se okrajno načelstvo s tamkajšnjim prebivalstvom zaveže za dodatno vzdrževanje šolanega zdravnika (doktorja medicine); naj se mu nadoknadi znesek, ki mu ga prinaša privatna lekarna. Z vsemi močmi naj za to skrbi, da bo lahko obstajala tudi filialna lekarna, to je taka lekarna, ki bi jo oskrbovala in vzdrževala druga obstoječa lekarna. Kajti že urejena lekarna jemlje iz svojih zalog potrebna zdravila, potrebno opremo in postrežbo.

Če se izkaže, da promet z zdravili, ki je potreben za vzdrževanje filiale, ne zadošča predvsem za strokovno osebo in stroške lokala, se lahko vsak čas oprema in zaloga zopet uporabijo v matični lekarni in zadevne stranke bi se tako iz izkušnje prepričale, da tudi nobena filialna lekarna, toliko manj pa še samostojna lekarna, tam ne bi mogla obstajati. Pri daljšem obstoju bi se pokazale še druge pomanjkljivosti, ki obstoj takega instituta onemogočajo. Tako se tudi izkaže, kako in na kakšen način bi se lahko odpravile.

Če bi se doslej pri ustanavljanju lekarn v vsej deželi pristopalo s potrebno previdnostjo, se ne bi moglo najti toliko slabih lekarn, kjer si lastnik zažadi premelega prometa ne more zagotavljati svoje eksistence in si zaradi tega išče še druge možnosti zaslužka, ki pa jih ne najde vedno v taki vrsti (dejavnosti), da ne bi škodovale njegovemu odgovornemu delu in odjemalcem; tako je vsak na svoj način oškodovan. V našem okrožju sta dve lekarni — v Podčetrtku in v Deutschlandsbergu (pri Lipnici, op.p.), ki nista v zadovoljivem stanju, čeprav sta v obeh krajih celo okrajna fizikata, toda v enem je tamkajšnji fizik homeopat, ki lekar-narju omogoča le skromni zaslužek, drugi pa je zaradi drugih okoliščin v svojem delu omejen.

Iz navedenih kratkih razlogov in poizvedovanja bo lahko okrožna oblast ustrezno ukrepala.

Končno si podpisani dovoljuje še pripombo, da je prosilec, čigar priloge vračam, bister, pameten in znanstveno izobražen mož, zato bi bil primeren za v predlogu omenjeno ureditev filialne lekarne, če bi ga lastnik javne lekarne (ki bi filialo ustanovil, op.p.) sprejel.

Maribor, 31. julij 1850.

Dr. Tschesnig (30).

Ne bi se spuščali v razlago nenavadnega Tschesnigovega predloga, ki je v ti-stem času bil praktično neizvedljiv, zato so oblasti tudi smatrale, da je Tschesnig predlog o ustanovitvi lekarne v Ljutomeru zavrnil, s čimer se okrajno glavarstvo in občinski svet v Ljutomeru nista strinjala.

Zato sta, sicer po daljšem času, ko ju je okrožna oblast že podrezala, da naj pohitita, dala sledeči predlog:

Mnenje občinskega sveta v Ljutomeru:

Glede na zahtevo z dne 5. avgusta, da se poda mnenje o predlogu okrožnega fizika dr. Tschesniga, posebno glede njegove zahteve o dodatni podpori doktorja medicine v Ljutomeru, se mu v položaju, ko se bo zadeva okrajnega zdravnika v smislu novih predpisov reševala, ne zdi primerno, da se to vprašanje sedaj odpi-ra, zato naj se tokrat ta zadeva ne obravnava (31).

Okrožna oblast v Mariboru, ki se je medtem že oblikovala, se je odločila raz-pisati personalno koncesijo za ustanovitev javne lekarne v Ljutomeru. Razpis je bil objavljen decembra leta 1850.

Zadeva pa se je zavlačevala in posamezni prosilci so že spraševali po rezulta-tu (32). Po posredovanju graške okrožne oblasti je tamkajšnji okrožni fizik kot predstojnik deželnega lekarnarskega gremija (kot gremialni komisar, op.p.) v Gradcu sestavil poročilo o zbranih prosilcih, ki jih je bilo šest, in poročal sledeče:

Podpisani je v zvezi z dekretom z dne 25. jan. 1851 št. 764 in noto mariborske okrožne oblasti, ki je predložila prošnje kompetentov: Augusta Kupferschmieda, Carla Illeka in Jacoba Nachtmanna iz Gradca, Friedricha Pessiaka, zakupnika lekarne v Hartbergu, Sigmunda Vaczulika, vizitorja lekarne v Podčetrtku, in premišljeno vlogo Wilhelma Ritschela, lastnika lekarne v Murauu, s prilogami pregledal in zapisal, da bo prispele vloge nekoliko obsirneje obrazložil. Predsta-vil pa jih je takole:

I. August Kupferschmidt je že bil lastnik lekarne v Feldbachu, ki pa je bila pod njegovim vodstvom v tako žalostnem stanju, da jo je tedanji okrožni fizik

dr. Anderka po številnih vizitacijah vse leto (bilo jih je preko 20) lekarnarju, ki je pozabil na svoje dolžnosti, dal lekarno zapreti. Kakor je lekarnarskemu gremiju znano, je zaradi nemoralnega življenja in notoričnega pijančevanja lastnik bil prisiljen lekarno prodati. Tako ne opravija posla od tedaj, torej preko 8 let, razen tega je bil povsem povprečni lekarnar in se je pijači povsem predal, da že zaradi tega ni primeren, še toliko bolj pa nesposoben, da bi odgovorno vodil lekarno. Glede na njegovo priloženo moralitetno prilogo, ki jo je na Kupferschmiedovo prošnjo izdal njegov četrtni mojster (Viertelmeister) že leta 1844, ji danes (1851) ne more prav zaupati, čeprav izraža vse dobro o njem, kar naj bi lahko potrdil tudi feldbaški magistrat.

II. Carl Illek je lekarnarski pomočnik v Lekarni pri jelenu v Gradcu, doma iz Prachatitz, plznski okraj na Češkem, 28 let star, od 1845 pomočnik, od 1849 magister farmacije, zaposlen dve leti in štiri mesece in ima razen svojega študija na Dunaju in v Pragi še premalo potrebnih izkušenj in ustreznega praktičnega znanja, kar bi mu glede na njegovo vlogo edino lahko oporekali.

III. Jacob Nachtmann, ta čas zaposlen kot lekarnarski pomočnik v Lekarni pri angelu v Gradcu, doma v Wassersuppena, Kalattauerski okraj na Češkem, 32 let star, od septembra 1841 pomočnik, od maja 1846 magister farmacije, v službi osem let in tri mesece kot pomočnik.

V njegovih strokovnih spričevalih se kaže njegova natančnost, zanesljivost in neumorna zvesta uporabnost v lekarni, njegova moralnost, pridnost in vneto nagnjenje za znanstveno izobrazbo, kar izkazuje s številnimi priloženimi prilogami; te so potrdili zdravniki, ki so jih izdali. Razen uradno predpisanih študijskih obveznosti je prosilec obiskoval še izredna predavanja iz analitike, tehnične kemije, o užitnih in strupenih gobah, o strupenih rastlinah, o makrobiotiki in dietetiki. Iz omenjenih predavanj je položil izpite z dobrim uspehom in se tako proslavil, da je postal član botaničnega društva za Bavarsko in Saško. S svojimi pisateljskimi prispevki si prizadeva dvigniti avstrijsko farmacijo na višji nivo. Ta prizadevanja, ki jih je podpiral prezgodaj umrli baron von Feuchterleben, pomenijo pomembno priznanje. Sicer pa je Nachtmann lepih navad, vesten in zgovoren farmacevt in neomadeževani značaj, ki je svojo lojalnost potrdil leta 1848, o čemer mu je magistrat iz Moedlinga izdal častno spričevalo.

IV. Fridrich Pessiak, najemnik lekarne v Hartbergu, od 1839 magister farmacije, je razen tega najstarejši prosilec, ki pa k prošnji ni priložil vseh službenih potrdil, ker jih je pridal k neki drugi prošnji. Zaradi tega ne more podati podrobnejših podatkov o njegovem službovanju in zaslugah, toda tukajšnjemu lekarnarskemu gremiju ni znano, da bi se mu moglo kaj oporekati. O njegovem vodenju in stanju lekarne v Hartbergu se je okrožni fizik dr. Kuker izrazil zelo pohvalno, pa tudi občina Hartberg mu je izstavila priporočljivo potrdilo. Prosilec razpolaga tudi s potrebnim kapitalom za ureditev lekarne, saj je oskrbljen skoraj z dveletno zalogo zdravil, pri čemer se misli seveda le tista zdravila, ki se ne kvarijo, saj bi se sicer človek take lekarne moral bati (če bi bila zaloga pokvarljivih zdravil, op.p.).

V. Sigmund Vaczulik, provizor (kar pa tukajšnjemu lekarnarskemu gremiju ni znano), je pravzaprav pomočnik v lekarni v Podčetrtku, star 32 let, rojen v Voitsbergu na Štajerskem, se je izkazal s spričevalom štirih gimnazij, ki jih je absolviral z dobrim uspehom, od leta 1839 je pomočnik, od leta 1842 pa magister farmacije. Potrjuje deset let prakse. Ima dobra delovna spričevala, zelo lepo moralno spričevalo, ki ga je izdal okrajni komisar Herzog, in podobnega od okraja Podčetrtek iz leta 1850. Vsa ta spričevala govorijo o prosilcu zelo pohvalno in priporočljivo, toda v poročilu dr. Tschesnlga, ki ga je pisal okrožni oblasti v Mariboru 31. julija 1850, je navedeno, da je tamkajšnja lekarna v zelo slabem stanju. Vaczulik je sin lastnika s personalno lekarniško pravico v Podčetrtku, ki je že vi-

soke starosti, da bi prosilec v doglednem času in pri dobrem izkoristku svojih poklicnih dolžnosti imel upanje, da postane očetov naslednik.

VI. Wilhelm Ritschel, lekarnar iz Muraua, proti kateremu sicer lekarnarski gremij nima ničesar, je predložil le svoji zadnji dve potrdili o službi, medtem ko zgodnejša v celoti manjkajo. Zaradi tega se njegova dejavnost ne da povsem določiti, prav tako se ne more določneje reči o njegovih lastnostih, ve se le to, da se ni prijavil toliko zavoljo zdravstvenih razlogov kakor zaradi neimenovane tihe špekulacije.

Pri tej priložnosti je predvsem poudaril, da so razlogi prosilcev za podelitev koncesije ali sproščene osebne lekarniške pravice, ki so lekarno že posedovali ali to pravico posedujejo, kazniva špekulacija ali povsem industrijska (nelojalna, op.p.) trgovina. Z njo želijo širiti take pravice, ki ne jemljejo le poguma in demoralizirajo izvrstnih farmacevtov, ampak znanstveno farmacijo v Avstriji tudi onemogočajo. Tako jemljejo pogum najsposobnejšim, revnejšim prosilcem pa prinašajo grenkobo, razdvojenost in dvom.

Ritschel je nedvomno že leta 1849 izpolnil svoj cilj, ko je njegova personalna koncesija bila razglašena za realno.

Pri iskanju primerjave ob nepristranskem delu navedenih prosilcev se nagiba k znanstveni izobrazbi, praktičnim izkušnjam, farmacevtski razgledanosti, moralnosti in vrednosti navedenih prosilcev in jih razvršča po sledečem rangju:

1. Jacob Nachtmann,
2. Fridrich Pessiak,
3. Sigmund Vaczulik,
4. Carl Illek,
5. Wilhelm Ritschel in kot povsem neprimeren
6. August Kupferschmied.

V Gradcu, 3. februarja 1851.

Predstojnik lekarnarskega gremija iz Gradca je pridodal, da je F. Pessiak družinski oče in kot dober zakupnik hartberške lekarne plačuje letno zakupnino 1100 fl, kar pomeni, da dobro gospodari tudi v finančnem oziru. To sta pripisala in podpisala dr. Kuker, gremialni komisar, in Nicolaus Wunden, prvi predstojnik gradškega lekarnarskega gremija (33).

Od navedenih prosilcev navajamo le Pessiakovo prošnjo.

Pessiak v prošnji navaja, da je bil rojen v Ljubljani 1814 leta, kjer je končal gimnazijo in opravil štiri in pol leta trajajočo učno dobo, zato je slovenskega jezika popolnoma vešč. Ta je tamkaj lekarnarju potreben, da bi se lahko sporazumeval s kmeti. Podpisani je služboval sedem let, s prekinitvijo dveh študijskih, v Gradcu, dve leti je bil vodja lekarne v Trstu (lekarna A. Bidischinija) in zadnjih šest let je najemnik lekarne v Hartbergu in je torej glede na navedeno že dvaindvajset let v lekarniški praksi.

Posebej je poudaril, da si kot družinski oče želi doseči avtonomijo, da bi svojim zagotovil trajnejšo in zanesljivejšo existenco, kar dokazuje tudi njegova priložena dokumentacija kot lekarnarskega vodje, zato upa, da mu bo visoka oblast podelila lekarnarsko pravico, ki bi jo opravljal po najboljših močeh na zadovoljstvo ljudi, toliko bolj, ker bi to pomenilo tudi večjo varnost za njegovo družino.

Razen 1000 fl, ki jih kot garancijo polaga, je vpisan na zakupni lekarni. Poseduje še material, ki da zadošča za eno- ali dveletno zalogo. To bi zadoščalo tudi za novo urejeno lekarno in za večji del opreme. Razen premoženja v najemni lekarni ima še 4000 fl, ki bi jih lahko porabil, da bi novo lekarno uredil skladno s strokovnimi in splošnimi predpisi, in za lekarno primerni lokal.

Spričevala o tirociniju, fakultetnem študiju in službi v Trstu je priložil neki drugi prošnji pri visokem ministrstvu, lahko pa si da napraviti duplikate, vendar upa, da bo diploma in ostalo priloženo zadoščalo.

Visoki oblssti še zagotavlja, da bo v primeru, če bo izbran, srečna tudi njegova družina, saj jo bo s pridnostjo in z delom lahko preživeljal.

Fridrich Pessisk, zakupnik lekarne v Hsrtbergu, 12. jan. 1851 (34).

V postopku za podelitev koncesije je bilo potrebno pridobiti tudi mnenje pristojne občine; to je prav zanimivo, če ga primerjamo z ostalimi že navedenimi. Glasi se takole:

»Ne ds bi se preveč spuščala v utemeljitve posameznih prošenj, si je tršks občina zadala le nslogo, da preuči le prvi dve, ki sta rangirani s strani graškega lekarnarskega gremija. To sta prošnji Jakoba Nachtmanna in Friderika Pessia-ka, ki je za predloženo lekarniško koncesijo za Ljutomer primernejši.

Jakob Nschtmann je vsekakor videti strokovno zelo izobražen in bi bilo zaradi tega škoda, če bi svoje veliko znanje na deželi zakopal (. . . wenn er seine dissafteligen Kentnisse am Lande vergraben wuerde).

Fridrich Pessiak je s prav tako dobrim uspehom opravil potrebne študije, ima pa večletne izkušnje pri samostojnem delu v stroki, ki — po mnenju okrožnega fizika dr. Kikerja — izkazujejo prednost in za to o Pessiakovi strokovnosti in praktičnem znsnju ni treba dvomiti.

O poročilu glede potrebnih kvalifikacij naj bi obema enako zaupali, le da bi za Pessiaka ta ureditev (lekarne, op.p.) bila lažja, saj jo ima že mnoga leta. V ocenjevanju prošenj pa je zanje posebnega pomena dobro znanje tukajšnjega jezika. Nachtmann je rojeni Čeh; češki jezik pa je južnoslovanskim dialektom zelo tuj in Slovencem povsem nerazumljiv. Pessiak pa je kot rojeni Ljubljančan večš slovenskega dialekta, ki ima s tukajšnjim veliko sorodnost.

Če imamo v mislih, kako lahko bi prišlo zaradi neznanja jezika v lekarni do zamenjsve zdravila in kako tragične posledice bi lahko zaradi tega nastale, se v odločanju o teh dveh prosilcih tudi v tem pogledu odločamo za Pessiaka. Zato menimo, da se mu dovoljenje naj tudi podeli.

Končno si dovoljujemo tudi pripombo, da bi glede na mnenje gremija, ki mu sicer ne očitamo pomanjkljivosti, vendar glede lekarnarja Richterja iz Gradca, kjer je več let služboval, pa tudi zaradi prednostnega mnenja dr. Kikerja, rekli, da smo dobili vtis, da so ga (Richterja, op. p.) kljub nesporni sposobnosti Nachtmanna potisnili malo v ozadje, saj to mnenje pridobiva verjetnost potem, ko vemo, da je Nachtmann v službi glavnega predstojnika lekarnarskega gremija Wundena, zato tudi njegovo mnenje o Pessiaku ni bilo povsem nepristransko.

Predstojnik trške občine Ljutomer, 22. febr. 1851,

Jožef Kornpichal, župan (35)«.

Na osnovi vseh navedenih dokumentov, posebno pa mnenja občine Ljutomer, je ljutomersko okrajno glavarstvo poslalo okrožni oblasti v Maribor obširno poročilo, ki pa ga navajam le v skrajšanem tekstu, saj povzema v glavnem že znana dejstva. Glasi se takole:

Okrajno glavarstvo uvodoma sporoča, da je občina Ljutomer postavila na prvo mesto prosilca F. Pessiaka. Pisateljski sijaj in siceršnja visoka izobraženost Nachtmanna (ki se ji je graški gremij očltno prepustil) nista odtehtali. Pri tem je upoštevalo predvsem praktično znanje prosilcev, zato tudi za Pessiakom postavlja Ritschla pred Nachtmanna.

Posebno je še važno, da je Pessiaka po enoletni poskusni dobi graški lekarnar Richter zaposlil še nadaljnja tri leta (to je Pessiak v svoji vlogi pozabil navedsti, op.p.).

Oba sta se izkazala tudi kot izvrstna trgovca, posebno Pessiak, ki je delal pod najtežjimi pogoji. Končno tudi oba posedujeta potrebni kapital. Uživata tudi priznanje in podporo svojih someščanov.

Med obema pa vendarle dajejo prednost Pessiaku predvsem zaradi njegovega dobrega znanja slovenskega jezika, čemur daje prednost tudi graški fizik dr. Kiker, kar je posebno pomembno pri izdajanju zdravil brez recepta. Temu je pritrdil tudi tamkajšnji župan.

Zaradi vsega navedenega daje okrajno glavarstvo sledečo rang listo:

1. Fridrich Pessiak,
2. Wilhelm Ritschel,
3. Jacob Nachtmann
4. Sigmund Vaczulik
5. Karl Illek in
6. August Kupferschmied

V Ljutomeru, 23. februarja 1851

Okrajno glavarstvo v Ljutomeru (36).

Po tem predlogu je tudi mariborsko okrožje sprejelo sklep o podelitvi personalne koncesije. Odločilo se je za Friderika Pessiaka, zakupnika lekarne v Hartbergu; o tem je vse sodelujoče tudi obvestilo (37).

Fridrich Pessiak se je lotil dela in še istega leta, 12. septembra, obvestil mariborsko okrožno oblast, da je v Ljutomeru uredil lekarno (38).

Zato moramo ta dan šteti za ustanovitev lekarne v Ljutomeru.

Opombe

¹ Almanah razvoja lekarništva v Pomurju, izdale Pomurske lekarne, Pomurski tisk 1885, 72 str.

² Farmaceutski zbornjak 1833, C. Albrecht, Zagreb 1933, 400 str.

³ Listina št. 1922, september 20 1841, 1842, inv. 1122, iz fonda Vas varmegye kozgyulesenek iratai, županijski arhiv

Szombathely

⁴ ibidem listina 1842, februar 5, 1842, inv. 1122.

⁵ ibidem listina 1842, februar 12, 1842, inv. 1122.

⁶ Listina št. 254, marec 31, 1842, C 66 1842—F 5 Pos 77, Magyar orszagos leveltar, Budapest

⁷ ibidem listina št. 254, brez datuma

⁸ Listina št. 13119, brez datuma, iz fonda Vas varmegye kozgyulesenek iratai, 1842, inv. 1122, županijski arhiv

Szombathely

⁹ ibidem listina št. 35427, oktober 23 1842, 1842, inv. 1956

¹⁰ Listina št. 1804, september 18 1842, C 66 1842—F 5 Pos 77, Magyar orszagos leveltar, Budapest

¹¹ ibidem listina št. 35427, september 21 1842.

¹² Listina št. 35427, november 7 1842, 1842, inv. 1956, iz fonda Vas varmegye kozgyulesenek iratai, županijski arhiv

Szombathely

¹³ Listina št. 58808/875, september 27 1842, C 66 1842—F 5 Pos 77, Magyar orszagos leveltar, Budapest

¹⁴ Listina, november 7 1842, 1842, inv. 1956, iz fonda Vas varmegye kozgyulesenek iratai, županijski arhiv Szombathely

bathely

¹⁵ ibidem listina št. 35427, 1842, inv. 1956

¹⁶ Listina št. 35427, oktober 4 in 11 1842, C 66 1842—F 5, Pos 77, Magyar orszagos leveltar, Budapest

¹⁷ Listina št. 236/1884, januar 5 1884, 1884, XIII, 27, iz fonda Vas varmegye kozgyulesenek iratai, županijski arhiv

Szombathely

¹⁸ ibidem listina št. 10405/884, oktober 4 1884, 1884, XIII, 27,

¹⁹ ibidem listina št. 10405/84, oktober 15 1884, 1884, XIII, 27,

²⁰ ibidem listina št. 10743/84, november 14 in 17 1884, 1884, XIII, 27,

²¹ ibidem listina št. 5624/884, julij 4 1885, 1884, XIII, 27,

²² ibidem listine št. 67005/VI h, avgust 12 1894, 1894, III, 2, št. 15988, januar 2 1898 in št. 65/14/VI b, julij 19 1901,

inv. III, 2,

²³ ibidem listina september 5 1905, 1905, X, 15988.

²⁴ ibidem listina št. 4597, 1919, X, 10791,

²⁵ Listina št. 2201/I, april 13 1921, pag. 129, fond Lekarniška zbornica, Odbor službujočih farmaceutov, Arhiv Slovenije

venije

²⁶ Mariborsko okrožje 1850—60, fasc. saniteta, listina št. 3247, junij 29 1850, Pokrajinski arhiv Maribor

²⁷ ibidem listina št. 6802, julij 13 1850,

²⁸ ibidem listina št. 6802, julij 18 1850,

²⁹ ibidem listina št. 3598, julij 18 1850,

³⁰ ibidem listina št. 3598, julij 31 1850,

³¹ ibidem listina št. 4822, avgust 10 1850,

³² ibidem listina št. 876, januar 27 1851,

³³ ibidem listina št. 674, februar 3 1851,

³⁴ ibidem listina št. 540, januar 21 1851,

³⁵ ibidem listina št. 82, februar 2 1851,

³⁶ ibidem listina št. 1759, februar 23 1851,

³⁷ ibidem listina št. 1436, februar 25 1851,

³⁸ ibidem listina št. 5942/84, september 12 1851,

ÜBER DIE GRÜNDUNG DER APOTHEKEN IN MURSKA SOBOTA UND LJUTOMER

Zusammenfassung

Mit diesem Beitrag wollte ich insbesondere die unterschiedlichen Methoden beim Vergeben der Apothekerkonzessionen in der Österreich-Ungarischen Monarchie darstellen sowie die unterschiedliche Rolle der einzelnen Institutionen bezüglich der Konzessionen. Gleichzeitig ist es auch ein bescheidener Beitrag zur Geschichte der beiden Apotheken.

Die Bedingungen für den Erwerb der Apothekerkonzession waren in der Zeit der Gründung der Apotheke in Murška Sobota in Ungarn viel liberaler als in der Steiermark, die damals zum österreichischen Teil des Kaisertums gehörte.

Auch der Gesundheitsdienst war in diesen beiden teils angrenzenden Gebieten sehr unterschiedlich entwickelt. Im Bezirk von Murška Sobota (Totschag) gab es damals nur zwei wundärztliche Stationen und keinen Arzt, im Markt Ljutomer waren aber damals ein Arzt und drei Wundärzte tätig. Auch in der Umgebung von Ljutomer gab es mehrere Wundärzte.

Auch der Wohlstand der Einwohner war sehr unterschiedlich, worauf auch allein die Zahl der Wundärzte in beiden Bezirken hinweist. Diese sorgten damals für die Gesundheit der Bevölkerung.

Antal Banoczy konnte sich den Ort, in dem er eine Apotheke gründen wollte, sogar selber aussuchen, denn für den Erwerb der Konzession war kein Ausschreiben vorgeschrieben. Auch die benachbarten Apotheker wurden über diese Absicht nur befragt.

In der Steiermark war das Verfahren viel anspruchsvoller. Gab man Anregung zur Gründung einer Apotheke, hatte man keine zuversichtlichen Vorteile bei der Vergabung der Konzession, was am besten an diesem Beispiel zu sehen ist. Jakob Nachtmann, Anreger der Gründung der Apotheke in Ljutomer, wurde außer vom Grazer Apothekergremium von keinem anderen unterstützt.

Da das Ausschreiben ein so großes Interesse erweckte, kann man den Rückschluß ziehen, daß man in Ljutomer wahrhaftig eine Apotheke benötigte. Die Pharmazeuten, die sich um die Konzession bewarben, waren bestimmt mit den Bedingungen, unter welchen die Tätigkeit verlaufen sollte, vertraut. Würden sie sonst ein Risiko eingehen und so viel investieren? Und gerade deswegen geriet der Mariborer Bezirksarzt Dr. Tschesnig in ein schiefes Licht, denn er wollte auf Kosten der neuen Apotheke Bonitäten für den Ljutomerer Arzt erzwingen. Auch sein Vorschlag bezüglich der Apotheke als Filiale war unverständlich, denn zu dieser Zeit kannte man diese in der Steiermark überhaupt nicht.

Die Prozedur hinsichtlich der Gründung der Apotheke wurde noch durch die Verwaltungsreform in der Staatsverwaltung kompliziert.

EMANCIPACIJA SLOVENSКИH UČITELJEV 1869—1914

Milan Divjak *

UDK 371.1(497.12):329"1869/1914"

DIVJAK Milan: Emancipacija slovenskih učiteljev 1869—1914. (Emancipation der slowenischen Lehrer 1869—1914.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 126.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Avtor obravnava boj slovenskih učiteljev za politično in socialno emancipacijo od sprejetja šolskega zakona leta 1869 do prve svetovne vojne. Za to obdobje je bila značilna germanizacija in klerikalizacija slovenskega šolstva. To je tudi odločilno vplivalo na socialno, politično in kulturno samostojnost učiteljstva na prelomu stoletja ter pripeljalo do dokončne diferenciacije. Dolgotrajni spopadi med obehma taboroma pa so močno ovirali razvoj šolstva na Slovenskem.

UDC 371.1(497.12):329"1869/1914"

DIVJAK Milan: Emancipation of Slovenian teachers 1869—1914. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 126.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author deals with the struggle on the part of Slovenian teachers for political and social emancipation, in the period between the adoption of the School Law in 1869 and World War I. A germanisation and clericalisation of Slovenian school education was characteristic of the period. That had a decisive impact upon the social, political and cultural autonomy of the Slovenian teachers at the break of the century, bringing about divisions among them. Long lasting conflicts between the two camps had an adverse effect upon the development of schooling in Slovenia.

Uvod

Slovenskemu učiteljstvu je prinesel tretji avstrijski šolski zakon 1869 nove možnosti razvoja, gospodarske, socialne, politične in kulturne emancipacije. Naši šolniki, ki so bili gmotno revni in podrejeni posvetni in cerkveni gosposki, so v času revolucije 1848 podobno kot drugi sloji zaslutili nove možnosti za stanovski in poklicni razvoj, vendar so leta Bachovega absolutizma in reakcije, zlasti pa konkordat 1855, razblinili njihove upe in pričakovanja. Šele doba ustavnosti in obdobje liberalne vladavine sta omogočila novo politično življenje, zlasti prizadevanja za stanovski in strokovni napredek. Novi šolski zakon je učiteljem omogočil boljše izobraževanje, več poklicne in stanovske samostojnosti, več neodvisnosti od lokalnih dejavnikov in zlasti od cerkve in duhovščine. Seveda je mnogo učiteljev še moralo delati mežnarsko tlako in zanemarjati šolo ter lastno izobraževanje, vendar so le prihajali novi časi, ki so terjali več skrbi in prizadevnosti za šolo in njen razvoj.

Učiteljstvo na Slovenskem je v drugi polovici XIX. in v začetku XX. stoletja bilo močno vpleteno v naša družbena, politična in kulturna dogajanja, ki so usodno vplivala na njegovo stanovsko zavest in samozavest. Iz ponižnega, odvisnega.

* Dr. Milan Divjak, izredni profesor na Pedagoški fakulteti v Mariboru

revnega, zapostavljenega, slabo izobraženega stanu se je porajal bolj samozavesten, razgledan, politično in kulturno emancipiran poklic. Učitelji so se vedno pogosteje oglašali v političnih časopisih, zlasti pa so kritično pisali v lastnih glasilih, še posebej, ko so se v neki meri znebili nadzorstva duhovščine in nemške ter domače šolske birokracije. Učiteljstvo se je v času ločitve duhov na Slovenskem diferenciralo ne le na narodno zavedne, mlačne ali celo nemškutarje, temveč tudi idejno-politično na bolj levo ali desno usmerjene. Zato se je, kot bomo videli, vključevalo v tedanje glavne politične stranke, kjer je iskalo zaslonbo in pomoč v boju za gmotno eksistenco, za politične, državljanske in človečanske pravice, ki so jih kratili predvsem Slovincem tuji elementi in pa duhovščina, ki je želela ohraniti kontrolo in oblast nad učiteljstvom. To je bilo močno podrejeno državni in lokalni birokraciji ter lokalnim veljakom in celo preprostemu ljudstvu, ki je čutilo učiteljsko bedo in njegovo odvisnost in namoč. Zato so si razni dejavniki močno prizadevali, da bi ostalo odvisno, da bi mu lahko predpisovali, kako in kaj naj misli, dela in živi.

Učiteljstvo se je spričo novih razmer zlasti v času liberalnih vlad politično prebujalo, zahtevalo je izboljšanje gmotnaga stanja, več političnih pravic, neodvisnost od cerkve in duhovščine, višjo izobrazbo, boljše stanovanjske in delovna razmere. Vključevalo se je v politične stranke, ob tem pa je bilo pogosto razočarano, prevarano in izigrano. Prišlo je celo do tega, da so šolnike medsebojno sprili, da so se razdellili v dve organizaciji, ki sta izdajali vsaka svoje glasilo, ki sta bili bolj organ za medsebojno spopadanje in blatanje kot za strokovno, idejno in kulturno rast. Spopadi med učiteljstvom so koristili tujcem, ki so storili vse, da se naše šolstvo ne bi razvijalo, da bi naše ljudstvo ostalo nevedno, hlapčevsko, sicer pa delavno in marljivo. Razcepljenost učiteljstva je torej koristila domači in tuji reakciji, ki je potrebovala idejno, politično ter kulturno neprosvetljeno ljudstvo, ki ga je bilo mogoče duhovno in politično podrežati ter gospodarsko izkoriščati. Ti procesi so se zaostrovali vse do konca prve svetovne vojne, nadaljevali pa so se tudi med obema vojnama, ko so se začasno umirili ali celo prekinili in zahtevali ali omogočili nove načine boja za gmotno, socialno, politično ter kulturno emancipacijo učiteljstva.

Naš zapis je kratek povzetek prvega dela obsežnejše raziskave o življenju slovenskega učiteljstva v letih od 1869 do prve svetovne vojne, zato ni bilo mogoče razčleniti in prikazati sicer zelo zanimivih dogajanj, ki bi lahko pojasnila marsikatero pojave, ki smo jih opazovali nato med obema vojnama in po drugi svetovni vojni, torej v našem času, zlasti pa po najnovejših družbenih spremembah, ki grozijo, da bodo tudi naše učiteljstvo strankarsko razdelile in mu s tem škodovali v njegovi borbi za gmotno, socialno, politično in kulturno emancipacijo, ki nikoli ni dokončna in dokončana. Kajti sleherni generacija učiteljstva se mora znova boriti za svoje pravice v novih družbenih razmerah in okoliščinah. Kot nekoč se bi morali tudi danes in v prihodnosti boriti za svojo gmotno eksistenco ter za socialne, politične in kulturne pravice — seveda na višji ravni.

Mahníč, Krek in učiteljstvo

Boj učiteljstva za emancipacijo je star toliko, kolikor je stara šola, kajti v vseh časih je bil učitelj podrejen cerkvi ali državi ali obema. Praviloma je živel v pomanjkanju, v večji ali manjši brezpravnosti in v kulturni zaostalosti. Imel je status cerkvenega služabnika ali državnega uradnika. Zato so se številni rodovi učiteljev bojevali za ločitev šole od cerkve, za svobodno šolo, za osnovne državljanske, politične in človekove pravice ob tem pa tudi svobodo znanosti, pouka in raziskovanja.

Slovenski učitelji so že leta 1848 previdno zahtevali nekaj pravic, vendar so jih v dobi absolutizma in v času konkordata 1855 podredili birokraciji in cerkvi. Šele liberalni zakoni in ustave od leta 1860 do 1867, zlasti pa konfesionalni zakoni 1868 in šolski zakon 1869 so jim omogočili politično, društveno in kulturno delovanje. Mejniki je ustanovitev »Učiteljskega tovariša« 1861, zlasti po okrajnih učiteljskih društev ter »Učiteljskega društva za Kranjsko« 1869, ki se je leta 1872 preimenovalo v »Slovensko učiteljsko društvo«, združevalo pa naj bi učiteljska društva vseh slovenskih pokrajin.¹ Zanimivo je, da se je lovensko učiteljstvo najprej stanovsko, nato pa politično organiziralo zaradi napadov klerikalnih krogov na šolski zakon in tudi zaradi borbe za gmotne pravice, za samostojno in svobodno šolo, da bi se zavarovalo pred pritiski cerkve in birokracije.² Tudi cerkev je ustanavljala katoliška politična društva, zlasti po sankcioniranju konfesionalnih in šolskih zakonov.³

Slovensko učiteljstvo se je torej najprej stanovsko, nato pa politično in nacionalno prebujalo, pobude je dobivalo od zunaj⁴, prvi spopadi znotraj učiteljstva pa so se pojavili ob pripravi deželnega šolskega zakona, ki je bil sprejet šele leta 1873 in je izzval veliko sporov.⁵ Boji med cerkvenošolsko in laično-liberalno strujo so se zapletli tudi zaradi nacionalnega vprašanja, kajti pod narodne šole so klerikalci propagirali versko šolo: »Narod slovenski je danes skoraj ves katoliške vere, zato laži liberalizma noče nič slišati, v šoli želi videti tudi dušne pastirje. Učitelj mora biti veren in pošten katoličan.«⁶ Veliko je bilo dokazovanja, kakšne zasluge ima duhovščina v šoli, kako se učitelji upirajo cerkvi.⁷ Odnosi med državo in cerkvijo in med cerkvijo in šolo so se zaostriili znova 1874 ob sprejemanju novih cerkvenopravnih ali konfesionalnih zakonov.⁸ Zaradi ideoloških prepričanj med učitelji se je krepil nemški katoliški »Schulverein« in leta 1875 so z vseh strani napadali učitelje zaradi »brezverske šole in novošegnega poganstva«⁹, poudarjali so pomen »verskega pouka za moralno vzgojo otrok...«¹⁰

Razmerje med učiteljstvom in cerkvijo se je nadalje močno zaostriilo zaradi sklepov splošnega katoliškega shoda 1877 na Dunaju in dogajanj v državnem zboru. Na katoliškem shodu je imel glavno besedo grof Thun. Podrobno je razložil zgodovino boja cerkve za šolo in se odločno izrekel proti laični šoli in laičnemu moralnemu pouku. V resoluciji so predlagali, da bi »katoliška politična društva napovedala vojno brezverski državni pristilni šoli, da bi pripravili blagonosen preobrat, da bi mladino obvarovali razkristjanjenja.«¹¹ V »Učiteljskem tovarišu« je poročevalec poudaril, da so se učitelji v Avstriji in pri nas že razcepili v dva tabora, verski in brezverski¹², da se po vsem svetu bije boj za šolo in za obnovitev katoliške vzgoje.¹³ O tem je bilo veliko poročil in komentarjev.¹⁴

¹ Luka Jelenc, Petindvajsetletnica »Zveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev«. Spominski spis V Ljubljani 1913(104). Založila in natisnila »Zaveza« in Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

² Andrej Čebašek. Letni shod katoliške družbe na Kranjskem 1869. Čebašek in drugi so pritiskali na šolo in jo hoteli podrediti cerkvi. Vsi tedanjí teologi so pisali proti ločitvi šole od cerkve, npr. Čebašek. »Ločenje cerkve od šole«, Zgodnja Danica, str. 77-118.

³ Jožef Šuc. Slovenel' Snujte si katoliško-politična društva! Slovenskemu ljudstvu v pouk. Drugi in tretji natis. Blasnik, Ljubljana 1870(38).

⁴ Učiteljski tovariš, 1869/13(203-5) in UT, 1870/18(15-7).

⁵ Pri sprejemanju deželnega šolskega zakona 1873 za Kranjsko so nastali spor med naprednimi in konservativnimi poslanci glede šole. Prvi so odklanjali premočan vpliv cerkve na šolo, drugi pa so jo hoteli v celoti podrediti kot v času konkordata 1855. »Kaj so nove šolske postave konstitute, in katere ovire se kažejo pri njih vpeljavi?«. UT, 1872/19(296-7) in stran 299.

⁶ »Splošni prvi zbor slovenskih učiteljev v Ljubljani«. Učitelji so hoteli imeti več vpliva na učne knjige, zato so predlagali posebno sekcijo učiteljev, ki bi se urejala. UT, 1872/16(18), UT 1873/3(21), UT, 1873/3(81-2).

⁷ UT, 1873/4(44-5) in še UT, 1873/8(113-7), UT, 1874/15(225-9).

⁸ Doktor Josip Vošnjak. Slovenci in državni zbor leta 1873 in 1874. V Ljubljani 1874(96). Nat. narodna tiskarna, založil dr. J. Vošnjak.

⁹ UT, 1875/5(65-7) in UT, 1875/2(17-9), št. 3(84-7) in št. 10(142-3).

¹⁰ »Moderna pedagogika«, UT, 1875/17(257-9).

¹¹ UT, 1877/6(92-6) in št. 12(173-5).

¹² UT, 1877/14(203-6).

¹³ UT, 1877/12(189-90), UT, 1878/24(81) in št. 23(364).

¹⁴ UT, 1879/21(338) iz Francije, UT, 1879/21(338), iz Prusije, UT, 1879/21(339), Tirolska, UT, 1879, 1880/3(45-6), iz Češke, UT, 1880/20(316-7) in iz drugih dežel, UT, 1880/4(62) in UT, 1880/22(351). Glej še »Šolski deček po ljudskih zastopih in parlamentih«, UT, 1880/8(113-6).

Politične in idejne spopade med našim učiteljstvom samim in med njegovim liberalnim delom in cerkvijo je močno okrepila »šolska novela 1883«. Liberalno učiteljstvo je požrtvovalno branilo šolski zakon, ker mu je zagotavljal gmotno, socialno in politično samostojnost, klerikalno pa ga je skupaj z duhovščino napadalo,¹⁵ še posebej pa so odklanjali vsako misel na laični moralni pouk.¹⁶ Politična in strankarska nasprotja so se kazala v državnem in deželnem zboru, kjer so klerikalci napadali »svobodno šolo«, branili pa so jo liberalni poslanci, zlasti dr. Ivan Tavčar, Janko Kersnik in drugi.¹⁷ Zato se je učiteljstvo pozneje v večini povezalo z liberalno stranko.

Prava politična in idejna diferenciacija slovenskih učiteljev se je sicer začela v preteklih letih na Kranjskem, vendar se je izraziteje pokazala na Goriškem, ko je začel dr. A. Mahnič v »Stari Soči« napadati učiteljstvo, ko mu je leta 1889 očital lenobo, potratnost in zlasti brezvernost in zahteval, da bi zmanjšali število učiteljev, da bi ostale bolje plačali, hkrati pa je vsiljeval duhovnike kot učitelje.¹⁸ Tudi v »Rimskem katoliku« je povedal, da se mora šola iztrgati iz rok posvetnemu učiteljstvu. Napredno učiteljstvo je krepko zavračalo napade klerikalcev, ki so hoteli vnesti med učiteljstvo razcep in strankarske prepire. »Učiteljski tovariš«, ki je 1890 dobil novega urednika A. Žumra¹⁹ in je tako postal resnično učiteljsko glasilo,²⁰ je odbijal napade »Stare Soče« in »Rimskega katolika«. Mahnič je očital, da presaja k nam nemško klerikalno stranko, da je začel zahrbtn boj proti ljudskim učiteljem, da je duhovnike in kmete hujskal proti novemu šolskemu zakonu, odklonil pa je tudi trditev, da lahko v ljudskih šolah poučujejo duhovniki, »saj zanemarjajo celo verouk in slabo ravnaajo z učenci. Verouk pa je metodično najbolj zaostal predmet«²¹.

Na drugi strani pa so učitelji zelo medlo in celo servilno reagirali, ko so avstrijski škofje sprejeli sklep, da naj bi učitelji izvajali verski pouk in da naj bi za kateheti skupaj z otroki ponavljali verske resnice. Počutili so se celo počaščene: »Škofje hočejo, da pridemo mi, posvetni učitelji katehetom na pomoč, da bode pouk o verstvu naše šolske mladine popolen. To je za nas pomembno priznanje, za kar se jim ne moremo dovoljno zahvaliti . . .«²² Naivni učitelji niso spregledali, da to ni zaupanje, temveč nova oblika podrejenosti, izkoriščanja in potuhe lenim katehetom, ki jim je verouk povzročal težave.

Mahnič se je uprl tudi dr. Tomaž Romih, predsednik »Zaveze slovenskih učiteljskih društev«, in mu očital, da želi razcepiti učiteljstvo, zavrnil pa je trditve, da učitelji niso krščanskega mišljenja, odklonil je sodelovanje duhovnikov v šoli, zlasti pa je poudaril, »da liberalizem ne nasprotuje krščanstvu, da delujejo učitelji na krščanski podlagi in da želijo iz narodnih ozirov sodelovati z duhovščino«.²³ Učiteljstvo, gmotno revno, politično odvisno, idejno nerazvito, se ni moglo spopadati s teologi, saj je molčala celo slovenska liberalna inteligenca.²⁴ Malo izobražencev je bilo kos siloviti tomistični in neotomistični ofenzivi in agresivnemu klerikalizmu, zato so bile žrtve tudi mnogi pesniki in pisatelji.²⁵

¹⁵ »Ljudska šola pred sodbo javnega mnenja«, POPOTNIK, 1885/20(304), št. 21(321—3), št. 22(337—8) in »K novemu letu«, UT, 1886/1(1).

¹⁶ Odločno so odklanjali razprave o možnostih laične morale in a tem tudi laičnega moralnega pouka.

¹⁷ Janko Kersnik: Zbrana dela, DZS, Ljubljana 1952(354—5). Govor je bil objavljen tudi v Slovenskem Narodu 1886. Gl. še: »Šolsko vprašanje in slov. učit.«, UT, 1889/12(177—8).

¹⁸ »Kam plovemo«, UT, 1890/8(100—10).

¹⁹ Prejšnja urednika UT Andrej Praprotnik in Matej Močnik sta bila popolnoma podrejena duhovščini, klj je v glavnem sodelovala v UT. Novi urednik je leta 1890 postal A. Žumer in pokazal je več svobodnomiselnosti.

²⁰ »Ljubeznivosti Stare Soče«, UT, 1890/12(198).

²¹ UT, 1890/13(164); POPOTNIK, 1890/4-5(55—7) in št. 8(70—4).

²² »S Krasa«, POPOTNIK, 1890/13(98).

²³ Doktor Tomaž Romih: »Rimskemu Katoliku«, POPOTNIK, 1890/17(257—80).

²⁴ Grenko Matevž: »Politični modeli slovenskega katolicizma«. »2000«, Časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja, Ljubljana 1900/52-53(137—8). Glej še: Karel Glaeser: Zgodovina slovenskega slovstva, IV. zv. Stritarjeva doba od 1870—85. Slovenska Matica, Ljubljana 1896, str. 233—245 . . .

²⁵ France Jerman: Slovenska modroslovná pamet. Prešernova družba, Ljubljana 1987(155), str. 88.

Opozoriti je treba, da so nastali spori med Mahničem in Gregorčičem. France Koblar: Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo. Slovenska Matica, Ljubljana, 1962(432), str. 233—45. Mahnič se je spril nad Stritarja in druge . . .

Za šolsko vprašanje in zlasti za problematiko laičnega moralnega pouka pa je bilo usodno, da so se mnogi teologi posvečali predvsem etičnim, pedagoškim in šolskim vprašanjem. Že dr. Frančišek Lampe je predvsem obravnaval etiko, ki pa jo je pojmoval bolj nedogmatično kot Mahnič,²⁶ ki je v takratnem zaostalem šolstvu videl le nevarnost za vero, ne pa za razvoj ljudstva. Mahnič je pri kritiki liberalizma in drugih idejnih odklonov izhajal iz enciklike »Libertas« 1888, pri čemer je zahteval strogo načelnost, doslednost in celo brezobzirnost.²⁷ Najbolj ga je motil moderni liberalizem v šoli, »iz katere so že popolnoma potisnili cerkev, osvojivši si vzgojo, šola pa proglasili za popolnoma brezverstveno. Vzorna šola je šola, ki se je popolnoma odtegnila »klerikalnemu vplivanju« — šola nekonfesionalna.«²⁸ Liberalizem je škodljiv, ker je uvedel prisilno šolsko postavo, ker je uvedel prisilno šolo, »ki je osnovana proti verskemu prepričanju staršev, ki jim narava daje izključno pravico do odgoje otrok.«²⁹ Podobne teorije je razvijal graški škof Zwerger.³⁰

Mahniču in podobnim je bil napoti tudi katoliški liberalizem, ki se je porajal med duhovništvom in drugo inteligenco in zlasti med učiteljstvom. Opirali so se na znani »Syllabus« iz leta 1864, ki je ovrgel zmote liberalizma in modernizma,³¹ racionalizma, naturalizma . . . Najbolj pregrešno je bilo priznanje, povezovanje, zblíževanje ver in vernikov različnih veroizpovedi, zato je »katoliški liberalizem najpogubnejša kuga . . . , ker katoličanom priporoča spravljivost do drugovercev, češ da so drugoverci tudi ljudje, dobri in pošteni. Da, dober mu je tudi akatolik, materialist, panteist!«³² Mahnič je bil proti temu, da bi ljubezen družila narode v vesoljno cerkev, »da bi bila to cerkev ljubezni in sprave . . . « Poleg političnega, idejnega je najbolj nevaren verski liberalizem, ki lahko prehaja v socializem. Med vsemi pa je najbolj nevaren katoliški liberalizem, »ker spaja Boga s hudičem, luč s temo, resnico z lažjo« . . .³³ Zato ni čudno, če je Mahnič trdil, da je Avstrija nehala biti katoliška država, ko je uvedla liberalizem, in »da radikalstvo rapidno napreduje . . . če ga hočemo zatreti, moramo postati do skrajne meje dosledni, brezobzirni katoliški radikalci, odkrižati se moramo polovičarske, kompromisne politike, breznačelnega gnilega konservatizma« . . .³⁵ Mahnič je tudi odrekel državi pravico do šole: »Človeka siliti s fizičnimi sredstvi k omiki je protinavavno, vzgoja in šola je pravica družine, država lahko ustanavlja šole za vojsko, za druge javne in privatne posle pa država ni poklicana skrbeti, zato ji tudi ni treba ustanavljati šol . . . Liberalna država si lasti monopol do javne vzgoje in šolstva, do resnice, ustanavlja šole, ki jih državljani nočejo, ki s kaznimi in orožniki priganja otroke v šolo proti volji staršev, katerih edina last so . . .«³⁶ In najhujše je, »da država izloča vero iz javnega življenja, jo loči od politike, uvaja prosto znanost in pouk, odpira šole za vse državljane brez razlike verstvenega izpovedanja, imenuje škofo, nadzoruje duhovnike . . .«³⁷

Bojevitih Mahnič pa ni dajal lekcij le državi in učiteljem ter vsem liberalcem, temveč je svetoval katoličanom, kako naj se politično uveljavijo, kako naj izrabijo politično svobodo za ustanavljanje katoliških političnih strank, da bi si zagoto-

²⁶ Tako je Lampe zapisal »Nravni zakoni so za človeka, oni se morajo prilgati njegovi naravi, njegovim potrebam in močem. Kdor hoče npravne zakone prav dokazovati in pojasnjevati, tisti se mora ozirati na dejansko npravnost, na to, kar človek stori in spolnjuje v istini.« Fr. Lampe: Uvod v modroslovje, Ljubljana 1889 in 1890, str. 90. Četno je bilo, da je Lampe bil bližji življenju in človeku kot Mahnič, zato je redkuje prihajal navzkriž s slovenskimi pesniki in pisatelji.

²⁷ Doktor Anton Mahnič: Več luči! Ljubljana 1912(278), str. 45—7.

²⁸ Mahnič, Ibidem, str. 48.

²⁹ Ibidem, str. 50.

³⁰ Ibidem, str. Glej še Johannes Zwerger: Die Volksschule in ihren Beziehungen zu Familie, Kirche und Staat Graz—Wien—Pest 1871(368).

³¹ Mahnič, str. 67. Glej še Frane Jerman, str. 44!

³² Mahnič, str. 68.

³³ Ibidem, str. 90—99.

³⁴ Ibidem, str. 103—5.

³⁵ Ibidem, str. 130—1.

³⁶ Ibidem, str. 146—7.

³⁷ Ibidem, str. 148.

vili prevlado v parlamentu: »Politika je polje, kjer se odločuje boj med resnico, med božjim in satanovim kraljestvom . . . V zbornicah delajo postave, ki kratijo družini naravna prava, ki trgajo šolo od cerkve, tu se rušijo konkordati . . .«³⁸

Polemika z Mahničem je trajala vrsto let, učitelji so ironično, vendar plitvo zavračali njegove napade na neodvisnost šole in učiteljev od cerkve,³⁹ nihče ni dovolj jasno in odločno odklonil njegovih skrajno zaostalih, reakcionarnih in primitivnih pogledov na šolo,⁴⁰ premalo resno so vzeli njegove grožnje, »da bo njihova usoda odvisna od neučiteljskih sil«;⁴¹ kajti to so doumeli šele, ko so klerikalci zmagovali na volitvah in ko so jih desetletja izstradali, zatirali in poniževali.

Mahnič pa ni vplival na učiteljstvo le s svojimi glasili, zlasti z »Rimskim katolikom«, temveč je bil tudi pobudnik I. slovenskega katoliškega shoda 1892, ki je posvetil posebno pozornost šolstvu. Saj je tudi papež Leon XIII. izjavil, »da je šola bojišče, na katerem se ima odločiti, ali naj človeška družba ohrani krščanski značaj ali ne. Družba, ki ne napravi in vzdržuje katoliških šol, odpade od krščanstva . . . Šolsko vprašanje je torej za človeške družbe vprašanje za življenje in smrt!« Zato ni čudno, če so na tem katoliškem shodu med drugim postavili program za šolo in pogrevali stare ideje, »da je šola hčerka cerkve, da je šolski zakon slab, ker država določa število ur verouka, izdaja knjige, uvedli so nove učiteljske pripravnice, vpeljali vse mogoče nove predmete in ustanovili posebne knjižnice ne samo za učitelje, ampak tudi za učence !!! Šolstvo je napredovalo v duhu liberalizma, z njim je napredovala hudobija, mladež se v šoli uči katekizma, verskih resnic, ali npravnost se često zanemarija . . .«⁴² Na shodu so sprejeli resolucijo o verski vzgoji in pouku.⁴⁴

Na shodu so v Klunovem referatu obtožili učitelje, da so krivi za brezversko šolo: »Danes učitelji več vedo, mnogo manj pa verujejo! Imajo nenasitljivo željo po višjem znanju, ki ne spada v ljudsko šolo. Mnogi so nezadovoljni z nizkim, dasi jako spoštljivim stanom in od države in občine zahtevajo čedalje večje plače . . .«⁴⁵ Po mnenju dr. Lesarja so nevarne tudi srednje šole, ker učijo darwinizem, in celo Jurčičeve knjige so v šolskih knjižnicah! Profesorji nimajo več katoliškega mišljenja in vedenja . . . Katoliška gimnazija, kakršno so vodili nekđaj oo. jezuiti v Ljubljani, to je bilo pravo!« (Burno odobravanje).⁴⁶ Duhovščina je bila z redkimi izjemami skupno z dr. Šušteršičem za nemško katoliško univerzo v Solnogradu namesto za slovensko v Ljubljani: »Univerza s krščanskimi načeli med Nemci koristi več, ko naša brez tega.« (Šušteršič) (Burno ploskanje). Pohvalili so tudi našo slovensko inteligenco, »ki se rada zelo ponaša, vendar se je najslabši duhovnik več učil, nego najboljši inteligent v slovenski inteligenci!«⁴⁷

Ni si težko predstavljati, v kako slabem položaju je bilo učiteljstvo s šibko izobrazbo, revno, preobremenjeno, živeče v nezdravih razmerah, izpostavljeno šikanam cerkve in birokracije. Zato se je učiteljstvo stanovsko organiziralo, zahtevalo je tudi volilno pravico, simpatizirati je začelo z napredno stranko, vedno več klicev je bilo k skupnemu delu.⁴⁸ Tudi »Učiteljski tovariš« je postal bolj liberalen, samostojen, kritičen in bojevit. Med drugim je objavil kritično notico o IV. avstrijskem katoliškem shodu 1896 v Solnogradu, kjer so, kot običajno, zahtevali verske šole in obsojali novo šolo. Pisec je opozoril, da take zahteve za našo

³⁸ Ibidem, str. 196.

³⁹ POPOTNIK, 1891/2(27-8).

⁴⁰ Anton Mahnič, »Rimski Katolik«, 1891/6(294).

⁴¹ Te grožnje so se uresničevale skozi desetletja, ko so klerikalci izstradali učiteljstvo.

⁴² Franc Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928(330), str. 44-7. Glej še: Poročilo Pripravljalnega odbora I. slovenskega katoliškega shoda 1892, Ljubljana 1893(287), str. 192-3.

⁴³ Poročilo o I. slovenskem katoliškem shodu, str. 206-9 in str. 212.

⁴⁴ Resolucija I. Slov. katoliškega shoda 1892 v Ljubljani o šolstvu, o ljudski šoli. POPOTNIK, 1892/16(284-9). Podrobno glej v poglavju o državi in cerkvi!

⁴⁵ Poročilo, str. 312, Ibidem, str. 314.

⁴⁶ POPOTNIK, 1892/16(284).

⁴⁷ POPOTNIK, 1892/17(263).

⁴⁸ Učiteljski tovariš, 1894/16(245-6), št. 3(70-3).

šola niso potrebne, »saj so učitelji verni katoličani, čeprav odklanjajo cerkveno nadzorstvo...«⁴⁹ Na to nedolžno opombo je jezno in užaljeno reagiral dr. J. E. Krek v »Slovincu« v članku »Pons asinorum« in znova pogreval stare »resnice«, da šola izhaja iz cerkve in da zato mežnarsko delo ni bilo sramotno za nevedne učitelje in zato je bila šola cenejša kot sedaj... Učitelji naj bi preko »oslovskega mosta pritavali iz liberalnih public na tla pametne treznosti...«⁵⁰

Polemika se je živahno nadaljevala v različnih časopisih, tudi v »Slovenskem Narodu«, povsod so obsojali poseganje klerikalizma v šolo, do podrobnosti so razkrinkali pretekle posege v šolo in sedanje nevarnosti,⁵¹ toda učitelji so pokazali usodno nesamostojnost in servilnost, saj so hiteli dokazovati, kako so verni, kako otroke učijo po krščanskih načelih, vendar ne želijo biti hlapci duhovščini.⁵² Poskušali so razkrinkati željo klerikalizma po oblasti nad ljudmi: »Versko šolo zahtevajo ti ljudje samo navidezno, v istini pa hočejo imeti klerikalno šolo, zato z nji mi ne morejo sklepati miru, ker bi se s tem odrekli časti, ugledu in veljavi...«⁵³ Končno pa so učitelji jasno povedali, da jih klerikalci izstradajo, da jih pri tem podpirajo tisti, ki bi morali skrbeti za šolo...⁵⁴ Proti napadom so učitelji protestirali tudi na konferencah, shodih, v časopisih, objavljati so začeli spotakljive članke o duhovščini...⁵⁵ odklanjali so »pokvarjeno jezuitsko moralo...«⁵⁶

Podobno kot Mahnič, je tudi Krek ostro napadal liberalizem in liberalce, njegov razvoj, korupcijo 1873, posebej je ožigosal slovenski liberalizem v »Slovincu« 1897, njegove metode, škandale, psovke, ki so jih uporabljali v času »farške gonje« in političnih spopadov...⁵⁷ Podrobno je Krek razčlenil liberalno srenjo 1900 v »Slovincu«. Razdelil jih je v inteligenco, trgovski stan in učitelje: prvo skupino je nizko ocenil, ker »malo študira in malo producira, kroka in kaže duševno lenobo...« Pri »kramarjih« bi težko iskali kako prepričanje in umevanje javnega življenja... Ker je Krek izhajal iz učiteljske družine, je dokaj realno ocenil učiteljski stan, »ki je v prvih vrstah liberalnih rekrutov«, prej so bili učitelji nemščurski, saj so brali predvsem »Laibacher Schulzeitung«, volili so nemškutarje. Mladi sedaj smejo pisati, se združevati in »to pravico uporabljajo s šumom, igrajo se svobodo... kakor otroci! Liberalci so nestalen element, stalni trdni pa je element kmečkega in delavskega ljudstva, ki brani katoliško vero in slovensko narodnost...«⁵⁸

Krek je očital našim liberalcem, da so se udinjali protikatoliški gonji, da podpirajo Schönererjev protestantizem, germanizacijo, gibanje »Proč od Rima«.⁵⁹ Potegoval se je za versko šolo, za ohranitev vere, saj so delavci potrebni duhovske skrbi in vodenja. Opozarjal je na idejne zmote, kot so skepticizem, idealizem, panteizem in materializem: »Zaradi teh zmot je človeška družba v smrtni nevarnosti!«⁶⁰ Ker je bil Krek le na strani slovenskega delavskega gibanja in po srcu socialist, pripravljen pa je bil sprejeti tudi bolj radikalne rešitve, je bil slovenski cerkveni hierarhiji sumljiv. Izkoristili so ga klerikalni politikanti in škodovali njegovemu delu za delavske pravice.⁶¹ Tako ali drugače, najbolj je zaviral razvoj socialne demokracije. Duhovno življenje v zadnjih desetletjih XIX. stoletja je bilo tako, »da se je verska zavest kmečkega človeka sicer krepila, vendar je dobiva

⁴⁹ UT, 1896/19(20(358))

⁵⁰ UT, 1896/21(381-4)

⁵¹ Ibidem, str. 361-4

⁵² UT, 1896/21(260-1)

⁵³ UT, 1896/22(399-400)

⁵⁴ »Naš sovražnik«, UT, 1896/23(420-39)

⁵⁵ UT, 1896/23(409)

⁵⁶ »Šola je naš največji sovražnik, kateremu svojih otrok ne smemo izročiti!«, UT, 1896/23(412) To je bila izjava nekoga ogrskega župnika

⁵⁷ Doktor J. E. Krek Zbrana dela I-IV del I, Ljubljana, 1929-38 Celje IV, Družba sv. Mohorja (270), str. 325-6 v V delu Glej še IV del, str. 344-5¹

⁵⁸ Krek, »Liberalni rekruti« I del, str. 183-8

⁵⁹ Krek Zbrana dela, I del, str. 188-9 in I del, str. 213

⁶⁰ Ibidem, str. 225 Glej še »Slovinc«, 1893, št. 161 Zbr. delo, I del, str. 149

⁶¹ Zgodovina Slovincov CZ Ljubljana 1879(980), str. 584-5

la vedno bolj politične in celo strankarske poteze. Vernost, ki ni bila globoka, je pešala kljub katoliškim shodom, številnim verskim spisom; duhovščina se je ukvarjala bolj s politiko kot z vero, strankarska pripadnost je imela prednost pred moralno vrednostjo. Posvetna inteligenca je bila versko mlačna ali pa je izražala svojo religioznost v trušču cerkvenih slovesnosti...⁶²

Nastanek političnih strank in delitev učiteljstva

V takih družbenih, idejnih in političnih okoliščinah se je naše učiteljstvo težko znašlo. V slabih odnosih je bilo z duhovščino in posvetno šolsko birokracijo, pravega stika pa ni našlo z inteligenco, živeti je moralo v zaostalem kmečkem ali delavskem okolju, ki šoli ni bilo naklonjeno. Slabo se je učiteljstvo znašlo v politični sferi, med strankami. Največ učiteljev se je vključilo v Narodno-napredno ali liberalno stranko, ker so njeni voditelji, zlasti pa dr. I. Tavčar, I. Hribar, J. Kersnik in drugi kazali razumevanje za šolo. Toda med vaškimi in mestnimi liberalnimi veljaki se učitelji niso počutili enakopravne, kajti ta stranka je iskala tudi kompromise z narodnimi nasprotniki, moteč pa je bil tudi surovi »kulturni boj«, ki se je izražal predvsem v plitvi »farški gonji«. Učitelji so bili razočarani nad liberalci tudi zato, ker ti niso uredili njihovih plač, ker so morali stradati, ker niso bili kos zgodovinskim nalogam in potrebam širokih slojev.⁶³ Prav zaradi tega se je manjši del učiteljstva tesneje naslonil na Katoliško-narodno in pozneje SLS, večina pa je bila nasprotna klerikalnim težnjam te stranke, zlasti pretirani verski vzgoji in nadvladi duhovščine. Posledice so bile preganjanje, diskriminacija in relo izstradanje učiteljstva, ki pa iz mnogih vzrokov ni v večjem številu našlo poti v Socialno-demokratsko stranko, čeprav je bila najbolj napredna in dokaj blizu težnjam šolnikov in širokih slojev. Vendar sta poleg ostre prepovedi učiteljem, da bi iskali stike s to stranko, te odbijala pretirani avstromarksizem in notranje delitve, ki so slabile delavsko gibanje.⁶⁴

Bolj ko se je bližalo leto 1900, večje napetosti so se porajale med liberalno, klerikalno in socialno-demokratsko stranko. Do delitve in cepitve pa je prišlo tudi med klerikalnimi učitelji, zlasti na Goriškem,⁶⁵ kjer je učitelje zastopal dr. H. Tuma,⁶⁶ kranjski učitelji pa so se naslonili na dr. Tavčarja in Hribarja.⁶⁷ Do končnega in usodnega razkola med slovenskim učiteljstvom je prišlo zaradi verskih problemov. Učitelji so odločno odklanjali očitke škofa Jegliča, ki jih je izrekel v pastirskem pismu 1899, da premalo versko vzgajajo, motila jih je tudi prepoved branja liberalnih časnikov.⁶⁸ Sledila je cela vrsta ostrih člankov, medsebojno obtoževanje v »Slovincu«, »Domoljubu«, »Slovenskem listu« proti »brezvernosti« učiteljev, ki so zasmehovali duhovne vaje, ki jih je zanje pripravil škof Jeglič.⁶⁹ Liberalni »Učiteljski tovariš« je zlasti obsojal učitelje, ki so se udeležili teh vaj, in jim zagrozil z izključitvijo iz učiteljske organizacije.

Ločitev učiteljstva ni bila nič presenetljivega, saj so jo v »Slovincu« in drugih klerikalnih časopisih že napovedali, pobude pa so dobili tudi na II. slovenskem katoliškem shodu 1900, ki je bil tudi uvod v volilno kampanjo, katere so se marljivo udeležili tudi liberalni in klerikalni učitelji. »Slovenec« je priznal, »da smo bili v načelih in idejah že dolgo razdvojeni, pa bodi razkol tudi očit! Pojdi-

⁶² Anton Slodnjak: Zgodovina slovenskega slovstva. Slovenska Matica, Ljubljana 1963, str. 8—10, 10—12.

⁶³ Slodnjak IV. del, str. 126—9. Joža Mahnič: Slovenska moderna: Zgodovina slovenskega slovstva. Slovenska Matica, Ljubljana 1904(419), str. 26—9. Glej še Mahnič, str. 32—3.

⁶⁴ UT, 1899/34(256).

⁶⁵ Doktor Henrik Tuma: »Učiteljstvo na Goriškem«, UT, 1899/30(321—3).

⁶⁶ Ibidem, str. 216.

⁶⁷ UT, 1899/5(399).

⁶⁸ »Dnevi boja«, UT, 1899/31(234) in št. 32(237—8).

⁶⁹ »Pro domo«, IV. del, UT, 1899/3(22—3).

mo narazen in organizujemo se!» Še posebej je pozval starše, da bi vplivali na poslance, ki bodo odločali o učiteljskih plačah.⁷⁰ V »Učiteljskem tovarišu« in »Slovenskem narodu« so napadali duhovščino in klerikalne učitelje, ki so se družili v »Slomškovo zvezo«, izdajati pa so začeli tudi svoje glasilo »Slovenski učitelj«...⁷¹ Učitelje so napadali tudi v deželnem zboru, v vladi in drugod, spotikali so se nad dunajskim Pedagogijem, ki ga je vodil liberalni Dittes.⁷²

Liberalni učitelji niso bili preveč originalni, zato so pogosto povzemali članke po »Slovenskem narodu«. Tako so objavili tri članke pod naslovom »Svobodna šola — svobodni učitelji«, kjer so obdelani šolski boji v Franciji in na Štajerskem.⁷³ Ob tem je pisec opozoril na razmere, ki vladajo v kranjskem šolstvu: »Naša šola je zakrita z gostim zavojem črnih kut, katere ne prepustijo do nje niti najmanjših žarkov svobodomiselnosti: Naše učiteljstvo je obkroženo s črnimi stražniki, katerih pozornosti ne uide niti en korak, vedo za vsako besedo, za vsako črko napisano od učiteljstva. Katehetje, ki imajo dostop do konference, učitelje obtožujejo, učence imajo za vohune, učitelje kontrolirajo tudi zunaj šole...«⁷⁴ S tajno kvalifikacijo so župniki in kaplani krotili neposlušne učitelje in jih spravljali v negotovost...⁷⁵

»Popotnik« je poročal o preganjanju, zlasti o kazenskem premeščanju učiteljev,⁷⁶ odklanjal je odvisnost učiteljstva od duhovščine: »Pedagogika ne sme postati dekla raznim političnim in konfesionalnim strankam, pedagogika je veda in mora imeti prosto pot!«⁷⁷ Ker so učitelje vedno bolj napadali in ogrožali, je Učiteljski tovariš pozival k slogi in sodelovanju,⁷⁸ k lastni obrambi,⁷⁹ k skupnemu nastopanju na bodočih volitvah: »Liberalno učiteljstvo ima veliko moč v rokah, ki jo bomo razvili na prihodnjih deželnozborskih volitvah. Tisti, ki želi, da ga voli učiteljstvo, mora obljubiti, da bo posvetil svoje najboljše moči povzdigi našega šolstva in pravi uravnavi naših piškavih razmer. Na stolec moramo spraviti koga tudi iz naših vrst.«⁸⁰

Izredno močno se je za volitve angažiral »Učiteljski tovariš«. V številnih člankih je objavljval zgodovino klerikalizma, pisal o krivicah, ki so jih učitelji morali prenašati pod klerikalci, pogreval je stare zamere in navijal za učiteljskega kandidata Luka Jelenca, ki je postal predsednik »Zveze jugoslovanskih učiteljskih društev«⁸¹ in kot kandidat nastopil proti dr. Ivanu Šušteršiču. Jelenc je bil prvi slovenski učitelj, ki je kandidiral za državnega poslanca, in to proti prvaku klerikalne stranke, ki je silovito preganjala liberalno učiteljstvo.⁸² V peti kuriji sta si torej stala nasproti vodja klerikalstva in ljudski učitelj.⁸³ Posledica te naivnosti je bila, da je Jelenc na volitvah propadel, zmagal pa je advokat, poglavar klerikalne stranke dr. Šušteršič, tradicionalni sovražnik liberalnega učiteljstva. Učiteljstvo je bilo prizadeto, vendar se je tolažilo z novimi volitvami, vedno bolj pa se je bližalo socialni demokraciji.⁸⁴

⁷⁰ UT, 1899/32(236—45)

⁷¹ Zlasti na občnih zborskih »Zvezah«

⁷² »Naš sovražnik«, UT, 1899/33(247—9)

⁷³ »Svobodna šola in svobodni učitelji«, UT, 1899/30(224)

⁷⁴ »Svobodna šola — svobodni učitelji«, II del, UT, 1899/31(310)

⁷⁵ »Svobodna šola — svobodni učitelji«, III del, UT, 1899/34(241)

⁷⁶ »Premestitve iz službenih ozorov«, POPOTNIK, 1899/13(193)

⁷⁷ POPOTNIK, 1899/4(46—7)

⁷⁸ Požegar »Pozor, tovariši in tovarišice!«, POPOTNIK, 1899/16(286—287) in »Skrbimo za svojo obrambo«, POPOTNIK, 1899/9(120—2)

⁷⁹ »Volitve v državni zbor in učiteljsko vprašanje«, UT, 1900/14(134)

⁸⁰ UT, 1900/16(147—8)

⁸¹ »Zakaj je učiteljstvu socializem simpatičen«, UT, 1900/19(172) in »Vsi na krov!«, št. 32(281—2)

⁸² »Pred volitvami«, III, UT, 1900/32(284)

⁸³ »Vsi na krov!«, UT, 1900/34(298—9)

⁸⁴ »Še je čas«, UT, 1900/34(299—300)

»Državozborske volitve«, UT, 1900/35(308—7)

»Volilci V. kurije!«, UT, 1900/35(309)

⁸⁵ »Po volitvi v V. kuriji«, UT, 1900/36(319—20) »Narodno-napredna stranka in državo-zborske volitve v V. kuriji«, UT, 1900/31(272—3)

»Slovenski učitelj« je leta 1900 objavil program »Slomškove zveze« in poudaril pripadnost katoliški cerkvi, urednik je pojasnil vzroke razcepa. Predvsem je liberalnim učiteljem očital brezverstvo, liberalizem in koketiranje s socialno demokracijo, zlasti na Štajerskem preganjanje verouka iz šole.⁸¹ Posebno ostro so klerikalci napadali »jungovsko« ali socialnodemokratako skupino učiteljev, ki je postavila jasen in obsežen šolski program: šole za vse, izobražene učitelje, ločitev šole od cerkve, svobodnega učitelja in napredne vzgojne in izobraževalne cilje: »Mladina naj bi razumela tudi druge nazore, zlasti pa sodobna gospodarska in politična vprašanja.«⁸² Najbolj osupljiva pa je bila zahteva, »da naj bi verouk zamenjali s poukom etike in ustave.«⁸³ Bistveno je tudi bilo, da je socialna demokracija vabila učitelje v svoje okrilje, »ker so tudi oni delavci, ki jih kapitalisti izkoriščajo«, da od meščanskih strank nimajo kaj pričakovati.⁸⁴ To se je pozneje tudi pokazalo, zlasti to, da se je le socialno-demokrataka stranka borila za dobro šolo.⁸⁵

Protiklerikalno usmerjeni štajerski učitelji in »mladi« so zamerili Jelencu in drugim voditeljem »Zaveze jugoslovanskih učiteljskih društev«, ker so se poklonili škofu Jegliču ob njegovem prihodu v Ljubljano, imenovali so ga »drugi Slomšek«.⁸⁶ Gibanje »mladih« so napadali »Slovenec«, »Domoljub«, »Slovenski učitelj« in »Slovenski gospodar«, »ker so želeli odstraniti križ iz šole, pripraviti krvavo prekucijo, duhovnikom prepovedati pouk v šoli . . .«⁸⁷ Armin Gradišnik je na shodu klerikalnih spodnještajerskih učiteljev 1899 izzivalno razložil zahteve »mladih«, ločitev šole od cerkve pa je utemeljil s tem, »da je treba moralno vzgojo, ki pripada učitelju, ločiti od verske . . .«⁸⁸

Štajerski učitelji, med njimi Gradišnik, so si upali povedati, kaj mislijo, zato so bili deležni najostrejših napadov s strani klerikalcev, obsojali so jih celo liberalni učitelji ali pa so jih zamolčali, da se ne bi zamerili cerkveni hierarhiji, šolskim oblastnikom in pobožnemu ljudstvu. Voditelji liberalne učiteljske organizacije »Zaveze« pa so bili poklozni skrupirani liberalni stranki, bali pa so se tudi klerikalcev, zato niso nikoli dosledno in jasno zahtevali posvetne šole, laične moralne vzgoje in pouka, odpravo verouka iz šole, vedno pa so se potuhnili, ko bi morali pokazati barvo. To jim je nasprotna stran pogosto očitala in jih smešila. Od njih »mladi«, ki so bili med vsemi strujami najbolj napredni, niso dobili nobene opore, vsi pa so jih preganjali kot »brezverce«, »breznarodne«. Zato ni čudno, da so jih klerikalci silovito napadli na II. slovenskem katoliškem shodu 1900.⁸⁹ Tudi »Slovenski učitelj« je napadel njihov program, ki je bil zelo sodoben, napreden in perspektiven, zlasti ga je motila ločitev šole od cerkve.⁹⁰ Boj proti liberalni in socialnodemokratični in jungovski nevarnosti, bil obenem reklama in propaganda za »Slomškovo zvezo«, ki je bila res ustanovljena na tem shodu. Največjo nevarnost so videli klerikalci v »svobodomiselnosti«, v liberalnem učiteljstvu,⁹¹

⁸¹ »Naš program«, Slovenski učitelj, 1900/1(1—2).

⁸² Freie Lehrerstimme, 1. maja 1896, št. 9(131—3).

⁸³ »Mladi« so bili blizu socialistni demokraciji, uvajati so hoteli laični moralni pouk po vzorcu iz Francije in popolnoma ločiti šolo od cerkve.

⁸⁴ POPOTN., 1896/6(171—2), UT, 1896/6(48—9), Slovenski gospodar, 28. maja in 4. junija 1896.

⁸⁵ Bericht über die allgemeine Versammlung stäirischer Lehrer und Lehrerinnen am 29. Mai 1896 in Graz, str. 20—21, Slov. šolski muzej, sign. 11441.

⁸⁶ »Mladi« so postavili napreden program, med drugim so povedali, da se hočejo boriti za »svobodo in izobrazbo ter proti klerikalizmu, birokraciji, oportunitizmu in sovražniku do ljudstva«. Priznavali so se k socialno-demokratični stranki. Glej: Das Programm der Jungen Freie Lehrerstimme, 1900/6(105—9).

⁸⁷ »Stäirische Schul- und Lehrerzeitung«, 1896/32(330).

⁸⁸ »Stäirische Schul- und Lehrerzeitung«, 22. jul. 1896, str. 248, UT, 1896/13(195—200), POPOTN., 1899/1(18—20), št. 3(34).

⁸⁹ Slovenski Narod, 1899, 15. sept. in Domoljub, 1899, 5. okt.

⁹⁰ Slovenski učitelj, 1899/1(13).

⁹¹ Doktor Vlado Schmidt: »Socialnodemokratična epizoda med slovenskimi učitelji«, SODOBNA PEDAGOGIKA, 1968/7-8(308—28). Glej še: Resolucije šolskega odseka II. katoliškega shoda, Ljubljana 1900, Slov. učitelj, 1900/18(291—2).

⁹² »Stari in mladi«, SLOV. UČ., 1900/9(183—5).

⁹³ »Ibidem«, 133—5.

⁹⁴ »Svobodomiselnost«, SLOV. UČ., 1900/24(339).

⁹⁵ SLOV. UČ., 1900/11(165—6).

v modernih idealih šole, ki zahtevajo »ločitev šole od cerkve, izločitev verouka iz šole in uvajanje laične moralne vzgoje...«¹⁰⁰

Svobodomisljeni »Popotnik« je edini kazal simpatije do šolskega programa »mladih« in socialne demokracije, kajti predvideli so »moderno pluralistično šolo, kjer bi imeli v razredih le 30 otrok, ki bi dobili vso oskrbo v šoli, kjer verouk ne bi bil učni predmet, zato pa bi imeli poleg ostalih predmetov še zakonoznanstvo in npravouk. Učitelji bi bili visoko izobraženi z vsemi državljanskimi pravicami, gmotno in socialno samostojni.«¹⁰¹ Žal se naše kranjsko liberalno učiteljstvo zaradi nesamostojnosti, podrejenosti, idejne nezrelosti in politične neorientiranosti ni znalo in moglo potegovati za tako šolo, še manj pa za laični moralni pouk in pouk družboslovja...

Po porazu na volitvah so se liberalni učitelji bali maščevanja klerikalcev, ki so grozili, da bodo spremenili šolski zakon.¹⁰² Neugodno je bilo, da je prestolonaslednik Franc Ferdinand prevzel pokroviteljstvo nad klerikalno učiteljsko organizacijo v Avstriji,¹⁰³ ko so imeli III. zbor katoliških učiteljev (Schulverein).¹⁰⁴ Na volitvah poraženo liberalno učiteljstvo je zato iskalo zaveznikov v Narodno napredni stranki, grozili pa so, da bodo v primeru razočaranja šli po svoji poti.¹⁰⁵ Žal niso povedali, kam bodo šli, če jih bodo zapustili klerikalci in liberalci... , očitno pa je bilo, da tudi za socialnodemokratsko stranko niso bili idejno in politično zreli. Izživljali so se v praznem, jalovem prerekanju s pravim in namišljenim klerikalizmom, časopise so polnili s pamfleti na duhovščino, obenem pa so dokazovali, kako verni kristjani so, kako otroke dosledno »vzgajajo versko-nravno«...¹⁰⁶ Ob tem so se lotili tudi samostanske vzgoje, »kjer neprestano molijo, vzgajajo pobožnjakarstvo, hinavščino in pokorščino, redovnice v otrocih ne goje nobenega drugega čuta razen nabožnega, a tudi tako nerodno, da nikjer ni najti tako malo pobožnosti kot pri teh dekletih, ki jih slabo pripravljajo za življenje v družini in družbi...«¹⁰⁷

Liberalni učitelji so v »Učiteljskem tovarišu« objavili serijo dolgih člankov, kjer so žigosal klerikalizem in njegovo poseganje v šolo, vzgojo v samostanih,¹⁰⁸ branili so liberalno, svobodno šolo in dokazovali, da delajo v skladu z verskimi predpisi, »da želijo slogo med učitelji in duhovniki, vendar ne tako, da bi bil duhovnik gospod, učitelj pa njegov sluga. Zahtevajo enakopravnost stanov...«¹⁰⁹ Na eni strani so liberalni učitelji napovedovali boj proti klerikalizmu, na drugi strani pa so dokazovali, v šoli delajo po naukih sv. katoliške vere: »Stokrat smo že izjavili, da smo delovali in tudi hočemo delovati po naukih naše sv. vere! Stokrat smo že prosili, da bi se naj tisti učitelji, ki bi delovali proti sv. veri brez usmiljenja ovadili pristojni gosposki, da jih strogo kaznuje! Pa nič ne pomaga, oni nas kar naprej sumničijo!«¹¹⁰

Ker so bili liberalci in z njimi učitelji poraženi na deželnozbornskih volitvah 1901, obenem pa so jih klerikalci zasmehovali in jim grozili s sankcijami, so se učitelji bolj naslonili na Narodno-napredno stranko in so celo v Učiteljskem tovarišu objavili njen program.¹¹¹ Liberalno učiteljstvo je vedelo, kaj jih čaka, ko bo-

¹⁰⁰ »Moderni ideali šole«, SLOV UČ., 1900/23(353-5)

¹⁰¹ »Socialno-demokratska šola«, POPOTNIK, 1901, št. 8(92-3)

¹⁰² »Učiteljstvo in državnozbornske volitve«, UT, 1901/5(37-9)

¹⁰³ »Bodimo močnejši«, UT, 1901/14(113-4)

¹⁰⁴ UT, 1901/18(129-30)

¹⁰⁵ »Po volitvah«, UT, 1901/33(258-9)

¹⁰⁶ »Kam vodi klerikalizem«, UT, 1901/1(3-5)

¹⁰⁷ »Učiteljstvo — resen stan«, UT, 1901/2(13-5), UT, 1901/3(21-3) in št. 4(28-30)

¹⁰⁸ UT, 1901/7(54-5)

¹⁰⁹ UT, 1901/13(101-3)

¹¹⁰ »Zdaj je jasno«, UT, 1901/26(210-1)

¹¹¹ Za ilustracijo nekaj točk tega programa, ki zadevajo šolstvo, ki so jih sprejeli najprej na shodu zaupnih mož Narodno-napredne stranke na Kranjskem, 1895 Dr. A. Gregorič je zahteval slovensko šolo in je kot duhovnik poudarjal versko šolo. Glej »Shod zaupnih mož v Ljubljani«, 1895(68), str. 21-5! Na shodu zaupnih mož te stranke 1901 pa so zahtevali avtonomijo in enakopravnost za Slovence, splošno tajno volilno pravico. V šolskem programu pa so zahtevali »svobodno, sicer na kulturnih načelih krščanstva zgrajeno, a od vsake cerkvene uprave popolnoma nezavisno narodno šo-

do njihovi klerikalni nasprotniki zasedli glavne pozicije v deželnem zboru, v vladi, v deželnem šolskem svetu ter v okrajnih šolskih svetih.¹¹² Za svobodomiselnih učitelje je bilo nevarno tudi to, da niso bili dovolj narodni, da propagirajo gibanje »Proč od Rima«, da napadajo duhovščino kot varuhinjo narodnosti. Vse to bi lahko slabo vplivalo na izboljšanje učiteljskih plač.

»Slovenski učitelj« je po letu 1900 razvijal svoj program dokaj umirjeno in je dostojno odbijal napade liberalnih učiteljev, predlagal sodelovanje,¹¹³ dokaj enostransko pa je ocenjeval francoske poskuse laičnega moralnega pouka,¹¹⁴ zavračal trditve liberalnih učiteljev, da vzgajajo krščansko,¹¹⁵ iskal je opore zunaj, zlasti v klerikalnih društvih v monarhiji. Sodobni šoli je očital, da v njej »ni vzgoje duha in srca«, da je iz nje pregnano verstvo, da učitelji postajajo ateisti, da so morali zato ustanoviti katoliška društva, npr. »Katholischer Schulverein«, ki naj varuje mladino za prestol in oltar. Posebej so klerikalni učitelji hvalili pokroviteljstvo prestolonaslednika, kajti s tem bo »nastopila avstrijskemu šolstvu nova doba...«¹¹⁶ V tem smislu so tudi vedno bolj pritiskali na liberalno učiteljstvo, pozivali so poslance, da zahtevajo krščanski značaj šole, katoliško usmerjene učitelje, ki ne bi postali antipod klera, da ne bi rušili, kar duhovnik gradi.¹¹⁷ Ugotavljali so, da je učiteljstvo postalo radikalno, revolucionarno, da nanj slabo vpliva socialna demokracija z brezverskim splošnim in šolskim programom. Prednost imajo »Slomškarji«, ki zagovarjajo krščanstvo in delajo za korist cerkve in države ter varujejo ugled učiteljskemu stanu...¹¹⁸

V »Slovenskem učitelju« se je pojavilo mnogo člankov, ki so dokazovali edino veljavnost krščanske vere, vzgoje in pouka, izjavili so celo, »da so nam dubovniki in zlasti škofje v verskih-nravnih vprašanjih edino merodavni in da je dobro, da je F. Ferdinand pokrovitelj katoliškega učiteljskega društva,«¹¹⁹ ki so se ga udeležili odlični cerkveni dostojanstveniki, da se morajo vse krščanske stranke združiti pod vodstvom škofov v boju za krščansko šolo. Vzgjati je treba v verskonravnem in krščanskem ter avstrijskem duhu...¹²⁰ Očitno je bilo, kako so bili klerikalni »Slomškarji« odvisni od plemiško-buržoazne in cerkvene gosposke in gospe in s teh pozicij so napadali liberalno učiteljstvo, ki »dela proti ljudstvu, ki nas plačuje in ki ga hočejo oropati najdražjega zaklada: vere in narodnosti... so torej nasprotniki vere, cerkve in duhovnikov...«¹²¹

V tem duhu je potekalo tudi zborovanje »Slomškove zveze« 1901 v Ljubljani, ki naj bi združevala učitelje, ki vzgajajo mladno v narodnem in katoliškem duhu, po nazorih, ki so bili odobreni z »najvišjega mesta«, saj je F. Ferdinand pokrovitelj katoliškega šolskega društva... Šušteršiča so učitelji »gromovito pozdravili«, on pa jih je nazval junake in junakinja, ki se pogumno borijo za krščanska načela v šoli proti onim, ki želijo krščanstvo vreči iz šole in so izdajalci svojega naroda. Vodja SLS je še enkrat potrdil, »da je tista šola, ki jo je dal narodu liberalizem, prekletstvo za narod! Ves govor je bil demagoški, napihnjen in poln groženj liberalnim učiteljem.«¹²²

Ti so sicer poskušali odgovarjati na to ofenzivo klerikalne stranke in stanovskih tovarišev, vendar so reagirali konfuzno, ponavljali so stare fraze o svobodni

lo in v to svrhu izdatno izboljšanje gnetnega položaja učiteljskega stanu, združeno s povečanjem njegove znanstvene in strokovne izobrazbe... UT, 1901/22-23(174-5).

¹¹² »Po volitvah«, UT, 1901/32(247), št. 32(245-7).

¹¹³ »Slog«, SLOV. UČIT., 1901/2(17-9).

¹¹⁴ SLOV. UČIT., 1901/4(47).

¹¹⁵ SLOV. UČIT., 1901/5(85-5).

¹¹⁶ »Dani sek«, SLOV. UČIT., 1901/9(126-31).

¹¹⁷ »Šolstvo v državnem zboru«, SLOV. UČIT., 1901/7(97-100), SLOV. UČIT., 1901/9(170-1).

¹¹⁸ »Volitve in učiteljstvo«, SLOV. UČIT., 1901/18(223-4).

¹¹⁹ »Več luči«, SLOV. UČIT., 1901/20(301-3), »V duhu časa«, SLOV. UČIT., 1901/18(266-71).

¹²⁰ »Naši cilji«, SLOV. UČIT., 1901/26(322-5).

¹²¹ »Zborovanje katoliškega šolskega društva na Dunaju«, SLOV. UČIT., 1901/26(356-8).

¹²² »Dopis dežel«, SLOV. UČIT., 1901/26(359-40).

¹²³ Doktor Ivan Šušteršič ni nikoli pozabili pokazati, kako malo cenil učitelje, zlasti liberalne, ti pa so javno izražali do njega zanikanje in celo sovražstvo. Posledica tega je bilo dolgoletno stradanje učiteljstva...

šoli in se oteпали očitkov, da so protinarodni, brezverski in protidržavni in protidnastični, ker so se bali sankcij s strani šolske in državne birokracije, cerkve, policije, zlasti pa stradanja, do katerega je že prihajalo, zato najdemo tudi v Učiteljskem tovarišu vedno več člankov, ki zahtevajo vzgojo k vernosti, vendar previdno zahtevajo tudi socialno-politično vzgojo: »Učence je treba seznaniti z dolžnostmi in pravicami, katere imajo do samega sebe, do bližnjega, države in boga . . .¹²³ Učitelji so opozarjali, da se spuščajo v politiko, sicer pa naj se povezujejo s strankami, ki so šoli prijazne, opravljajo naj verske dolžnosti, da ne bi dajali pohujšanja ljudstvu.¹²⁴

Bolj odločni in zlasti prenapeti liberalni učitelji so napadali in smešili »Slomškarje« in njihovo konkordatsko šolo,¹²⁵ njihovo pajdašenje s plemstvom,¹²⁶ njihov slabi odnos do vseučilišnega vprašanja,¹²⁷ udinjanje bogatašem in oblastnikom, neenakopravnost v njihovih vrstah, zlasti pa to, da niso smeli samostojno razmišljati.¹²⁸ Odklonili so tudi novo službeno tabelo, ki je imela rubriko »spособnost za organista« in »politično zadržanje«.¹²⁹ V državnem zboru so 1902 klerikalni poslanci napadli učiteljišča, »ki so kraji za brezboštvo in pačenje duš«, dr. Tavčar pa je zavrnil srednje šole, »ki padajo na nivo teologičnih zavodov-gojišč pobožnjakarstva, s katerim pa se Slovenci ne bomo izkopali iz revščine in suženjstva . . .«¹³⁰ Pa tudi sicer je napredno učiteljstvo postalo kritično do delovanja katehetov v šoli »ker delujejo mehanično, mladina slabo pozna katekizem,¹³¹ sami pa se ukvarjajo s trgovino«¹³² Učitelji so tudi na XIV. skupščini »Zaveze« v Trstu govorili o preganjanju, o revščini in o hlapčevanju, spomnili so se na Šušteršiča, ki je prekel liberalno šolo, in na Kreka, ki je predlagal reduciranje šol, da bi lahko preostale učitelje bolje plačali . . .¹³³ Kaj bistvenega niso dohnali, izzvali pa so nasprotni tabor, da jih je še ostreje napadel . . .

Zaradi zmage klerikalne stranke so učitelji zapuščali liberalno »Zavezo« in prehajali k »Slomškarjem«, zato je prihajalo z liberalne strani do novih očitkov, do izzivanja in novih sporov, druga stran pa je grozila z »brezobzirnim bojem«, zlasti pa z materialnimi posledicami.¹³⁴ Pozneje je res prišlo do izstradalne politike. In »Slomškarji« so se vedno bolj posmehovali govorom liberalnih voditeljev učiteljstva, kot so bili Jelenc, Česnik in Gangl, ki so grozili, da bodo prešli v socialnodemokratsko stranko, ki pa zanje ni bila navdušena, »ker so učitelji sebičneži, ki bi se prodali za kos kruha, ter bi postali celo nemškutarji . . .«¹³⁵ Liberalnim učiteljem so upravičeno očitali, da frazirajo,¹³⁶ da so se prodali liberalni stranki, »ki je proti ljudska, nesvobodomiselná in breznačelna kranjska klika, ki sedaj gospodari v deželi in učiteljstvo izkorišča politično.«¹³⁷ Pozneje so morali liberalni učitelji priznati, da jih je liberalna stranka res pustila na cedilu.

¹²³ »Delovanje učiteljstva z ozirom na socialno-politično strujo«, UT, 1902/2(8–10)

¹²⁴ UT, 1902/7(30–1)

¹²⁵ »Delovanje učiteljstva«, UT, 1902/3(19–20)

¹²⁶ Pogosto so liberalni učitelji pretravali in se smešili, kazali nevednost in neolikanost. Nikoli pa niso znali razviti pravega idejnega boja, ker sami niso bili na jasnem, kaj hočejo.

¹²⁷ »Prokletstvo za ljudstvo«, II, UT, 1902, št. 3(19–20)

¹²⁸ »Glumač«, UT, 1902/3(18–9)

¹²⁹ »Zadržanje klerikalizma — naša dolžnost!«, UT, 1902/5(33–5)

¹³⁰ UT, 1902/5(33)

¹³¹ »Napredni slovenski učitelj — vztrajak«, UT, 1902/7(49)

¹³² UT, 1902/8(57–8) »Poštene besede poštenih učiteljev«

¹³³ UT, 1902/6(46)

¹³⁴ »O šolstvu na Kranjskem«, UT, 1902/13(97–8) »Odmev«, UT, 1902/17(98–9)

¹³⁵ »Solo obsojajo«, UT, 1902/16(122–3)

¹³⁶ »Naša stališča«, UT, 1902/33(258–60)

¹³⁷ »Bruno v očesus«, SLOV UČIT., 1902/8(143–6)

¹³⁸ »Pogubna smer«, SLOV UČIT., 1902/22(329–31)

¹³⁹ »Iz učiteljskega parlamenta«, SLOV UČIT., 1902(251–3), št. 22

¹⁴⁰ »Ilraber bojevnik«, SLOV UČIT., 1902/21(313–5)

Šolske reforme, kritika političnih strank s strani Antona Peska

V letu 1902 so veliko pisali o »reformi ljudske šole« in zopet kritizirali šolski zakon. Ugotavljali so, da so zanemarili pošolsko mladino na kmetih, ki pozabi brati, ki iztiri in zato po tridesetih letih novih zakonov in nove šole ostaja še mnogo analfabetov. Zato zahteva klerikalni pisec ustanavljanje knjižnic, zlasti pa Marijinih družb, omejitev pouka, saj je zemljepis nepotreben, uvesti pa je treba kmetijski pouk in društva, ki morajo delovati po krščanskih načelih.¹³⁸ Ob razpravah o reformi šole klerikalci niso mogli mimo socialne demokracije, saj po njenih načelih ni mogoča nobena vzgoja, saj ne poznajo »edinega namena«, ki ga oznanja katoliška cerkev po svojih škofih in mašnikih . . . zahtevajo pa ločitev šole od cerkve.¹³⁹ Sklicevali so se na številne tuje katoliške časopise, ki so zagovarjali katoliško šolo.¹⁴⁰ Še posebej so napadli dr. H. Tumo, ki je na Goriškem vabil učitelje v Socialno-demokratsko stranko,¹⁴¹ kritizirali so v »Primorskem listu« in v »Slovenskem učitelju« šolo in učitelje, »ker niso verni in udani naukom sv. cerkve.¹⁴² Ljudstvo takih učiteljev ne bo plačevalo, pustilo jih bo stradati.«¹⁴³

Zato ni čudno, da so na shodu liberalne »Zaveze« leta 1904 predvsem obravnavali boj za vsakdanji kruh in grajali obstrukcijo klerikalnih poslancev, ko je šlo za izboljšanje gmotnega položaja učiteljev.¹⁴⁴ In v »Učiteljskem tovarišu« je izhajala vse leto serija člankov, ki so napadali klerikalce in klerikalizem. Podrobno so prikazali razvoj šolstva v zadnjih 30-ih letih, vso zgodovino klerikalizma na Kranjskem, ki so bili učitelji sužnji duhovnikom, pokorni sluge cerkvi in župnišču . . .¹⁴⁵ pogrevali so vlogo Mahniča, Missije, Praprotnika, Močnika in zlasti Kreka, ki je učitelje osramotil s člankom »Pons asinorum«, še posebej pa so se spomnili Šušteršiča, ki »je javnosti izdal največjo skrivnost klerikalizma ter nas je s svojimi neumnimi napadi zedinil in učvrstil zoper to stranko . . .«¹⁴⁶ Učitelji so poudarjali, da so veliko pričakovali od škofa Jegliča, ki jih je razočaral s svojimi pastirskimi pismi, in s tem da je zagovarjal slabe duhovnike, ki so zaradi boja za posvetne dobrine in oblast zanemarjali stanovske dolžnosti. Zlasti kateheti so zanemarjali verouk, zato so imeli slabe uspehe in veliko težav, ravno ti pa najbolj preganjajo učitelje . . .¹⁴⁷ Učitelji so resignirano ugotavljali, da sta si podobna celo liberalizem in duhovščina, saj sta oba nasprotnika šole in oba odrekata učiteljem pravico do poštene plače.

Liberalno učiteljstvo se je ponižalo celo tako daleč, da je apeliralo na duhovščino, da jim omogoči nujne plače, ker sicer bodo še bolj stradali: »Duhovščina je gmotno preskrbljena, učitelji pa stradajo, čeprav so verni katoličani. Duhovščina se lahko očisti madežev, če privoli v povišanje učiteljskih plač . . .«¹⁴⁸ Žal se je tako rotenje, prepričevanje in prosjačenje nadaljevalo desetletja, učitelji so stradali, šola je notranje hirala, stagnirala, šolniki so se izčrpavali v spopadih z duhovščino, z birokracijo in drugače mislečimi stanovskimi tovariši. Nihče ni resno razmišljal o pravi, svobodni, laični šoli, o laičnem moralnem pouku, zlasti ne tisti v bližini ali pa v središču učiteljske liberalne hierarhije. Take ideje so razvijali učitelji s periferije.

Tudi na XVI. glavni skupščini »Zaveze« leta 1904 v Postojni so se prepirali predvsem zaradi plač. Jelenc je opozarjal na skupno nevarnost, ki preti s strani

¹³⁸ »Preosnova ljudske šole«, SLOV. UČIT., 1902/23(345–8).

¹³⁹ »Vzgoja in pouk po socialno-demokratskih načelih«, SLOV. UČIT., 1902/24(361–5).

¹⁴⁰ SLOV. UČIT., 1903/2(19–20).

¹⁴¹ »Boj za šolo«, SLOV. UČIT., 1903/4(56–9).

¹⁴² »Važna lekcija o učiteljskem ugledu«, SLOV. UČIT., 1903/6(72–3).

¹⁴³ »Pred učiteljskim shodom«, SLOV. UČIT., 1903/6(81–2).

¹⁴⁴ »Shod kranjskega učiteljstva«, UT, 1904/1(2–3). Glej še: »Zavožena struja«, SLOV. UČIT., 1903/11(161–2) in »Po protestnem shodu«, UT, 1904/2(12–3).

¹⁴⁵ »Na Amonitel«, UT, 1904/2(11–2).

¹⁴⁶ »Na Amonitel«, UT, 1904/3(20–1).

¹⁴⁷ UT, 1904/7(56–7) in še: Ibidem, str. 52–3, UT, 1904/6(49–50).

¹⁴⁸ UT, 1904/15(132–7).

klerikalcev liberalnim in ostalim učiteljem. Kajti »klerikalizem je največji nasprotnik modernega šolstva, ki ovira izboljšanje plač . . . zavida nam uborne šole poleg velikih farovžev . . .«¹⁴⁹ V številnih in obsežnih člankih so v »Učiteljskem tovarišu« podrobno prikazovali izvore, oblike, razvoj, vplive in posledice klerikalizma, »ki je prokletstvo za človeštvo, ker uniči vse dobro v človeku in ustvarja fanatike . . .«¹⁵⁰ Taki in podobni napadi v »Učiteljskem tovarišu« in drugod niso ostali brez odmeva zlasti v »Slovincu« in »Slovenskem učitelju«, ki sta krivdo za neuspehe pri regulaciji plač vzbračala na liberalne učitelje in njihovo stranko. In ker so bili prikrajšani tudi klerikalni učitelji, so ti druge imenovali »brezvestno kliko«, ki napada Šušteršiča, voditelja »Katoliško-narodne stranke«, ki odloča o plačah: »Nevarno je namreč izzivati zastopnike ljudstva, ker od njih je odvisna naša regulacija. Bodite trezni in previdni!«¹⁵¹

V letih 1904–05 je zelo napredovala germanizacija in napredni učitelji so čutili potrebo, da bi se borili za narodne pravice. Toda klerikalci so postavljali vero na prvo mesto: »Kdor višji ceni narodnost kot vero, je pogan!« Zato so liberalni učitelji zahtevali več narodne zavednosti: »Ne bi škodilo, če bi tudi mi bili narodno fanatični in ko ne bi bili tako brezmejno neumno klerikalni. Prav je, da skrbimo za zveličanje duš, prav pa ni, če pri tem zanemarjamo narodno zavednost. Kar je za narodno blaginjo sveto, to je za cerkev prekleto . . .«¹⁵² Napredni učitelji so obžalovali, da strankarski prepiri škodijo skupnemu boju proti potujčevanju, namesto narodne zavednosti spodbujajo sovraštvo, neslogo: »Klerikalizem goji verski fanatizem brez narodne zavesti, hoče ljudstvo brez prave omike, želi imeti nadvlado nad maso, zlasti nad šolo . . .«¹⁵³ Napredne učitelje so motila tudi popolnoma nemška ženska učiteljska, ¹⁵⁴ motilo jih je bučno praznovanje 25-letnice »Schulvereina«, slabe čase je pomenil prihod novega ministra za šolstvo barona Bienenrtha, ki je bil hud nasprotnik moderne šole. Očitno je bilo, da se bodo strankarski spopadi med učiteljstvom še zaostri in da bo šolstvo stagniralo.¹⁵⁵

Ko so liberalni učitelji grozili, da »bodo šli za Marxom, če jim ne bodo izboljšali plač«, so jim nasprotniki jasno povedali, da nimajo idejne orientacije, da jih liberalni veljaki vlečejo za nos: »Vemo, da je sedanja generacija nemočna za kakšno samostojno akcijo in je grožnja z Marxom tako neumna, da se ji smejejo še liberalci, še bolj pa mi. Potrebna pa je borba proti tistim, ki so učiteljstvo krmili z obljubami. Pustimo študiranje Marxa, pa raji kaj pametnega ukrenimo!«¹⁵⁶ Tudi katoliško usmerjeni učitelji so obžalovali razcepljenost, ker so vedeli, da jim vlada ne bo dala ne srednjih in ne visoke šole, »dokler bo tlačanal izdajalski liberalizem tujstvu . . .«¹⁵⁷ Obe stranki sta se obtoževali, da služita tujcu. To je bilo res, koristi so imeli narodni tlačitelji.

Ko so liberalni učitelji na dolgo in široko napovedovali »pasivno resistenco«, iskali krivce za učiteljsko bedo, obsojali »nemčursko vlado«, izražali razočaranje nad obema strankama, so ugotovili, da se lahko naslonijo le na proletariat. Tako je mislil tudi »Rdeči prapor«, vendar je poudarjal, da bi taka resistenca škodila šolstvu in koristila klerikalcem in drugim nasprotnikom slovenske šole. Na drugi strani pa je ta delavski list menil, da je učiteljstvo v težavah, ker je preveč vezano na meščanske stranke, da spada bolj med inteligentni proletariat, ki ima sicer

¹⁴⁹ UT, 1904/17(149–53)

¹⁵⁰ »Klerikalizem in mi«, UT, 1904/22(207–9)

¹⁵¹ »Brezvestnost«, SLOV UČIT, 1904/10(217–9)

¹⁵² »V ofenzivi«, UT, 1905(36–7)

¹⁵³ UT, 1905/8(58–9)

¹⁵⁴ UT, 1905/16(125–8)

¹⁵⁵ »K petindvajsetletnici nemškega 'Schulvereina', UT, 1905/23(181–3)

»V ofenzivi«, UT, 1905/24(192–3)

»Pobjmo ga!«, UT, 1905/25(201–2)

UT, 1905/46(288–9)

¹⁵⁶ »Za Marksom«, SLOV UČIT, 1905/4(69–71)

¹⁵⁷ »Šolstvo in naša bodočnost«, SLOV UČIT, 1905, št 8(142–5)

najsvetejšo vlogo v družbi, obenem pa prav podrejeno mesto kruhoborca — delavca, ki ne ravna delodajalec z njim nič drugače kot kapitalist z delavcem . . . »¹⁵⁸ Klerikalno učiteljstvo in zlasti »Slovenec« sta liberalnim učiteljem cinično svetovala, naj se obrnejo na socialno demokracijo, ker jim bo ta uredila plače in »jih pritiskala na svoje rdeče srce«. Ko je pisec v »Učiteljskem tovarišu« vračal take cinične izpade »Slovenca«, je označil klerikalno stranko kot gnilo in sleparsko in poudaril, da učitelji ne potrebujejo strank, vendar vidijo v delavstvu bodočnost, »le složno in vztrajno bi moralo biti . . .«¹⁵⁹ V tem smislu je v svojih delih opredelil vlogo delavstva tudi Ivan Cankar.

V to zmedo je poskušal vnesti nekaj jasnosti le napredni učitelj s periferije Anton Pesek, ki je v celi vrsti člankov obravnaval razmerje med učiteljstvom in politiko in ob tem dal smernice učiteljem za delo med revnim zatiranim in brezpravnim ljudstvom. Podrobno je označil vse tri naše glavne politične stranke in njihov odnos do učiteljstva: »Klerikalna stranka prinaša ljudstvu sužnost in klerikalizem pomeni terorizem, ki ga izvaja duhovščina. Je proti šoli, učitelj naj bi bil duhovniku hlapec, poučeval naj bi celo verouk. Zato pač učitelj ne more biti v taki stranki, čeprav bi mu ponujali kake privilegije. Tudi liberalizem je docela trhel, je v agoniji, povezuje se z Nemci. Šolska družba, ki jo podpirajo liberalci, deluje v klerikalnem smislu. Tavčar in Hribar sta simpatični pojavi, vendar sta neučinkovita, ker nista pridobila sodelavcev. Slovenskega kmeta liberalizem ne bo pridobil, zato tudi učitelji, ki delamo na podeželju ne moremo propagirati liberalizma . . .«

Učiteljem po mnenju Peska najbolj ustreza socialistična stranka, ki ima program, nima pa še prihodnosti, ker je v njej premalo delavstva. Socialisti cenijo znanost in šolo, negujejo pa tudi umetnost. Društvo »Svobodna šola« brani šolo pred klerikalizmom. Ker pri nas še ni pravih tal za socialno demokracijo, nimamo nobene prave stranke, ki bi mogla ljudstvu dati pravo perspektivo. Nekaj izgledov bi imela kmetiška ali kaka druga stranka. Učitelji naj bi sodelovali z liberalci ali s socialisti, nikakor pa ne s klerikalci . . .

Pesek je učitelje pozival, da ljudstvo poučujejo za politično življenje, »da bo razumelo naše razmere, kajti trajna je le izobrazba. Ustanavljati je treba kulturna društva, učiteljstvo naj med ljudstvom politično dela, upošteva naj njegove potrebe. Kmalu pa se bo porodila stranka, za katero se bomo lahko ogrevali in z uspehom zanjo delovali. Zanj pripravljamo teren, usposabljammo ljudske duše, da bodo pripravljene sprejeti njene ideje . . .«¹⁶⁰ Čeprav je bila to izredno odkrita in tudi stvarna ocena naših strank, Pesek ni našel pravega izhoda iz strankarskih zagat in dvomiti moramo, da je vedel, kakšna naj bi bila bodoča stranka, katere ideje bi lahko sprejeli učitelji. Ti so namreč tavalili v politični temi do svetovne vojne in naprej.

Bolj kot klerikalce je Pesek razkačil liberalce, zato ga je napadel »Slovenski narod«, ki je trdil, da so »učitelji liberalni stranki pri agitaciji več škodovali kot koristili in da ogromna večina učiteljev ničesar ne stori za stranko. Učitelji se odtegujejo vsakemu delu, zlasti med ljudstvom, zato ima klerikalizem lažje stališče. Narodno-napredna stranka se je borila za ugled učiteljstva, vztrajno pisanje »Slovenskega naroda« je priložilo učiteljem ugled in družbeno veljavo in dr. Tavčar se je pogosto zavzemal za učitelje, ko so jih preganjali . . .«¹⁶¹

»Učiteljski tovariš« je odbijal vse očitke in dolgovezno dokazoval, da je liberalna stranka malo storila za izboljšanje gmotnega stanja učiteljstva, da so o delu učiteljev prihajala ugodna poročila nadzornikov, da se preživljajo s poštenim

¹⁵⁸ »Glasovi o učiteljski pasivni rezistenci«, UT, 1906/11(96—7).

¹⁵⁹ »Naši odgovori«, UT, 1906/13(111—2).

¹⁶⁰ Anton Pesek: »Učitelj in politika«, UT, 1906/16(142—5).

¹⁶¹ »Izjeme sol«, UT, 1906/32(298—9).

delom, ki bi zaslužilo podporo, ne pa grajo. Liberalna stranka učiteljstva ni znala pridobiti za sodelovanje, kljub temu bo ostalo učiteljstvo »neomajno naprednega mišljenja in se bo borilo za izobrazbo ljudstva . . .«¹⁶² Po dolgotrajnem prerekanju med Učiteljskim tovarišem in »Slovenskim narodom« je prišlo do poravnave,¹⁶³ vendar je učiteljstvo obviselo med obema strankama in pozivalo obe k »poboljšanju«: »Voditelji klerikalizma in liberalizma naj krenejo na drugo pot, če imajo še kaj čuta sramu, resnice in vere . . . Krivica, ki jo delata klerikalizem in liberalizem stanu je prevelika in preobčutljiva . . . Vsaka krivica se mora poravnati . . .«¹⁶⁴

V tej stiski je učiteljstvo vabil v Socialno-demokratsko stranko »Rdeči prapor« in Učiteljski tovariš je po njem povzel bistveno misel, da se razmere v družbi slabšajo, da učitelji v meščanskih strankah niso dobili pomoči, da liberalci niso nikoli razumeli svoje vloge v gospodarstvu in politiki, da je rešitev za učitelje in uradnike pristop k socialni demokraciji: »Upoštevati je treba Marxov nauk, da je osvoboditev delavskega razreda lahko le njegovo delo. Učitelji in uradniki morajo imeti pogum, da priznajo pripadnost delavskemu razredu. Združitev bi koristila učiteljem in delavcem. Inteligenca bo dobila pri delavcih energijo, delavci pa od nje znanje. Socializem je bodočnost!«¹⁶⁵

Predalec bi prišli, če bi poskušali ugotoviti, zakaj naši učitelji niso bili sposobni najti pravega mesta v političnem življenju, zakaj so tavalili in izgubljali energijo v brezplodnih prepirih in zakaj so ostali praznih rok, ko je šlo za grotne dobrine, za politične in človeške pravice, za resnično svobodno šolo in zlasti za laični moralni in družboslovni pouk. Verjetno je, da učitelji niso poznali dovolj zgodovine, delavskih gibanj, idejnih tokov v svetu in doma, boja za laično šolo. Vzgajali in izobraževali so se v nemških in klerikalnih učiteljskih, nad njimi je bedela posvetna in cerkvena birokracija. In kot bomo videli, je bilo simpatiziranje s socializmom, svobodomiselnostjo ali s socialno demokracijo skrajno nevarno.¹⁶⁶

Na kako nizki stopnji je bilo učiteljstvo, kažejo tudi dolgotrajni prepiri o tem, ali naj moški in ženske dobivajo enako plačilo za enako delo. Moški — učitelji so zagovarjali diskriminacijo.¹⁶⁷ Tudi duhovnikom so očitali, da imajo predobre plače, trdili so, da želi vlada na ta način oslabiti šolstvo.¹⁶⁸ V »Slovenskem učitelju« so se v letu 1907, ko so se začele priprave za deželnozborske volitve, močno obregnili ob liberalno učiteljstvo, ker so v Narodno-napredni stranki v šolskem odseku zahtevali ločitev šole od cerkve. Liberalnim učiteljem so svetovali, da se otresejo protikršćanske liberalne stranke.¹⁶⁹

Učitelji, volitve in narodnostni boji

Tudi »Učiteljski tovariš« je v letu 1907 sodeloval v predvolilni kampanji z vrsto člankov, ki so napadali klerikalizem. V bistvu so slutili zmago klerikalnih strank, vendar so napovedovali tudi pohod demokracije, vzpon nižjih slojev zaradi novega volilnega reda. Napovedovali so tudi popočni poraz liberalizma: »Naš liberalizem bo žalostno poražen, ker ima slabo organizacijo, ker je nedelaven, ker nasprotnika žali in obrekuje, nima svojega glasila, ker je zagovornik privilegirancev, ne zna pridobiti množic.« Ko je člankar podrobno orisal zgodovino strankar-

¹⁶² »Med dvema ognjema«, UT, 1906/32(288–90)

¹⁶³ »Izjava«, UT, 1906/41(359)

¹⁶⁴ »Udarec s kolom«, UT, 1906/33(295–9)

¹⁶⁵ »Učiteljstvo in uradništvo«, UT, 1906/52(474–6)

¹⁶⁶ Socializem I zvezek Po člankih »Študentskega zbornika« priredil Anton Kristan »Zakaj smo socialisti«, str. 37, III zv., Ljubljana 1908

¹⁶⁷ »Za enako delo enako plačilo«, UT, 1906/8(69–70)

¹⁶⁸ »Komentar k določilom glede draginjske doklade«, UT, 1906/7(70–1)

¹⁶⁹ »Slovenskemu učiteljstvu na Štajerskem«, UT, 1906/6(52) in še »Narodno-napredna stranka na Štajerskem«, UT, 1906/4(44–5)

skih in političnih bojev pri nas, je opozoril, »da se ja bil najhujši boj in se še bije za šolsko odgojo...«¹⁷⁰ Ob tem je zopet ošvrknil klerikalizem, »ki bolj škoduje kot liberalci in svobodomislecii...«¹⁷¹ V tretjem članku je pisec zagovarjal predsednika »Zaveze«, da sodeluje v odboru Narodno-napredne stranke, očital pa je »Slovincu« in »Domoljubu«, da sramotijo učitelje, ne vidijo pa nemorale pri duhovščini, ki v boju za klerikalizem uporablja »laž, obrekovanje, zlorabo vere, hujskanje, prepir, sovraštvo, krivo prisego, pohlepnost po časti, denarju, poniževanje, zasramovanje, tožbe, denuncijanstvo in celo baterijo smradu iz pekla...«¹⁷² Torej so ob volitvah privlekli na dan znani repertoar očitkov, sumničenj, s katerimi naj bi nasprotnika spravili ob ugled, istočasno pa so liberalni učitelji zopet dokazovali, kako so verni, vdani cerkvi, ljudstvu, tradicijam... dinastiji...

Ko je učitelj Milan Kabaj razlagal, kako naj bi si pridobivali ugled med ljudstvom in se izognili »ostudenemu obrekovanju«, je poudaril, »da smo učitelji napredni, nismo pa proti veri, ki je nekaj vzvišenega in zato otroke učimo po zakonu, vzgajamo moralno, vera je zbirka najlepših in najvzgledejših nauk, ki človeka blaže...«¹⁷³ Na eni strani so se liberalni učitelji bali klerikalcev in zato hiteli dokazovati vernost, na drugi strani pa so upali, da bodo ti paralizirani s strani močne stranke socialnih demokratov: »da klerikalci ne bodo mogli sami neomajno vladati, zlasti ne bodo mogli zatirati učiteljev. Preprečili bomo vlado teme in avstrijskim narodom se začne lepše življenje...«¹⁷⁴

Prav po letu 1907 so se zaostriili tudi mednacionalni boji v podonavski monarhiji. Velike pritiske so čutili naši ljudje na Štajerskem in Koroškem.¹⁷⁵ Močno so nemčurji, kot npr. vitez Kaltenecker, zatirali slovenske učitelje na Kranjskem: »Ta vitez je nadut nemški nacionalist, domišljav, prepotenten, samopašen, hribovsko zabit in surov. Sam oddaja službe, zavlačuje razpise, sprejema podkupnine...«¹⁷⁶ Izredno škodljivo so delovali tudi klerikalni in nemčurski šolski nadzorniki, ki so prišli na površje po zmagi klerikalcev na Kranjskem in drugod. Učiteljstvo je takoj začutilo pritiske, zato so se pripravljali na odpor. Veliko so pisali o nevarnostih klerikalizma, pozivali so kolege, da naj zbirajo podatke o krivicah, ustanavljali so posebno obrambno društvo, ki bi branilo učiteljske pravice, pedagoški tisk naj bi objavljval vse primere...¹⁷⁷ V kratkem so prihajala poročila o »fanatičnem delovanju duhovnikov v krajnih šolskih svetih; nekateri učitelji so se udingali klerikalcem za boljša delovna mesta. Prej so bili med učitelji nemškutarji, sedaj imamo klerikalce...«¹⁷⁸

Škodo slovenski stvari so povzročali prepripi med »Zavezo« in »Družbo sv. Cirila in Metoda«. To obrambno šolsko organizacijo, ki so jo ustanovili 1884, so napadali klerikalci in nemčurji, čeprav so bili v njenem odboru znani kulturni in politični delavci.¹⁷⁹ Bila je izredno koristna za ohranjenje slovenstva, a so jo napadli klerikalci, zlasti od leta 1887, ker »posveča premalo pozornosti veri«. V poznejših člankih so poudarjali, »da so vsi škofje slovenskih pokrajin v narodnih rečeh sila previdni in zmerni. Vladikam je bolj pri srcu cerkvena bratovščina kot pa družba. Narobe je, da družba podpira predvsem narodnost...«¹⁸⁰ Še posebej so se cerkveni krogi ohladili do te družbe, ko jo je pohvalil dr. I. Tavčar, dr. I. Ži-

¹⁷⁰ »Krivoverski klerikalizem — učiteljstvo te kliče pred sodbo ljudstva«, UT, 1907/8(83).

¹⁷¹ UT, 1907/8(83—4) in 1907/9(91—2).

¹⁷² »Pod spovednim pečatom«, UT, 1907/17(179—83).

¹⁷³ Milan Kabaj: »Delo za ugled«, UT, 1907/28(279).

¹⁷⁴ »Po volitvah«, UT, 1907/8(210—2).

¹⁷⁵ »Boj za slovenske šole«, UT, 1907/29(307—8).

UT, 1907/29(308).

UT, 1907/31(330—1).

¹⁷⁶ »Vitez Kaltenecker na — zatožni klopi«, UT, 1907/31(335).

¹⁷⁷ Učitelji so pridno sodelovali in izbrali številne primere zlorab klerikalne stranke. Naša obramba, UT, str. 484.

¹⁷⁸ Družba sv. Cirila in Metoda je bila napoti klerikalcem, ker so jo ustanovili svobodomiselnii učitelji in narodno zavedni duhovniki. »Nekdaj in sedaj«, UT, 1907/42(485—8).

¹⁷⁹ V odboru so bili Luke Svetec, Ivan Hribar, Ivan Murnik, dr. Josip Vošnjak, Tomo Zupan in drugi.

¹⁸⁰ Pogled na prvo četrt stoletje Družbe sv. Cirila in Metode. V Ljubljani 1910(102), str. 73—4.

tnik pa je v »Slovencu« 1892 povedal, »da za to družbo z duhovske strani ne raste zanimanje, iz vzrokov, katerih pa tukaj ne more navesti . . .«¹⁶¹ Ko je na I. katoliškem shodu v Ljubljani hotel Luka Svetec poročati o delu te družbe, mu referata niso dovolili. Ugotovili so, da so vladike proti družbi, čeprav so bili v njenem vodstvu tudi duhovniki. Zlasti dr. Šušteršič je izjavil, »da je družbina podlaga dobra, njeno vodstvo pa mu ne ugaja, ker ni čisto na katoliškem stališču . . .« Na shodu so sprejeli resolucijo, kjer so priporočali, »da se družba v bodoče organizuje po župnijah v soglasju z našimi prevzvišenimi vladikami . . .« Na tem shodu so brezpogojno podprli nemško vseučilišče v Solnogradu, namesto slovensko v Ljubljani.¹⁶² Kljub napadam klerikalcev se je delo družbe krepilo in razvijalo, ker ga je vedno bolj podpirala posvetna inteligenca. Toda njenega podpredsednika — duhovnika Toma Zupana so odslovili iz Alojzijevišča. Gonjo je začel tudi »Rimski katolik«, družbo so smešili, duhovnike premeščali. Polagoma je družba prešla v klerikalne roke, vedno bolj so nameščali na šolah redovnice, v odboru ni bilo učiteljev, zlasti članov »Zaveze«. Zato so jo kritično obravnavali tudi liberalni učitelji na zboru »Zaveze« 1907 v Pulju in ugotavljali, »da je bila družba nedotakljiva, da je zaspala, da je nevarnost, da bi obmejno slovensko mladino izročili takim vzgojiteljem, ki hočejo vcepiti one napačne nazore o človeškem življenju, da je človek srečen le, če oči obrača vedno proti nebu . . .« Učitelji so zahtevali bolj delavne in odločne »ženske in moške učne moči, kajti družba naj bi bila rešilka in mati zapuščeni obmejni mladini . . .«¹⁶³ Klerikalna stran in celo škof Jeglič so napadali to družbo vse do prve svetovne vojne.¹⁶⁴ S tem so oslabili odporno moč slovenstva, posledice pa so se pokazale po koncu prve svetovne vojne, ko smo obrobne pokrajine izgubili.

Ker slovensko učiteljstvo zaradi zmag klerikalnih strank ni moglo bistveno vplivati na družbene in politične pojave, se je zatekalo v notranje šolske probleme, bolj kritično je gledalo na lastno delo: »Naša sveta dolžnost je torej, da mi kot odgojevalci našega ljudstva, ne hodimo več po zastarelih potih privilegirancev in birokratov, marveč po poti, ki nam jo kaže duh časa; šoli moramo dati novo moč naravnega in živega življenja, odgoji pravega demokratičnega duha . . .«¹⁶⁵ Odbijali so očitke, da se pajdašijo s socialnimi demokrati, poudarjali so, »da ta stranka ni protiverska, je le proti zlorabi vere, zato jo spoštujemo«. Liberalni učitelji so zavračali zasramovanje francoskega šolstva s strani klerikalcev, saj »je tam šolstvo in zlasti humana tolerantna vzgoja na višku. Iz Francije prihaja nov duh časa . . .« Zavračali so tudi očitke, da slabo delajo, in kazali na katehete, ki puščajo učence nevedne, jih pretepajo, zanemarjajo verouk, saj zamujajo veliko ur in ravnanje nepedagoško. Učitelji so tudi odklanjali klerikalne nadzornike.¹⁶⁶

Politični spopadi med učiteljstvom so se krepili, to pa je prehajalo pod jarem klerikalnih strank in Kranjska je postajala klasična dežela klerikalizma. Tudi na obrobju ni bilo miru, duhovščina vceplja sovraštvo do šole v široke sloje. »Trd, silno trd je učiteljski kruh, po truda polnem delu ščuvajo proti njemu . . .« Pri tem je imel veliko zaslug klerikalni »Slovenski gospodar«.¹⁶⁷ Napredni učitelji so vedno bolj čutili nadvlado klerikalcev, ti so postajali vse bolj napadalni in vsiljivi, zlasti po VI. katoliškem shodu na Dunaju leta 1907, kjer je dr. Lueger povedal, da želijo klerikalci dobiti v roke šolstvo od vrteev do univerze. Izrednega pomena je bil ta shod za ljudsko šolstvo, saj so sprejeli posebno resolucijo, ki je še enkrat potrdila tradicionalne želje klerikalcev po šoli.¹⁶⁸ Vse pozicije v državnem in v deželnih

¹⁶¹ Ibidem, str. 75

¹⁶² Ibidem, str. 78

¹⁶³ »Pred obćnim zborom Druŕbe sv. Cirila in Metoda«, UT, 1907/31(329–30)

¹⁶⁴ »Duh časa«, UT, 1907/43(495–6)

¹⁶⁵ »Duh časa«, V, UT, 1907/48(561–3)

¹⁶⁶ UT, 1907/41(450–1)

¹⁶⁷ »Štajerska ljudska šola«, UT, 1907/46(532–4)

¹⁶⁸ »Po katoliškem shodu«, UT, 1907/50(566–7)

zborih in vladah ter v deželnih šolskih svetih so zasedli klerikalci, ustanovili so vrsto organizacij, družb, zvez ali »vereinov« in celo F. Ferdinand je agitiral za versko šolo.¹⁸⁸ Ni čudno, da je predsednik katoliškega »Schulvereina« dr. Schwarz zahteval nove šolske zakone, dr. Mayer Marijine družbe za srednješolce, dr. Lueger pa vpliv na vseučilišča. V »Domovini« so opozorili, kako so ti klerikalni organi uvedli veliko sprememb v šolstvu s pomočjo upravnih naredb, upravne prakse, vendar jim to ne zadostuje in zato zahtevajo spremembo šolskih zakonov. Zlasti bi bilo treba odpraviti člen, ki prepoveduje poseganje cerkve v posvetne predmete.

V zadnjem desetletju XIX. stoletja in vse do prve vojne so se množila samostanske šole, konvinkti, vzgajališča pod kontrolo klerikalcev, učitelji so izgubili vpliv v šolskih svetih. Tak razvoj so napovedali dr. E. Lampe, dr. J. E. Krek in prvaki SLS na katoliških shodih. Učiteljstvo je bilo izročeno na milost in nemilost klerikalcem, ki so zlasti zasedli kranjski deželni šolski svet, ob tem pa se je balo, da bo ostalo brez opore v preprostem narodu in v vrstah razumništva. In res se je začela doba ovajanj, spletkarjenja in hinavskega klečeplazenja in »ljudska šola je zastrupljala mladino v vse večjo čast in slavo.«¹⁸⁹ In res so zgradili klerikalno škofovo gimnazijo, v samostanskih šolah so ponemčevali dekleta, glavna oseba na šoli je bil katehet, povsod je vladal duh ovaduštva. Kriv je bil politični indiferecizem, ki je dopustil, da je duhovništvo zopet zavladovalo nad šolami in učiteljstvom...¹⁹¹ Ni čudno, da je knez Liechtenstein lahko izjavil: »Iz trpeče cerkve smo postali cerkev triumfujoča!«¹⁹² Upori proti takemu stanju so bili res redki in medli. Le dr. T. G. Masaryk se je skupno z naprednimi poslanci zavzel »za obrambo učiteljske svobode in svobode poučevanja, za svobodo vere, vesti in prepričanja.« Ob tem ja ta češki filozof polemiziral tudi z dr. Krekom, ki je seveda branil cerkveni pogled na šolo, znanost in pouk,¹⁹³ je pokazal simpatije do socialnih demokratov, dopuščal pa je tudi ločitev cerkve od države; S tem se je Krek seveda zameril naši cerkveni hierarhiji.

Šolska reforma 1908 in boj za svobodno šolo

Ko so se slovenski učitelji in drugi v letu 1908 zavzemali za reformo šolstva, so čutili, da je šolstvo nepopolno, nezdravo, da zaostaja za razvojem psihologije, pedagogike, higiena in drugim znanosti in za potrebami sodobnega človeka. Ozirali so se, zlasti pristaši Masarykovih nauk, v svet, prevzeli so program socialne demokracije, odklanjali pa so marksizem in socialistično družbeno ureditev, delavsko gibanje in frazerski liberalizem.¹⁹⁴

Posebu pomemben reformator je bil Dragutin Lončar, ki je v »Učiteljskem tovarišu« objavil vrsto člankov o šolski reformi, ki so jih ponatisnili tudi v posebni knjižici.¹⁹⁵ Med glavna načela reforme šteje svobodno šolo, svobodo otroka, svobodo učitelja in svobodo šolska organizacije.¹⁹⁶ Ob tem so vedno bolj odločno zahtevali ustanovitev slovenskega vseučilišča v Ljubljani, zlasti na shodu slovenskega naprednega dijaštva v Pragi. Slovenski klerikalci pa so podpirali nemško univerzo v Solnogradu,¹⁹⁷ zbrani denar pa so uporabili za druge namene.

¹⁸⁸ Znani so bili »Piusverein«, ki je obvladal časnikarstvo, »Bonifaciusverein«, ki širi klerikalne ideje med ljudstvo, katoliški »Schulverein«, ki skupno z vlado, zlasti pod vplivom Fr. Ferdinanda agitira za versko šolo...

¹⁸⁹ »Boj za šolo med Slovenci«, UT, 1907/52(813—8).

¹⁹⁰ »Končano je«, UT, 1907/52(813).

¹⁹¹ »Resni čas«, UT, 1907/48(500—1).

¹⁹² UT, 1907/50(594—5) Glej še: Gantar Irena: T. G. Masaryk in masarikovstvo na Slovenskem. Slovenska Matica, Ljubljana 1987(218), str. 146—7 in 164—5.

¹⁹³ Zgodovina Slovencev. CZ, Ljubljana 1979(904), str. 580.

¹⁹⁴ Lončar dr. Dragutin: O šolski reformi. Ljubljana 1908(63).

¹⁹⁵ »Naokoli na šolo«, UT, 1908/3(1).

¹⁹⁷ UT, 1908/28(1—2).

Kot je Anton Pesek nekoč podrobno orisal položaj in vlogo slovenskih političnih strank in odnose učiteljstva do njih, tako je v letu 1908 posvetil posebno pozornost pojavom klerikalizma, njegovi zgodovini in škodljivosti za ljudstvo: »Klerikalci podpirajo potujčevanje našega naroda, ker so sovražniki izobrazbe in napredka, so torej grobokopi narodovi. Šolstvo se izroča na milost in nemilost klerikalcem, ki bi radi dobili v roke tudi učiteljstvo.«¹⁹⁸ Pesek je učitelja branil pred očitki brezverstva, dokazoval je, da poučujejo v krščanskem duhu, da pa katehetje storijo premalo za versko vzgojo otrok.¹⁹⁹ Kot nekoč, so Peska tudi sedaj klerikalni listi silovito napadli, npr. »Slovenski gospodar«, »Mladost« in drugi.²⁰⁰ Klerikalizem pa so napadali tudi v številnih brošurah in knjižicah, kjer so šolstvu posvečali posebno pozornost in dokazovali, »da cerkev nima nobene pravice do šole, ker jih ni ustanovljala za ljudstvo, da so ga slabo oskrbovali. Sodobno šolstvo pa mora biti ustrojeno po zahtevah sodobnega časa, zaostali nauki niso več uporabni. Duhovnik nima kaj iskati v šoli, otroci potrebujejo pravega znanja za sodobni čas. Ljudstvo ne sme dati šole klerikalcem, če hoče napredovati v boju za obstanek, ki terja vedno več posvetnega znanja, neodvisnega od vsake dogmatike. Cerkev naj skrbi zase, šole pa naj pusti v miru...«²⁰¹

Jasne in odločne besede svobodomislecev so izzvale v letu 1908 številne napade in grožnje,²⁰² novo agitacijo proti novi šoli in učiteljem,²⁰³ zato so mnogo pričakovali od XX. skupščine »Zaveze« 1908 leta v Gorici. Učitelje so že v vabilu opozorili, »da še nikoli besneči srd naših sovražnikov ni udarjal s tako vehemenco, s tolikšno brezobzirnostjo in oholostjo v učiteljske vrste. To besnenje je edinstveno v naši kulturni zgodovini. Učitelje hočejo spraviti ob čast in kruh...«²⁰⁴ Res je nato učitelj F. Silvester na zborovanju obravnaval »razmere med naprednim učiteljstvom«. Med drugim je poudaril, da klerikalce moti vsako zunajšolsko delo učiteljev, če ni strogo na katoliški podlagi, da kmete hujskajo proti šoli, da pri napadu na učitelje sodelujejo kaplani, županstva, »Slomškarice« in državni poslanci. Govorili so tudi o novem šolskem redu in o pravnem varstvu.²⁰⁵ Silvestrov govor sta napadla »Slovenec«²⁰⁶ in »Domoljub«, ki je zatrdil, da bo ljudstvo »svojo srčno kri prelilo za krščansko šolo.«²⁰⁷

V letu 1907 so tudi med učiteljstvom močno odmevali krvavi dogodki v Ljubljani, vedno bolj so spoznavali, da se bo treba boriti in da je predvsem potrebna izobrazba, da bi lahko gospodarsko, politično in kulturno napredovali. Zato so opozarjali na škodljivost »Schulvereina«, ki ga klerikalci ne napadajo.²⁰⁸ Tudi s periferije so poročali o ogroženosti slovenske mladine,²⁰⁹ pisali so o narodni vzgoji,²¹⁰ zlasti pa o vlogi učiteljstva v narodnem gibanju.²¹¹ Da bi se uprli germanizaciji, so na pobudo Peska ustanovili »Zvezo narodnih društev na Štajerskem in Koroškem«²¹² v Celju pa »Narodno založbo«, izdajali so tudi »Domovino« in »Narodni list«. Klerikalci pa so imeli v Mariboru »Slovenskega gospodarja« in »Katoliško tiskovno društvo«.²¹³ Med pozitivne akcije lahko štejemo tudi razstavo o

¹⁹⁸ Anton Pesek Na delo med ljudstvo! V Ljubljani 1907(78), str. 11–2

¹⁹⁹ Ibidem, str. 39–41.

²⁰⁰ Ibidem, str. 63.

²⁰¹ Liberatus V dobi klerikalizma. Ljubljana 1908(63), str. 7–44.

²⁰² »Inkvizitorji«, UT, 1908/32(1–2).

²⁰³ »Proti naprednemu učiteljstvu«, UT, 1908, št. 32(3)

²⁰⁴ »Klerikalci in goriško učiteljstvo«, UT, 1908/39(2)

²⁰⁵ UT, 1908/36(1)

²⁰⁶ UT, 1908/4(1–3).

²⁰⁷ »V znamenju miru in sprave«, UT, 1908/23(2).

²⁰⁸ »Kri za svobodno šolo!« DOMOLJUB, 1908, 15. oktobra, str. 343

²⁰⁹ »Krvavi dnevi v Ljubljani«, UT, 1908/41(1)

²¹⁰ »Narodna misel«, UT, 1908/42(5)

²¹¹ UT, 1908/42(6)

²¹² UT, 1908/43(5)

²¹³ Ob 60-letnici cesarja Franca Jožefa I so podrobno orisali razvoj slovenskega šolstva in ustanovili »Zvezo narodnih društev na Štajerskem in Koroškem« Glej »Cesarjev jubilej«, UT, 1908/48(1–3) in še posebej Jožef Apih Naš cesar Spomenica ob njegovi 50-letnici vlade Družba sv. Mohorja, Celovec 1898(207) O »Zvezi nar. društev« in UT, 1908/43(2)

²¹⁴ UT, 1908/50(4)

otroku, ki jo je v Ljubljani v letu 1908 pripravilo »Splošno slovensko žensko društvo«, kjer so močno poudarili »borbo za emancipacijo ženske« in njen pomen za vzgojo otrok ter skrb, »da ne bi ostale nevedne, praznovjerne, mrtvo orodje v rokah reakcionarjev, sovražnikov napredka in kulture...«²¹⁴

Na take in podobne akcije se je odzival tudi »Slovenski učitelj«, ki je objavljal predavanja duhovnikov, ki so jih poslušali »Slomškarji«. Tako je Lavrencij Lah trdil, »da novi čas tiči globoko v liberalizmu, ki vodi v herezijo in popolno brezverstvo, ker ljudje zahtevajo neomejeno svobodo, zlasti absolutno versko svobodo in neodvisno moralo... Govorijo o etičkih družbah, laških katekizmih, zahtevajo civilni zakon in brezkonfesionalno šolo... Cerkev pa uči, da se je treba podrediti najvišji avtoriteti. Svobodomislec so slabi zagovorniki prave svobode, so le heretiki, totalni brezverci našega časa...«²¹⁵ Ni čudno, da so klerikalci mlade učitelje vabili v svoje vrste, v »Slomškovo zvezo«, da bi mladino vzgajali v versko-nravnem duhu, objubljali jim zmage nad liberalnimi nasprotniki, naklonjenost poslancev.²¹⁶ Še posebej pa so objubljali, »da hoče »Slomškova zveza« dobiti vpliv med narodom, da bi tako dosegla kar največ zase...«²¹⁷ Zelo razumljivo je, da se klerikalno učiteljstvo ni potegovalo za moderno, pluralistično, svobodno šolo, za njeno vsebinsko in metodično popolnost, bilo pa je tudi hud nasprotnik laične moralne vzgoje in pouka.

Tudi v letu 1909 so se spori in spopadi med učiteljstvom nadaljevali z nezmanjšano silo,²¹⁸ v »Učiteljskem tovarišu« so se učitelji branili obtožbe »brezverstva«,²¹⁹ branili so »Sokole« pred »Orli«,²²⁰ zlasti pa so se branili očitkov, da otrok ne vzgajajo v narodnem duhu. Poudarjali so, »da si ravno s tako vzgojo vsestransko škodujejo, da pa tega ne delajo klerikalci, ki so najzvestejši zavezniki in pomagači nemških zatiralcev slovenskega učiteljstva...«²²¹ Za nadzornike so izbirali Nemce, tudi za profesorje učiteljšč. Dr. A. Korošec ni upal predlagati resolucije za slovensko vseučilišče. Kritiko klerikalnega deželnega šolskega sveta je izrekel tudi dr. Ivo Tominc, ki je obsodil preganjanje naprednih učiteljev,²²² strahovlado SLS, ki deluje skupno z Nemci.²²³ Zato so na XXI. občnem zboru »Zaveze« v Mariboru leta 1909 predložili resolucijo proti preganjanju učiteljev in ponovno predlagali ustanovitev obrambnega odseka, ki naj bi učiteljem nudil gnotno in pravno pomoč.²²⁴

Številni časopisi so udrihali po učiteljih in celo po »Družbi sv. Cirila in Metoda«, zato je »Učiteljski tovariš« ugotavljal, »da mnogim duhovnikom ni všeč, da bi se učitelji brigali za narodno-obrambno delo in da bi delali za narod v naprednem smislu. Najbolj klerikalni duhovniki so pri nas najmanj narodni...«²²⁵ In za obstoj in napredek naroda so zlasti bolj ozaveščeni učitelji zahtevali »bujno razvijajoče se šolstvo in zadovoljne učitelje.«²²⁶ Teh pa je bilo malo, saj so jih izstradali, obrekovali, da ne bi med ljudstvom dobili ugleda in simpatij.²²⁷

»Slovenski učitelj« v letu 1909 ni pisal o nacionalnih, socialnih in drugih prečih vprašanjih, temveč o katehnetiki, o krščanski moralni vzgoji, o nevarnostih brezverske šole. Slavili so »nesmrtnega Slomškega« in »veliko ljudsko stranko«, za

²¹⁴ Otok. Zaznamek razstave za vzgojo, varstvo in splošni blagor mladine. Izdalo in založilo »Splošno slovensko žensko društvo«, Ljubljana 1908(63), str. 62-5.

²¹⁵ »Kako soditi svobodomiseltvo?«, SLOV. UČIT., 1908/3(49-53).

²¹⁶ SLOV. UČIT., 1908/7-8(145-8); »Spemannica onim, ki stopajo v vrste učiteljev...«

²¹⁷ SLOV. UČIT., 1908/8(180-1).

²¹⁸ UT, 1909/7, str. 61; UT, 1909/8, str. 62.

²¹⁹ »Kranjska politika in učiteljstvo«, UT, 1909/12(1).

²²⁰ »Teroristile«, UT, 1909/15(1).

²²¹ »Odgovor na nizkotna obrekovalja«, UT, 1909/16(1).

²²² »Odgoni v Sibirijo«, UT, 1909/24(122).

²²³ »Strahovlada«, UT, 1909/32(2).

²²⁴ UT, 1909/34(1-3).

²²⁵ UT, 1909/39(3) in »Iz oči v oči«, UT, 1909/39(2).

²²⁶ UT, 1908/35(1-2).

²²⁷ »Goriška v klerikalnem objemu«, UT, 1909/42(1).

²²⁸ Dixi: »Politiške pravice učiteljstva in Slovencev«, UT, 1909/47(1).

katero bodo »delali in ji imponirali in se jim prikupili . . . In krščansko ljudstvo bo učitelje plačalo, če drugi ne bodo z svobodno šolo dražili poslancev . . . Pravi sovražniki učiteljstva so nasprotniki »Slomškove zveze«, ki na javnih shodih manifestirajo šolo brez boga in brez morale . . . Tako početje bodo še drago plačali, a trpeli bodo tudi nedolžni . . . Brezverni učitelji se bodo znašli v naročju rdeče internacionalne, vzgajali bodo anarhiste . . .«²²⁸

Ko so v »Slovenskem učitelju« pisali o razmerju med kateheti in učitelji, so ugotovili, da so učitelji premalo izobraženi za verouk in premalo verni, »zato naj poučuje verouk duhovnik, učitelj pa mora duhovniku pomagati s tem, da otroke priganja k učenju in ponavlja z njimi, kar jih duhovnik uči . . .«²²⁹ Klerikalni učitelji proti takim idejam niso protestirali, in kot smo videli, so bili tudi liberalni šolniki pripravljeni poučevati verouk, podpirati komodnost in lenobo katehetov, ki jim je bil verouk veliko breme v času predvolilnih bojev. Vse bi prenesli zaradi bede, lakote in strahu, kajti po besedah klerikalnih veljakov »se bodo plače izboljšale, ko se bo izvajala reorganizacija šolstva na Kranjskem in pri tem bomo vsekakor poskušali zadovoljiti tisti del učiteljstva, ki čuti in misli s ljudstvom«, ki pa ga je vodila duhovščina.²³⁰

Tudi klerikalni učitelji so morali močno pihati na dušo SLS, če so hoteli doseči izboljšanje plač. Za njih se je potegnil tudi J. E. Krek, ki je priznal, »da učitelje puščajo stradati, ker je njegov večji del nasproten SLS. Toda mnogo zglednih »Slomškarjev« in katehetov se v pomanjkanju zgražajo nad deželnimi očetmi, ki nimajo srca za lastne strankarje . . . Zadnji čas je, da ne porivate v kot tistih, ki so vaši, ki pa so v sili tudi silni . . .«²³¹ Celo krščanski socialist in teolog Krek je propagiral diskriminacijo med učitelji na verski, ideološki podlagi!

Na zborovanju na Brezju so klerikalci vabili tudi učiteljske abituriente v »Slomškovo zvezo«, pridružili naj bi se »pogumno veliki četi krščanskega učiteljstva«, zlasti sedaj, »ko je zmagala SLS in si je ljudstvo priborilo politično svobodo.«²³² Navdušeno so poročali, da imajo kot člane v deželnem šolskem svetu E. Jarca, F. Jakliča, dr. I. Šušteršiča in dr. E. Lampeta in da imajo tudi v mestnem šolskem svetu svojega človeka. Ker so se čutili močne, so vedno bolj odločno zahtevali spremembo šolskih zakonov in seveda izboljšanje plač.²³³ Pri tem so dajali za vzgled tirolske učitelje, »ki so verni, krščanski in so zato lahko dobili višje plače, ker jim ljudstvo zaupa. Naši učitelji pa berejo liberalno časopisje, simpatizirajo s svobodno šolo, ki bi odtujila naše ljudstvo veri in cerkvi. Če hočete gmotno izboljšanje, krenite v tabor katoliškega ljudstva, ki bo potem rade volje odobrilo korake naših poslancev za izboljšanje naše mizerije!«²³⁴ Ta refren se je ponavljal do svetovne vojne, vendar klerikalci niso izboljšali plač vsem, temveč le svojim pristašem.

Ivan Cankar in slovensko učiteljstvo

Ko govorimo o političnih, socialnih in kulturnih problemih slovenskega učitelja proti koncu XIX stoletja in v začetku nove ere, ne moremo mimo Ivana Cankarja, ki je kot pisatelj, kulturni delavec in politik dobro poznal življenje in trpljenje te »proleterske inteligence«. V svojih številnih delih je risal učiteljske like, njihovo bedno, trpko in negotovo življenje. Omenimo lahko le »Martina Kačurja«, ki je leta 1906 izšel pri »Slovenski Matici« in zbudil živahne odmeve na

²²⁸ »Tukaj — tam!«. SLOV. UČIT. 1909/1(1—3)

²²⁹ SLOV. UČIT. 1909/1(9—11)

²³⁰ Ignacij Nadržah. »Veroučitelj — razmerje med kateheti in učitelji«. SLOV. UČIT. 1809/1(11)

²³¹ Doktor J. E. Krek »Resna beseda«. SLOV. UČIT. 1909/10(228—9)

²³² »Ali se gremo shod?«. SLOV. UČIT. 1909/8(185)

²³³ »Naš dan«. SLOV. UČIT. 1909/10(217—22)

²³⁴ »Naša beseda za blaginjo učiteljstva«. SLOV. UČIT. 1909/10(154—5)

obeh straneh. Obsežno oceno je napisal psihiater dr. Ivan Robida, ki pa je površno razčlenil družbene, politične in kulturne razmere, popolnoma pa je zanemaril politične boje učiteljstva.²³⁵ Razen v »Domovini«, so to delo ocenili tudi v »Domu in svetu«, kjer dela niso razumeli, in v »Ljubljanskem zvonu«, kjer je dr. I. Merhar na koncu poudaril, »da Cankarjev genij ni porodil lepšega umotvora od tega idealistovega življenja . . .«²³⁶ Ocenjevalec v »Učiteljskem tovarišu« pa je delo sprejel »kot uničujočo, grozno satiro, ki pa ima obenem na sebi toliko priste, žalostne istine življenja . . .«²³⁷

Če je že »Martin Kačur« silovito vplival na ozaveščanje bolj politično zrelega učiteljstva, pa so »Hlapci«, ki so izšli 1910, zbudili na obeh straneh vrsto ugovorov in celo protestov. Najbolj so bili užaljeni klerikalni učitelji, zlasti »Slomškarji«, ki so izdali protest in v njem poudarili, »da je Cankar si drznil grdo in ostudno blatiti učiteljstvo sploh.«²³⁸ Zadevo so pozneje objavili tudi v »Slovenskem učitelju.«²³⁹ »Hlapce« so zagovarjali številni napredni časopisi, zlasti »Rdeči prapor«, ki je protestiral zaradi prepovedi uprizoritve in poudaril, »da je skoraj ves štab klerikalne stranke sestavljen iz renegatov, ki gredo brez prepričanja in brez duševnih bojev tja, kjer je najbolje. Cankar je imenitno naslikal, kako renegatje pljujejo na včerajšnje prepričanje . . .«²⁴⁰

Živahna in za učitelje zanimiva polemika se je o »Hlapcih« razvila tudi v »Učiteljskem tovarišu«, kjer je Ferdo Plemič opozoril na zvezo med »Martinom Kačurjem« in »Hlapci« ter spodbudil učitelje k razmišljanju: »Cankar si je izbral v tem najnovejšem delu za predmet duševno in gmotno bedo slovenskega učiteljstva, zlasti kranjskega, in kot dober poznavalec naših razmer je stvar dobro zadel . . . Nastal je vik in krik in na pomoč so poklicali celo policijo . . . Slovensko učiteljstvo se bo zamislilo, spoznalo bo svoje hlapčevanje in izvajajo posledice . . .«²⁴¹ Drugi pisec v »Učiteljskem tovarišu« pa je opozoril, »da učitelji stradajo, da postajajo hlapci borbe za kruh, ker naša doba hoče in zahteva, da hlapci vzgojujejo hlapce in le hlapci lahko vzgoje hlapce . . . Vso moč moramo uporabiti, da priborimo za učiteljstvo zakon, ki mu bo dovoljeval biti odkrit in pošten značaj — ne da bi za to moral žrtvovati svojo eksistenco . . .«²⁴²

Učiteljstvo je zaradi teh liberalnih del postajalo bolj občutljivo in bojevito, nedvomno je vplival tudi »Hlapec Jernej«, k odporu pa so ga silile tudi neznosne razmere, saj jih je teroriziral deželni predsednik po svoji stranki, ki ji je načeloval dr. Šušteršič, največji sovražnik tega stanu. Vsesplošna korupcija v SLS je učiteljstvo vodila v »brez značajnost, saj je vlada predala učiteljstvo pod oblast stranke in birokracije«. Šlo so imeli »za prekletstvo naroda, učitelje so primerjali z lajajočim psom, v zbornici so se rogali njihovi bedi . . .«²⁴³ Na dnevnem redu so bila premeščanja, pritiski, ovadbe o »brezverstvu«, učitelji so zapadali v apatijo.²⁴⁴ O podobnih pojavih so poročali z Goriškega.²⁴⁵

²³⁵ Ivan Cankar: Martin Kačur. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. DZS, Ljubljana 1979, str. 77—152 in »Hlapci«, ZD, 1969, str. 9—85. Glej še: I. C.: Izbrano delo, 1970, str. 298—9 in »Nova doba«, 1907, strani 1—13, februarja in marca!

²³⁶ Ibidem, str. 301—2 in str. 305—9.

²³⁷ Cankar, ZD, str. 158—9.

²³⁸ Ibidem, str. 159.

²³⁹ V »Slovenskem učitelju« so ostro protestirali proti Cankarjevimi »Hlapcem«: Učiteljstvo »Slomškove zveze« odločno zavrača in obsoja, da se je človek v osebi I. Cankarja v drami »Hlapci« drznil grdo in ostudno blatiti učiteljstvo sploh. Persiflaza učiteljstva, kakršna se nahaja v tej knjigi, je skrajno žaljiva in predrzne obenem . . . Apelliramo pa tudi, da visoka c. kr. vlada zabrani, da se omenjeno grdenje učiteljstva ne bo smelo javno uprizarjati . . . Ivan Cankar, Zbrano delo, V. knjiga, str. 159.

²⁴⁰ Ibidem, str. 161—3. Kot bomo videli, je »Hlapce« zagovarjal predvsem liberalni UT v vrsti člankov. O tem je pisal tudi Ferdo Plemič. Izbrano delo, str. 163—4.

²⁴¹ Ferdo Plemič, UT, 1910/7(1—2) in št. 7(3—5).

²⁴² »Hlapci«, UT, 1910/7(2).

²⁴³ »Pod vlado barona Schwarzca«, UT, 1910/23(1).

»Klerikalna ljubezen do učiteljstva«, UT, 1910/7(2).

»Sistem«, UT, 1910/13(1).

»Moč nasilja«, UT, 1910/22(1).

²⁴⁴ »Sedanje kazensko premeščanje — zgrešen smoter«, UT, 1910/2(1).

²⁴⁵ »Učiteljstvo pa klerikalni odrešeniki našega naroda«, UT, 1910/10(2).

Po kritiki »Hlapcev« so nekateri prešli na kritiko učiteljstva, politične stranke so krivdo zvrčale na učitelje, zato so ti kazali vedno večji odpor do političnega dela: »Učiteljstvo dobro pozna puhlost in gnilobo naših aristokratskih, meščanskih in klerikalnih političnih strank in ve, koliko sme pričakovati od njih za izboljšanje šolstva in lastnega položaja, ve, da bo tudi tretja stranka poskušala izkoristiti učiteljstvo . . . Ono ve, kakšna je vloga »hlapcev«, ve, da na šolstvo vplivajo ljudje, ki ga ne poznajo . . . Doba reakcije bo pospešila socialno prebujenje učiteljstva in njegov prepород . . . Dobro vzgojena javnost nam bo v oporo . . .«²⁴⁶

Na Kranjskem so klerikalci neusmiljeno preganjali učitelje in uvajali nemškutarje v razne forume, izvajali pa so tudi gonjo proti Ivanu Hribarju, ki ga zato niso več potrdili za ljubljanskega župana. To je bilo v programu SLS, zato so klerikalci inscenirali demonstracije, pri čemer jim je pomagal baron Schwarz . . .«²⁴⁷ ²⁴⁸ voditelj »Slomškarjev« je delil službe svojim pristašem . . .²⁴⁹ Podobnih pojavov so se bali tudi na Štajerskem. Ni čudno, da so ob koncu leta objavili v »Učiteljskem tovarišu« uvodnik ali spomenico naprednemu učiteljstvu, kjer so opozorili na vse šikane, ki jih je moralo učiteljstvo prenašati v letu 1910. Pisec je zbral zbirko psovk, ki so jih bili deležni učitelji,²⁵⁰ citiral pa je tudi pastirsko pismo goriškega knezoškofa: »Moderna ljudska šola bo ostala kakor sedaj — draga šola, ki ne ustreza svojemu namenu, je spotika in težka butara našemu krščanskemu ljudstvu, vir moderne pokvarjenosti. In slab rod bo rodil še slabšega in zlo se bo čedalje bolj množilo. . .« In neki »katoliški« list je pisal, »da se je proti šoli in učiteljstvu kot izviru vsega slabega zastrupljevalca in pohujševalca mladine in ljudske duše boriti sistematično, boriti se je treba proti učiteljem osebno in proti njihovemu blagru . . .« Tudi na mladeniških večerih, na sestankih »Orlov«, morajo voditelji fantom »neprestano pojasnjevati veliko narodno in socialno kvarnost učiteljstva . . .« Predlagali so tudi nov šolski zakon.²⁵¹

Ko so napredni učitelji praznovali 50-letnico Učiteljskega tovariša so temu posvetili posebno številko in opozorili na preganjanja in odrekjanja: »Mogočna stavba, ki jo je slovensko učiteljstvo zgradilo slovenskemu narodu je zidana z lastno krvjo, z gladom učiteljskega telesa. Že petdeset let trpi učiteljstvo lakoto in pomanjkanje . . . Z učiteljsko organizacijo so v bistvu uresničili zamisli »Zedinjene Slovenije«, saj so združili vse pokrajine in s tem opravili pomembno politično in kulturno delo . . .«²⁵²

Ker je tudi »Slovenski učitelj« leta 1910 praznoval 10-letnico delovanja, je uredništvo znova podrobno pojasnilo, zakaj je prišlo do ločitve in do novega glasila, ob tem pa je poudarilo, »da so deset let zbirali bojevnike, da staremo zastrupljevalce naše mladine . . . armada naša je strah nasprotnikom . . . Svet ni boljši, nravnost med ljudstvom pojenjuje . . . na propad vplivajo tudi socialne razmere . . . niso vsega krivi učitelji, ki pa se morajo zavedati, da so namestniki božji in morajo vzgajati na krščanski podlagi . . .«²⁵³ Katoliški učitelji so obtoževali liberalne, da zavirajo regulacijo plač, ker se zaradi njih poslanci ne morejo odločiti, »ker bi s tem podprli veliko nasprotnikov krščanskega ljudstva, ki je verno in je v taboru SLS. Zato je treba z vsemi silami nastopiti proti našim škodljivcem, da bi omečili srce zastopnikov krščanskega ljudstva. Ker nam odjedajo kruh liberalni učitelji, bomo proti njim vodili boj — krepko, pogumno, stanovitvo, saj je liberali-

²⁴⁶ »Kritika učiteljstva«, UT, 1910/17(1–2).

²⁴⁷ »Kako prikrivajo razmere v Slomškovi zvezi«, UT, 1910/49(1)

²⁴⁸ Ivan Hribar Spomini I del Slovenska Matica, Ljubljana 1963(677), str. 449–54. Ob koncu I dela »Spomini« je Hribar zapisal: »Končujem z ugotovitvijo, da je v avstrijski dobi mojih dni skoro vsa slovenska politika slonela zgolj na osebnih intrigah ter da ji je skoro popolnoma nedostajalo višjih — etičnih motivov . . .«, str. 457.

²⁴⁹ »Geslo zavednega Slomškarja«, UT, 1910/1(1)

²⁵⁰ »Spomenica naprednemu učiteljstvu«, UT, 1910/53(1–7)

²⁵¹ Ibidem, str. 5–7, glej še UT, 1910/41(2)

²⁵² UT, 1910/1(2)

²⁵³ »Ob desetletnici«, SLOV UČIT., 1910/1(1)

zem toliko kot krivoverstvo . . .²⁵⁴ V podobnem smislu so govorili tudi na občnem zboru »Sloškovske zveze« leta 1910, kjer so vendar priznali, da ni vsega kriva brezverska šola in liberalni učitelji, temveč tudi socialne razmere, »ki ovirajo dobro delo v šoli, zlasti revščina, alkohol, otroci so topi, mrtvi, slabo razviti, duševni revčki.«²⁵⁵ Na drugi strani pa so zopet obsojali liberalne učitelja, ker ovirajo regulacijo plač, puščice pa so letele tudi na SLS, ker so tam izjavili, »da spričo razpoloženja v našem ljudstvu danes ni mogoče misliti na izboljšanje plač in učiteljskega gmotnega položaja . . .« Klerikalni učitelji so poudarili, »da je ta izjava kruta, ostra in žaljiva, zlasti za učitelje, ki nekaj čutijo za SLS.«²⁵⁶ Oblastniki so se vedno, ko bi morali pomagati učiteljem, izgovarjali na »ljudstvo«, nič jih ni motila beda in lakota učiteljstva, hiranje šolstva, ki so ga želeli spraviti v konkordatsko dobo. Sanjali so o šolskem zakonu, ki bi cerkvi povrnil oblast nad šolo in učiteljstvom. V teh okoliščinah ni bilo mogoče kaj več storiti za izboljšanje šole nasploh, še manj pa misliti na uvajanje laičnega moralnega in družboslovnega pouka.

Tudi leto 1911 ni prineslo miru in razumevanja med obema strujama slovenskega učiteljstva, ki bi lahko okrepilo odpornost proti potujčevanju in zatiranju slovenskega naroda in ki bi omogočilo pravo reformo slovenskega šolstva. Na Kranjskem so klerikalci zmagovali, na Dunaju so izgubljali. Zato je duhovščina še bolj napadala učiteljstvo, germanizacija se je okrepila na Štajerskem in Koroškem.²⁵⁷ Na Spodnjem Štajerskem je potekal volilni boj med slogaško narodno stranko in med klerikalno »Kmečko zvezo«, ki so ji očitali nasilnost, zahrbtnost, zelo pogosto je napadala učitelje.²⁵⁸ Ker so se strankarski odnosi še bolj zapletali, je neki starejši učitelj v »Učiteljskem tovarišu« izčrpno razčlenil vprašanje vere, politike in učiteljstva, pri čemer je posebej razložil spopade med liberalci in klerikalci: »Pravi naprednjaki niso brezverci, pobijajo le zlorabo vere in nadvlado klerikalcev v posvetnih zadevah. Zato moramo ločiti katoličane in klerikalce . . .« Pisec je poskušal podati tudi razliko v pogledih liberalcev in cerkve na šolo: »Svobodomislec odklanja strah pred pekлом, ker služi klerikalcem, da strahuje množice. Izobraženemu človeku pa zadostuje socialna morala, ki se opira na zdrav razum. Cerkev pa trdi, da sta vera in verska morala potrebni širokim masam, da je z vero mogoče krotiti strasti, etično-sociološke izobrazbe ni mogoče razširiti med ljudi, zato ima vera prednost.«²⁵⁹ Očitno je bilo, da so naši napredni učitelji poznali prosvetljske in podobne ideje o problemih vere in morale.

V letu 1911 so ponovno razpravljali o slovenskem vseučilišču in liberalci so kritizirali klerikalce, da so denar, ki je bil namenjen novi univerzi, zapravili za urejanje zadrug in s tem je bilo v kranjskem deželnem zboru slovensko vseučilišče pokopano: »Sovražniki kulture so osmešili in pokopali najvišjo kulturno zahtevo.«²⁶⁰ Učiteljstvo je bilo groženo, ko so že pred leti na slovenskem katoliškem shodu glasovali za nemško vseučilišče v Solnogradu, sedaj pa ko so zapravili 700.000 K, ki so jih zbrali Slovenci za svojo univerzo, so bili skrajno razočarani nad klerikalci, ki so vladali na Kranjskem. V »Učiteljskem tovarišu« so se vrstili številni članki, ki so odgovarjali na napade klerikalnih glasil, zlasti »Slovenca«, »Domoljuba«, »Doma in sveta« in »Slovenskega učitelja«.²⁶¹

²⁵⁴ »Za meditacijo našim in onim«, SLOV. UČIT., 1910/1(15—16).

²⁵⁵ »Ne dražiti!«, SLOV. UČIT., 1910/2(36—7).

²⁵⁶ »Zadnji koraki«, SLOV. UČIT., 1910/9(256—9).

²⁵⁷ »Germanizatorično delo štajerskega deželnega sveta«, UT, 1911/18(1) in UT, 1911/18(1).

²⁵⁸ »Volilni boj na Štajerskem«, UT, 1911/22(3).

²⁵⁹ To je bil Karel Kvader, ki je napisal obsežen prispevek: »Vera in učiteljstvo«, UT, 1911/3(1) in še 2(1—2).

²⁶⁰ »Slovensko vseučilišče in klerikalci«, UT, 1911/8(19).

²⁶¹ »Odkrita beseda neodkritim ljudem«, UT, 1911/12(1—2). Glej še: »Z lopovščinami še kar nadaljujejo«, UT, 1911/14(1) Uvodnik!

Ibidem, str. 1, št. 14.

»Divide et impera«, UT, 1911/18(1).

Učitelji in državnozbornske volitve ter vprašanje laičnega moralnega pouka

Strankarske strasti so se razplamtele zlasti pred novimi državnozbornskimi volitvami 1911 in učitelji so upravičeno pričakovali nove napade s strani deželnega šolskega sveta, vlade in SLS. Na Štajerskem je nanje pritiskala »Kmečka zveza«, da bi jih obvarovala pred liberalizmom, vendar ji učitelji niso zaupali, »ker je del ‚Vseslovenske ljudske stranke‘, ki hoče učiteljstvo izstradati in teptati . . .«²⁶² Na Kranjskem pa so učitelji odklonili pastirsko pismo škofa Jegliča, ker je prepovedal branje liberalnega časopisja. Izkoristili so tudi njegovo knjigo o spolni vzgoji, tako da so ponatisnili kočljiva poglavja in jih razpečevali. Ko so klerikalci napadali liberalno »Jutro«, so učitelji izjavljali, da »se s takimi ne spleča pogovarjati, saj so prevzeli v zakup moralo slovenskega ljudstva in javno moralo sploh. Pornografi pišejo zoper pornografijo!«²⁶³

Slovensko učiteljstvo se je odzivalo tudi na dogajanja na Hrvaškem, kjer so šolniki prav stradali nad 35 let, izrabljale so jih politične stranke, ki so jih prisilile v pasiven odpor.²⁶⁴ Liberalni učitelji pa so se 1911 zbrali v Trstu na XXIII. občnem zboru in ugotavljali, »da je teror na višku, da želi duhovščina učitelje podjarmiti v korist rimskega klerikalizma«. »Slovenec« je obsojal to zborovanje, očital sodelovanje z liberalno stranko in trdil, »da se je učiteljstvo odtujilo množicam, da je izgubilo simpatije slovenske kmečke duše, ker je duhovski stan oblivalo z gnojnico, da naj zato čakajo sodbe . . . zamerili so, da je H. Schreiner sodeloval na zboru v Trstu. Posebej so zatrdili, da »bo slovensko ljudstvo lahko pogrešalo liberalne učitelje brez najmanjše škode . . .«, da bo s krščanskim učiteljstvom napravilo izvrstno šolo . . .« Liberalni učitelji so se kot običajno branili s frazami o kulturnem boju, o napredu in podobno.²⁶⁵

Ko je »Slovenec« zopet pozival liberalne učitelje, da bi se znebili liberalnega terorja in spon, so v »Učiteljskem tovarišu« zatrdili, da so neodvisni, da pa morajo »katoliški učitelji upogibati hrbet pred vsakim kaplanom in žrtvovati čast za kako drobtinico s klerikalne mize in za kako oglodano kost, ki jo vržejo kot psu za plotom . . .«²⁶⁶ Liberalne učitelje je jezilo, da so na zborovanju »Slomškove zveze« trdili, »da je pri enaki kvalifikaciji dajati prednost članom Slomškove zveze«. K taki korupciji je šolske oblasti spodbujal zlasti dr. Evgen Lampe.²⁶⁷

V »Učiteljskem tovarišu« so slovenske učitelje podrobno seznanjali z dogajanjem na Hrvaškem, kjer so klerikalci hoteli dobiti šole v svoje roke, da bi preprečili razvoj socialne demokracije: »Zato moramo katoličani zahtevati, da se vrne cerkvenim organom sonadzorstvo nad šolo, da se verouk prepusti organom cerkve ter da se povrne cerkvi merodajni vpliv na nastavljanje, disciplino in odpuščanje ljudskošolskih učiteljev . . .«²⁶⁸ Take zahteve so rodile med hrvaškimi naprednimi učitelji silovit odpor in gibanje za svobodno šolo. Veliko je v tej smeri storil Davorin Trstenjak.²⁶⁹

Na Štajerskem so se učitelji morali bojevati obenem proti klerikalcem in potujčevanju. Bili pa so proti delitvi deželnega šolskega sveta, saj so se bali klerikalizacije in podobnih razmer kot na Kranjskem. Klerikalci bi šolstvo uničili tako, »da se Nemcem 200 let ne bi bilo potrebno bati, da jim postanejo Slovenci na go-

²⁶² »Zdaj nas kličejo!«, UT, 1911/18(1-2).

²⁶³ »Pred državnozbornskimi volitvami«, UT, 1911/19(1-2).

²⁶⁴ »Rekord korupcije in demagogije na Kranjskem«, UT, 1911/20(1-2).

²⁶⁵ »Socialna demokracija in učiteljstvo«, UT, 1911/20(39).

²⁶⁶ »Veliko zborovanje naprednega učiteljstva v Trstu«, UT, 1911/22(1-2).

²⁶⁷ UT, 1911/23(1-3).

²⁶⁸ Ferdo Plemič »Slovensko šolstvo v tržaški okolici«, UT, 1911/23(1-2) in št 34(1-2), št 35(1).

²⁶⁹ »Zborovanje Slomškove zveze«, UT, 1911/37(1-2).

²⁷⁰ »Dalmatinsko učiteljstvo pred pasivno resistenco«, UT, 1911/36(2).

²⁷¹ Davorin Trstenjak Slobodna škola, Zagreb, 1909(60) Dr. Dragutin Franković Davorin Trstenjak, borac za slobodno školu ŠK, Zagreb 1978(251)

spodarskem in kulturnem polju nevarni . . .²⁷⁴ Ravno zato je napredni štajarski učitelj Kveder zahteval meščanske šole, v vse ljudske in meščanske šole pa je potrebno uvesti socialno-etični pouk v lahko umljivi obliki. »Otrokom so potrebna spoznanja o etičnih predpogojih socialnega življenja in gospodarjenja. Verouk je nezadosten, dopolniti ga mora socialno-etični pouk. Tak pouk bi bilo potrebno uvesti kot posebni predmet tudi v druge poklicne in srednje šole . . .²⁷¹ Učiteljsišča bi po mnenju Kvedra morali razširiti na šest let, bodoči učitelji pa naj bi študirali tudi družboslovje, narodno ekonomijo, splošno državno pravo in socialno etiko kot dopolnilo verouka. Religija in etika sta dve stvari, se razlikujeta . . .²⁷²

Na Dunaju so v političnih bojih zmagovali naprednjaki in socialni demokrati²⁷³, na Tržaškem in drugod, kjer je imel vpliv Šušteršičev klub, pa ja napredovala germanizacija. Vsa višja mesta v šolstvu so dobivali Nemci, učiteljstvo je bilo brezpravno, gmotne razmere so se slabšale.²⁷⁴ Posebno škodljivo in za učitelje boleče je bilo, da so uvajali klerikalne in nemčurske šolske nadzornike, ki so svoje delo opravljali malomarno, pristransko, žaljivo.²⁷⁵ Tak nadzornik je bil Maier in o podobnih so poročali tudi s Štajerskega²⁷⁶, s Tirolskega in od drugod.²⁷⁷ Razpaslo se je denuncijanstvo, glavno vlogo pa so imeli duhovniki. Zato je Masaryk izjavil, »da so duhovščina in kateheti na današnjih šolah le od vlade plačani denuncijanti in ničesar drugega . . .« Ko so ga tožili, je zbral 65 primerov v knjižnici, zato je bil na sodišču oproščen . . .²⁷⁸ Na Goriškem je učiteljstvo napadal glasnik goriške duhovščine »Novi čas« in zapisal, »da nam je en pater kapucin več vreden kot vse liberalno učiteljstvo na Slovenskem, da en sam kapucin v enem dnevu več dobrega stori kot vsi liberalni učitelji skupaj v celem svojem življenju«. Učitelji so zahtevali sankcije za take žalitve.²⁷⁹ »Slovenski učitelj« in drugo klerikalno časopisje je zagovarjalo ukrepe škofa Jegliča proti »slabim časopisom« in katehet Čadež je posebej napadel »Jutro«²⁸⁰, ki ga je obsodil celo Tavčar in menil, da ne spada v roke učiteljem.²⁸¹ Kateheti so poudarjali, »da je treba otrokom pojasniti, kako slabi so časopisi, ki napadajo duhovščino in cerkev, širijo nenravnost in spodkopujejo vero, svariti jih je treba pred strupom . . . Katehet naj vse to zatira, tako da svari, zabranjuje, opominja in preprečuje . . . Tak časopis naj preberejo v šoli, da bodo otroci videli, kako nevaren je, kako spodkupa je tla vernosti in morale . . .²⁸² Ker so bili proti takim časopisom tudi ljudje z boljšimi okusi, je upadal ugled učiteljstva, zato se je težko borilo za uvajanje družboslovja in laičnega moralnega pouka v osnovne šole. Zelo malo so za to storili vodilni iz kroga »Zaveze«, kjer so se šli predvsem borbe za kruh in politični prestiž.

Zato naše napredno učiteljstvo ni moglo z duhom časa, ni moglo organizirati sil za usodne čase, ki so prihajali v letu 1912 in pozneje, ko se je odločalo o usodi slovenskega naroda in naših obrobni pokrajin. »Učiteljski tovariš« se je izživljal v spopadih s klerikalnim časopisjem, zato je redko objavljaj članke s področja družboslovja. »Popotnik« pa je v letu 1912 veliko napisal o delovni šoli, o pouku naravoslovja, objavil pa je tudi obsežno razpravo o moralni vzgoji in pouku, ki jo

²⁷⁴ »Nekaj doneskov k vprašanju o preosnovi ljudskega šolstva na Slovenskem na deželi«, VIII. (Avtor člankov je bil Karel Kveder.) UT, 1911/46(2).

²⁷⁵ Karel Kveder, UT, 1911/46(2) in str. 3.

²⁷⁶ Ibidem, str. 2.

²⁷⁷ »Stran a klerikalci in koritarji«, UT, 1911/26(1).

²⁷⁸ Fardo Plemit, UT, 1911/27(3), št. 10(1).

²⁷⁹ UT, 1911/31(1), glej še: »Maierjevci«, UT, 1911/37(1).

²⁸⁰ UT, 1911/38(3).

²⁸¹ »Maierjevci«, UT, 1911/37(1), UT, 1911/46(4).

²⁸² »Denuncijanti«, UT, 1911/47(4), glej še: G. T. Masaryk: Ein Kathahetenspiegel. Frankfurt a. M., 1907(63) in Richard Charnatz: Deutsch-österreichische Politik. Studien über des Liberalismus und über die auswärtige Politik Österreichs, Leipzig 1907(402), str. 254—56.

²⁸³ »Nezastillano nastopanje liberalnega učiteljstva«, UT, 1911/48(1—2).

²⁸⁴ »Da ne bomo krivi«, SLOV. UČIT., 1911/3(70—1).

²⁸⁵ SLOV. UČIT., 1911/7(140).

²⁸⁶ »Na straži«, SLOV. UČIT., 1911/0(232).

je napisal napredni učitelj Pavle Flere in v njej prikazal razvoj v svetu.²⁸³ »Učiteljski tovariš« je v nedogled pogreval prepire in zamere med »Slomškarji« in »Zavezo«²⁸⁴, pozival v boj proti nemški nevarnosti²⁸⁵, opozarjal na bedni gmotni položaj učiteljstva in zahteval izenačitev učiteljskih plač z uradniškimi . . .²⁸⁶

Izredno zanimivo je, da je neki učitelj v »Učiteljskem tovarišu« zapisal tragično in resnično spoznanje, »da so učitelji bili v boju za pravo svobodno šolo neuspešni, da niso izvedli pravega kulturnega boja«, ker so paktirali z liberalci, ki pa so bil nedosledni in frazerski. Namesto kulturnega spoznanja in naziranja se je med učiteljstvom širil le verski indiferentizem. Šele zadnje čase se je jel med učiteljstvom širiti pravi duh kulturnega stremljenja, in ti verski indiferenti so se razvili v brezznačajne koristolovce in zašli med klerikalce, ki pa niso pozabili na kulturno-šolski boj. Zlasti so napadali novi šolski zakon in kos za kosom uničevali moderne šolske uredbe. Naprednjaki pa so se le tu in tam potegnili za šolstvo, zato so bili klerikalci v ofenzivi, liberalci v defenzivi. Napredne stranke bi morale biti prve v boju za šolstvo, toda do danes je učiteljstvo namesto moralne in materialne opore dobivalo le klofute političskih strank . . .²⁸⁷ Ni čudno, da so lahko z zmago klerikalizma na Slovenskem vse pomembne pozicije v deželnem šolskem svetu in drugod zasedli le »zanesljivo katoliški možje«, okrepili klerikalni tisk in uspešno ovirali boj slovenskega učiteljstva za svobodno, laično šolo in za uvajanje laičnega moralnega pouka.

Kritiko takega stanja so izrekli tudi mladi, neobremenjeni abiturienti učiteljskih v Ljubljani, ki so prikazali razmere na teh šolah, kjer prevladuje guljenje, potujčevanje, propadanje idealizma. Mladi so ugotovili, da jih lahko rešuje le samoozobraževanje.²⁸⁸ Simptomatično je bilo, da se tega zborovanja ni udeležil profesorski zbor učiteljsča, tudi ne ravnatelj, da so imeli medtem mašo na Rožniku, ki jo je bral njihov katehet. Podoben kamen spotike je bil tudi IV. shod narodno-radikalnega dijaštva, ki je sprejel resolucijo o narodnem vprašanju, o vseučilišču. Zahtevali so, »da naj država z zakoni varuje svobodo vere in vesti, naj zahteva strpnost med konfesijami, ki pa ne pomeni indiferentnosti do vere, ki je tudi izvor etičnih vrednot. Vere ni smiselno preganjati z znanostjo, znanosti pa ne po veri . . .«²⁸⁹ Očitno je bilo, da je bodoča mlada inteligenca prinašala novega duha v naše zatohle razmere.

Poleg tega, da je Pavle Flere objavil leta 1912 v »Popotniku« obsežno študijo o laičnem moralnem pouku v svetu, je za nas izrednega pomena skupščina »Zaveze« v Celju, kjer je Karel Kveder v referatu »O položaju našega šolstva« še globlje utemeljil ideje, ki jih je že objavil v pedagoškem tisku, zlasti pa je zavrnil trditve, da je šolstvo krivo za gospodarske in druge težave, da je preveč šol in učiteljev. Postavil je tudi moderne cilje šole, »ki naj mlade tako etično izobražuje, da si bodo zavestno in živo prizadevali za kulturni razvoj . . . Pouk je predvsem vzgojno sredstvo . . .« Reforma šole je potrebna, vendar so uspehi v šoli odvisni predvsem od etičnih lastnosti učencev, od vestnosti, natančnosti in v šolo je treba uvajati samoupravljanje, demokratičnost in vzgojo za poznejše državljansko življenje. Moderni reformatorji zahtevajo »etično vzgojo k svobodi za bodoče življenje, dopolnilno uvedbo socialnoetičnega pouka že v ljudske šole, ki naj učence uvede v umevanje etičnih pogojev solidarnosti v kulturni družbi. Pomembna je tudi delovna šola, nujno pa je povišati izobrazbo učiteljev, njihove prejemke. Učiteljstvo je produktivni sloj, saj v učencih budi najimunitnejše produkcijske sile, ki ležijo v človeku samem. Posvetna šola se razlikuje od konfesionalne ravno

²⁸³ Pavle Flere »Moralno-pedagoški poskusi in uspehi«, POPOT, 1912/1(1–12), št. 2(33–7) itd

²⁸⁴ »Učiteljstvo in napredna stranka na Kranjskem«, UT, 1912/2(1)

²⁸⁵ »V časopisu je moč«, UT, 1912/2(1) »Napredni zastopniki v šolskih korporacijah«, UT, 1912/9(1)

²⁸⁶ UT, 1912/13(1)

²⁸⁷ »Kulturno-šolski boj«, UT, 1912/14(1)

²⁸⁸ Gustav Šilih »Stanje in gibanje slovenskih učiteljsčnikov v zadnjih letih«, UT, 1912/30(1–2)

²⁸⁹ »IV. shod Narodno-radikalnega dijaštva«, UT, 1912/39(3)

v tem, da služi produktivnim namenom družbe, za razvoj blaginje na tem svetu. Konfesionalna šola pa podpira le neproduktivni sloj—duhovščino . . .*

Kveder je v svoji obsežni in ponekod nejasni razpravi dal priznanje pionirjem moralnega in državljanskega pouka, kot so Foerster, Jodl in Kerschensteiner, izrecno pa se je naslonil na pozitivno etiko G. Ratzendorferja in na dela M. Jahna.²⁹⁰ Ti in drugi filozofi ter pedagogi so bili trn v peti klerikalnim pedagogom. Kveder je klerikalce kritiziral, ker bi radi skrajšali šolsko dobo, znižali izobrazbo učiteljev, povečali vpliv cerkve na šolo in zavrli kulturni razvoj. Očitno je poznal strankarske boje, izstradalno politiko klerikalcev, zato je poudarjal, da šola potrebuje mir za svoje delo: »Danes je šola pastorka, izročena nekulturnemu preganjanju in mrcvarjenju nestaršev in drugih političnih koristolovcev, ki nimajo smisla za usodo bodočih pokolenj . . .«²⁹¹ Tako je govoril štajerski učitelj, kranjski so bili angažirani s »farško gonjo« in se niso imeli časa poglobljati v vprašanja šolske reforme in v globljo idejno problematiko vzgoje.

V letu 1812 je deželni odbor Kranjske na pobudo deželnega šolskega sveta učiteljem razdelil doklado, pri čemer so klerikalni dobili 25 %, liberalni pa 10 % ali nič. Zadevo pa so kar se da zavračevali, tako da je deželni zbor zbiral podatke o »potrebnosti« preko klerikalnih županstev, v naprednih občinah pa preko kaplanov in župnikov, ki so seveda predlagali svoje pristaše. Ni čudno, da se je sedaj povečalo članstvo v »Slomškovi zvezi«.²⁹² Ker so denar razdelili skoraj v celoti le pristašem SLS, se je učiteljstvo pritoževalo zaradi pristranosti, zbiralo podatke o zlorabah²⁹³, organiziralo pa je pomoč za prizadete, za njihovo zvestobo.²⁹⁴ Ob koncu leta 1912 je učiteljstvo ugotavljalo, da je bilo kruto zatirano in izkoriščano ter da so ga zlorabili pri izplačevanju doklad in ga s tem še osmešili.

Izredno aktivni in dokaj uspešni pa so bili v tem letu »Slomškarji«. Zavrnilo so očitke z občnega zbora »Zaveze« v Celju, da zavirajo razvoj šolstva, in posebej so poudarjali, da so oni izposlovali draginjske doklade, da so škof Jeglič in drugi poslali k Sušteršiču deputacijo, ki je dosegla, »da je dovolil učiteljstvu zopet nekaj priboljška, da je lahko deželni zbor po svoji previdnosti nakazal za leto 1912 25 % draginjskih doklad . . .« Seveda niso pozabili povedati, da so to dosegli, »ker se na vso moč trudijo za res krščansko vzgojo slovenske mladine . . .«²⁹⁵ Skratka, učitelji so še enkrat pokazali svojo podložnost klerikalni stranki in duhovščini.

To so pokazali tudi na praznovanju Slomškovega jubileja v Kamniku in na občnem zboru »Slomškarjev« leta 1912, ko so poveličevali dejavnost svoje organizacije in se prilizovali monarhističnim oblastnikom. Ko je o tem poročal duhovnik Trohov, je napadal liberalne učitelje kot »privesek propadle liberalne stranke« in poudarjal, da le katoliški učitelji mladino vzgajajo versko-nravno, kot terja božji učenik, svetni vladar pa tudi šolske postave . . . Na tem zborovanju so tudi prepovedali branje »Učiteljskega tovariša«, celo predsednikom podružnic »Slomškove zveze«, obvezno pa naj bi naročali »Slovenskega učitelja«. Seveda so okrivili liberalne učitelje, da ni prišlo do regulacije plač: »Liberalizem je tudi kriv, da ljudstvo nima rado šole, zato učiteljstvo še danes ni plačano . . . Liberalci so imeli medena usta, ko so učitelje gnali v volilni boj. Vse te grehe mora sedaj popraviti »Vseslovenska ljudska stranka«, ki mora poskrbeti za učiteljstvo. In Jaklič, predsednik »Slomškarjev«, je poudaril, »da morajo naši ljudje dobiti draginjsko doklado v polni meri . . .«²⁹⁶ To se je tudi zgodilo, saj so klerikalni učitelji dobili 25 %, ostali pa 10 % ali nič!

²⁹⁰ Georg Ratzendorfer: Positive Ethik. Die verwirklichung des Sittlich-Seinssollendes. Leipzig 1910(337), str. 212—217.

²⁹¹ Karel Kveder: Referat na skupščini »Zveze«, 1912, UT, 1912/39(3).

²⁹² »Klerikalna previdnost«, UT, 1912/51(1).

²⁹³ »Vsem okrajnim učiteljskim društvom«, UT, 1912/51(1).

»Nujna prošnja«, UT, 1912/52(1).

²⁹⁴ Ibidem, str. 1.

²⁹⁵ »Slomškov jubilej«, UT, 1912/39(1).

²⁹⁶ »Slomškova proslava«, SLOV. UČITELJ, 1912/9(200—10).

Učitelji in socialna demokracija, A. Aškerc, učiteljska beda

V letu 1912 se je s strani klerikalnega učiteljstva še povečal odpor do Socialno-demokratske stranke in »Slovenski učitelj« je izkoristil vsako priložnost, da jo je diskvalificiral. Posebej so napadli učitelje, ki bi utegnili biti njeni člani ali simpatizerji: »To je naravnost nemožno, da bi socialni demokrat — učitelj izpolnjeval svoj poklic, kakor bi ga moral . . . Učne oblasti in mi katoliški učitelji bomo storili vse, da bomo vzgojevali bogaboječe, domoljubno in vladarju zvesto mladino . . .«²⁹⁷ Posebej so opozarjali učiteljice, članice Marijinih družb, da se izogibajo liberalnih društev in časopisov: »Taki katoličani podpirajo gnilo vero in cerkvi sovražno strupeno in predvsem grešno liberalstvo! Ni dovolj, če rečemo, da smo kristjani, reči je treba, da smo odločni, prepričani katoličani . . .«²⁹⁸ Očitno se je tik pred vojno ponovno čutil vpliv Mahničiča, na politično prizorišče pa so vedno bolj odločno stopale tudi mlajše teološke sile, npr. dr. Aleš Ušeničnik, ki je bil najostrejši kritik naših takratnih razmer.

Taka katoliška prepričanost, odločnost in konsekventnost se je pokazala tudi ob smrti pesnika Antona Aškerca leta 1912. Na eni strani je »Učiteljski tovariš« v osmrtnici opisal boj, ki ga je pesnik bojeval s klerikalci, pa tudi njegovo nevarno simpatiziranje z naprednimi učitelji.²⁹⁹ Še posebej pa je poudaril, da so proti prof. Jugu in dr. Ilešiču sprožili preiskavo, ker sta skupno z dijaki sodelovala na pogrebu tega liberalnega pesnika, na drugi strani pa je »Slovenec« poročal, da je neki učitelj, ko je poučeval, pohvalno govoril o pesniku — brezvercu.³⁰⁰ Ko so klerikalni listi poročali o smrti Aškerca, niso pozabili povedati, »da je pisal blasfemične pesmi, da se je boril proti cerkvi, da se je udeležil v Pragi 1907 protimonarhističnega revolucionarnega in proticerkvenega kongresa Svobodne misli. Tudi na njegovem pogrebu je mladina demonstrirala za 'svobodno misel', dekleta so nosila njegove spise, med njimi dokaj pamfletov na katoliško cerkev«. Najbolj žalostno pa je po mnenju poročevalca bilo, da so slovenski šolniki ob odprtem grobu proslavljali Aškerčeve ideje: »Tako veličanje pesnika na javnem in posvečenem prostoru je ne le žaljenje vernih Slovencev, temveč tudi pregrešek zoper vzgojna načela. Zato pozdravljamo pritožbo dr. E. Lampeta in njegov predlog za preiskavo . . .«³⁰¹ Napadli so tudi »Našo bodočnost«, ki je v »nekrologu hvalila tega človeka, ki se je iz duhovnika prelevil v strastnega sovražnika katoliške cerkve. Čudne značaje bodo vzgojili liberalni učitelji!«³⁰²

Klerikalni učitelji, kateheti in drugi so slovenskim učiteljem očitali, da so premalo verni, premalo zvesti katoliški cerkvi, da poskušajo našim ljudem iztrgati vero iz srca, jih privedi v tabor brezverstva, liberalizma, »da vodijo ljudi v mlačnost, v podlost, v greh in nesrečo. Taki si ne zaslužijo niti skromne plače. Katoliški učitelji moramo dokazati, da nismo le potrebni ampak tudi vredni. Najprej delo, potem pošteno plačilo!«³⁰³ Duhovnik Trohov je poleg tega očital učiteljem, »da so malomarni, če ne naravnost veri sovražni in brezverni in da bi morali pomagati katehetu pri njegovem težavnem delu . . .«³⁰⁴ Tudi »Slovenec« ni pozabil očitati učiteljem, »da srkajo brezbožno hrano iz brezbožnega in ciganskega časopisja in soglašajo z divjaškim psovanjem duhovništva, da ne zaslužijo imena učitelj, še manj vzgojitelj . . .«³⁰⁵ Klerikalce je tudi močno vznemirila zmaga libe-

²⁹⁷ »Učitelj — socialni demokrat«, SLOV UČIT, 1912/4(92)

²⁹⁸ »Boga dražijo!«, SLOV UČIT, 1912/6(140)

²⁹⁹ UT, 1912/24(1)

³⁰⁰ UT, 1912/27(2), »Denuncijanti na delu«, UT, 1912/27(2)

³⁰¹ »To je treba pribiti!«, SLOV UČIT, 1912, št. 7-8(184-5)

³⁰² »Zmedeni pojmi«, SLOV UČIT, 1912/9(214-5)

³⁰³ »Naprej dolžnosti!«, SLOV UČIT, 1912/10(224-5)

³⁰⁴ »Poglavitna ovira«, SLOV UČIT, 1912/10(229-30)

³⁰⁵ »Komu velja?«, SLOV UČIT, 1912/10(236-7)

ralcev pri volitvah v mestni šolski svet: »Vrgli so krščansko zastopstvo v mestnem šolskem svetu in dali prednost privesku svobodomiselnih četašev, ki jim je cilj brezverska šola, šola brez Boga.«³⁰⁶ Očitno klerikalni nadzorniki niso imeli uspeha pri agitaciji, zlasti ne osovraženi Maier.

Ker katoliški učitelji niso zmogli skoraj nobenih strokovnih predlogov za izboljšanje šole, ker so le ponavljali stare fraze o verski vzgoji, jim tudi ni pomagal I. svetovni kongres za krščansko vzgojo leta 1912 na Dunaju, čeprav so se zbrale korifeje krščanske pedagogike in katehetike. So se pa zelo pomnožili članki o verouku in napadi na liberalne »brezverske učitelje«³⁰⁷, ki so trajali do vojne.

Leto 1913 je učiteljstvu prineslo še večjo bedo in lakoto, zato je prihajalo med učiteljstvom do samomorov. Tako so v »Učiteljskem tovarišu« poročali o smrti Vinka Brusa in poudarjali, »da pogled na otroke in lačne žene vzbuja solze« in da je oblast dana trinogom, krvosom in ubijalcem. Tudi »Zarja« je obdolžila »kristjane« v deželnem dvorcu, kajti »doklade so dobili klerikalni podreplniki, denar kl ga zbira vsa dežela, zlorablja jo za nakupovanje hlapcev in mrtvih duš . . .« Take razmere so obsodili tudi drugi napredni časopisi, zlasti »Slovenski narod«, ki je trdil, da so mrtvi učitelji žrtve klerikalne strahovlade, do podobnih ugotovitev je prišel »Dan«.³⁰⁸ »Klerikalni deželni zbor in drugi so vzgajali hinavce in podle denuncijante.«³⁰⁹ V kratkem je prišlo do novih žrtev,³¹⁰ »³¹¹ ki so vzbudile še večje ogorčenje med naprednimi ljudmi.

Ko so padale žrtve učiteljskega stradanja in preganjanja, so v državnem zboru na Dunaju razpravljali o regulaciji učiteljskih plač, o njih pa so odločale strankarske kupčije in razprtije. Napredni poslanci³¹² so predlagali, da bi denar za sanacijo deželnih financ uporabili za učitelje. Za predlog so glasovali le socialni demokrati, vsi klerikalni poslanci — Germani in Slovani — in seveda dr. Šušteršič pa so bili proti.³¹³ Kot je v »Učiteljskem tovarišu« poročal državni poslanec dr. Ravnikar, so bili proti naravni sovražniki šole in učiteljstva — tudi člani slovenskega kluba. Napredni poslanci niso uspeli, ker se je uprla klerikalna večina. Podobno je bilo v deželnem zboru, ker je bila pač večina učiteljstva v naprednem taboru. V »Učiteljskem tovarišu« so opozarjali, da so gospodarji v deželni hiši že povedali, da učitelji ne morejo pričakovati izboljšanja plač, dokler se ne bodo uklonili . . . Toda odpadnikov je bilo malo . . .

Doktor Ravnikar je v parlamentu na Dunaju in tudi doma potrdil, da so učitelji kljub persekucijam in stradanju ostali pokončni in značajni, da so mnogi prispevali k zmanjšanju nepismenosti, da so otroke vzgajali k ljubezni do domovine in do najvišje vladarske hiše in da je tudi nravnoverska vzgoja v najboljših rokah . . . »Vendar učitelji ne najdejo v očeh svojih kruhodajalcev nobene milosti. En dokaz več, da se morajo pojmi religiozen, veren in klerikalen zelo narazen držati . . .« Ravnikar je poslancem pokazal knjižico »Dejanja govore« in iz nje prebral vrsto primerov korupcije pri delitvi doklad »po previdnosti« klerikalcev.³¹⁴ Nov udarec so napredni učitelji doživeli, ko je »Učiteljski tovariš« prinesel vest, da je nasprotnik Slovencev vitez Kaltenegger določil za okrajne šolske nadzornike same trde klerikalce³¹⁵, ki so dobili že tudi prej kot ravnatelji položaje kot plačilo za klerikalno prepričanje, »kajti kreposti in pobožnost je treba plačati . . .«³¹⁶

³⁰⁶ Glej celotni letnik SLOV. UČIT., 1912!

³⁰⁷ »Prvi strek«, UT, 1913/2(1—2).

³⁰⁸ »Vinko Brus«, UT, 1913/3(1—2).

³⁰⁹ »Drugi strek«, UT, 1913/6(1).

³¹⁰ »Tragedije v Stratovcih pri Zg. Radgoni«, UT, 1913/3(1).

³¹¹ Med njimi dr. Ranner, Pacher, Waldner in znameniti poznejši reformator dunajskega šolstva Glöckel.

³¹² »Uroda učiteljskih plač v parlamentu«, UT, 1913/10(1).

³¹³ »Trnjeva pot ljudskošolskega učiteljstva«, UT, 1913/12(1—2). Glej še: »Dejanja govore«, »Spomenica o položaju kranjskega učiteljstva«. Izdalo in založilo »Slovensko deželno učiteljsko društvo v Ljubljani«. Ljubljana 1913(55).

³¹⁴ Klerikalni nadzorniki so bili: Novak, Meier, dr. H. Svoboda, Štrukelj, Simon in drugi . . .

³¹⁵ »Imamo jih!«, UT, 1913/13(1). »Imamo jih!«, 1913/17(1), II. del.

Politično življenje učiteljstva je prebujala tudi jugoslovanska misel. Učitelji so čutili potrebo, da se pred pritiski potujčevanja zavarujejo s tem, da bi se tesneje povezovali z južnimi Slovani, zlasti s Hrvati in Srbi. V »Učiteljskem tovarišu« so poudarjali, da bi lahko v stanovskih zadevah stopali vzporedno, v narodnih bi morali biti enotni, ker imamo isti program. Napredni slovenski učitelji naj bi iskali stike z naprednimi srbohrvatskimi tovariši, da bi tako uresničili stanovsko-politično in narodno-pedagoški program . . .³¹⁷ Učitelji so dobivali pobude in ideje za razmišljanje o jugoslovanskem vprašanju iz del naše napredne inteligence, ki je imela tesne stike s Čehi in drugimi, katerim so postajali okviri podovnavske monarhije pretesni in neznosni. Izrednega pomena so bila Cankarjeva predavanja in publicistika, njegov kritični odnos do strankarskih spopadov, do nacionalnega in podobnih vprašanj.³¹⁸ Tehtno je o teh vprašanjih razmišljal dr. M. Rostohar.³¹⁹ Vendar je doživljal ostro kritiko s strani klerikalcev.

Lačno, revno in zatirano učiteljstvo je sicer razmišljalo o jugoslovanskem vprašanju zaradi pritiskov germanizacije, globlje pa se ni moglo in tudi ni smelo spuščati, čeprav je čutilo, kako izgubljammo Koroško³²⁰, zato so učitelji vedno več pisali o narodni vzgoji, o nevarnostih potujčevanja.³²¹ Da bi strnili moči, so predvidevali »kongres narodnih organizacij«, kjer bi širše plasti spodbudili za konkurenco na gospodarskem, kulturnem in političnem področju. Čutili so, da se razmere ne bi smele razvijati brez njihove udeležbe. Očitno pa je, da tega niso uresničili, čeprav so ustanovili odbor in pripravili program.³²² Razmere še niso bile zrele, njihovo vodstvo pa se je ukvarjalo s pripravo na 25-letnico »Zaveze«, ki so jo praznovali na množičnem zborovanju v Ljubljani leta 1913. O tem je podrobno poročal »Slovenski narod«, ki je poudaril besede dr. Ivana Tavčarja, »da so razmere v katerih živijo učitelji sramotne . . .« Tudi dr. Triller je priznal, »da je kranjsko učiteljstvo mučenik svojega prepričanja, da pa ne bo padlo. Boj proti učiteljstvu je kulturni madež v zgodovini slovenskega naroda . . .«³²³ Tudi »Slovenski dom« je v uvodniku poudaril, »da hoče klerikalna večina zaslužiti vse naše učiteljstvo in so učitelji in učiteljice izpostavljeni najhujšemu preganjanju in zatiranju . . .«³²⁴ Ob tej priložnosti je »Učiteljski tovariš« podrobno poročal o dogajanjih na proslavi in poudaril, da si je učiteljstvo prizadevalo za združitev in za avtonomijo slovenskega naroda.³²⁵ Izdali so tudi posebno publikacijo, ki je podrobno zajela zgodovino »Zaveze« in njeno vlogo v učiteljskem gibanju.³²⁶ Kot je bilo pričakovati, so klerikalci poskušali zmanjšati pomen te proslave, še posebej pa so napadli ljubljanskega župana Tavčarja, ker je dal izobesiti zastave v čast učiteljem. V »Gorenjcu« so trdili, da meščani Ljubljane niso hoteli izobesiti zastav »v čast nosilcem poganske kulture, ki hočejo spraviti Slovenijo pod tuj jarem . . .«³²⁷

Izrednega pomena je bilo, da so v »Učiteljskem tovarišu« objavili zelo aktualno predavanje Čeha Bohdana Skale, ki ga je imel na slavnosti ob 25-letnici »Zaveze« z naslovom: »Učiteljska državljanska svoboda in svoboda vesti«. Po daljšem zgodovinskem uvodu je ugotovil, »da učitelj danes nima prave državljanske svobode, da bi lahko vzgajal svobodne državljane . . .« Ker so pripravljali kongres evropskega učiteljstva, so z anketami zbirali podatke po številnih državah, da bi

³¹⁷ »Jugoslovanstvo in učiteljstvo«, UT, 1913, št. 19(1)

³¹⁸ Ivan Cankar »Slovensci in Jugoslovani« Izbrano delo, XXV knjga, DZS, Ljubljana 1979(428), str. 228–38

³¹⁹ Ibidem, str. 40

³²⁰ »Slovensci na letovišča na Koroško«, UT, 1913, št. 20(1)

³²¹ »Slovensko rodoljubje in avstrijski patriotizem«, UT, 1913/20(2)

³²² »Kongres narodnih organizacij«, UT, 1913/29(1)

³²³ »Učiteljsko slavje«, SLOVENSKI NAROD, 9 sept. 1913, str. 1–2 (uvodnik)

³²⁴ »Dva preznika«, SLOVENSKI DOM, 13 sept. 1913, št. 37, str. 1 (uvodnik)

³²⁵ Engelbert Gängl »Pozdrav slovenskemu učiteljstvu« Ob 25-letnici »Zaveze«, UT, 1913/36(7). Glej še št. 38(1–2) in 39(1–2)

³²⁶ Luka Jelenc Petindvajsetletnica »Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev« Spominski spis. V Ljubljani 1913 (104)

³²⁷ »Izzivanje ljubljanskega župana«, UT, 1913/38(4–5)

dokazali, da učiteljstvo nima svobode, prostosti vesti. Izredno številni so bili primeri preganjanj na Češkem. Vsi učitelji naj bi pomagali pri zbiranju podatkov.³²⁸ Naši učitelji so bili dokaj dobro seznanjeni s težavami čeških tovarišev, saj je »Popotnik« objavil celo vrsto odličnih prispevkov izpod peres čeških pedagogov, psihologov in filozofov, ki so pogosto pisali tudi o laični moralni vzgoji in pouku³²⁹, poznali pa so tudi gibanje »Svobodne misli«.

Učiteljstvo se je poskušalo proti tiraniji upirati s krepitvijo svoje organizacije, uvajalo je razne akcije za socialno zaščito, delovati je začelo na gospodarskem, kulturnem, literarnem področju³³⁰, pritaginiti je poskušalo učiteljskega, ki so na IV. zboru leta 1913 ugotovili, da učiteljska izobrazba zaostaja, in zahtevali višje izobraževanje³³¹, ki so se ga klerikalci najbolj bali. Učiteljstvo je ugotovilo, da je igračka političnih strank in »da se lačni učitelji ne morejo navduševati za demagoške kandidate, ki jim ni dosti mar, če slovenski narod propade . . . Pred stradajoče učitelje postavljajo vedno večje zahteve, od izmozganega učitelja zahtevajo, da vzgaja državljane, cerkev zahteva pobožnih in pokornih vernikov, vladajoče kliče in stranke pravovernih in ponižnih pristašev . . . Kulturni delavec naj oznanjuje visoko krščansko etiko, sredi katere poginjamo od lakote.«³³²

IV. slovenski katoliški shod, klerikalni pritisk na učitelje tik pred vojno in med njo

Klerikalni učitelji pa so se živahno pripravljali na IV. slovenski shod, organizirali so občni zbor »Slomškove zveze« in »kongres slovanskih krščanskih pedagogov«. Kot običajno, so tudi ta shod pripravili pred volitvami, da bi demonstrirali »katoliške sile, katoliško trdnost in zavest«. Poživiti so hoteli versko misel, nastopiti proti slabemu tisku, potrditi katoliško idejo ob 1600-letnici zmage krščanstva nad poganstvom.³³³ Zanimivo je, da je dr. Erlich govoril o ljudskem šolstvu, Grafenauer o katoliški in narodni šoli, kjer je silovito napadel liberalni šolski zakon, saj so »javne šole postale škorpijoni za našo državo, bič, ki ga država sama pleče, lopata, s katero si koplje svoj grob . . . To delo je (zakon) sad teme!«³³⁴ Na občnem zboru pa so »Slomškarji« poudarjali, »da so cvet slovenskega učiteljstva, da so zelo napredovali, da so na Kranjskem na vrhu, da imajo težave na Štajerskem in Goriškem, kjer učiteljstvo izginja v morju svobodomiselnosti . . .« Nepomuk Jeglič je predlagal, da vsi učitelji stopijo v Marijine kongregacije. Resolucija je bila seveda burno sprejeta . . .³³⁵

V tem slogu so delovali klerikalni učitelji tudi na »kongresu slovanskih pedagogov«, ki ga je otvoril F. Jaklič in poudaril, »da se slovenski pedagogi hočejo z vsemi silami upreti krivični misli na šolskem polju«. Kongresu je predsedoval katehet prof. Kržič, prisoten je bil tudi dr. Anton Korošec, ki se je že vključeval v politiko, saj je ustanovil Kmečko stranko, sodelovali pa so tudi vsi klerikalni šolski nadzorniki. Dr. Josip Demšar je predaval »o katoliški etiki kot voditeljici človeštva« in poudaril, da etike brez vere ni in da zato ni možna laična moralna vzgoja, še manj laični moralni pouk.³³⁶ Janko Grad je v svojem predavanju o »ka-

³²⁸ Bohdan Skala: »Učiteljska državljanska svoboda in svoboda vesti«, UT, 1913/41(1—2).

³²⁹ Nakaj primerov: Černi Josip (prevedel Karel Pribil): »Narodna pedagogika«, POPOTNIK, 1913/1(8—12), št. 2(35—41), št. 3(58—60), št. 4(60—7).

Soukal I. (prevedel K. Pribil): »Državljanaka vzgoja«, POPOTNIK, 1913/18(213—217).

³³⁰ Jakob Dimnik: »Organizacija naprednega učiteljstva«, UT, 1913/36-37(29).

³³¹ Franc Erjavec: »Gibanja in stanja slovanskih učiteljskih in učiteljskih v zadnjem letu«, UT, 1913/36(7).

³³² »Zbudi sek«, UT, 1913/36(3).

³³³ O tem IV. slovensko-hrvaškem katoliškem shodu je podrobno pisal Franc Erjavec: »Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem«, Ljubljana 1928(339), str. 257. Glej še: Sloveno-hrvaški katoliški shod v Ljubljani 1913(363), str. 264!

³³⁴ Ibidem, Slo.-hrv. shod, str. 272.

³³⁵ Ibidem, str. 318—7.

³³⁶ Ibidem, str. 320.

toliškem učitelju kot pravemu vzgojitelju narodov« dolgo prikazoval lepote katoliške vere, nato pa je trdil, da morajo biti Kristusovi pedagogi tudi njegovi vojaki, popolnoma je zničil moderne pedagoge, ki vidijo v otroku le neko bitje, ki ga poskušajo nagačiti z vedami, katoliški učitelj pa vidi v njem podobo božjo . . . Ostro je odsvetoval učiteljem branje vsega, kar ni katoliško . . .³³⁷ Podrobno je Grad razložil, kako naj ljudstvo obvarujemo pred protiverskim časopisjem . . .³³⁸ Očitno je bilo, da so na »kongresu« obravnavali že znane in stokrat pogrete ideje in niso ničesar prispevali k teoriji ali praksi katoliške ali kake druge vzgoje. Glede na usodne čase, ki so se bližali človeštvu in slovenskemu narodu, so bili naši katoliški razumniki slepi in gluhi za resnične potrebe in koristi naših ljudi. Nič dosti bolje se niso odrezali liberalni borci za narodov blagor.

V deželnem zboru so poslanci SLS zagovarjali diskriminacijo med liberalnimi in klerikalnimi učitelji pri nagrajevanju³³⁹, zavračali so interpelacije Tavčarja, ker tudi v njegovem času niso za učitelje ničesar storili, in hvalili župana Drobniča — »moža iz sredine in jedra našega dobrega ljudstva« —, ki je zahteval, da mora biti »učiteljstvo, ki mu izročamo naše otroke, popolnoma nepokvarjeno in neliberalno, dajati mora dober vzgled . . .«³⁴⁰ Učiteljem so pogosto povedali, da so odvisni od gospodarjev, da jim je prepovedano samostojno misliti, delovati in se odločati in da za to skrbijo mnogi organi cerkvene in posvetne gosposke. In da bi to bilo še bolj zanesljivo, so začeli v klerikalnem deželnem zboru tik pred vojno pripravljati nov šolski zakon, ki bi dajal duhovščini več oblasti. Nova službena pragmatika pa bi dala več moči deželnemu glavarju — klerikalcu in hudemu nasprotniku učiteljstva.³⁴¹ In da bi bila mera polna, so učiteljice poniževali s celibatom, niso bile dovolj šikane, stradanje, vzeti so jim hoteli osnovne človečanske in državljanske pravice. Ob novem šolskem zakonu so klerikalci zopet privlekli na dan stare ideje o učiteljici, ki naj bi bila kar najbolj podobna nuni, in v vojnem času so kateheti predlagali, da bi nosile uniforme. Bolj razgledane, samostojne učiteljice so proti takim nameram ostro protestirale³⁴², »Slomškarice«, ki so jih imeli pod kontrolo kateheti in klerikalni kolegi, so vse to sprejele, saj so jih že vključili v Marijine in druge kongregacije, zanje pa so organizirali tudi vsakoletne duhovne vaje . . .

Nedvomno je res, da je bilo napredno učiteljstvo kljub dobrim namenom ne-močno in brez prave orientacije in zaradi tega igračka skorumpiranih meščanskih strank ter žrtev klerikalnega nasilja, ker ni imelo pravega programa. Niso dojeli zakonitosti družbenega življenja, popolnoma so zanemarjali družbene in ekonomske vede, sami so izjavljali, da jim ni potreben študij teh vprašanj . . . Res je bil boj za kruh pred bojem za ideje, truditi so se morali za revno šolstvo, da ga niso klerikalni nasprotniki še bolj zničili in podjarmili: »Ali kar so storili, so storili iz ljubezni do stanu in dostikrat v svojo škodo! Njih delo je bilo nesebično . . . Nekoč bodo na prapor odločno napisali znak svobodnega mišljenja in šolstvo in šolske zakone bomo gledali s strogo svobodomiselnega stališča . . .« Učitelji so čutili, da so jih politične stranke prevarale in razočarale, zato so iskali samostojno pot: »Delajmo zunaj in neodvisno od političnih strank, ne hodimo iz skrajnosti v skrajnost, pustimo vsakomur svobodo političnega prepričanja, dokler temelji na načelih svobodomiselnosti. Iztrebimo pa slogaštvo!«

³³⁷ Ibidem, str. 324

³³⁸ Ivan Grad »Katoliški učitelj — pravi vzgojitelj narodov«, SLOV UČIT. 1913/10(216—20)

³³⁹ »Učiteljska debata«, SLOV UČIT. 1913/11(230—1)

³⁴⁰ »Tako govori mož našega ljudstva«, SLOV UČIT. 1913/11(231)

³⁴¹ Največji nasprotnik in celo sovražnik naprednega učiteljstva je bil dr. Ivan Šušteršič, deželni glavar Kranjske, vodja SLS. To je pokazal tako, da je dosledno zaviral izboljšanje učiteljskih plač in s tem povzročal stradanje in bedo slovenskega učiteljstva.

³⁴² »Usoda kranjske učiteljice«, UT. 1914/14(2) Glej še Razstava o ženskem šolstvu in delovanju učiteljic na Slovenskem. Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970(56), str. 41—45

³⁴³ UT. 1914/14(2)

Mladi, bolj levo usmerjeni učitelji s periferije so prihajali navzkriž z vodstvom »Zaveze«, ki je bilo morda le preveč zagledano v svoje »uspehe« in dvomljivo slavo, in mu očitali pomanjkanje programa, zlasti preveliko distanco do socialne demokracije, ki je imela naj sodobnejši šolski program. Kot je ugotovil Jože Pahor, so učitelji preveč angažirani z banalnimi problemi, zato se ne morejo baviti s strokovnimi, idejnimi in vsebinskimi vprašanji. Ostro kritiko ja izrekel tudi mladi goriški učitelj Hreščak. Ko so »Zavezo« ob njeni 25-letnici kritizirali v »Naših zapiskih«, so se šefi naivno in nemočno branili, da se je organizacija borila za svobodo in pravice učiteljstva, da so najprej učitelji in šele nato liberalci, socialisti, agrarci. . .³⁴⁶ Predvsem so poudarjali, »da ne potrebujejo takega programa, ki ga ima dr. H. Tuma v Gorici, da jim ni treba akademičnih razprav o narodnosti, o bistvu politike, o gospodarskih vprašanjih, o razvojnih tendencah ekonomike . . . o militarizmu in o raznih ideologijah . . . ‚Zaveza‘ ne potrebuje modrosti iz socialističnih revij, da je bil glavni cilj učiteljstva krepak razvoj slovenskaga ljudskega šolstva na svobodni in narodni podlagi . . . ‚Zaveza‘ se je borila za svobodno šolo, povzdignila je svoj glas, če so hoteli zaslužniti šolstvo in ga vpreči v pogubnostni mednarodni klerikalni jarem in pod neomejeno oblast krive palice . . . ‚Zaveza‘ se je borila tudi za svobodno, značajno, gmotno dobro podprto in strokovno temeljito izobraženo učiteljstvo. Ne bodo se pustili zavesti v mednarodni socializem.«³⁴⁷ Ni bilo dolgo, ko so mladega učitelja Hreščaka, ki je pokazal simpatije do socialne demokracije, premestili »iz službenih ozirov« in za to so glasovali klerikalci in liberalci . . . Podobnih premestitev je bilo še več, če so učitelji kazali odpor do meščanskih strank.³⁴⁸

Bolj razgledano učiteljstvo in tudi druga posvetna inteligenca sta vedno bolj odločno kritizirali obe meščanski stranki, ki sta škodovali razvoju šolstva in napredku slovenskega naroda. Tako je Jože Pahor v številnih člankih v »Učiteljskem tovarišu« ostro obsodil slovenski liberalizem, ki ja »zavrgel izobraževalno tendenco in postal bolj reakcionaren . . . od njega se je pričakovalo, da bo odpravil bedo in uvedel blaginjo. Toda podpiral ja kapitalizem, ki ja uničeval kmetije, družine . . . Tlači nas tuj mednarodni kapital, pomagajo pa mu naši politiki, ki mu služijo . . .«³⁴⁷ Učiteljstvo je bilo dolga desetletja hlapec takega liberalizma in žrtev klerikalizma, ni pa se uspelo približati socialni demokraciji, ker je bilo to strogo prepovedano. Kot je poudarjal A. Prepeluh »Abditus« v številnih člankih v »Naših zapiskih«, so bili učitelji nevedni in prestrašeni, zato se niso priključili delavskemu gibanju, čeprav »edino socialistična mora biti danes na Slovenskem misel o boju proti reakciji klerikalizma in strahopetnega, breznačelnega liberalizma . . .«³⁴⁸

Ko smo skozi desetletja sledili političnim in kulturnim razmeram v podonavski monarhiji, zlasti pa delovanju naših meščanskih političnih strank, smo prišli do natančno takih ugotovitev, ki jih je že leta 1901 zapisal omenjeni »Abditus«: »Kulturne in politične razmere, ki so bile izredne, so bile odsev namško-fevdalne hagonije . . . prevladoval je politični klerikalizem, ki slovenskemu kulturnemu življenju ni bil nepopustljiv, ne obziren . . . Med našim šibkim meščanstvom se je uveljavil nekakšen liberalizem kot reakcija na ekskluzivizem političnega klerikalizma. Ta liberalizem ja bil kulturno kompromisarski, socialno reakcionaren, družbeno gosposko kastarski in brez podpore v preprostem ljudstvu . . .«

»Borbene metode obeh taborov so si bile na las podobne: navzgor v odnosu do nemške dunajske oblasti so bili eni in drugi skromni, ponižni, drug drugega so

³⁴⁶ Hreščak: »Organizacija slovenskega učiteljstva«. NAŠI ZAPISKI, 1914 in UT, 1914/5(3).

³⁴⁷ »Ali imamo program?«, UT, 1914/14(1); »iz službenih ozirov«, UT, 1914/27(3).

³⁴⁸ UT, 1914/24(1).

³⁴⁹ Jože Pahor: »Narodnost in liberalizem«, UT, 1914/15(4).

³⁵⁰ Albin Prepeluh-Abditus: »iz sebe«, NAŠI ZAPISKI, 1907; V.: Politični spisi. Zal. tržaškega tiska, Trst 1984(201), strani 35-38.

sumničili državne nelojalnosti in oboji so konkurirali in lecitirali s svojo pretirano vdanostjo in servilnostjo do vladajoče dinastije . . . Vodilno časopisje ene in druge stranke je bilo na sramotni stopnji; medsebojne denunciacije, obrekovanja, sumničenja, osebno blatenje in družbeni škandali so bili na dnevnem redu . . . To je bil vzrok, da so mnogi slovenski inteligenti pribežali v tabor »siromakov in brezdomovincev«, kakor so imenovali klerikalni in liberalni »inteligenti« delavske stranke. Le v strogi logiki marksistične miselnosti so često našli močno orožje za odpor proti klerikalizmu ali proti liberalni ozkosrčnosti in socialni reakcionarnosti . . .³⁴⁸ Bistveno je bilo, da sta v liberalni stranki po besedah »Abditusa« vladali nevednost in pohlepnost, zato je izgubljala ugled, zapuščalo pa jo je tudi učiteljstvo, zlasti po velikih zmagah klerikalne stranke. Vrste »Slomškove zveze« so se krepile do vojne in med njo. Tudi Ivan Cankar je izrekel ostro kritiko liberalni stranki, »ki je nevarna prvi svobodi bolj kot armada kaplanov — agitatorjev, ker živi od zlagano — idealnih fraz in podlih dejanj . . .«³⁵⁰ Za socialna in kmečka vprašanja ni imela posluha »in proti bojevitemu klerikalizmu se je borila predvsem z organizacijo sokolstva in učiteljstva, ki je postala zadnja opora liberalizma na vasi. Zelo odločno je liberalna stranka nastopala proti proletariatu in z vsemi sredstvi ovirala razvoj delavskega gibanja . . .«³⁵¹

Ker so tik pred vojno klerikalne šolske oblasti napredno učiteljstvo močno preganjale, je to iskalo pravnega poduka in varstva. Predvsem so v »Učiteljskem tovarišu« objavljali vrsto člankov o ustavoznanstvu in ugotavljali, da so v šoli skoraj v celoti zanemarili pouk o državi in ustavi, čeprav je bil s šolskim zakonom 1869 in z novelo 1883 predpisan, zahtevan . . . Tudi z ukazom deželnega šolskega sveta Štajerske leta 1874 je bilo zahtevano, da se otroci v višjih oddelkih ljudskih šol seznanijo z dolžnostmi in pravicami državljanov. In po mnenju bolj razgledanih in naprednih učiteljev bi morali celotno ljudstvo seznaniti z ustavo in ga ozaveščati ter opozarjati na enakopravnost. S tem »bi dvignili čut posameznika in vsega naroda v etičnem in moralnem smislu . . .« Žal je to bil skrajno zapozneli klic tik pred vojno k pouku družboslovja in k laičnemu moralnemu pouku.³⁵² Naše učiteljstvo je brezplodno zapravilo skoraj pol stoletja in ni poučevalo mladih rodov za uveljavljanje političnih in narodnostnih pravic tako, kot bi bilo potrebno . . .

Zato je izbruh prve svetovne vojne presenetil voditelje in članstvo vseh naših glavnih političnih strank in seveda »preprosto in verno ljudstvo«. Klerikalna SLS je vehementno dokazovala upravičenost vojne proti Srbiji, denuncirala je svoje politične nasprotnike in zakrivila vrsto zločinov, v pravoslavju je videla nevarnost za katolicizem, ki mu je dajala prednost pred narodnostjo . . . Tudi liberalna stranka je nekoliko zmerneje poudarjala lojalnost do dinastije . . .³⁵³ Strankarsko sovražstvo se je med vojno iz časopisja preneslo v življenje in slovenski ljudje so se množično ovajali, osebna maščevalnost se je kazala povsod in mnogo ljudi je prišlo ob življenje . . .³⁵⁴ Bivši ljubljanski župan Ivan Hribar je v svojih »Spominih« opisal navdušenje za vojno med meščani: »To obnašanje je bilo skrajno gnusno, človeškega dostojanstva nevredno, kazala se je ona bizantinska do nizkotnosti robskih duš razodevajoča se servilnost . . . Množice, navdušene nad vojno, so kot obsedene od sadizma, prirejale ovacije in orgije pred vladno palačo . . .«³⁵⁵ Takoj so začeli zapirati tudi člane »Preporoda« in številne resnične ali namišljene nasprotnike monarhije.³⁵⁶

³⁴⁸ Albin Prepeluh-Abditus, Pripombe k naši prevratni dobi, Zal tržaškega tiska, Trst 1987(360), str. 10—12

³⁴⁹ Zgodovina Slovencev, CZ, Ljubljana 1979(860), str. 569

³⁵⁰ Prepeluh, Politični spisi, str. 221

³⁵¹ Ivan Kele, »Ustavoznanstvo«, UT, 1914/23(1—2)

³⁵² Prepeluh, Politični spisi, str. 224

³⁵³ Prepeluh, Pripombe, str. 95

³⁵⁴ Ivan Hribar, Spomini, I del, Slovenska Matica, Ljubljana 1984(877), str. 101—2

³⁵⁵ UT, 1914/29(3)

Že takoj po atentatu je Jakob Dimnik v uvodniku »Učiteljskega tovariša« na vse pretege hvalil pobožnost in karitativno dejavnost Ferdinanda in njegove žene, ki »sta izvršila toliko človekoljubnih, milosrčnih in blagib dajanj in sušila toliko solz gorja, slromaštva . . .« V imenu učiteljstva je Dimnik obljubljal zvestobo dinastiji: »Učiteljstvo slovensko, ki je vedno budilo med mladino ljubezen, zvestobo in vdanost do prasketiega vladarja, bo še z večjo vnemo, s strastnim navdušenjem in z navdušeno strastjo takisto delalo v bodoče . . .«³²⁷ Na seji odbora »Zaveze« pa je Jelenc poslal delegacijo k deželnemu predsedniku Schwarzu z zagotovitvijo, »da bo slovensko učiteljstvo vzgajalo mladino v pravem avstrijskem dinastičnem duhu . . .«³²⁸ Še bolj pa se je trudil »Slovenski učitelj«, da bi dokazoval zvestobo dinastiji, in zato je že v uvodniku posebej poudarjal, »da je Ferdinand hotel urediti jugoslovansko vprašanje, da je bil najvzornjši katoličan in pokrovitelj katoliških učiteljskih organizacij, zagovornik katoliškega šolstva in verstvene vzgoje in da bodo s podvojenim delom pospešili in poglobili versko vzgojo in z besedami in dejanjam onemogočili svobodomiselnost . . .«³²⁹

Liberalno in klerikalno učiteljstvo je torej hitelo dokazovati lojalnost do Avstrije³³⁰, pridno so objavljali razne naredbe in ukaze³³¹, poročali so o vojnih dogajanjih in o delovanju učiteljev na fronti. »Učiteljski tovariš« se je celo tako daleč spozabil, da je dokazoval, »da delo učiteljstva ni bilo zaman, in da zmaga, ki jo pribori avstrijsko orožje, je tudi v veliki meri zaslug slovenskega učiteljstva, ki je državno misleč, goječ, pospešujoč in vzdržujoč element . . .« Objavili so tudi poziv, da je treba paziti na prekucuške elemente . . .³³²

Res pa je, da so napredni učitelji resno opozarjali, da ja treba skrbeti za nemoteno delovanje šole, ker se je pokazalo, da bodo v vojnem času klerikalci poskušali še bolj okrniti slovensko šolstvo in ga uničiti³³³, opozarjali so tudi na pomen etične in socialne vzgoje, na pouk ustavoznanstva, na vlogo »Družbe sv. Cirila in Metoda . . .«³³⁴ Tudi starši so v »Učiteljskem tovarišu« zahtevali povečano skrb za šolske otroke, bili so proti začasnemu zapiranju šol. Kajti nasprotniki svobodomiselnosti in slovenske šole bi imeli priložnost, da sedaj dosežejo svoje nazadnjaške cilje: »Zato je treba še bolj v vojnem času v ljudstvu utrjevati vero v svetost, vzvišenost in potrebo po šoli . . .«³³⁵ Kot so pokazala prejšnja desetletja, slovensko preprosto ljudstvo do šole ni imelo globljega odnosa, vojne razmere pa so ga naredile še bolj mlačnega. Zato je napredno učiteljstvo pozivalo k večji skrbi za otroke v šoli in zunaj nje.³³⁶

Čeprav so se strankarski spopadi v državnem in v deželnih zborih okoli šole pomirili, prepovedali pa so tudi liberalno časopisje in zborovanja učiteljskih društev, so postali klerikalci še bolj napadalni, saj so imeli v rokah vse glavne pozicije v deželnem zboru in zlasti v deželnem šolskem svetu, nadzorniki pa so bili njihove sluge. V »Slovenskega učitelja« so pisali večinoma kataheti, izredno aktiven pa je postal katehet Anton Čadež, ki je sedaj začutil svojo moč in zato ni nikoli pozabil svariti oblasti pred liberalci in socialnimi damokrati . . . Zahteval je, da se proti njim vodi v šoli ostra propaganda, »kajti vsi, ki imajo z njimi kaj opraviti, so pokvarjeni . . . Katehet in učitelj danes ne smeta o njih molčati, o njihovih prevratnih in pogubnostnih nazorih. To je stranka prevrata in prekucije in največ uspeha bi imela, če bi v svoje vrste pritegnila učiteljstvo, ki ima otroke v oblasti.

³²⁷ Jakob Dimnik: »Prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga — ustreljena«, UT, 1914/27(1).

³²⁸ UT, 1914/27(3).

³²⁹ »Nadvojvoda Franc Ferdinanda«, SLOV. UČIT., 1914/7-8(137).

³³⁰ UT, 1914/28(3) in še »Vojna«, UT, 1914/29(3), UT, 1914/31(2).

³³¹ »Mojim narodom!«, UT, 1914/31(1).

³³² »Učitelji — vojaki«, UT, 1914/32(1) in UT, 1914/33(1).

³³³ Ivan Kelc: »Poglavje o šolskem obliaku«, UT, 1914/32(2).

³³⁴ »Ne pozabimo na svoje šolstvo!«, UT, 1914/30(3).

³³⁵ »Pouk ali brez njega?«, UT, 1914/30(3).

³³⁶ »Vojna. Poslanica vsemu v Zavezi organiziranemu učiteljstvu.« UT, 1914/33(1) in UT, 1914/33(2).

Socialna demokracija hoče odpraviti verstveni pouk iz šole in družine, hoče zadušiti misel na Boga in s tem dela tudi za razpad monarhije . . .³⁶⁷ Katehet Čadež je učiteljem natančno razložil, kako naj v šoli delujejo proti tej stranki, kako naj otroke preventivno poučujejo o vseh verskih resnicah, kako naj jih nadzorujejo v vseh situacijah in kako naj jih vzgajajo . . .

Vojna, odprava državljskih pravic, uvajanja terorja nad političnimi in idejnimi nasprotniki, vpoklic najbolj nevarnih liberalnih učiteljev v vojno, naraščajoče stiske, vse to je klerikalcem pomagalo, da so se maksimalno razmahnil, da so lahko zatirali svobodomiselnost, delavska gibanja in ideje socializma, da so lahko živahno propagirali razne kongregacije, zatrli pa liberalno sokolstvo.³⁶⁸ Zlasti so klerikalci vzeli pod lupo knjižnice: »Ali so knjižnice dovolj očiščene nevarnih smeti?«³⁶⁹ Seveda so zopet napadli liberalni šolski zakon iz leta 1869 in šoli očitali, da je zakrivila sarajevski atentat in vse težave, ki jih mora prenašati podonavka monarhija: »Prava vzgoja se mora naslanjati na vernost, vse drugo je praznost, ki vodi k divjaštvu. Zato pa morajo biti najprej učitelji religiozni in moralni . . . Torej križ v šolo!«³⁷⁰ Čadež je posegel celo v mednarodno politiko, hvalil je avstrijske zaveznike in prerokoval propad sovražnikov podonavske monarhije: »V pravičnem boju Avstrije smo doživeli pravo bojno razpoloženje in ganljive prizore patriotičnega navdušenja, ki ga je težko najti v zgodovini. Vojna pa je v božjih rokah . . . Za porazi, ki so poniževalno in katastrofalno ošinili Francoze in ohole Angleže, bo sledila, tako se nadejamo, tudi pogibelj onih brezvestnih sovražnikov Bogu vdane Avstrije, ki nastopajo kot zaščitniki srbskih morilcev . . .«³⁷¹ Klerikalci so ves čas vojne dokazovali, da je vojna v bistvu kazen za grehe in kako blagodejno bo vplivala na ljudstvo, ki se bo hvaležno vrnilo v naročje sv. katoliške cerkve. Slovensko napredno učiteljstvo je v času vojne nadaljevalo svoj križev pot političnega zatiranja, lakote, bede, poniževanja. Klerikalizacija in germanizacija šolstva sta se nadaljevali s povečano silo, nastajali so načrti za nov klerikalni šolski zakon, za popolno podreditev učiteljstva in germanizacijo Slovencev.

V času političnih bojev 1869—1914 se je moralo naše učiteljstvo boriti tudi in predvsem za gmotne dobrine, za preživetje, pri čemer je prihajalo v navzkrižje ne le z državno, posvetno birokracijo, temveč predvsem z duhovništvom kot svojim glavnim nasprotnikom, dokler se ni razcepilo in še bolj zakompliciralo položaj. Na tretji strani pa se je naše učiteljstvo borilo za narodne pravice, proti potujčevanju mladine in slovenskega naroda in si s tem še otežilo življenje, če pomislimo, da so bili poleg klerikalcev na vseh važnejših položajih sovražniki slovenstva. In eni kot drugi so bili tudi hudi nasprotniki uvajanja ne le naravoslovja, ampak zlasti družboslovja v osnovne in druge šole. Zato je razumljivo, da so napredni učitelji naleteli na silovit odpor proti uvajanju laičnega moralnega in družboslovnega pouka. To se je zelo jasno videlo tudi v razmerju med liberalno državo in cerkvijo, pri oblikovanju normativnih podlag za razvoj tedanjega šolstva, ki naj bi vključevalo tudi pouk laične etike in družboslovja.

³⁶⁷ Anton Čadež »Zoper pristaše prevrata«, SLOV. UČIT., 1914/6(113—4)

³⁶⁸ »Stoletje otroka«, SLOV. UČIT., 1914/7(153—4)

³⁶⁹ »Resen klic«, SLOV. UČIT., 1914/8(180)

³⁷⁰ »Kar smo zmirom trdili«, SLOV. UČIT., 1914/22(214)

³⁷¹ Anton Čadež »Svetovni ogenj«, SLOV. UČIT., 1914/9(185)

EMANZIPATION DER SLOWENISCHEN LEHRER 1869—1914

Zusammenfassung

Die Armut des slowenischen Schulwesens setzte sich auch nach der Verabschiedung des Schulgesetzes im Jahre 1869 fort. Das Schulwesen wurde durch die Germanisierung und Klerikalisierung gefährdet und deswegen bemühte sich die Lehrerschaft, sich sowohl standesgemäß wie auch politisch zu organisieren. Der Druck seitens der Kirche und des Klerus auf die Schule und die Lehrerschaft, politische Differenzierung, die Entwicklung der Parteien, all das übte einen Einfluß auf die Lehrerschaft aus, auf ihre soziale, politische und kulturelle Selbstständigkeit. Schicksalhaft war die Tatsache, daß sich in die Schulanlagen zahlreiche Theologen, insbesondere Mahnič, Mlssia und andere einmischten, wodurch es zu einer Spaltung der Geister in Slowenien kam. Die Lehrerschaft verband sich mit den geeigneten politischen Parteien, die Mehrheit mit der Nationalfortgeschrittenen und wenige mit der klerikalischen SLS (Slowenische Volkspartei). Nur ein geringer Teil der Lehrerschaft solidarierte sich öffentlich mit der befeindeten Sozialdemokratischen Partei, welche aber den fortschrittlichen Schultendenzen am nächsten stand.

Zu einer endgültigen Trennung zwischen der fortgeschrittenen und der klerikalischen Lehrerschaft kam es bei der II. slowenischen katholischen Versammlung im Jahre 1900, als man neben dem schon bestehenden »Bund der jugoslawischen Lehrervereine« noch den klerikalischen »Slomsek Verband« gründete, und man begann auch mit der Herausgabe des »Slowenischen Lehrers«, einer Zeitschrift der klerikalischen Lehrer und Katecheten. Hiermit kam es zur endgültigen Trennung der Geister der slowenischen Lehrerschaft, die Kämpfe gingen aber bis zu Ende des Ersten Weltkrieges weiter und dauerten auch zwischen den beiden Weltkriegen an. Den fortgeschrittenen Lehrern wurden Glaubensgleichgültigkeit, Liberalismus und sogar Glaubenslosigkeit vorgeworfen, deswegen bezugeten mehrere Jahrzehnte hindurch, daß sie der Kirche und dem Glauben treu sind und daß ihnen Unrecht zugefügt wird. Die klerikale Lehrerschaft, die völlig unter der Vormundschaft und Kontrolle der katholischen Hierarchie und Deuschtümelei stand, manifestierte auf alle möglichen Arten die Treue der Kirche, dem Klerus, der Bürokratie, der Dynastie und all jenen, die über ihr tägliches Brot zu entscheiden hatten. Die Streitigkeiten unter den slowenischen politischen Parteien und insbesondere unter der Lehrerschaft nutzten der Klerikalisierung und Germanisierung, den herrschenden Mächten und fügten der Entwicklung des slowenischen Volkes einen enormen Schaden zu.

Durch mehrere Jahrzehnte verschärften sich die politischen, ideologischen und parteiischen Kämpfe, insbesondere zur Zeit der Staats- und Landesversammlungswahlen, bei denen gewöhnlich die Klerikalen gewonnen haben und sich deswegen die Liberalen und mit ihnen die liberalen Lehrer permanent frustriert und bedroht fühlten. All das bezweckte langwierige Kämpfe zwischen ihnen, die bekannte »Pfaffenjagd« auf der einen und die »Aushungerungspolitik« auf der anderen Seite, Versetzungen und Verfolgungen der Lehrer, Einschränkung der politischen und staatsbürgerlichen Rechte. Dadurch wurde die fachliche und moralische Entwicklung der Lehrerschaft gehindert, die Entwicklung des Schulwesens geschwächt und somit auch der allgemeine kulturelle und wirtschaftliche Fortschritt unseres Volkes. Die Beziehungen verschärften sich insbesondere kurz vor dem Ersten Weltkrieg, als die fortschrittlichen Lehrer eine Schulreform forderten und sich um eine »freie Schule«, einen laischen moralischen, bürgerlichen und gesellschaftswissenschaftlichen Unterricht bemühten und sich für eine größere Geltung der slowenische Sprache in den Schulen und in der Öffentlichkeit einsetzten. Die Klerikalen rächten sich an den Lehrern vorzüglich durch die Aushungerungspolitik, Verfolgungen, Denunziation und Hetzerei des Volkes gegen die »Glaubenslosen« Lehrer.

Die Verfolgung der fortschrittlichen und sich widersetzen den liberalen Lehrer verstärkte sich während des Krieges, obwohl die beiden Lehrergruppen untereinander wettkämpften, welche von ihnen eine größere Solidarität, Treue und Loyalität der Dynastie, der Bürokratie und der Kirche gegenüber ausweisen wird. Die slowenische Lehrerschaft war Opfer der parteiischen Auseinandersetzungen und Geschäfte sowie der Streitigkeiten unter den unterschiedlich Denkenden, es herrschte Armut sowohl in der Schule als auch im privaten Bereich, die Lehrerschaft hatte immer weniger Energie für die schöpferische und nutzbringende Arbeit für ihr Volk, welches im ersten Weltkrieg auf schicksalhafte Proben gestellt werden sollte. Der Kreuzweg der slowenischen Lehrerschaft setzte sich auch in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen fort, der Gipfel wurde während der Okkupation erreicht, als die Spaltung der Geister in Slowenien seinen blutigen Höhepunkt erreichte. Die fortgeschrittene Lehrerschaft blieb auf den Positionen der fortschrittlichen Menschheit, welche gegen den Nazismus und Faschismus kämpfte. Die Lehrerschaft spielte seine bedeutende Rolle auch nach dem Zweiten Weltkrieg.

KULTURNO-PEDAGOŠKA PODOBA GUSTAVA ŠILIIHA

Mladen Tancer*

UDK 37:929 Šilih G.

TANCER Mladen: Kulturno-pedagoška podoba Gustava Šiliiha. (Die kultur-pädagogische Gestalt von Gustav Šilih.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 166.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Avtor obravnava pedagoga Gustava Šiliiha kot intelektualca najširših razsežnosti. Štiri desetletja je bil v središču vseh pedagoških dogajanj na Slovenskem in neposredni sooblikovalec mnogih naprednih pedagoških idej za bogatenje šolske in vzgojne prakse. Bil je promicljiv pedagoški teoretik in praktik.

UDC 37:929 Šilih G.

TANCER Mladen: The cultural-educationist character of Gustav Šilih. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 33(1995)1, p. 166.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author deals with the educationist Gustav Šilih as an intellectual with most expanded views. During four decades he was at the centre of educational events in Slovenia and as such, he had contributed to the constituting of many progressive educationist ideas and to the enrichment of school and education practice. He was a perceptive educationist theoretician and educational practitioner.

Že pred dobrimi sto leti je bil Maribor žarišče napredne pedagoške misli na Slovenskem. V štajerski metropoli je vse od ustanovitve učiteljsišča (1863) dalje delovala plejada izjemno zagnanih, za pedagoško delo vnetih in strokovno nad vse sposobnih pedagogov, ki so vzpodbujali in usmerjali napredno vzgojno in izobraževalno delo v slovenskem šolstvu. Najmarkantnejši osebnosti med njimi sta bila **Henrik Schreiner** (1850—1920), pedagoški pisatelj in trideset let ravnatelj moškega učiteljsišča v Mariboru (1890—1920), ter **Gustav Šilih**. Prav Šilih je Schreinerjevo pedagoško delo in napredno pedagoško izročilo dostojno in z veliko osebno odgovornostjo nadaljeval in prenašal na mlajše učiteljske rodove.

Življenje in delo

Dne 31. julija 1893. leta se je v Velenju začela in 24. novembra 1961 v Mariboru končala 68 let dolga in plodna življenjska pot slovenskega pedagoškega klasika, pedagoškega svetnika, Žagarjevega nagrajenca ter pedagoškega in mladinskega pisatelja — prof. **Gustava ŠILIIHA**. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, nato pa še privatno nižjo gimnazijo. Leta 1907 se je vpisal na učiteljsišče v Ljubljani in tu leta 1912 maturiral. Krajši čas je učiteljeval v Št. Pavlu pri Preboldu v

* Mag. Mladen Tancer, višji predavatelj na Pedagoški fakulteti v Mariboru

Prof. Gustav Šilih
• 31. VII. 1893 — † 24. XI. 1961

Savinjski dolini. V prvi svetovni vojni je bil ranjen na soški fronti, a leta 1918 se je kot mlad vojaški kadet v Mariboru pridružil Maistrovim prostovoljcem ter je aktivno sodeloval pri osvoboditvi Maribora in slovenske severne meje. Po demobilizaciji je krajši čas poučeval na mariborski realki, nato od leta 1919 do 1927 na trgovski srednji šoli v Mariboru in v šol. letu 1927/28 na enakem šolskem zavodu v Celju. V štud. letu 1923/24 se je strokovno izpopolnjeval na Dunaju pri zakoncih Bühler (iz otroške in mladinske psihologije), leta 1926 pa je bil na enomesečnem pedagoškem izpopolnjevanju v Inštitutu J. J. Rousseauja v Ženevi pri priznanem psihologu Ed. Claparedi. Privatno je opravil štiriletni študij na VPS v Zagrebu ter leta 1928 diplomiral iz pedagogike, psihologije ter nemškega jezika s književnostjo in si pridobil naziv profesorja za vsa tri predmetna področja. Po doseženi profesuri je leta 1928 začel s pedagoškim delom na učiteljsišču v Mariboru in vse do upokojitev leta 1950 oziroma še dve leti dalj poučeval pedagoško skupino predmetov. Po upokojitvi se je angažiral pri ustanavljanju vzgojne posvetovalnice v Mariboru, ki je bila prva tovrstna ustanova v Sloveniji, in je zavod vodil vse do svoje smrti. V letih 1925—1931 je bil urednik Pedagoškega zbornika (letni anale!),

ki ga je izdajala Slovenska šolska matica v Ljubljani. Šilih je bil glavni pobudnik za ustanovitev Pedagoške centrale v Mariboru (1927) in najaktivnejši pri ustanovitvi Pedagoškega društva Maribor (1950). Po osvoboditvi leta 1945 je bil krajši čas ravnatelj mariborskega učiteljišča.

Šiliha je v zgodnjih letih pritegnilo leposlovje in se je poskušal v pisanju pe-smi ter proze. Napisal je mladinsko povest »Nekoč je bilo jezero« (1921), iz življenja na soški fronti je nastala drama »Kaverna«, to so v sezoni 1931/32 štirikrat uprizorili v mariborskem gledališču, leta 1938 je izdal mladinski roman »Beli dvor«, v katerem opisuje boj med slovenstvom in nemštvom na Spodnjem Štajerskem. Vse do smrti je Šilih nosil v sebi ideje za pisanje mladinskih del, vendar mu je prerana smrt to preprečila.

*

Gustav Šilih se je s svojim širokim pedagoškim delom in vplivom na slovensko učiteljstvo kot le malokdo na Slovenskem trajno vtisnil v slovensko pedagoško zavest. Domala štiri desetletja je bil v središču vseh pedagoških dogajanj na Slovenskem in neposredni sooblikovalec mnogih naprednih pedagoških idej in prizadevanj za posodabljanje in zlahtnjenje šolske in vzgojne prakse. Široko razgledan, kot je bil, je znal v evropskih pedagoških logih s pretanjenim poslušom odbirati in presajati v slovenski pedagoški prostor vse tisto, kar bi lahko koristilo našim šolskim in vzgojnim prizadevanjem za boljšo šolo in boljšo vzgojo. Pa tudi sam je poosebljal pronicavega pedagoškega teoretika in subtilnega praktika, kar so sicer prav redki primeri, še posebej v novejšem času. Šilih je bil do vsega zelo kritičen in ni pristajal na subordinacijo ne na znanstvenem in ne na praktičnem pedagoškem področju.

Delavoljnost in uka žeja sta bili gonili, da je že zelo zgodaj opozoril nase slovensko pedagoško javnost in ostal kar nekaj desetletij sredi vseh pedagoških in šolskoreformnih vrenj, vse dokler ga bolezen in prerana smrt nista nasilno iztrgali iz njegovega duhovno bogatega življenja. Šilih je za seboj pustil trajne sledi poglobljenega in vrednega pedagoškega dela in bogat večplasten pedagoški opus, iz katerega črpamo še danes. Šiliha niso poznali in se pri njem učili le slovenski učitelji, njegov pedagoški sloves in strokovni ugled so poznali in cenili tudi drugi v širšem zunajslovenskem prostoru.

Na razpotju med leposlovjem in pedagoškim poklicem se je Šilih odločil za drugega in mu zvesto služil vse življenje. Šilih se ni le izučil pedagoškega poklica, marveč je v sebi nosil bogato pedagoško vznesenost in le-to s stalnim samozobraževanjem razvijal in kultiviral do vrhunske pedagoške kakovosti. Svoje pedagoške nazore, vredna spoznanja drugih teoretikov in praktikov ter praktične strokovne pobude je nenehno kritično preverjal in posredoval drugim kot marljiv pedagoški pisec v strokovnem tisku in kot iskan predavatelj v mnogih srečanjih z učitelji in drugimi pedagoškimi strokovnjaki.

Pravi, odločujoči in trajni vstop Šiliha v slovensko pedagoško areno sodi v leto 1919, ko je v Mariboru osnoval »pedagoško-didaktični odsek« pri Učiteljskem društvu za Maribor in bližnjo okolico. V tako organizirani obliki poglobljene pedagoške dejavnosti je ob sebi zbiral in združeval napredne in miselno prodorne učitelje osnovnih in meščanskih šol, ki so bili pripravljeni in tudi sposobni kritično vrednotiti svoje učno in vzgojno delo, pedagoško delo drugih ter odločeni posodabljati in novelirati neposredno učno prakso v učilnici. Po dveh letih je odsek prerasel v samostojni »Pedagoško-didaktični krožek«, ta pa leta 1927 v slovito mariborsko »Pedagoško centralo«, katere sloves je segal preko slovenskih meja v širši evropski prostor. Vsemu je bil agens, duša in gibalna sila Šilih ob asistenci zavzetih somišljenikov dr. Žgeča, Osterca, Vranca, Žerjava, Jurančiča, Finka,

Koprive in drugih, ki so kvasill in žlahtnili slovensko pedagoško misel in jo oplajali z evropskimi encimi.

Tudi sam čas je zahteval in narekoval svoje: po končani prvi svetovni vojni je bila v Evropi na pohodu nova in radikalno progresivna pedagoška doktrina, ki je po razpadu avstro-ogrske monarhije bila odmevna tudi v slovenskem prostoru. Prav v tem času je v Mariboru Šilihov predhodnik in nesporna pedagoška avtoriteta H. Schreiner s svojimi »Preosnovami jugoslovanskega vzgojstva v smislu demokratizma« (1919) razčlenil in predstavil svoje videnje vzgoje in izobraževanja v novi državi in novih družbenih pogojih. Vse to je dalo Šilihu in njegovim somišljenikom novega poleta, dovoljšnih spodbud in kreativnega smisla pri posodabljanju lastnega učnega in vzgojnega dela. V Mariboru je bil Schreiner polnih trideset let (1890—1920) pedagoški voditelj in tvorec naprednega pedagoškega botanja. Po Schreinerju je ta vloga prešla na Šiloha: postal je vodnik, usmerjevalec in zanesljiv katalizator pri naprednem nadgrajevanju učnega in vzgojnega dela na Slovenskem.

Zgodovinsko pomembno je Šilihovo pedagoško delovanje v Mariboru, saj je njegovo temeljito učno in širše vzgojno in kulturno delo pomenilo nadaljevanje že utečene pedagoške tradicije iz Schreinerjevih časov, hkrati pa zagotavljalo kontinuiteto kakovostnega vplivanja na slovensko učiteljstvo, kar je bilo še posebno pomembno za evolucijo slovenske šole in rast slovenske pedagogike.

Šiloha je krasila temeljna odlika — delavnost. Ni se zadovoljil le z rutinskim šolskim delom, marveč je kot prodoren mislec, kreativna pedagoška osebnost, tenkočuten in kritičen spreminjevalec šolskih delovnih razmer odločno in vztrajno prenavljal dotedanjo učno in vzgojno prakso. Pri svojem pedagoškem in učnem delu ni zapadal v skrajnosti, dasi je bil tedanji čas poln pedagoških inovacij in prepleten z mnogimi še nedorečenimi in nepreizkušenimi idejami, med njimi tudi ekstremnimi in kratkotrajnimi. Šilih je sodil med redke eklektike, ki so bili sposobni po tujem pedagoškem slovstvu odbirati žlahtne in vredne vsebine ter jih tudi znali uspešno vcepljati v slovensko pedagoško sfero.

Organizacijsko prožen in iznajdljiv se je Šilih pokazal v praktičnih razreševanjih, ko je udeleževal to ali ono idejo. Ogreti je znal somišljenike in jih pritegniti k delu. Pedagoško-didaktičnemu krožku je dal jasno vsebinsko in delovno obliko, z dr. Žgečem sta leta 1928 izoblikovala idejni in praktični program Pedagoške centrale. Ta Šilihova odlika je prišla do izraza pri večletnem urejanju Pedagoškega zbornika Slovenske šolske matice (1925—1931) in Roditeljskega lista (1937—1939), ko je znal s široko strpnostjo pritegniti k sodelovanju nove sodelavce. Prav po Šilihovi zaslugi je delo Pedagoške centrale zaživelo v vsej svoji širini in pestri obliki vsebin ter vplivno žarčilo v ves slovenski prostor. Centralin program je predstavljal dovolj široko podlago za resno, poglobljeno in tvorno sodelovanje mnogih učiteljev, še posebej praktikov, ki so v centrali iskali in našli oporo in strokovno pomoč za lastno razreševanje prenekaterih socioloških, pedagoških, psiholoških in metodičnih vprašanj v konkretnih šolskih okoljih.

Kot že Schreiner pred njim, je tudi Šilih znal vzpodbujati učitelje praktike, da so se teoretično razgledali in poglobili svoja védenja in znanja na različnih strokovnih področjih. Nič manj pomembno pa ni, da jih je znal in uspal pridobiti za pisanje v pedagoškem revijalnem tisku in posameznih pedagoških monografij. Mnogi učitelji so se z njegovo pomočjo in skrbnim mentorstvom razvili v dobre pedagoške pisce in kritične glasnike predvojnega slovenskega šolstva, o čemer nas prepričajo mnogi objavljeni sestavki v predvojnem Popotniku, Pedagoškem zborniku, Učiteljskem tovarišu, Ljubljanskem zvonu, Sodobnosti, Misli in delu, Napredku, Savremeni školi, Meščanski šoli, Učiteljski iskri in v številnih zbornikih s pedagoško tematiko. Krog centralinib sodelavcev je pomembno in odločujoče vplival na žlahtnenje predvojne slovenske pedagoške misli in dodal

pomemben delež v slovensko pedagoško kulturo. Posamezniki so pisali tudi v tujih pedagoških revijah (*Die Quelle, Zeitschrift für Jugendkunde, Uhor, Školsky reformi, L'Education et Culture*) in tako seznanjali zamejske pedagoge s slovenskimi šolsko-pedagoškimi dosežki, prizadevanji in teoretičnimi dognanji, hkrati pa zagotavljali vstop slovenski pedagoški misli v evropski kulturni prostor, kar je bilo takrat pomembno in koristno poslanstvo.

Vse tedanje novodobno evropsko pedagoško vrenje je našlo svoj pretok do slovenskih učiteljev prvenstveno na podlagi delovanja Pedagoške centrale, ki je vse do ustanovitve ljubljanskega Pedagoškega društva (1936) praktično vezala nase napredno učiteljstvo na vsem slovenskem ozemlju. Da se je Pedagoška centrala v Mariboru »mogla kljub gmotnim in mnogim drugim neprilikom tako uveljaviti, je največja zasluga prof. Gustava Šiliha, ki je s svojo široko razgledanostjo, izredno delavnostjo, s konstruktivnim in z umerjenim značajem, s trezno presojo ter taktnim nastopom skrbel za to, da se Pedagoška centrala ni nikdar oddaljila od svojega programa, iščoč vsikdar in povsod objektivne resnice v znanstvenih izsledkih pedagoške znanosti. Tako je dosegel, da je ugled Pedagoške centrale rasel ne le v mejah slovenske domovine, ampak tudi med šolniki in pedagogi vse države in celo v tujini, zlasti v Češkoslovaški in Bolgariji« (Kopriva, 95). Ko danes s časovne distance vrednotimo Šilihov delež pri razvoju in delovanju Pedagoške centrale v Mariboru, smemo brez zadržkov trditi, da so bile vse sestavine njene dejavnosti tesno povezane s Šilihovim imenom, da je domala vsem vdihnil življenjsko vitalnost ter jim začrtal trdne in zanesljive razvojne možnosti.

V predvojnem in nekaj časa v povojnem obdobju je bil Šilih osrednja pedagoška osebnost na Slovenskem ter je s svojo pedagoško širino in temeljitostjo močno vplival na sodobnike. V veliki meri po njegovi zaslugi je bila v Mariboru vselej živa pedagoška misel, tu je bilo izredno razgibano in odprto pedagoško življenje, od tod so nenehno prihajale pobude po višjem in širšem izobraževanju učiteljev, še posebej osnovnošolskih. V predvojnem in povojnem obdobju se je tu kristaliziralo spoznanje dialektične zakonitosti o nujnosti sinteze teorije in prakse pedagoškega dela, ki edina omogoča dvig pedagoške kultiviranosti na višjo in kvalitetnejšo raven ter pomeni učinkovito protiutež v šolsko delo zasidranemu prakticismu in dogmatizmu. Iz Šilihovega kroga so predvojni pisci odmevnih pedagoško-socialoških monografij, npr. Z. Bregant, K. Doberšek, J. Dolgan, J. Jeraj, J. Jurančič, M. Ledinek, L. Pibovec, E. Vranc in še nekateri. Vse to pedagoško slovstvo izpod peresa neposrednih praktikov je zapustilo globoke sledi v takratnem praktičnem šolskem delu slovenskih učiteljev, hkrati pa so mnogi učitelji bili spodbujeni, da tudi sami odkrivajo in spoznavajo svet pred domačim šolskim pragom ter ga skušajo spreminjati in kultivirati. V mnogih njihovih zapisih in »študijah«, objavljenih v predvojnem pedagoškem revijalnem tisku, so se zrcalile težke življenjske razmere slovenskih podeželskih šolarjev. Ti zapisi so pomenili drobne, a trdne delce v mozaiku nastajajoče pedagoške sociologije na Slovenskem, ki jo je nasilno prekinila druga svetovna vojna.

Z neutrudnim Šilihom je Pedagoška centrala razgibala in prevetrila predvojno pedagoško življenje na Slovenskem, a Mariboru je prinesla zasluženi sloves pedagoške Meke, k čemur je veliko prispevalo še mariborsko učiteljišče, ki je slovelo že iz Schreinerjevih časov, vsaj v enaki meri pa je slovelo Šilihovo pedagoško delo na tem zavodu. Šilih je pri dijakih užival sloves imenitnega učitelja in vzgojitelja mladih učiteljskih rodov, ki so se pod njegovim skrbnim mentorstvom pripravljali za ljudsko-šolsko in ljudskoprosvetno delo na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju.

Moč Šilihovega pedagoškega fluida na slovensko učiteljstvo se je kar nekaj desetletij manifestirala v piščevi bogati bibliografski beri z nad 170 pomembnejšimi enotami, med njimi 13 knjigami, sicer pa je njegov opus še obsežnejši in

obogaten z več sto predavanji širom po Sloveniji. Šilihov ožje strokovni interes se je manifestiral na štirih pomembnih izsekih: **didaktiki, mladinski psihologiji, izobraževanju učiteljev in družinski vzgoji**. Na vsakem teh segmentov pedagoške dejavnosti je opravil pomembno delo, ga razgradil in poglobil ter o vsakem zapustil velikoto napisanega v pedagoškem revijalnem tisku, tematiziranih zbornikih in v samostojnih knjigah.

Didaktika. — Do didaktike je imel Šilih posebno afiniteto že od prvih učiteljskih let dalje. Ortodoksnost in rigidnost v živi učni praksi sta mu bili tuji, zato je nenehno iskal novih in boljših rešitev v operacionaliziranju lastnega učnega dela. Z odprtostjo in širino je spremljal nove didaktične tokove, ki so prihajali na površje v prvi polovici našega stoletja in so mu pomenili izziv za preverjanje in potrditev v lastnem šolskem »laboratoriju«. Prav iz takega tvornega odnosa do lastnega učnega dela je v Šilihu vznikla ideja o nujnosti že omenjenega pedagoško-didaktičnega krožka, ki mu je namenil žlahtno funkcijo razsadnika novodobnega učnega dela. In ob literarni afiniteti je v Šilihu dozorela notranja nuja, da je začel sukati pedagoško pero in objavljati pedagoške spise. V posthumnem Očrtu splošne didaktike (1961) je razdelal svoj didaktični sistem, ki ga je vztrajno in temeljito pilil in klesal vsa povojna leta, dokler ni zaživel v knjižni obliki. V tej svoji veliki pedagoški poemi je strnil asimilirana znanja in izkušnje s področja takratne moderne didaktike. Samo delo izpričuje visoko pedagoško kultiviranost pisca in njegovo temeljito poznavanje takratnih najnovejših didaktičnih teorij in dosežkov v evropski pedagoški kulturi. Tu se je Šilih pokazal kot večšč in temeljit poznavalec tujega in domačega pedagoškega slovstva ter imeniten elektik, ki je znal prenašati in v slovensko pedagoško kulturo presajati napredna znanja in videnja. To posebno pedagoško sposobnost so Šilihu nedeljeno priznavali mnogi njegovi sodobniki v slovenskem in širšem prostoru. Šilihova »Didaktika« — kot so jo kratko poimenovali učitelji — je bila dolga leta zanesljiv vodnik in vademekum slovenskim učiteljem.

Mladinska psihologija. — Šilih je bil v psihologiji široko in temeljito razgledan. Dobro je poznal kapitalna dela s tega področja, vendar iz njih ni slepo prevzemal, marveč je do vsega zavzel kritičen odnos in si ustvaril lastna stališča. V mladinski psihologiji je bilo Šilihovo temeljno spoznanje, da je to, kar navadno pripisujejo otrokovemu naravnemu razvoju, dejansko v največji meri rezultat vzgoje. Šele tako koncipirano mladinsko psihologijo je mogoče plodno vključiti v vzgojni proces in antropologizirati dinamizme med dejavniki v neposrednem učnem in vzgojnem delu. Vse to je Šilih s svojim pedagoškim delom zares in uspešno uresničeval tako pri pouku kot v vzgojnem svetovanju. Njegova pedagoška prizadevanja nasploh, še posebej pa didaktična tematika so bili psihološko temeljeni, pri čemer ga je vodilo spoznanje in prepričanje, da je **potrebno otroka temeljito poznati** — konstantna maksima in ključ za pravo, kakovostno in vredno vzgojno delo!

Izobraževanje učiteljev. — Šilih se je vseskozi zavedal, da brez dobrih učiteljev ni dobre šole, zato je težil k uresničitvi Schreinerjeve zahteve o višji oziroma visoki izobrazbi učiteljev. Sodil je med tiste pedagoge, ki so si trajno prizadevali udejanjiti misel in prepričanje, da je jalova vsaka šolska prenova, vsi šolskoreformni naporji družbe, če niso tesno pogojevani z radikalno reformo učiteljskega izobraževanja. Iz bogatih lastnih izkušenj in širokega domačega ter tujega vzgojeslovnega slovstva je črpal in gradil svoje prepričanje, da je šolskemu delu kos le učitelj, ki je temeljito izobražen tako obče kot tudi strokovno. Šilih je v sebi sprejemal notranjo odgovornost, čutil se je vseskozi zavezanega in soodgovornega za izobraževanje učiteljskega naraščaja. To plemenito, a odgovorno poslanstvo je vestno in tenkočutno uresničeval na mariborskem učiteljišču kot profesor pedagoške skupine predmetov, kot predavatelj na izpopolnitvenih učiteljskih te-

čajih in seminarjih, na mnogih predavanjih učiteljskim zborom in s pisano besedo. Šilih kot nesporna strokovna avtoriteta je v svojem dobrohotnem poslanstvu uspeval in njegove zlahtne in klene pedagoške misli in spoznanja so asimilirali učitelji širom Slovenije.

Družinska vzgoja. — Četrti sklop Šilihovega pedagoškega delovanja je družinska vzgoja, kateri se je predvsem od izhajanja Roditeljskega lista (1937—1939) naprej, še zlasti v zadnjem desetletju svojega življenja, posvečal s posebno zavzetostjo, toplino in notranjo naklonjenostjo. Prav ta notranji pedagoški vzgib ga je pripeljal v vzgojno posvetovalnico. »Družino kot prirodno in osnovno skupnost je hotel vzgojno utrditi, hotel jo je iztrgati iz neke vzgojne indiferentnosti ter malomarnosti ali celo iz občutka vzgojnega obupavanja, hotel je v starših vzbuditi dolžnost vzgajanja, (. . .), starše je opozarjal na napake pri vzgajanju, odkrival jim je različne možnosti in situacije v družinskem življenju, (. . .), prikazoval je posebne vzgojne metode in vzgojna sredstva, (. . .), staršem je hotel biti svetovalec in pomočnik«, (Gogala, 1962). Šilihu je to v obilni meri tudi uspevalo s pisano in govorjeno besedo, s čimer se je približal bralcem in poslušalcem vzgojeslovnih vsebin. Posebno pedagoško osveščevalno poslanstvo je opravila Šilihova knjiga »Vzgoja naših otrok«, ki jo je izdala Prešernova družba kot redno letno knjigo 1955 v 80 tisoč izvodih in je bila namenjena široki popularizaciji družinske vzgoje na Slovenskem. Šilih je s svojim pisanjem o vzgojni problematiki prispeval izjemen delež pri prosvetljevanju staršev za vzgojno delo v družini. Krona vsemu je bilo njegovo svetovalno delo v mariborski vzgojni posvetovalnici. Z občudovanja vredno energijo in pronicavim smislom je gradil in postavljaval temelje družinski vzgoji na Slovenskem ter osmilil njeno poslanstvo pri kultiviranju in civiliziranju človeka kot posameznika in ljudi kot milijardne družbene skupnosti človeštva.

•

Šilih je bil več organizator mnogih pedagoških dejavnosti v Mariboru, imeniten in zazelen predavatelj na mnogih strokovnih srečanjih z učitelji in starši v štajerski metropoli in mnogih drugih krajih po Sloveniji, sposoben in razgledan vodja pedagoških ekskurzij v tujino, priznan pedagoški pisec in urednik ter izjemen profesor mnogim rodovom dijakov na mariborskem učiteljišču. Skratka, Šilih je bil v najzlahtnejšem pomenu besede spiritus agens slovenskega učiteljstva! To potrjujejo mnoga priznanja, ki jih je bil deležen, predvsem naziv pedagoški svetnik in Žagarjeva nagrada, poimenovanje treh osnovnih šol po njem in s Šilihovim imenom obeležena pedagoška priznanja, ki jih podeljujejo vsako leto za služnim učiteljem v občinah Gornja Radgona, Maribor in Večenje.

Slovenska pedagogika, še posebej Maribor sta ob pedagogovi stoletnici rojstva na pester in bogat način obudila spomin na Gustava Šilaha — slovenskega pedagoškega klasika.

b) Kronološki pregled Šilihovih pomembnejših spisov

Nekoč je bilo jezero . . . (Dolinska bajka). /Roman/.

Utis, Ljubljana 1921, 284 strani.

Gonilne sile in glavne smeri šolsko-reformnega gibanja.

Popotnik, 1925.

Mladeniška doba.

Pedagoški zbornik, 1926.

- Bistvo delovne šole.
Pedagoški zbornik, 1928.
- Pomen sodobne psihologije za pedagoško in za vzgojno delo.
Pedagoški zbornik, 1929.
- Kaverna. (Drama).
(V rokopisu in brez letnice.)
- Kritična razdobja v otrokovem razvoju.
Popotnik, 1932/33.
- Načelo koncentracije v novejši didaktiki.
Popotnik, 1933/34.
- Idejne osnove češkoslovaške šolske reforme.
Popotnik, 1934/35.
- Reforma učiteljske izobrazbe.
Popotnik, 1935/36.
- Učiteljeva učna priprava v duhu moderne didaktike.
Popotnik, 1935/36.
- Vprašanje nadaljnje učiteljske izobrazbe.
Učiteljski tovariš, 1936, št. 24 in 25.
- Problematika učnih oblik v sodobni narodni šoli.
Popotnik, 1935/36.
- Reforma učiteljskega obrazovanja u Jugoslaviji.
Beograd, 1936. /v soavtorstvu z D. M. Prico).
- Reforma praktičnega učiteljskega izpita.
Popotnik, 1936/37.
- Poenotenje našega šolstva.
Misel in delo, 1937.
- Obrazovanje ljudskošolskega učiteljstva v Jugoslaviji.
Misel in delo, 1938.
- Razvojna slika naše ljudske šole.
Misel in delo, 1936.
- Beli dvor. /Mladinski roman/.
TZ, Maribor 1938, 395 strani.
- Učne oblike v šolskem delu.
SŠM, Ljubljana 1939, 176 strani.
- O metodiki utrjanja v učnem delu.
Popotnik, 1946.
- Oblike sodelovanja šole z domom.
Prosvetni delavec, 1950, št. 12.
- A. S. Makarenko — glasnik kolektivistične vzgoje.
Nova obzorja, 1950.
- Preverjanje in ocenjevanje učnih uspehov.
Zbornik pedagoških člankov . . . , II, 1950.
- Značilnosti in pogoji kvalitetnega pouka.
Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, I, 1950.
- O učnih oblikah in učnih metodah, o učnih tehnikah in delovnih tehnikah.
Sodobna pedagogika, 1951.
- Pedagoško delo Henrika Schreinerja.
Sodobna pedagogika, 1951.

- Ogledne škole kao sredstvo za uzdizanje našeg šolstva.
Savremena škola (Beograd), 1951.
- Vzgoja otrok v naši družini.
ZO, Maribor 1952, 63 strani.
- Odgoj djece u našoj porodici.
PKZ, Zagreb 1953, 84 strani.
- Učiteljevo oblikovanje metodične enote.
Sodobna pedagogika, 1953.
- Oblike dela s starši in ostalimi, ki delajo z mladino.
Mladi svet, 1953.
- Duševni razvoj in vzgoja pubertetnika.
V: Vzgoja naših otrok, Ljubljana 1953.
- Psihološke osnove za pouk etike.
Sodobna pedagogika, 1953.
- Zakaj današnji pouk ne ustreza sodobnemu stanju napredka.
Prosvetni delavec, 1954, št. 11—12.
- Nekaj misli o psihologiji bralca.
Knjiga '54, št. 11, 12.
- O pouku domoznanstva.
Pedagoški zbornik, 1955.
- Henrik Schreiner in reforma obvezne osemletne šole.
Prosvetni delavec, 1955, št. 17—18.
- Metodika slovenskega jezikovnega pouka.
V: Metodika I, Ljubljana 1955.
- Vzgoja naših otrok.
Prešernova družba, 1955, 138 strani.
- Vzgojna sredstva naše družine.
ZO, Maribor 1955, 100 strani.
- Odgojna sredstva naše porodice.
PKZ, Zagreb 1956, 126 strani.
- Osebna psihološka popisnica ter njena raba.
V: Psihološko opazovanje otroka, I, Ljubljana 1956.
- Problematika učnih oblik v šolskem delu.
Sodobna pedagogika, 1957.
- Učitelj, ali poznaš samega sebe? (O problemih učiteljske osebnosti).
Sodobna pedagogika, 1957.
- Naš otrok ni več otrok.
V: Naš otrok ni več otrok, Ljubljana 1957.
- Problematika celostnega pouka.
Sodobna pedagogika, 1959.
- Problematika mladinske književnosti.
Nova obzorja, 1959.
- Učna načela naše šole.
DZS, Ljubljana 1961, 114 strani.
- Očrt splošne didaktike.
DZS, Ljubljana 1961, 317 strani.
- Pomen zgodnjega otroštva za človeški nadaljnji razvoj.
V: Uresničevanje šolske reforme. DZS, Ljubljana 1962.

Didaktika.

V: Izbrana poglavja iz pedagogike. DZS, Ljubljana 1964.

Didaktika.

DZS, Ljubljana 1966, 163 strani.

(Ponatis 1970)

Didaktika. (Priručnik za učenike učiteljske šole).

ZIU, Beograd 1967, 170 strani.

c) Viri pomembnejših zapisov o Gustavu Šilihu

Rudolf V.: Življenjski jubilej iskrenega prijatelja mladine tov. prof. Šilija.
Mladi svet, 1954, št. 6.

Schmidt V.: Gustav Šilih.

Naši razgledi, 1961, št. 23.

Cvetko V.: Ob smrti pedagoga in vzgojitelja Gustava Šilija.

Otrok in družina, 1961, št. 9—10.

Gogala S.: Vsi lahko črpamo iz bogate zapuščine našega pedagoga Gustava Šilija.

Sodobna pedagogika, 1962, št. 3—4.

Žerjav A.: Spomini na Gustava Šilija pedagoga in človeka (1893—1961).

Prosvetni delavec, 1964, št. 10, 11, 12.

Žerjav A.: Pedagoško delo Gustava Šilija.

V: 100 let učiteljišča v Mariboru (1863—1963). Maribor 1964.

Gustav Šilih.

V: Slovenski biografski leksikon, III. Ljubljana 1971. str. 617—618.

Žerjav A.: Štiridesetletno pedagoško delo Gustava Šilija.

Sodobna pedagogika, 1971, št. 9—10.

Žerjav A.: Pedagoško delo prof. Gustava Šilija (1893—1961).

Sodobna pedagogika, 1976, št. 9—10.

Tancer M.: Šilihovo pedagoško izročilo je živo še danes.

Sodobna pedagogika, 1967, št. 7—8.

Tancer M.: Gustav Šilih.

V: 125 let mariborske pedagoške šole. Maribor 1986.

Tancer M.: Profesor Gustav Šilih, (Bio-bibliografski oris).

Pedagoška fakulteta v Mariboru, (Raziskovalni inštitut). Maribor 1988.

Tancer M.: Prof. Gustav Šilih — slovenski pedagoški klasik.

V: Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 22, 1969.

Stropnik I.: Gustav Šilih — obujena pedagoška in slovstvena podoba.

Naš čas, (Velenje), 1991, št. 45, 46.

Šilih N.: Oris življenja in dela Gustava Šilija, slovenskega pedagoškega teoretika in prakтика ter mladinskega pisca. Diplomski naloga. Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za pedagogiko. 1993.

Tancer M.: Ob stoletnici rojstva Gustava Šilija.

Šolska kronika — zbornik za zgodovino šolstva, 28, 1993.

Strmčnik F.: Pedagoška ustvarjalnost Gustava Šilija.

V: Stoletnica rojstva Gustava Šilija (Jubilejni zbornik), 1993 in Sodobna pedagogika, 1994, št. 1—2.

Stoletnica rojstva Gustava Šiliha (1893—1961—1993). /Jubilejni zbornik/. Maribor 1993.

Sodobna pedagogika, 1993, št. 7—8 (več člankov o Gustavu Šilihu).

Viri:

Gogala, S.: Vsi lahko črpamo iz bogate zapuščine našega pedagoga Gustava Šiliha. — Sodobna pedagogika, 1962/3—4, 69—75.

Kopriva, A.: Delež Pedagoške centrale pri dvajsetletnem delu za reformo slovenske šole. — Popotnik, 1938/3—4, 92—96.

Stoletnica rojstva Gustava Šiliha (1893—1961—1993). Jubilejni zbornik. Maribor 1993.

Strmčnik, F.: Pedagoška ustvarjalnost Gustava Šiliha. — Sodobna pedagogika, 1994/1—2, 1—15.

Šilih, N.: Oris življenja in dela Gustava Šiliha, slovenskega pedagoškega teoretika in praktika ter mladinskega pisca. — Diplomski naloga. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko. Ljubljana 1993.

Tancer, M.: Profesor Gustav Šilih, (Bio-bibliografski oris). Pedagoška fakulteta v Mariboru, (Raziskovalni inštitut). Maribor 1988.

Univerzitetna knjižnica Maribor (Rokopisni oddelek): Dokumentacijsko gradivo o Gustavu Šilihu. (Še neobdelano).

Žerjav, A.: Pedagoško delo prof. Gustava Šiliha (1893—1961). — Sodobna pedagogika, 1978/9—10, 381—385.

Žgeč, F.: Idejni in praktični program Pedagoške centrale v Mariboru. — pedagoški zbornik, 1928, 145—150.

DIE KULTUR-PÄDAGOGISCHE GESTALT VON GUSTAV ŠILIH

Zusammenfassung

Gustav Šilih (geboren 1893 in Velenje — gestorben 1961 in Maribor), Professor der Pädagogik, Psychologie, der deutschen Sprache und Literatur, Schulrat, Träger des Žagar Preises, Schul- und Jugendschriftsteller ist neben Schreiner als Pädagoge die markanteste Persönlichkeit von Maribor. In den Jahren 1928—1952 war er als Professor der pädagogischen Fächer in der Mariborer Lehrerbildungsanstalt tätig, danach war er Leiter der ersten slowenischen Erziehungsberatungsstelle in Maribor. Er war einer der Anreger und Begründer der Mariborer Zentrale für Pädagogik (1927) und des Pädagogenvereins in Maribor (1950) und in den Jahren 1925—1931 Redakteur der Pädagogischen Sammlungen bei »Slovenska šolska matica« (Interessengemeinschaft für Schulwesen). Die Schöpferkraft von Gustav Šilih manifestierte sich auf dem Gebiet der Didaktik, Jugendpsychologie, Lehrerbildung und der Familienerziehung. Durch seine vielfältige pädagogische Tätigkeit und durch seinen Einfluß auf die slowenische Lehrerschaft prägte er sich wie selten jemand in das Bewußtsein der slowenischen Pädagogen ein. Vier Jahrzehnte lang war er im Mittelpunkt aller pädagogischen Ereignisse in Slowenien und unmittelbarer Mitgestalter vieler fortschrittlichen pädagogischen Ideen und Bemühungen zur Modernisierung und Bereicherung der Schul- und Erziehungspraxis. Er verkörperte den durchdringenden pädagogischen Theoretiker und subtilen Praktiker. Er war äußerst kritisch und willigte in keine Subordination ein, weder auf dem wissenschaftlichen noch auf dem pädagogischen Gebiet. Der äußerst reiche pädagogische Opus von Šilih umfaßt über 170 bedeutende bibliographische Einheiten, davon 13 Bücher. Einen besonderen Wert stellt sein umfangreichstes Werk dar unter dem Titel »Umriß der allgemeinen Didaktik« (1961). Šilih veröffentlichte seine Beiträge in den slowenischen pädagogischen Zeitschriften und in anderen pädagogischen Zeitschriften und in anderen pädagogischen Zeitschriften des ehemaligen Bundesstaates wie auch in der ausländischen pädagogischen Presse.

Wenigstens eine teilmonographische Synthese der pädagogischen Mission von Šilih in Slowenien ist in der Jubiläumssammlung *Stoletnica rojstva Gustava Šiliha (1893—1961—1993)*. Maribor 1993 »Hundert Jahre der Geburt von Gustav Šilih /1893—1961—1993/«, Maribor, 1993 dargestellt.

TRI CERKVE — AREH — BOLFENK NA POHORJU

Mirko Šoštarič*

UDK 726.54(497.12 sv. Primož, Areh, Bolfenk na Pohorju) (091)

ŠOŠTARIČ Mirko: Tri cerkve — Areh — Bolfenk na Pohorju. (Bei den drei Kirchen — Areh — Bolfenk am Pohorje.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, str. 177.

Izvirnik v slov., povzatek v nem., izvleček v slov. in angl.

V pohorskih gozdovih v Frajhajmu pod sv. Arohom Pri treh cerkvah so vidni sledovi ostankov poznogotskih cerkva sv. Primoža in sv. Tomaža, tretja cerkev v bližini nad prvima je sv. Areh, v njej je romanska nagrobna plošča. Še ena poznogotska cerkev je sv. Bolfenk, kjer so bili spori zaradi meje med meščani Maribora in sosedi lastniki šentpavelskih gozdov.

UDC 726.54(497.12 sv. Primož, Areh, Bolfenk na Pohorju) (091)

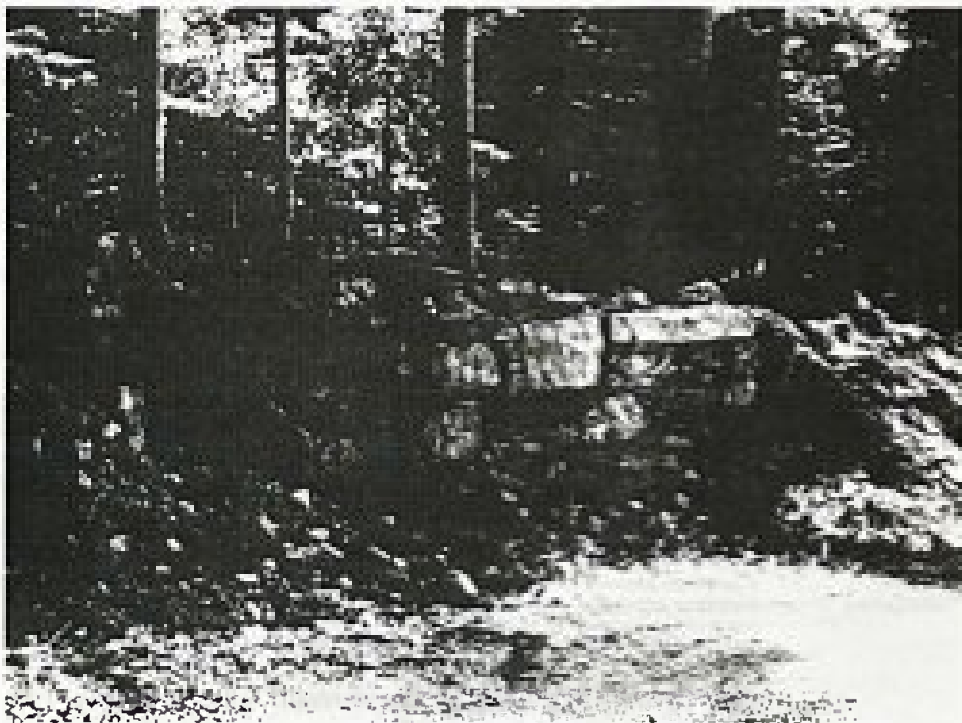
ŠOŠTARIČ Mirko: By the three churches — Areh — Bolfenk on Pohorje. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 66 = 31(1995)1, p. 177.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

Remains of late-Gothic churches of St. Primož and St. Thomas are to be found in the Pohorje forests below St. Areh. By the Three Churches (Pri treh cerkvah). A third church, St. Areh is above the first two, though close by. A Romanic grave-stone is stored there. Another late-Gothic church is St. Bolfenk, which was an issue of dispute between the citizens of Maribor and their neighbours, the owners of St. Pauline forests.

O cerkvah na vzhodnem Pohorju obstaja že mnogo literature, ki bi jo dopolnil še s terenskimi ugotovitvami in informacijami starih ljudi. Pozabljen je že toponim Pri treh cerkvah v Frajhajmu III, ki je v starih zemljevidih še omenjen, pozabljeni pa sta tudi že točni lokaciji cerkva sv. Primoža in sv. Tomaža, ki ju najdemo v gozdu med Uranjekovo žago (Mašinžaga) in kmetijo Romastnik: oba ostanka, kupa malte, zarašča smrekov gozd. Na staroavstrijski vojaški specialki in jugoslovanski specialki: 25.000 iz leta 1950 je sv. Primož vrisan severozahodno od Romastnika, v franciscejskem katastru in katastru 1880 pa je pri gornji ruševini zapisano »Priezirhve — St. St. Joseph«, kar je morda pomota geodetov, ker ta patrocinijskih v dokumentih ni nikoli omenjen, ali pa je morda le še obstajala tretja cerkev. Treba bo še enkrat raziskati, kajti spominjam se, da sem pred dvajsetimi leti našel zelo majhno grobljo pri sv. Primožu, 3. 7. 1994. pa sem naletel na mnogo večjo grobljo, na vrhu katere je rasel izredno velik macesen, gotovo preko sto let star in bi ga kazalo z gozdarskim svedrom navrtati in ugotoviti starost! Južna groblja ruševin je točno na odcepu k Romastniku in ob širitvi ceste je bil odkrit kos zidu 3 × 1 m na križišču na koti 1027 m.

* Mirko Šoštarič, svetovalec za varstvo narave pri Zavodu za varovanje naravne kulturne dediščine v Mariboru, v pokoju

Temelji zidu cerkve sv. Tomaža.

Fran Kovačič omenja, da je cerkev sv. Primoža imela zakristijo, zvonik in zid okoli pokopališča, torej je groblja morala biti večja. Nesorazmerno malo grobljo sem pred dvajsetimi leti našel zahodno od sedanje ceste na skoraj položnem terenu, tokrat najdena večja groblja pa je na robu gozdne terase, ki se tik cerkve spusti vsaj 5 m strmo navzdol, torej na močno drugačnem terenu! Potreben bo ponovni pregled gozdne parcele št. 23, last Juriča-Romastnika.

Zanimiv je tudi v kleti Sp. Romastnika vzdian kropilnik iz pohorskega marmorja, podoben tistim v cerkvi sv. Areha, torej iz 17. stoletja v sadovnjaku Romastnika je videti kamenje porušenega hleva, ki je bil zgrajen iz ruševin sv. Primoža, kot poročata notici v Večerniku 8. 7. in 30. 12. 1927. o rušenju sv. Primoža. Slika ruševin sv. Primoža s štirimi izletniki (med njimi Kovačič in Turner) je verjetno iz leta 1915.

Po ljudskem izročilu sta bili obe cerkvi v 19. stoletju že v zelo slabem stanju in roparji so kmetom ukradeno živino klali v cerkvi sv. Primoža; ob cerkvi je omenjeno pokopališče, ta so sicer bila samo ob župnih cerkvah. Ob vizitaciji goriškega nadškofa Attemsja 1756 je cerkev sv. Primoža imela nekaj skromne opreme. Razpadajoči cerkvi je 1869 obiskal Gradt in ju uvrstil v pozno gotiko.

V katastru in zemljiški knjigi v Slov. Bistrici sem mogel le ugotoviti, da sta obe cerkveni ruševini — groblji na parcelah, ki sta last Romastnika-Juriča, spodnja ruševina je vrisana brez številke gradbene parcele in na gozdni parceli št. 25, zgornja ruševina pa na gozdni parceli 23 in ima številko gradbene parcele 10. Zgornja groblja je precej večja, potrebno bi pa bilo parcelo 23 še enkrat natančneje pregledati, morda pa bi le še našli tisto manjšo grobljo, ki jo imam v spominu izpred dvajsetih let, in bo morda to tretja cerkev, in ne Areh, kot sem domneval.

Stele omenja ljudsko izročilo, da je morda tod mimo vodila rimska ali vsaj srednjeveška cesta, vendar je dejstvo, da na vsem Pohorju od Poštele do Slovenj Gradca niso našli nobenih rimskih najdb in je torej »Rennweg« čista izmišljotina, fabuliranje Paula Schlosserja. Omembe o tlakovanih poteh: Pohorci so vozili hlode na prednjem poddelu, konec hlo dov pa vlekli po kolovozu in tako poglabljali, zbrusili do raščene skale in tako so nastajali »žlajfi« (Hohlweg), kakršne še danes maraiki vidimo, kjer ne zarašča gozd.

Rimske najdbe so samo okoli Šmartnega (rimaka kamnoloma marmorja pod Termotom in Ošljem), okoli Tinja (markantne njive v terasah, ki nam jih arheologi še niso razložili), mitrej v Modriču, najdbe na Kovaškem vrhu in kamnolom pod sv. Vidom nad Hudinjo z napisninima tablama v kapeli pod sv. Vidom — torej vse na južnih pobočjih Pohorja! Pač pa je Drago Vresnik v arhivih šentpavelskega samostana našel omembe, da so nekoč Šentpavelci gonili živino po vrhu Pohorja iz Lovrenca na Pohorju v Šentpavel, da bi se izognili mitninam in mostninam!

Stele v zapiskih navaja, da so kipi iz cerkve sv. Primoža v kapelici kmeta Pregla v Frajhajmu, vendar tam ni ničesar več: nekdo iz Slov. Blstrice je kipe odnesel, bojda so bili že v slabem stanju in dejansko sta dva v Arkotovi zbirki v gradu v Slov. Bistrici. Mag. Šerbelj ju datira v konec 17. stoletja (obnova Areha je bila končana 1659). Leseni kip (Marije) je visok skoraj 1 m, brez obraza in nog, drugi kip je v depoju.

Kropilnik iz cerkve sv. Primoža je vzidan v kleti Romastnika, Jurič v Frajhajmu 77. Marmornati cerkveni tlak, ki ga Stele omenja, je v kleti kmeta Puteržnika v Frajhajmu 70.

Romastnik je hotel že sam posekati drevje nad ruševino sv. Tomaža, kjer je buldožerist odprl kos zidu.

Macesen na vrhu kupa ruševin sv. Primoža je star okoli 62 let, kot je pokazal z gozdrskim svedrom vzeti zvrtek (inž. S. Jenčič 16. 11. 1994.). Posnetek ruševin sv. Primoža v letu 1915 (s Turnerjem in F. Kovačičem v ČZN 1994/2 kaže ostanek cerkve s poznogotskim lokom, torej iz okoli 1500, kar je čas gradnje cerkve sv. Bolfenka.

Tretja cerkev ne more biti sv. Uršula na sosednjem grebenu v Bojtini, ki je mlajša, ampak gotovo bližnji sv. Areh, ki je starejši, pomembnejši. Domnevno je bila areška cerkev pnovno pozidana v 17. stoletju. Letnica 1659 v naddurju zakristijskih vrat in Kovačičeva omemba podobnih lokov galerije pod stropom v Arehu potrjujeta domnevo, da so Areh obnovili isti mojstri kot Marijino cerkev v Puščavi, ki je bila grajena 1627—1872, torej se nastanek obeb časovno ujema. O sv. Arehu niso ohranjeni nobeni dokumenti. Starejši opisi omenjajo pri Arehu eno in dve nenaseljeni kmečki zgradbi. Zgradbo cerkve je prvi opisal Gradt 1871, Kovačič pa 1917 izčrpno, Curk 1980, v izvlečku. Lovrenčeva kapela z letnico 1700 je bojda starejša od zakristije, torej tega leta obnovljena.

Posebna uganka je tumba — nagrobna plošča v cerkvi, ki jo Gradt in Kovačič uvrščata v čas po letu 1200, Cevc pa v 13. stoletje. To ploščo sta Posch in Saria leta 1969 razložila; pred tem sta umetnoatna zgodovinarja prof. Curk in dr. Zadnikar delno obnovila in očistila cerkev v žičkem samostanu z Otokarjevo kapelo, kjer sta Posch in Saria izmerila grobnico ustanovitelja samostana Otokarja, njegove žene in sina, prvega štajerskega vojvoda. Ugotovila sta, da so mere grobnice 10 cm krajše in ožje od areške nagrobne plošče, ki jo je dr. Saria ob izletu Zgodovinskega društva iz Gradca v sedemdesetih letih razložil: krona upodobljenca ni cesarska, ampak grofovsko-vojvodska, v rokah nima cesarskega žezla in državnega jabolka, torej ni cesar, opasanega nima meča, ampak romarsko palico — križ, oblečen ni viteško, ampak v meniško kuto, dodal bi še trditev, da križ ni pripasan k levemu, ampak k desnemu boku, kar je v nasprotju s takratnimi viteški-

mi običaji (razen če bi bil levičar?). Podstavek je stilno mlajši, morda iz leta 1696, morda še po letu 1756 (Curk), baldahinski nastavek iz okoli 1735 leta.

Ostane še vprašanje, kako in kdaj je vse to prišlo iz žičkega samostana sem gor.

Že Gradt omenja ljudsko izročilo, da so zaradi turške nevarnosti pripeljali ploščo od sv. Treh kraljev na južnem Pohorju, znana je tudi ljudska pesem o sv. Žofilji, ki je Arehu čreva prala — zdravila, pa povest o jezeru pri Arehu, o skopuhu, ki je cerkev zidal, o izgubljenem potniku, ki je zgradil Lovrenčevo kapelo, in o zmaju.

Po mojem poznavanju poti in konfiguracije terena, poti in kolovozov je najverjetnejša pot iz žičkega samostana mimo Oplotnice, kjer je imel samostan svoj urad za podložnike, po cesti čez Kebelj in Nadgrad, po strmini k Trem kraljem, mimo Urškinega križa in Treh studentev po grebenu Peščena ravan do nad Bajgotom-Zlodejem, do planinske transverzale nad Šumikom, mimo Tinčeve bajte, čez Pršetov travnik in mimo Treh tabel do Areha!

Kdaj? Nadvojvoda Janez v svojem dnevniku (Schlossar 1912) omenja 3. 7. 1811 (Posch-Saria napačno 1812), da je dal v žičkem samostanu odpreti grob Otokarjev: »iz marmorja, razpadljiv (hinfällig), zgoraj leži Otokar z zajcem, ki spi . . . « dvakrat so odpirali, znotraj je bila svinčena kapsula s posmrtnimi ostanke . . .

Leta 1827 so posmrtni ostanke in drugi nagrobnik prepeljali v samostan Rein nad Gradcem. Tamkajšnji nagrobnik prikazuje tudi spečega Otokarja z zajcem v naročju: ta nagrobnik meri v dolžino 6 čevljev, 4 cole in v širino 3 čevlje in 3 cole, debelino 5 col (cca 220 × 100 × 12 cm), areška plošča 95 × 180 cm, žička grobnica 85 × 170 cm.

Omenil bi še, da je na areški plošči videti, da je pri nogah ležečega Otokarja nekaj odlomljenega: po dosedanem mnenju zgodovinarjev naj bi bil lev, po opombi nadvojvode Janeza pa bi bil zajec! Kako in kdaj sta nastali nagrobni plošči, pri Arehu verjetno po 1200 in v Reini verjetno 1696, ni razloženo, vsekakor so 1827 drugi nagrobnik prepeljali v Rein in ugotavljam, da mere tamkajšnjega nagrobnika močno presegajo mere grobne jame! Seveda pa je še omenjena kamnita krsta, dolga 7 čevljev, široka 3 čevlje in 5 col, visoka 3 čevlje, iz laporja in s pokrovom iz belega marmorja, debelim 4 cole, lesena krsta za preselitev je bila seveda manjša.

Pa še pregled letnic:

- 1473 Turki domnevno pred samostanom,
- 1494 Turki odvedli priorja samostana,
- 1529 Turki ubili priorja
- 1630 in 1635 kmečki upori, verjetno poškodovali nagrobno ploščo
- 1696 kronogram z napisa na drugem nagrobniku (Stegenšek napačno 1697), ko so grobnico v žičkem samostanu odprli in obnovili, nagrobnik danes v Reini,
- 1762 zgodovinar J. A. Caesar ponovno odprl grobno jamo,
- 1782 ukinitvev samostana,
- 1786 požar v Konjicah, dvor dovolil vzeti material za obnovo mesta iz ruševin iz samostana,
- 1811 nadvojvoda Janez drugič in tretjič odpiral grobnico,
- 1826—1828 prodaja samostanskih posestev knezu Windischgrätzu,
- 1827 preselili posmrtni ostanke Otokarja, žene in sina v Rein.

In kdaj bi torej mogla areška plošča priti k Arehu?

Koprivnik v knjigi Pohorje na 34. strani poroča: »Zgornja stopnica pred velikim oltarjem v cerkvi sv. Jungerte na Pohorju je plošča iz pohorskega marmorja . . . Plošča je iz Zajčkega samostana . . . v mojih deških letih so starci pripove-

dovali, koliko parov volov je bilo vpreženih, ki so vlekli veliki kamen po strmem slabem potu iz Zreč k sv. Jungerti, v katerem marmorskem kamnolomu na Pohorju se je vlomila velika plošča in kedaj ni znano . . . »

Če vemo, da je bil Koprivnik rojen 1840, je bil v deških letih 1850, takrat 80-letni starci pa v najlepši življenjski dobi s 30 leti okoli 1820, kar se skoraj uje ma z letom 1827, ko so bili posmrtni ostanke treh pokopanib v Otokarjevi kapeli ekshumirani in prepeljani v Rein: menim, da je bilo nekako takrat tudi prepeljana nagrobna plošča k Arehu. Prvo omembo nagrobne plošče pri Arehu zasledimo šele v Mallyjevem članku o Pohorju 1848 na str. 39, drugo omembo pa ima Puff leta 1854 na str. 83. Menim, da je selitev nagrobne plošče k Arebu paralela selitve oltarne plošče k Šentjugerti po najzložnejši poti čez Tri kralje, najverjetneje okoli leta 1827. Toliko bi dodal k ugotovitvam zgodovinarjev Poscha in Sarie na temelju pregleda številnih virov in poznavanja terenskih danosti.

Bolfenk je druga pomembna cerkvena zgradba z delno ohranjeno poznogotško arhitekturo. (Ustna notica, da je 1460 začel limbuški graščak Herzenskrafft graditi kapelo pri sv. Bolfenku, ni preverjena). 1494 je oglejski patriarh v Čedadu izdal listino, s katero podeljuje romarjem k Bolfenku 40 dni odpustkov, če pomagajo graditi in opremiti cerkev sv. Bolfenka, ki je spadala v župnijo Limbuš, takrat v Magdaleni na Taboru.

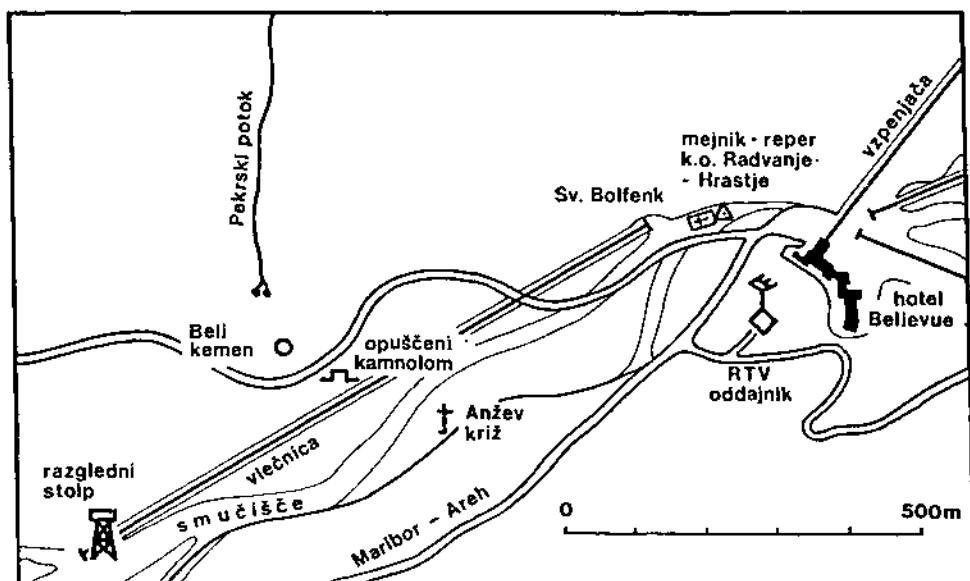
Prvo dokumentarično omembo cerkve sv. Bolfenka zasledimo šele 1532. V bolfenški cerkvi je med obiskom med vojnama Stele omenil na konzoli letnico 1501, ki jo je našel Teržan pri čiščenju notranjosti prezbiterija cerkve in je danes v depoju Zavoda N. K. D. v Mariboru in je torej to letnica dograditve Bolfenka. Cerkev je bila opuščena verjetno 1785 in je pred letom 1850 že razpadala. Kmalu potem je postal lastnik ruševin in gozdov posestnik Reiser (1856), ki je imel posestvo z vinogradi in hišo v Pekrskih goricah in je začel obnavljati ruševine cerkve z zvonikom; 1872 je naselil gozdarja, ki je turistom stregel z vinom »rezarjem« in nudil prenočišče in spominsko knjigo — prvo na Pohorju (1878), z letno vpisanimi 600—1000 obiskovalci, v knjigi so se znašli tudi vpisi s slovenskimi in nemškimi citati, ki so odsevali takratne nacionalne spore (Sprachenstreit).

Podoba sv. Bolfenka na borovi deski 215 × 115 cm je bila dolgo v preši Reiserjevega posestva v Pekrskih goricah, danes je v depoju muzeja. Oltarna plošča in zvonova so bili do druge svetovne vojne v cerkvi sv. Lenarta nad Reko—Pohorjem, od koder so v zadnji svetovni vojni Nemci zvonova odvekli v Andritz pri Gradcu.

Pri cerkvi sv. Bolfenka in na severnem pobočju so zasadili alpinum z alpskimi cveticami, ki so jih prinesli s salzburškega, pa so se tu izrodile (po 1880), tu je tudi na Pohorju najvišje rastoči domači kostanj, ki še zeleni, nekoč so tu tudi cve tele samoperke (*Parnassia palustris*), lovili so škorpijone ter pod kamni našli redkega hrošča (*Perostichus Justusi*).

Pred koncem stare Avstrije so mariborski luterani prirejali spomladanske izlete z mašo in pridigo pod bukvami, kot opisuje Mahnert v strupeno protislovenski povesti *Die Hungerglocke*. Ali pa so mariborski luterani v protireformacijski eri, ko so jim v Betnavi podrli in razstrelili molilnico, pastorijo in pokopališče leta 1800, res tudi maševali v bolfenški cerkvi, ni dokazano, je le ljudsko izročilo.

Pač pa je zgodovinsko dokumentirano, da so meščani Maribora občasno prirejali obhode srenjskih polj in gozdov in ob teh priložnostih je prihajalo do sporov, pretefov in streljanja s sosedi. Ob teh obhodih so obnavljali mejne markacije in zabijali v drevje mejašnice mejne žeblje — kline, kakršne še pomnijo starejši Pohorci. Pokojni J. Glazer mi je pokazal tak klin z monogramom MG na glavi. V opisih teh mejnih pregledov so omenjene točke, ki jih lahko še danes lociram:

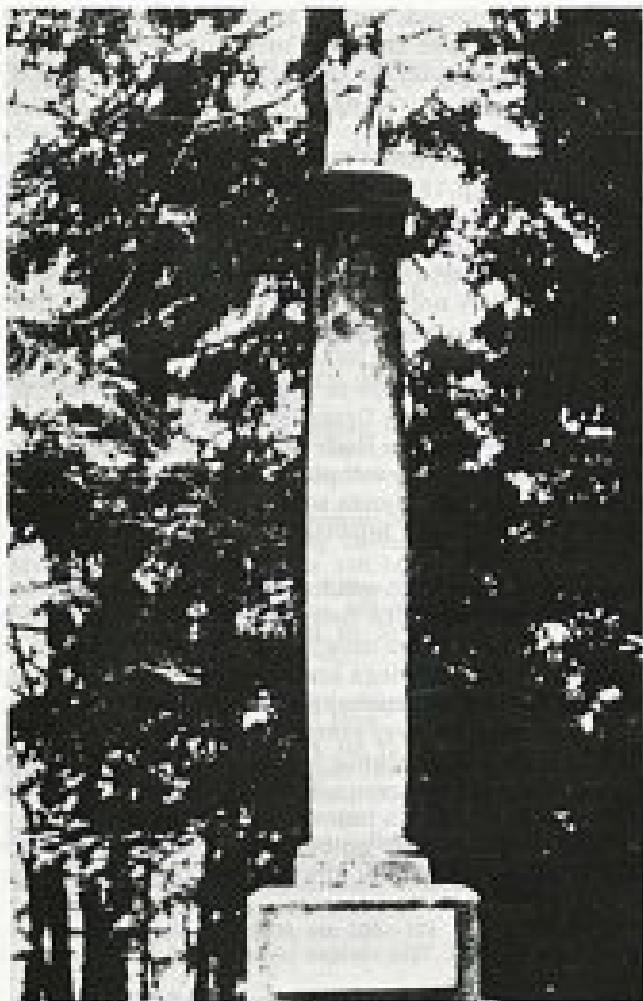
Sporna meja med Šentpavelci (pri Bolfenku) in Mariborčani med Anževim križem—Belim kamnom in Pekrskim potokom 1671.

Risal inž. Samo Jenčič

Meja srenjskih gozdov Maribora se je začela nekje za Betnavo pri Radvanju, vodila približno do razcepa poti proti Radvanju, Pohorju in Bolfenku, mimo živalnega izvira, ki je najbrž bil pri Antonovi kapelici, 1935 je že presihal, po vojni se je pojavil močan izvir jugovzhodno od Gradisovega doma nad občinskimi počitniškimi hišicami: menda je to prvotni izvir, omenjen pri Schlosserju kot »Römerquelle«, tudi v opisu obhoda srenje so »prišli k malemu svežemu studenčku« (1671).

V nadaljevanju obhoda so prišli do Bolfenka, kjer so se srečali z zastopniki Šentpavelcev, posestniki Limbuša: njihov upravnik Paurič je protestiral zaradi meje, trdil je, da Mariborčani razmejujejo na šentpavelskem ozemlju. Ugotovil sem, da je bil pred 20 leti mejni kamen med k. o. Radvanje in Hrastje kake 4 korake severno od vzhodnega zidu prezbiterija bolfenške cerkve, danes ga ni več, tu je sedaj cesta za smučarski teptalnik! 4. 6. 1994 ga ni bilo več možno najti. Mariborčani so 1671 izmenjali s Šentpavelci izjave, pomolili v cerkvi (ta čas so Šentpavelci verjetno odšli), Mariborčani so zatem krenili na vrh k neki jami k mejnemu kamnu, pri katerem so opravili nekaj spominskih običajev, nakar so od mejnega kamna v visokem bukovju šli navzdol, pri križu v bukev vsekali veliki M in zabili novi klin (novi žebelj v mejašnico), pa še naprej navzdol do kupa kamenja, ki izgleda kot postavljeni kup kamenja ali kot stari zid, kjer teče majhen potoček, Murko imenovan, navzdol v Krumbach v ravnini (Pekrski potok poleg doma TO).

Moja razlaga: meja je bila sporna, ker so Šentpavelci vztrajali pri meji vzhodno od bolfenške cerkve, verjetno mejnik med k. o. vzhodno-severno od prezbiterija bolfenške cerkve med k. o. Radvanje—Hrastje, Mariborčani pa so vztrajali pri meji 500—600 m zahodno od cerkve, kjer zapisek v mestni knjigi str. 201 omenja veliko kamnito steno pa jarek s potokom Murko in volčjo luknjo ob kamnu. Ob ogledu 4. 6. 1994. sem vodil in predstavil v eni črti se nahajajoče točke:

Anžev križ, 1907. V sedemdesetih letih so ga neznanci podrli.

1. Anžev križ (samo še podstavek z napisom J. V. 1907, ki so ga huligani okoli 1970 prevrgli, prelomljeni steber je med tem nekdo »lastnil«, Marijin kip pa je sedaj v depoju muzeja).

2. Opuščeni kamnolom kremenjaka ob gozdni učni poti Bolfenk, št. 6, mor-da v mestni knjigi kamen in volčja luknja, kremenjak so tu lomili za glažuto pod Arehom, pred 20 leti so v opuščnem kamnolomu še bili trije kupi nalomljenega kremenjaka, ki pa so po odprtju učne poti izginili (porabili so jih bojda v ruški to-varni dušika). Kremenjak so iskali in pripravljali posebni delavci glažut, zato najdemo na Pohorju in okoli Pohorja še danes pogosto priimek Kamenik, npr. pri Zg. Bojčniku v Bojtini.

3. Beli kamen — kremenjakova skala, 3 × 6 m velika, danes v odprtem goz-du že precej preraščena z lišaji (pred 20 leti je bila še zelo bela), »kup kamenja kot zid«, šele Puff omenja »beli kamen«.

4. Komaj 60 m severozahodno od tega kamna je izvir Pekrskega potoka, menda potok Murko! Seveda je vzhodno in mnogo nižje še en potok, ki bi ga mor-

da tudi lahko upoštevali kot potok Murko, ki pa izvira kak km severno od Bolfenka in mnogo nižje ter nima tako značilnih in oprijemljivih točk na tej »medposestni« sporni meji. To so moja odkritja in domneve, ki jih pa utemeljujem s teren-skimi najdbami ter na predpostavki, da so v srednjem veku gotovo razmejevali z naravnimi mejami.

Ob zaključku svojega »poročila« omenim še citate iz Santoninovega Popotnega dnevnika iz leta 1487, ko 15. in 16. maja omenja, da je pred dvajsetimi leti Dravsko polje bilo obljudeno z vasmi in ljudmi, tedaj pa je zaradi vpadov in ropanj Madžarov in Turkov bilo opustelo in pojavljali so se roparji. Takrat so se pač Polanci preselili na Pohorje, kjer najdemo še danes polanske priimke, in to selitveno gibanje in poselitev najvišjih kmetij na Pohorju sta najbrž tudi pospešila gradnjo poznogotskih cerkva na Pohorju: Tri cerkve (Areh, Primož, Tomaž) in Bolfenk.

Mislím, da naj dalje raziskujejo ta pojav strokovno pristojni znanstveniki. Stele omenja pohorske priimke na Dravskem polju!

Po ljudskem izročilu je cerkve Bolfenka pomagal graditi sam vrag, ki je bil opeharjen s prvo živo stvarjo, ki je vstopila v cerkev Bolfenka na Pohorju, podobno je pri Ljubljani in Begunjah. Menda so cerkve sv. Bolfenka zgradili tudi v gozdovih na Kogu pri Ormožu in na Jelovcu v Halozah ter morda še v Bišu ob Pecnici.

Mejnik mariborskih srenjskih gozdov BELI KAMEN omenja Puff v članku Pachergebirge 1854 na 66. strani. Ta Beli kamen je bil 1970 še snežno bel, odkar pa so posekali 1 ha gozda in kamen osvetlili, so ga obrasli lišaji in skoraj počrnili. Puff omenja »ogromna skala iz belega kremenjaka s sladkimi koreniciami v šprajah na meji vetrinjske (nekoč limbuške) gosposčine in mariborske grajske gosposčine gozdov.« S to opombo je torej potrjena moja domneva, da je tod po Pekrskem potoku potekala od Mariborčanov zahtevana meja srenjskih gozdov, za katero so se prepirali z limbuškim upravnikom Pauričem. Opis obhoda meje v mariborski mestni knjigi je bil menda napravljen naknadno v mestu po spominu in je morda zato malo nejasen, vendar gotovo drži moja domneva, da so v srednjem veku razmejevali po naravnih mejah, torej po Pekrskem potoku, ne pa kar počez po gozdu.

Viri:

- Badjura R.: Pohorje 1924, str. 22, 72, 74
 Baš F.: Prelat dr. Kovačič, ČZN 1939, str. 13
 Baš F.: O. Reiser, Kronika 1936, str. 140
 Bezljaj F.: Začasni slovar slovenskih priimkov, 1974, str. 248 Kamenik
 Brinar R.: Bajke in povesti o Pohorju, 1933, str. 5 Bolfenk in Areh
 Cevc E.: Srednjeveška plastika na Slovenskem, 1963, str. 63—65
 Curk J.: Varstvo spomenikov 1960/61
 Curk J.: Mariborsko Pohorje 1980, str. 27—31
 Curk J.: Urbano—gradbena zgodovina Slovenjebistr. ozemlja, Zbornik S. B. 1983, str. 180
 Curk J.: Viri za gradbeno zgodov. Maribora, 1985, str. 46
 Curk J.: Umetnostno zgodov. pregled Frama in njegove okolice, ČZN 1992/2 str. 275
 Debevc R.: Gozdna učna pot Bolfenk—Razglednik, 1980, str. 16 in 19, 1987 str. 10 in 18
 Gradt J.: Mitth. d. Central Comm. Die Baudenkml. am Bachergeb. 1871, str. 112—120
 Hiltl C.: D. Bachergebirge, 1893, str. 155, 172
 St. Heinrich: a. d. Bacher, Legende, Steierm. Post Nr. 43/1805
 Janisch J. A.: Topogr. Lexikon d. Stmk. I, 1878, str. 555, 612, II. 1885, str. 671
 Johann Erhzg.: Tagebuchaufz. Schlossar A. 1912, str. 87
 Kohlbach R.: D. Stifte Steierm., str. 132
 Koprivnik J.: Pohorje 1923, str. 34 in 100
 Kosi A.: Cerkev sv. Bolfenka na Pohorju, Zabavn. knj. 1892
 Kovačič F.: Limbuš p. Mariboru, ČZN 1914, str. 67—82

- Kovačič F.: Sv. Areh na Pohorju, ČZN. 1917, str. 45—94, tudi separatisti
 Kovačič F.: Cerkev in kult sv. Areha, SPD Ruše 1937, str. 54—59
 Krajevni leksikon dravske banovine 1936, Frajhajm str. 425
 Krajevni leksikon Slovenije IV 1960, Frajhajm str. 525, Areh 525, Hrastje str. 511
 Kuret N.: Praznično leto Slovencev III, str. 110
 Leon J.: D. Stadt Marburg 1880, str. 43
 Leskovec A.: Poborski gozd marib. mešč. srenje, ČZN 1967, str. 75—83
 List R.: Steirischer Kirchenführer I, str. 211
 Mahnert L.: D. Hungerglocke II 191, str. 182...
 Mally G.: Hochebene, Bachergeb. u. ihre Urwälder, Steier. Zeitschr. 1837/II, str. 22—23
 Mally G.: D. Bachergebirge, Steierm. Ztschr. 1848, str. 85, 99
 Mišič F.: V čaru in čaru šumovitega Pohorja, 1934, str. 50—59
 Mišič F.: Lik in mik zelenega Pohorja 1957, str. 18
 Mlinarič J.: Gradivo za zgodovino Mbr. X/54, 1494
 Mlinarič J.: Gradivo za zgodovino Mbr. mestna knjiga II, XIV, str. 278
 Mlinarič J.: Kartuzija Žiže in Jurkloster 1991, str. 26—31
 Mlinarič J.: Gosposočina Zg. Radvanje ČZN 1948, str. 109
 Orožen J.: Dioz. Lavant I, 1875, str. 348
 Ožinger A.: Vizitacije savinj. archidiak. gorišk. nadškofa Attemsa 1756, str. 33
 Pirchbagger H.: D. Untersteiermark 1961, str. 117, 121
 Posch F.—Saria B.: D. Herzogsgrah zu St. Hainrich am Bachern, Ztschrft. d. hist. Vereines f. Stmk. LX 1969, str. 127—144
 Puff R. G.: St. Wolfgang am Bachern, Oesterr. Morgenblatt 1836/3—4
 Puff R. G.: Bacherng. in Stmk., Wolfgang, Carinthia 1838, str. 29, 217
 Puff R. G.: Marburg in Stmk. 1842, II str. 106, 146
 Puff R. G.: D. Römerbad Töplitz nächst Tüffer, 1847, str. 72
 Puff R. G.: Marbg. Taschenbuch, 1847, str. 148, 204—205
 Puff R. G.: Steier. Nationalkalender 1857, str. 34
 Puff R. G.: Pachergebirge 1854, str. 61—63
 Rappold P.: Stift Rein, 1979, str. 83
 Richter J.: ustno — »Transmontana« soba z regali arhiva nadšk. Udine
 Reiser O.—Mišič F.: Bolfenk na Pohorju 1933
 Rieck K.: Panorama von St. Urbani 1864, str. 27
 Rotter B.: Bolfenk nad Mrbr., Jugosl. hiseri 1938/1—2, str. 28, PV 1926, str. 233
 Santonino P.: Popotni dnevnik 1487, Celovec 1991, str. 72—73 (Itinerario 1943 Vatican, str. 234)
 Schlosser P.: Bachernsagen, St. Wolfgang a. Bachern, 1956, str. 13, 83
 Seidl J. G.: Deutschlands erste Karthause, Wiener Ztschrft. 1835
 Seidl J. G.: Wanderung durch T. u. Steiermark, 1848, str. 88
 Seidl J. G.: St. Heinrich, Stmk. Zeitschr. 1840 8/1
 Stegenšek A.: Konjiška dekanija 1909, str. 193—194
 Stele F.: Masesnel SAZU: Topografski zapiski 1927, 1940, Primož, Tomaž, Areh, Bolfenk
- Bolfenk**
 Strekelj K.: SNP 1/630, Volbenjk-prevarani budodelec Begunje—Gorenjsko
 Šumi N.: Slovenija, umetnostni vodnik 1991
 Tomažič J.: Pohorske bajke, Zlodej sezida cerkev, 1943, Bolfenk 103, Areh str. 97
 Večernik: Notice o rušenju sv. Primoža—Romastnik, 1927/8. 7. in 30. 12.
 Zadnikar M.: Varstvo spomenikov poročila 1962—4, 1967
 Zadnikar M.: Srednjeveška arhitektura slov. in Kartuzija, 1972
 Kunzultanti: Curk J., Koropec J., Kramherger R., Leskovec A., Čop F., Mlinarič J., Pa-
 hič S., Ožinger A., Richter J., Saria B., Toušak S., Volaušek A., Vrbnjak V., sodelavci UKM,
 PAM, ZNKD, Z. Gozdarstvo
 Informatorji domačini in planinci ter gozdarji
 Lastne terenske raziskave in zapiski
 Zemljevidi—katastri:
 Sodni spis Marihor PAM 1808—1812, skica srenjskih gozdov Maribora 1809
 Franciscejski kataster 1824, Freiheim
 Avstrijska vojaška specijalka 1882, Windisch Feistriz Zone 20, Colone XIII.
 Schlosser P.: Beiträge zur histor. Geographie d. Bachergebirges in süd-Steiermark,
 deutsche Rundschau f. Geographie, Wien 1910 XXXV 10, 12
 Badjura R.: Pohorje 1924 1:200.000
 Geodetska uprava Maribor 1975, Pohorje vzhodni del 1:50.000
 Geografski zavod Jugoslavije 1950, 1:25.000 Rogatec 1 b
 Kataster Slov. Bistrica, mapi 1880 in 1965, Frajhajm
 Kataster Marihor, mapi Hrastje in Hočko Pohorje, 1965
 Planinska zveza Slovenije: Vzhodno Pohorje 1:50.000, 1965 in 1993

BEI DEN DREI KIRCHEN — AREH — BOLFENK AM POHORJE

Zusammenfassung

Auf Grund der mehrere Jahrzehnte langen Quellenforschung und weil ich dieses Gebiet gut kenne, entdeckte ich die mit Wald bewachsenen Reste der Ruinen von »Bei den drei Kirchen«. Beim Breitermachen der Waldstraße im Jahre 1988 stieß der Bulldoserist auf die Fundamente der St. Thomas Kirche. Im Keller des Bauern Romastnik ist ein Marmorweihbrunnen aus dem 17. Jahrhundert aus einer dieser Kirchen eingemauert und bei dem Bauer Puteržnik befindet sich im Keller das Marmorpflaster aus einer der zwei Kirchen. Bewahrt blieb auch eine Fotografie des spätgotischen Kirchenbogens mit den Wanderern F. Kovacič und P. Turner aus dem Jahre 1915. Im Visitationsprotokoll aus dem Jahre 1756 wird erwähnt, daß sich beide Kirchen im schlechten Zustand befanden. Aus der Zeitungsnotiz aus dem Jahre 1927 ist ersichtlich, daß der Bauer Romastnik die Reste der Ruinen zum Bau seines Stalls verwendet hatte, welchen man aber vor 1994 abgerissen hat. Die Steine aus dem Stoll von Romastnik liegen jetzt in seinem Obstgarten. Die zwei Figuren aus der St. Primož Kirche, die in der Kapelle von Pregl aufbewahrt waren, nahm jemand nach dem Kriege mit und brachte sie nach Slovenska Bistrica.

Die in der Kirche von Areh errichtete Tumba stammt nach den Festlegungen von Dr. Posch und Saria aus dem 13. Jahrhundert und ist die Grabplatte des Gründers der Abtei von Zice Namens Ottokar, wo sie sich noch bis zum Jahre 1811 befand. Im Jahre 1848 wird sie dann schon in der Kirche St. Areh erwähnt. Wahrscheinlich brachte man die Platte um das Jahr 1827 aufs Pohorje-Gebirge, als man die Reste aus der Gruft der Ottokar Kapelle in der Abtei Zice in die Abtei Rein bei Graz gebracht hatte. Die Grabplatte wurde gewiß aus der Abtei auf dem Wege über Oplotnica—Kebelj—Nadgrad—Trije kralji und an den Kämmen bis Areh gebracht. Der eisengeschmiedete Sockel stammt dem Stil nach aus dem 17. Jahrhundert, wahrscheinlich vor dem Jahre 1698 angefertigt, als die Abtei Zice gründlich renoviert wurde. Ungeklärt blieb die Entstehung der zweiten Grabplatte in der Abtei Rein, auf welcher im Barockstil der schlafende Ottokar mit einem Hasen auf dem Arm dargestellt wird.

Die Kirche des Heiligen Bolfenk ober Maribor datiert aus dem Jahre 1501. Schon im Jahre 1494 sah der Patriarch von Čedad Ablass für all diejenigen vor, die beim Bau und der Einrichtung der Hl. Bolfenk Kirche zu helfen bereit seien. Im Jahre 1487 erwähnt Santonino, daß die Dörfer auf dem Draufeld wegen der Einfälle der Ungaren und der Türken fast menschenleer seien: wahrscheinlich zog der Rest der Bevölkerung aufs Pohorje—Gebirge, wo aber wegen der Armut der Bau der Kirche nur langsam vor sich ging. Im Jahre 1671 hatten die Bürger von Maribor beim Rundgang durch die Gemeindewälder auf dem Pohorje einen Streit mit dem Verwalter des sanctpaulischen Besitzes in Limbus wegen der Grenze mit Bolfenk. Die Kirche gehörte nämlich zu der Sanct Paulus Pfarre Limbus, die Mariborer beharrten aber auf der natürlichen Grenze entlang des Pekre Baches, welche 700 m westlicher von Bolfenk verläuft. Da befindet sich über der Bachquelle der Weiße Stein, welchen Puff 1854 als Grenzstein aus Quarzfels erwähnt: in einer geraden bergauf verlaufenden Linie sind die Quelle des Pekre Baches, der Weiße Stein, abgebauter Kieselsteinbruch und das Anže Kreuz mit dem Sockel aus Steinen, die in der Beschreibung aus dem Jahre 1671 als ein Steinhaufen erwähnt wurden, aneinandergereiht. Man muß in Betracht ziehen, daß die Grenzbeschreibung im Stadtbuch von Maribor vielleicht erst nachträglich und einige Tage später der Erinnerung nach gemacht worden ist. Deswegen hat der Schreiber nicht alle Angaben ganz genau aufgenommen. Die Mariborer haben den Holzschlag in den Gemeindewäldern vernachlässigt und die Bauern aus Radvanje und Pekre haben sich durch weitere Holzschläge diese Wälder angeeignet. Die Mariborer haben im Gerichtsstreit (1808—1812) das Eigentumsrecht zu Gunsten der Bauern aus Radvanje und Pekre verloren. Man kann mit Sicherheit sagen, daß man die Grenze im Mittelalter nicht so einfach quer durch den Wald bestimmt hat, sondern nach den natürlichen Grenzen, den Kamm und den Hauptbach entlang.

OCENE IN POROČILA — REVIEWS AND REPORTS

Bernarda Potočnik: Hmeljnik — način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 1994, 142 strani

Naslov in podnaslov knjige, ki je skoraj na prehodu v leto 1995 izšla pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani kot 22. zvezek Knjižnice Glasnika Slovenskega etnološkega društva, zveni zelo tradicionalno in v skladu s podobnimi strogimi, formalnimi naslovi seminarskih, diplomskih in aiceršnjih etnoloških del. Drugačnost pa nekako obeta zanimivejša vizualna podoba, ki se je zares pozitivno odmaknila od ustaljene.

Hmeljnik je objavljeno diplomsko delo Bernarde Potočnik, ki obravnava natančno to, kar pove podnaslov — namreč način življenja plemiške družine Wambolt, ki je v omenjenem obdobju živela na Hmeljniku. Tema sama po sodobnih naziranjih v etnologiji sodi v krog zanimanja vede, dejansko pa je etnoloških besedil o načinu življenja ariatokracije, lahko pa rečemo kar višjih družbenih slojev nasploh, relativno malo. O načinu življenja na gradovih je bilo do nedavna napisano zares malo, očitno pa je zadnja leta na Oddelku nastalo kar nekaj besedil s podobno tematiko. Z drugačnostjo pa pravzaprav nisem mislila na drugačnost teme, pač pa na metodološko svež pristop.

Avtorica zagotavlja, da jo je pritegnila najprej tema sama in da je šele pozneje poiskala metodološki okvir, v katerem je raziskovala in raziskano ubesedila.

Metodološki okvir, ki ga je uporabila, se imenuje narativna analiza. Vse, ki smo tudi do sedaj pogosto razmišljali o tem, kako kot etnologi-raziakovalci v svoja besedila neizbežno vpletamo tudi del sebe in v tem nismo videli nič alabega, nas je knjiga Renata Rosalda Culture and Truth navdihnila. Bernardo Potočnik očitno tudi.

Gre za analizo, v kateri vaak od udelažencev pove svoje videnje zgodbe, dogodka, življenja. Etnolog do pripovedi, ki jib alcer ni mogoče postaviti na akupni imenovalec, vzpostavi kritičen odnos, toda zavedajoč se, da je tudi sam dojel spet samo eno, svoje videnje, in predvsem zavedajoč se, da ni »Resnice«, da je več »reanic«. Narativnoat se kaže v uporabi literarnih sredstev v znanstveni pripovedi, šalah med besedilom, metaforah, ki spet dovolijo avtorju, da vnese v poročanje del sebe. To seveda stori vsak avtor, nekateri zaveatno, drugi ne.

Posamezna poglavja Hmeljnika se imenujejo Srebrna poroka, Portret gradu, Pogovor o otroštvu, Pisma in Dnevnik gospodarjenja. Dejansko gre za poglavja, ki spregovore o bivalni kulturi, gospodarstvu, družinskih odnosih, družabnem življenju, svetovnem nazoru — torej klasičnih etnoloških temah — na ravni vsakdanjosti ljudi, katerih vsakdanjika iz etnoloških del ne poznamo — aristokracije.

In v čem je etnološkost razlakave o gradu?

Umetnostnozgodovinskih all zgodovinskih raziskav teme je več, a njihovo zanimanje je usmerjeno drugam. Etnologinjo ja zanimalo življanja na ravni vaakdanjosti, kar pomeni, da je v knjigi mogoče prebrati, kaj so prebivalci gradu jedli, kako je bil njihov grad opremljen, kaj so se pogovarjali, kakšno vlogo sta imela v družini oče in mati, kaj so pomanlll sorodniki, kako so se otroci razumeli

med seboj, kakšni so bili njihovi družabni stiki z drugimi predstavniki aristokracije in kakšen je bil odnos grajskih do prebivalcev okoliških vasi, kako so ravnali s služinčadjo, kako so lovili in kakšno vlogo je lov sploh imel v njihovem življenju, kako so se oblačili, v kaj so verovali in kako so se vključevali v politično življenje. Ker je avtorica vsakdanjik na srečo razumela zelo podrobno in ker so viri to dopuščali, lahko preberemo celo, kako je poštar izročal pisma in kako so jih Wamboltovi pričakovali, kako je služabnik razbil dragoceni servis, ki ga je mati podedovala, in kako je ena od sestra dobila svojo reč in je zaradi hudih bolečin ves dan preživela v postelji.

Skratka, etnološki pogled na grad od ustaljenega pogleda drugih ved na grajsko lupino, arhitekturo, estetske vrednosti gradov . . . , preide v notranjost, raziskuje življenje v gradu in se posveča lupini le v tisti meri, ki je potrebna za razumevanje načina življenja prebivalcev gradu. Pri tem gre za vse prebivalce gradu. Poudarek je na aristokraciji, da pa je način življenja predstavljen v celoti, spoznamo tudi vrtnarja, kuharico, voznika, ostale služabnike, poštarja, vaščane, Bosnjake — gozdne delavce iz Bosne, ki so delali v gozdovih v bližini gradu, in druge.

Knjiga je izredno berljiva zaradi avtoričine literarne spretnosti in zaradi njene izbire narativne metode.

Wamboltovi so bralcu zelo blizu ravno zato, ker jim avtorica dovoli, da spregovorijo s svojimi besedami, da govore vsak po svoje. Pri tem pa se tudi sama ne sramuje pod črto dodati svojega osebnega mnenja o nekaterih vprašanjih, o katerih s pripovedovalci informatorji. Njeno mnenje o odnosu med lovcem in lovljeno živaljo, na primer, je nevsiljivo dodano med opombami in tako avtorico pravzaprav vključi kot nekoga izmed pripovedovalcev.

Spremna beseda je tisti del, kjer Bernarda Potočnik razloži svoje metodološke nazore, v Srebrni poroki relativno kritično piše o družabnem življenju na gradu in na primeru dogodka razkrije poreklo družine, jo nekako umesti, Portret gradu poblize predstavi grad kot bivališče, v Pogovoru o otroštvu informatorji spregovore o družinskem življenju, v Pismih je skozi besede prebivalcev gradu, zapisane v pismih in poslani kateremu od družinskih članov, govor o lovu, o prehrambenih navadah, o izobraževanju, v Dnevniku gospodarjenju pa ena izmed hčera, Anna, skozi dnevnik, namenjen staršem, pripoveduje o delovnem dnevu, o načinih gospodarjenja, o poslovnih stikih, o odnosu do prebivalcev okoliških vasi in nenazadnje zelo nazorno o sebi. Avtorica se v zadnjih dveh poglavjih umakne v vlogo komentatorke (in odlične prevajalke v nemščini napisanih pisem), ki z znanstveno distanco tu in tam kaj povzame ali kaj izpostavi. Različne tehnike pisanja so razlog za to, da je knjiga raznolika, privlačna in da jo lahko etnologibero kot znanstveno delo, tisti, ki tega ne želijo, pa jo lahko berejo kot zgodbo. Kar mi je bilo še všeč, je odlična uporaba fotografskih virov. Fotografije so zelo dobro dopolnilo zapisanega, prefinjeno so izbrana mesta, kjer se katera izmed fotografij pojavi. Prav zanima me, ali je avtorica fotografije uporabila tudi kot pomoč pri intervjuju s svojim poglavitnim informatorjem, Philipom Wamboltom. Glede na komentarje ob fotografijah se zdi, da je bilo tako in da je izkoristila enkratno priložnost, ki jo fotografija kot vir ponuja, namreč, da sproži asociacije tako informatorju kot etnologu, ki lahko ob takem pogovoru izve znatno več kakor ob pogovoru brez fotografij. In ker se redko zgodi, da etnologi v seznamu fotografij navaajo, kdo je avtor fotografije, bi prav posebej poudarila dejstvo, da je Bernarda Potočnik to storila. Fotografije so časovno opredeljene, ustrezno komentirane, naveden je lastnik originala in v večini primerov tudi fotograf.

Na predstavitvi Zgodovine za vse v Mariboru so avtorji člankov poželi splošno navdušenje poslušalcev, pa kljub temu so se morali pošteno potruditi, da so nekatere starejše kolege in druge obiskovalce prepričali, da so »čisto pravi zgodov-

vinarji«, čeprav pišejo o vsakdanjih rečeh in ne o velikih dogodkih, ki so spreminjali svet, in kljub temu da pišejo v bolj literarni maniri, kot zgodovinarji to počnejo sicer.

Etnologi s(m)o svoje zanimanje za vsakdanjost že davno teoretično opredelili, narativnost in izredna literarna spretnost pa verjetno tudi ne bo razlog, da bi Bernardo Potočnik spraševali, ali je »čisto prava etnologinja«. Včasih se zdi, da ima relativno kratka institucionalizirana preteklost vede lahko tudi svoje prednosti, namreč večjo tolerantnost in prilagodljivost.

Jerneja Hederih

NENA ŽIDOV: LJUBLJANSKI ŽIVILSKI TRG, ODSEV PROSTORA IN ČASA (1920—1940), Ljubljana 1994, 137 strani (založba VIHARNIK)

Omenjeno delo je nekoliko prirejen tekst avtoričine magistrske naloge iz leta 1992 in je dobrodošla knjižna izdaja s področja etnologije, sploh če upoštevamo dejstvo, da je knjig z etnološko vsebino (glede na veliko število kvalitetnih diplomskih, magistrskih in drugih raziskovalnih tekstov) na slovenskem knjižnem trgu premalo.

Avtorica se že vrsto let ukvarja z etnološko obravnavo mesta Ljubljane, zato obravnava živilskega trga ni naključna, pač pa je nadgradnja večletnega raziskovanja. Zgledov tako rekoč ni imela, ker so živilski trgi tako v slovenskih kot tudi v evropskih etnologijah slabo obdelani, kar poudarja tudi avtorica sama.

Delo obravnava ljubljanski živilski trg v letih 1920—1940 kot oris prostora in časa. Prostor je sicer znan — gre za rekonstrukcijo živilskega trga na prostoru današnje osrednje ljubljanske tržnice (Vodnikov trg z okolico). Manj je znan vzrok za omenjeno časovno obdobje, čeprav je temu okviru dodano starejše časovno obdobje, pridobljeno s pomočjo arhivskih, časopisnih in slikovnih virov. Obravnavan čas pa je raziskan tudi s pomočjo ustnih virov, kar je vsekakor prednost in čar etnološkega preučevanja, za razliko od zgodovinskega. Ob tem namreč spregovorijo ljudje, nosilci določene kulture kot predmeta raziskave.

Avtorica v uvodu poudarja, da gre za predstavitev funkcije trga, zanimala pa jo je predvsem njegova povednost z vidika tržnega prostora in v odnosu do mesta ter ožje in širše ljubljanske okolice. Pri tem so razkrite vse pomembne etnološke vsebine: odnos kmet—meščan, delitev dela z oznako prodajalcev oz. prodajalk, saj je bila prodaja na trgu predvsem žensko opravilo, njihov oblačilni videz, higiena, transport blaga . . .

Tako imamo na eni strani trg—prodajalce—kupce. Na drugi strani pa nosilce omenjenih funkcij: mesto—kmete (branjevce)—meščane. Vmes delujejo različne socialne skupine in poklicne strukture, ki jih trg v ciklusih svojega funkcioniranja spremlja, oblikuje in spreminja. Od tod so znane Trnovčanke in Krakovčanke kot pridelovalke zelenjave za potrebe mesta in njihova »blagovna znamka« — ljubljanska ledenka. Žal je v delu premalo čutiti utrip načina življenja nosilcev trga — predvsem prodajalk, kar je nedvomno druga zgodba nove obravnave.

Specifično obravnavo trga je avtorica predstavila zelo podrobno: lokacijsko in po posameznih delih. Tako spoznamo prodajo mesa, perutninski trg, cvetlični trg, mlečni trg, sadni trg . . .; ponujanje in merjenje živil, oblikovanje cen . . . Ne gre prezreti posebnosti etnološkega načina pisanja, in sicer navajanja citatov kot posebnega življenjskega orisa ob bok teoretičnim ugotovitvam. Daje tudi možnost boljšega razumevanja in predstave določenega časovnega obdobja, predvsem širšemu, tudi neetnološkemu krogu bralcev.

Nena Židov zaključuje z mislimi Alenke Puhar: »Mogoče se pa najde tudi kdo, ki v trgih in tržnicah vidi še kaj več kot smetišče gnile zelenjave in leglo mrčesa. Mogoče so med nami tudi ljudje, ki imajo trge in branjevske stojnice celo radi. Ki z velikim veseljem vsaj ob sobotah, ko imajo čas, zavijejo na trg, si ogledujejo vso tisto pisano razstavo najrazličnejših sadnih in zelenjavnih vrst, občudujejo njihove oblike in barve, zadovoljno barantajo za dinar ali dva. Ki so srečni, da lahko hodijo in kupujejo zunaj izumetničenega celofanasto-staniolastega ozračja supermarketov ...«

Zato je vsem nam gotovo pomembno, kakšen je zunanji videz mestnega trga, ki marsikoga, še bolj kot cene, lahko privlači ali odbija in povsem odtuji.

Tanja Hohnec

**Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom.
Ljubljana, 1994. XXVI + 265 strani (Knjižna zbirka Krti, št. 89).**

Anka Vidovič-Miklavčič se je v slovenskem zgodovinopisju uveljavila vidneje 1980. leta z monografijo Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v ljubljanski pokrajini, ki sta jo izdala Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (sedaj INZ) v Ljubljani in Železniško gospodarstvo Ljubljana. Že v tej monografiji so prišle do izraza nekatere značilnosti njene znanstvene predstavitve zgodovinske snovi, predvsem njena temeljita razčlenitev, disciplinirana urejenost in zelo natančna, v podrobnosti segajoča faktografija, ob tem pa poudarjen smisel za vsebinsko celovitost in časovno zaokroženost dela.

Avtorica si je zadala težavno nalogo, saj se je morala ob pomanjkanju arhivskih virov nasloniti predvsem na časopisje in spominske zapise, razvojne tendence slovenske družbe, ki koreninijo že v dvajsetih letih tega stoletja, je morala zaradi časovne omejitve samo nakazati (kar je bilo opravljeno z izrednim preudarkom); njihova podrobnejša obdelava bi nedvomno olajšala razumevanje idejno-političnega položaja mladinskega gibanja na Slovenskem v tridesetih letih. Predvsem bi bolj prišlo do izraza posodobljenje politične prakse in mentaliteta političnih akterjev, ki sta ob naletu totalitarizma v mednarodni politiki premaknila skrajne meje v načinu, kako se približati mlademu človeku, ga osvojiti, zajeti v celoti njegovo duhovno sfero in ga pripraviti na brezkompromisno ravnanje v njegovem delovanju.

Avtorica se je lotila zgodovinske obdelave položaja in delovanja mladine v dveh najizrazitejših političnih taborih tridesetih let na Slovenskem, kar je bilo sicer hrabro, toda tudi tvegano dejanje ob obstoju tretjega, ki je bil sicer zelo heterogen in ki je s svojimi zvezami in s svojim vplivom segal v oba predstavljeni tabora, zaznamovan deloma z levičarstvom in z določenim vplivom tudi na nemajhno število mladine, ki je bila zunaj političnih organizacij.

V predgovoru je avtorica opozorila na dve osnovni zgodovinski danosti, ki sta bistveno vplivali na usodo mlade generacije tridesetih let v Sloveniji, na svetovno gospodarsko krizo z vsemi njenimi posledicami in na mednarodni položaj slovenskega naroda, na imperialistični versajski mir, ki je »kot Damoklejev meč visel nad usodo slovenskega naroda«, razkosanega med štiri države. Takšen specifični položaj in vprašanje reševanja narodnega vprašanja matičnega dela slovenskega naroda v okviru jugoslovanske države naj bi — po mnenju avtorice — predvsem vplivala na idejni profil, na odnos do narodne politike in na dejavnosti organizirane mladine.

Da si bomo lažje predstavili vsebino dela, zaobjeto v naslovu »Mladina med nacionalizmom in katolicizmom«, ki brez dodatnega pojasnila morda preveč obeta, naj navedemo definicijo avtorice o vsebini njenega dela, povzeto iz predgovora h knjigi: »Osrednja tema v naslovni problematiki so torej mladinske organizacije, društva in gibanja v katoliškem in liberalno-unitarnem taboru. Ker je to kljub temu še vedno zelo obsežna tematika, se razprava omeji le na mladinske organizacije, ki so bile strankin naraščaj, in pa na tista mladinska kulturno-prosvetna, telesnovzgojna in kmečko-stanovska društva in organizacije, ki so izpolnjevala naslednja merila: društvo ali organizacija mora imeti svoje banovinsko vodstvo, biti mora relativno množično, izpovedovati odnos do slovenstva oziroma slovenskega (jugoslovanskega) vprašanja, zajet v idejnih in programskih smernicah. Predvsem pa je bil pri izboru pomemben njihov aktivni odnos do vloge mlade generacije, ki naj bi v »Prehodnem obdobju« utirala pot socialni miselnosti, katere cilj je prevzgojiti posameznika v novega »jugoslovena — državotvorca«, »novega katoličana«, ki bosta sposobna sodelovati pri »reformi družbe« za socialno blaginjo vsega naroda«.

Ni naš namen monografijo v podrobnostih razčlenjevati, potrebno pa je povedati, da s tem, ko jo povezujeta vseskozi nacionalna in socialna komponenta, daje dovolj neposreden in avtentičen vpogled v slovensko mladinsko gibanje v drugi polovici tridesetih let. Ta trditev je upravičena zlasti ob tem, kot zatrjuje avtorica, da je posebej postavila v ospredje tiste organizacije, »ki so imele v okviru »trajne mobilizacije« vodilno vlogo pri odpravljanju »stare miselnosti« in pri sprejemanju novodobnih gibanj, ki so poudarjala »socialno mišljenje«, tako v liberalno-unitarnem kot v katoliškem taboru na Slovenskem«.

Nedvomno ni mogoče s sredstvi zgodovinopisja predstaviti prvinske sile tistega kipečega in dinamičnega političnega soočanja mladih na Slovenskem ob usodnih dilemah, pred katere je bila postavljena ob širših, svet obsegajočih družbenih procesih, vendar je avtorica monografije zarisala nekakšen okvir in v njem označila nekaj orientacijskih točk kot izhodišče za nadaljnje poglobljene raziskave. Ne moremo trditi, da na Slovenskem ni bilo v obravnavanem obdobju demokratične tradicije, ki se je pač v stotih letih oblikovala tako po srednjeevropskem vzorcu kot po naši meri, toda bistvo zgodovinskega dogajanja v tem času lahko iščemo v dejstvu, da je bila premnogim Slovencem ta suknja pretesna in prestaromodna.

Avtorica je v uvodu, v katerem je poskusila orisati gospodarske in politične spremembe med leti 1929 do 1941 v Jugoslaviji, ugotavljala, da se je, predvsem zaradi svetovne gospodarske krize (1929—1934) v širših, svetovnih razsežnostih, v tem času težišče sodobnega političnega delovanja preneslo na gospodarska in socialna vprašanja. V kontekstu značilnosti tega obdobja išče avtorica (upravičeno) »v večplastni problematiki« nastajanje fašizma in nacizma, oziroma avtoritativnih držav ob sočasnem spreminjanju socialnih in gospodarskih nazorov. Ob tem našteje nekaj »slogano«, ki naj bi ponazarjali socialni preporod in obnovo človeške družbe v porajanju »nove« sociološke miselnosti oziroma sociološkem pojmovanju naroda in države.

Ob kratki predstavitvi socialnega položaja slovenske mladine, tako v času svetovne gospodarske krize kot v obdobju regeneracije slovenskega gospodarstva in njegovi prilagoditvi vojnim razmeram v Evropi med leti 1939—1941, je avtorica v uvodu posvetila nekaj strani tudi predstavitvi nekaterih sll, ki so se v svetu in na Slovenskem upirale fašizaciji družbe, predvsem delovanju komunistov ob graditvi protifašistične ljudske fronte, ki se je uveljavljala tudi med slovensko mladino. S tem v zvezi pa je avtorica na osnovi nekaterih temeljnih podatkov nakazala položaj, ki je bil v drugi polovici tridesetih let tako značilen za slovensko politično sceno, zlasti za mladinsko gibanje, kot je protifašistična ljudska

fronta s svojimi socialnimi in kulturniškimi akcijami, s svojo razvejano narodno-obrambno dejavnostjo in mirovnimi prizadevanji ob nemajhnem uspehu, ki ga je dosegala tudi ob pridobivanju mladine iz drugih političnih taborov, izzvala katoliški tabor, predvsem Cerkev in tudi konservativne sile v liberalno-unitarnem taboru k ogorčenemu protikomunističnemu boju, ki je predvsem opozarjal na brezbožno plat komunizma. Sicer pa je avtorica v tem uvodu k monografiji napovedala, da bo več govora o odnosu do ljudskofrontnega-protifašističnega gibanja oziroma o vlogi slovenske mladine v idejnem boju proti komunizmu oz. boljševizmu v kontekstu kulturnega, socialno-gospodarskega in političnega življenja organizirane mladine tako v liberalno-unitarnem kot tudi v katoliškem taboru na Slovenskem.

Naj omenimo še, da uvod k monografiji o slovenski mladini oziroma o idejnopoličnem profilu določenega njenega dela vsebuje tudi izčrpne podatke iz različnih obdobij tridesetih let o socialni strukturi mladine na Slovenskem, iz katerih je razvidno, da je prevladovala kmečka mladina in da je v zadnjem desetletju stare Jugoslavije bila izobrazba predvsem privilegij premožnejših slojev.

Monografija ne obsega organiziranosti študentov, saj je to delo izvrstno opravil v posebni monografiji Slavko Kremenšek, vendar se avtorica ni mogla izogniti opisu deleža visokošolcev tako pri organizaciji in pri vodenju različnih mladinskih organizacij, ob tem pa je morala z najnujnejšimi podatki osvetliti starešinske politične, kulturnoprosvetne in telesnovzgojne organizacije in gibanja, v okviru katerih je bila organizirana mladina.

Monografija je zgodovinsko upravičeno razdeljena na dva dela: prvi obsega čas od uvedbe šestojanuarske diktature 1929. leta pa do padca Jevtičeve vlade po petomajskih parlamentarnih volitvah, drugi pa od junija 1935 vse tja do pritegnitve Jugoslavije v svetovni spopad aprila 1941. V osvetlitvi prvega obdobja, unitaristične vladavine kralja Aleksandra in vojske, občasno z generalom Živkovičem na čelu, je avtorica namenila največ prostora mladini liberalnega tabora, ki je v tem času bila privilegirana, tako Sokolu kraljevine Jugoslavije, Zvezi (društev) kmečkih fantov in deklet in mladini (Omladini) JNS, ki si je v okviru svoje stranke izbojevala precejšnjo avtonomijo. Sokolska organizacija je predstavljena kot celota, saj v njej ni bilo starešinskega principa in ni imela, kot je poudarila avtorica, svojega osrednjega mladinskega vodstva.

Po razpustitvi političnih strank 1929 je nakazala avtorica združevanja »naprednih sil« na različnih ravneh delovanja, podrobno in zelo zanimivo je opisala njihov boj proti klerikalizmu, zlasti stališča Zveze kmečkih fantov in deklet ob ustanovitvi in delovanju Katoliške akcije; v tej zvezi je postavljena v ospredje samosvoja osebnost Janžeta Novaka, kmetskega organizatorja in ideologa, ki bi si zaslužil monografsko obdelavo v slovenskem zgodovinopisju.

Katoliškemu taboru je v temu delu monografije avtorica sicer odmerila manj prostora, kljub temu pa je dovolj pregledno prikazan položaj organizirane katoliške mladine v obdobju 1929—1935. Katoliški krogi so vstopili v obdobje diktature z razvejanimi, liberalni tabor presegačimi mladinskimi organizacijami. Režim diktature jih je poskušal odriniti v politično podzemlje, kar pa se mu ni posrečilo, saj so bile s svojo tradicijo in s svojim verskim obeležjem pregloboko zakoreninjene v narodu. Prepoved delovanja ni mogla uničiti krovne politične organizacije katoliškega tabora Slovenske ljudske stranke, ki je z bojkotom skupščinskih volitev 1931. in 1935. leta in z izdajo narodnopolitično programskih Punktacij konec 1932 dokazala svojo trdoživost in svoj prevladujoči vpliv. Oblasti so najprej 1929. leta prepovedale delovanje katoliške telesnovzgojne organizacije Orel, v letu 1933 pa tudi Prosvetno zvezo, ki je med drugimi svojimi organizacijami poskušala ohraniti strukturo orlovega jedra v svojih fantovskih odsekih in dekliških krožkih. 1933 sta bila razpuščena tudi centrala Krekovih družin in Jugo-

slovenska kmetška zveza, ki je v svojih vrstah združevala kmečko mladino. Toda organiziranega gibanja slovenske katoliške mladine s tem ni bilo konec, moška mladina se je pričela vključevati v fantovske odseke katoliške akcije, medtem ko so se dekleta predvsem srečevala v Marijinih družbah. Krščanskosocialistično gibanje, ki je imelo svoj vrh v centrali Krekovih družin, si je po razpustu centrale, potem ko se je znašlo v katoliškem taboru v nasprotovanju njegovi deanici, njenim pogledom na politično, socialno-gospodarsko in kulturno življenje, piskalo svojo organizacijsko osnovo v Jugoslovanski strokovni zvezi, mladina v Mladinski zvezi JSZ.

Delovanje v opozicijskih razmerah in umik izpred budnih oči policije in zaščitnih organov vladajočega režima sta v letih 1929—1935 povzročila globoke spremembe v vrstah katoliškega tabora, zlasti njegove mladine. Ko je razpuščenim katoliškim organizacijam, po besedah avtorice »ostala samo še cerkev«, je prišlo v vrstah katoliškega tabora, zlasti med mladino, do pomembnih premikov, do radikalizacije, ki je prišla do polnega izraza šele v letih 1935—1941, v obdobju vladavine JRZ. Avtorica je s tem v zvezi navedla besede dr. K. Capudra, ki je v poročilu o fantovskih odsekih katoliške akcije 17. oktobra 1935 ugotavljal, da je bil ta »prisilni počitek« sicer huda preizkušnja, vendar »zdrav in koristen za našo poglabitev«.

Avtorica je v drugem (obsežnejšem) delu svoje monografije smiselno na prvo mesto postavila katoliški tabor. Tako je poudarila kontinuiteto njegovega delovanja s predhodnim obdobjem. V podrobnoatih je opisala obnovo katoliških organizacij, predvsem Prosvetne zveze, ki jo je notranji minister dr. Anton Korošec neposredno po svojem vstopu v vlado JRZ, kot prvo legaliziral. Pred avtorico je bila izredno težavna naloga slediti razvojnemu procesu nastajanja in organizacijskih preureditev katoliških mladinskih organizacij. V podrobnostih je osvetlila številčno rast in v letu 1937 osamosvojitve fantovskih odsekov v posebno zvezo, podobno tudi dekliskim krožkom, ki so organizirali svojo zvezo, oboji pa so delovali kot pomožni organizaciji Katoliške akcije. Kljub skoraj nepregledni množici drobnih podatkov je pred nami vendar osnovna celota idejnopolitičnega zorenja v katoliškem taboru. Ob skoraj zabrisani meji med dijaškimi in študentskimi organizacijami, so izrisane moralne razsežnosti ideološko najbolj izpostavljenih mladinskih organizacij, tako ob Mladinski kmečki zvezi in Zvezi mladih katoliških delavcev Slovenske dijaške zveze, katere člane so po njenem organizacijskem jedru, študentskem klubu Straža in njegovem glasilu Straža v viharju, imenovali stražarje, ter Zveze katoliških dijakov, v zgodnejšem obdobju imenovane Mladci Kristusa kralja, tako da se jih je na splošno prijelo ime mladci.

Avtorica je opravila težavno delo ugotavljanja razločkov med obema organizacijama, predvsem v metodi in taktiki njihovega delovanja, kar je občasno močete segalo v enotnost katoliških vrst. Poudariti pa je potrebno ob tem, da so mladinske katoliške organizacije v duhu ali celo kot pomožne organizacije Katoliške akcije, po smernicah papeških okrožnic, vztrajale na pozicijah brezkompromisnega boja proti »brezbožnemu komunizmu«, zavračajoč sleherno sodelovanje z ideološko levico tako pri socialnih kot pri narodnoobrambnih akcijah. Omeniti še velja, da je avtorica v okviru delovanja mladinskih organizacij katoliškega tabora predstavila tudi delovanje mladine v vrstah slovenskega dela JRZ.

Položaj mladih v liberalno-unitarističnem taboru je avtorica najprej in najboljirneje predstavila ob delovanju Zveze kmetških fantov in deklet, ki si je v drugi polovici tridesetih let na kulturnoprosvetnem področju pridobila dokajšnjo samostojnost ob dotedanji ozki povezavi z JNS oziroma Pučjevimi kmetijci. Ob dosedanjih, včasih pretiranih zgodovinskih interpretacijah idejnopolitičnega profila te najbolj množične organizacije v liberalnem taboru v tem času, je avtorica na osnovi svojih obširnih raziskav poskušala čim bolj objektivno slediti poli-

tičnim diferenciacijam v vodstvu in med članstvom DKFid, na privrženca JNS, dr. Mačkovega kmečko-delavskega gibanja in na morda najznatnejši del članstva, ki je pojmoval dejavnost DKFid kot sestavni del ljudskofrontnega gibanja, bil pa je tudi dejavnik, ki je vplival na oddaljevanje organizacije od unitarističnih stališč in na zavzemanje za slovenski narodni program.

Sklepni poglavji monografije je avtorica posvetila prikazu delovanja Mladine (Omladine) JNS v Dravski banovini in delovanju mladinske organizacije in gibanja v okviru »Zbora«. V zgodovinski predstavitvi mladinskih organizacij JNS je avtorica postavila v ospredje vpliv naprednih socialnih idej. Februarja 1936 je nacionalistično glasilo mladih Naša misel zapisalo ob definiciji poslanstva nacionalne mladine, da je ta mladina poklicana, da prispeva svoj največji delež h graditvi »novega družabnega reda, novega človeka in nove družbe«, kar je izrazilo tendenco, ki je bila prisotna med liberalno mladino v najrazličnejših okoliščinah vse do razsula stare Jugoslavije. Izčrpno je avtorica opisala združevalne tendence liberalne mladine, ki so se zlasti okrepile v letih 1939—1941 v prizadevanjih za strnitev vseh naprednih sil in sprožile širšo akcijo za združevanje vseh liberalnih sil na Slovenskem.

Mladina (Omladina) »Zbora« v Dravski banovini je v drugi polovici tridesetih let s svojo izredno agresivnostjo, razglašanjem ultradesničarskih nacionalnih idej in kopiranjem nacističnega programa razburkala slovensko javnost. Njeno članstvo, ki se je zvečine regrutiralo iz sokolskih vrst, ni bilo številno, za sistematični prikaz njegovega delovanja pa je imela avtorica na razpolago le malo dokumentacijskega gradiva.

Anka Vidovič-Miklavčič je svojo monografijo nasloвила Mladina med nacionalizmom in katolicizmom in s tem nakazala konfliktnost situacije, v kateri se je znašla slovenska mladina med leti 1929—1941. Posrečilo se ji je v dobršni meri prikazati temeljne procese, katerim je bila slovenska mladina v celoti izpostavljena med idejnimi in moralno-političnimi dilemami, na poteh, ki so vodile k ločevanju duhov in ideološkemu fanatizmu bolj kot k idealom plemenite človečnosti, strpnosti in razumevanja. Avtorica ni izrekla sodbe o svojem času, ponudila pa nam je gradivo za razmišljanje in razglabljanje tudi o tem, kako se je latentna kriza v odnosih med političnimi tabori na Slovenskem prenesla v vojna leta.

France Filipič

**Mirko Fajdiga, Bračičeva brigada (2. del), Maribor 1994,
Založba Obzorja, 862 str.**

Lani jeseni je pri mariborski založbi Obzorja izšla monografija (v dveh zvezkih) o Bračičevi brigadi, ki jo je napisal zgodovinar Mirko Fajdiga. Gre za obsežno in temeljito zgodovinsko študijo, ki je nastajala osem let in v kateri je avtor na osnovi kritičnega pretresa vseh možnih virov ter literature obdelal tako imenovano štajersko obdobje bojne poti Bračičeve brigade.

Fajdigo zgodovinopisni opus o narodnoosvobodilnem boju obsega trilogijo, kot bi lahko imenovali njegove monografije o Zidanškovi (Pohorski) brigadi, Pohorskih partizanih leta 1943 in Bračičevi brigadi (drugi del). Omenjene partizanske enote so delovale na Štajerskem v obdobju od leta 1943 do konca vojne. Kontinuiteta njihovega delovanja se vidi v močnem prepletanju ter soodvisnosti njihovih aktivnosti (Pohorski odred — Zidanškova brigada — Bračičeva brigada). Z omenjenimi monografijami spada Fajdiga med najplodovitejše pisce o narodno-

osvobodilnem boju na Slovenskem, saj vse tri knjige obsegajo skupno 2150 strani.

Monografija o Zidanškovi (Pohorski) brigadi je izšla že leta 1975, deset let pozneje so ji sledili Pohorski partizani 1943. Z navedenima monografijama je Fajdiga prikazal bojno pot partizanskih enot, ki so bile leta 1943 in v začetku 1944 ustanovljene na Pohorju. Obe knjigi sta tudi nadaljevanje dela, ki ga je pred tem s študijama o Pohorski četi (Prvi pohorski partizani) in Pohorskem bataljonu za prvi dve leti vojne opravil France Filipič.

Fajdigovo poznavanje enot 4. operativne cone NOV in POS je bilo torej že pred pisanjem monografije o Bračičevi brigadi zelo veliko in predznanje, ki ga je imel, je tudi zagotavljalo nastanek kvalitetnega in celovitega dela o tej pomembni partizanski enoti. Poleg Tomšičeve in Šercerjeve brigade sodi Bračičeva med tiste enote, ki so najdlje sestavljale 14. divizijo. Ustanovljena je bila 23. septembra 1943 v Loški dolini na Notranjskem in se je do 5. januarja 1944 imenovala Loška brigada.

Avtor prvega dela monografije o Bračičevi brigadi Ladislav Kiauta (izšla leta 1982) je prikazal njeno bojno pot do 26. februarja 1944, ko se je končala huda nemška ofenziva proti 14. diviziji. Fajdiga je v svoji študiji obdelal zgodovino Bračičeve brigade od konca februarja 1944 do druge polovice junija 1945, ko so enote Bračičeve brigade, po združitvi s Šlandrovo in delom Zidanškove brigade, poslali v Vojvodino.

Delo je razdeljeno na 12 poglavij, v katera je zajeto kar 15 od skupaj 20 mesecev delovanja brigade. V tem obdobju je imela brigada veliko bojev, akcij in drugih dejavnosti. Kot avtor prvega dela monografije, se je tudi avtor drugega dela odločil, da bo bojno pot brigade in njeno dejavnost opisal po časovnem zaporedju. Ker Kiauta v svoji prvi knjigi o Bračičevi brigadi na koncu ni napravil povzetka, je to za celotno obdobje brigadinega delovanja opravil na desetih straneh Fajdiga.

Poleg povzetka je ob koncu teksta avtor dodal še preglednico številčnega stanja brigade, seznam vodstvenega kadra, izčrpno poglavje o virih in literaturi, kar je za tovrstne knjige izredno pomembno, posebej seznam preživelih. Na obeh seznamih je 2223 imen, dodana pa je še kratka analiza in nekaj statističnih preglednic o starostni, narodnostni, izobrazbeni in socialni strukturi borcev ter o dolžini njihovega bivanja v narodnoosvobodilnem boju. Monografija vsebuje tudi imensko in krajevno kazalo ter kazalo enot, ustanov in organizacij. Knjiga je torej opremljena s kompletnim kritičnim aparatom, ki je potreben za zgodovinska znanstvena dela in je koristen tudi za morebitne nadaljnje raziskave. V tem pogledu je bil avtor resnično temeljit in dosleden. Tekst je pisan v jedrnatem in berljivem jeziku.

Iz Fajdigovega dela je moč razbrati dva cilja, ki ju je avtor zasledoval pri pisanju monografije. V prvi vrsti je šlo za čimbolj verodostojno in argumentirano predstavitev bojne poti in s tem tudi zgodovinskega poslanstva brigade, kar je razvidno iz navajanja virov in literature v opombah (teh je kar 1060). Drugi avtorjev cilj je bil, v tekst vključiti čim več imen borcev, kajti knjiga je v veliki meri namenjena tudi njim. Pri pisanju je bilo težko uskladiti oba smotra, saj po naravi stvari eden drugega izključujeta. Fajdigi je to uspelo.

Posebno pozornost zasluži avtorjeva kritičnost do dogajanj, ki jih opisuje, še posebej do nekaterih odločitev vodstva brigade, ki niso bile vselej najbolj pravilne in na mestu. Kljub temu je Fajdiga pri svojih ocenah v zadostni meri upošteval okoliščine in čas, v katerem je do takšnih odločitev prihajalo.

Avtor je monografijo opremil tudi s 87 dokumentarnimi fotografijami, 13 skicami in 10 preslikavami dokumentov, kar daje delu še dodatno veljavo. Čeprav je leta 1988, ko se je avtor lotil pisanja monografije, bilo na voljo že veliko doku-

mentarnega in drugega gradiva o obravnavani temi, je Fajdiga v želji, da resnično objektivno predstavi brigado, zbral še dodatnih 280 pričevanj udeležencev bojne poti brigade.

Avtorjeva prednost pri pisanju monografije je morda bila v tem, da je bil tudi sam partizan in je zato dobro poznal način partizanskega življenja, hkrati pa ni bil borec enote, o kateri piše, kar mu je omogočalo objektivno in osebno neobremenjeno kritično distanco pri obravnavanju vseh vrst virov o zgodovini Bračičeve brigade. Tako je nastalo delo, ki v nobenem pogledu ni olepševanje ali povečevanje slovenskega narodnoosvobodilnega boja, temveč izključno na zgodovinskih virih temelječe pisanje oziroma rekonstrukcija samo tistega, kar se je v resnici dogajalo. Z monografijo o Bračičevi brigadi je Fajdiga veliko prispeval k zgodovini vojaških dogajanj na območju slovenske Štajerske v letih 1944 in 1945.

Mag. Marjan Žnidarič

SCHLAININGER GESPRÄCHE – SCHLAININŠKI POGOVORI

Protireformacija in katoliška prenova

Letos so v gradu Schlaining v Stadtschlainingu na Gradiščanskem v Avstriji potekali že 14. Schlaininški pogovori. Gre za tradicionalno okroglo mizo zgodovinarjev iz panonskega prostora, ki se je udeležujejo zgodovinarji Gradiščanske in Štajerske iz Avstrije, Madžarske, Slovaške, Hrvaške in Slovenije. Namen vsakoletnih srečanj je predstaviti nova spoznanja o preteklosti tega nekoč upravno enotnega prostora.

Tema letošnjega srečanja je bila Protireformacija in katoliška restavracija, kar je bilo le nadaljevanje lanskoletne teme o Reformaciji. Simpozija, ki je trajal štiri dni, od 20. do 24. septembra, se je udeležilo 19 referentov, od tega 8 iz Madžarske, 7 iz Avstrije, 2 iz Slovaške ter po eden iz Slovenije in Hrvaške. Referati o reformaciji in protireformaciji ter katoliški prenovi so se dopolnjevali, tako da so diskusije podale zaokroženo podobo dogodkov v 16. in 17. stoletju na obrobju Panonske nižine.

Uvodni referat o začetkih in razvoju protireformacije v Avstriji je sprožil diskusijo o različnih pristopih k protireformaciji na Štajerskem, Gradiščanskem in Madžarskem. V nadaljevanju so si sledile razprave o drži protestantov v času protireformacije, o njihovem delovanju in izseljevanju ter vlogi madžarskih magnatov pri ohranjanju protestantov na Madžarskem in Gradiščanskem. Za večino udeležencev pa so bile najzanimivejše razprave o delovanju in vlogi jezuitov na Madžarskem in Gradiščanskem v procesu protireformacije in še posebej analiza njihovega delnega neuspeha. Na to se je navezovala tudi razprava o delovanju jezuitskih in frančiškanskih piscev na dvoru dveh velikih madžarskih plemiških rodbin Batthanyev in Esterhazyev. K osvetlitvi težavnega in predvsem drugačnega položaja katoliške cerkve na Madžarskem pa sta prispevali razpravi o katoliških misionarjih v Podonavju in o protireformaciji v utrdbah zahodne Madžarske. Poseben pomen pri uveljavitvi protireformacije na Madžarskem in Gradiščanskem naj bi imel prestop mogočnega madžarskega plemiča Adama Batthanya v katoliško vero leta 1629. Razna verska gibanja, ki so se kot reakcija preprostega ljudstva ob reformaciji in nato katoliški prenovi pojavila na podeželju,

so bila deležna ostrih napadov z obeh strani. Razprava na to temo je bila primerjava delovanja protireformacije in reformnega katolicizma.

V nadaljnjih razpravah smo nato izvedeli za večino povsem nova dognanja o protireformaciji v slovaških mestih, o zgodovini protireformacije v cesarsko-kraljevem svobodnem mestu Kőszegu v 17. stoletju, o protireformaciji na slovenskem Štajerskem v 17. stoletju in o izvajanju katoliške preнове v hrvaških deželah, kjer je zaradi posebnih pogojev (Vojna krajina) potekala precej drugače kot v ostalih predelih Avstrije.

Na simpoziju so poleg razprav o zgodovini in rezultatih protireformacije v cerkvenem, verskem in gospodarskem življenju potekale tudi razprave o vzporednih ter marsikdaj koristnih rezultatih protireformacije. Tako je bilo govora o nastanku jezuitskih lekarn na Madžarskem v 17. in 18. stoletju kot posledici protireformacije, o vplivu Pavla Esterhazyja na cerkveno umetnost na Gradiščanskem in o materi božji kot simbolu katoliške cerkvene glasbe v Avstriji v 17. stoletju.

Simpozij že 14 let poteka v naši neposredni sosesčini. S svojimi razpravami in ugotovitvami vsekakor močno posega v preteklost tudi našega prostora, zato je prav čudno, da zgodovinarji iz Štajerske (slovenske) in Prekmurja kažejo tako malo zanimanja za obisk in sodelovanje na tem simpoziju.

Sašo Radovanovič

Ocene in poročila — Reviews and Reports

Jerneja Hederih: BERNARDA POTOČNIK, HMELJNIK — NAČIN ŽIVLJENJA PLEMIŠKE DRUŽINE WAMBOLT VON UMSTADT MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO	187
Tanja Hohnc: NENA ŽIDOV, LJUBLJANSKI ŽIVILSKI TRG	189
France Filipič: ANKA VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, MLADINA MED NACIONALIZMOM IN KATOLICIZMOM	190
Marjan Žnidarič: MIRKO FAJDIGA, BRAČIČEVA BRIGADA	194
Sašo Radovanovič: SCHLAININGER GESPRÄCHE — SCHLAININŠKI POGOVORI	196

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA 31
(86.) letnik, 1995, zvezek 1

S sodelovanjem uredniškega odbora uredil Marjan Žnidarič — Izdajata Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru — Založila Založba Obzorja Maribor — Lektor Boris Svetel — Za založbo Pavla Peče — Natisnilo GZP Mariborski tisk, Maribor, 1995, v nakladi 450 izvodov.

ISBN 06-377-0765-3

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-29 z dne 9. 12. 1994 se za knjigo plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

